

ZBORNÍK
SLOVENSKEHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ETNOGRAFIA

ROČNÍK CXII – 2018

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ROČNÍK
CXII – 2018

ETNOGRAFIA 59

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Martine roku 2018

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea
Mgr. Branislav Panis

Redakčná rada
PhDr. Mária Halmová, predsedníčka
PhDr. Daša Ferklová (tajomníčka), doc. PhDr. Anna Hlôšková, CSc.,
PhDr. Eva Králiková, prof. doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.,
PhDr. Zora Mintalová Zubercová, Mgr. Anna Oláhová, PhDr. Marta Pastieriková, CSc.,
PhDr. Gabriela Podušelová, Mgr. Michala Sedláčková

Odborná redaktorka a zostavovateľka
PhDr. Mária Halmová

Zodpovedná redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Technická redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jeřábek

Texty do angličtiny preložila
Stephanie Staffen

Rukopis posúdili
PhDr. Eva Králiková, PhDr. Helena Nosková, CSc.

Výroba
DMC, s.r.o., Šurany

Frontispice
Milan Hodža pri prejave na slávnosti polozenia základného kameňa druhej budovy
Slovenského národného múzea. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 128976-001.
Foto autor neznámy, 1928

© Slovenské národné múzeum v Martine 2018

ISBN 978-80-8060-441-7
ISSN 0139-5475

ÚVODOM

Osmičkové roky sú častými a významnými medzníkmi v dejinách Slovenska, a tiež v dejinách Slovenského národného múzea. V roku 2018 si pripomíname 125. výročie založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, v ktorej lone sa kreovalo Slovenské národné múzeum. V lete 1908, teda pred 110 rokmi, bola verejnosti sprístupnená prvá účelová budova Slovenského národného múzea v Martine, teraz sídlo jednej z jeho organizačných zložiek – Múzea Andreja Kmeťa. Iba niekoľko mesiacov pred touto udalosťou sa celá vtedajšia vedecká a kultúrna pospolitosť, osobitne Muzeálna slovenská spoločnosť, navždy rozlúčila so svojim zakladateľom Andrejom Kmeťom. Dnes je múzeum, nesúce jeho meno, po celkovej rekonštrukcii. Jeho nové, moderné expozície sú vyhľadávaným miestom poznávania a vzdelávania, kultúry i oddychu nielen Martinčanov, ale aj širokej verejnosti z celého Slovenska i zahraničia. V roku 1928, k 10. výročiu vzniku Československej republiky, bol položený základný kameň druhej účelovej budovy múzea na Malej hore, ktorá od svojho stavebného ukončenia v roku 1932 tvorí jednu z výrazných dominánt mesta Martin a to nielen vo vizuálnom vneme, ale aj svojím obsahom. Kladenie základného kameňa bolo veľkou martinskou slávnosťou za prítomnosti krajinského prezidenta Jána Drobného a ministra školstva Milana Hodžu, rodáka z neďalekých Sučian, vďaka ktorému spoločnosť získala od štátu prvý finančný príspevok na výstavbu tejto budovy. Aj keď sa nepodarilo presadiť snahu o poštátne múzea, o ktoré sa spoločnosť usilovala od roku 1919, koniec 20. a 30. rokov 20. storočia boli napriek všetkým okolnostiam politickým či hospodárskym priaznivé pre rozvoj národného múzea i celkove ďalších inštitúcií v Martine. Slovenské národné múzeum intenzívne zabezpečovalo postupnú realizáciu Botanickej záhrady a expozícií v druhej budove tak, aby mohli byť ukončené a verejnosti slávnostne sprístupnené v rámci osláv 20. výročia vzniku republiky. V Martine, okrem národného múzea, vyvíjala spolkovú, bádateľskú a edičnú činnosť Matica slovenská a činnosť, zameranú na vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie živnostníkov Štátny úrad pre zveľaďovanie živností. V auguste 1938 sa v Martine konali 2-dňové slávnosti k 20. výročiu republiky. Ich obsahom bolo – okrem kultúrneho programu v Národnom dome a martinskej Sokolovni – valné zhromaždenie Roľníckej osvety, otvorenie novej budovy Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností, polozenie základného kameňa pre budovu Slovenskej národnej knižnice. V neposlednom rade to bolo otvorenie druhej budovy Slovenského národného múzea so všetkými expozíciami, z ktorých bola ako posledná (1938) realizovaná národopisná expozícia. Ďalší významný osmičkový rok bol rok 1948, kedy došlo k dlho iniciovanému a požadovanému poštátne Slovenské-

ho národného múzea, ktoré ale paradoxne prinieslo aj postupný útlm a napokon zánik Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Patrí k nim aj rok 1968, nabitý politickými udalosťami. Slovenské národné múzeum, predovšetkým jeho martinská zložka, si v priebehu tohto roka pripomínalo všetky vyššie uvedené medzníky svojich dejín. Osobitne to bolo 75. výročie založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, napr. priebežnou prednáškovou činnosťou či odbornými seminármi. Všetko úsilie bolo predovšetkým sústredené na celonárodné oslavy národného múzea a slovenského múzejníctva, ktoré sa konali 5. novembra. Slovenskému národnému múzeu bolo udelené štátne vyznamenanie „Nositeľ Radu republiky“ a na druhej strane múzeum iniciovalo vznik „Ceny Andreja Kmeťa“ ako najvyššieho ocenenia pracovníkov múzeí. V tomto roku bol k 60. výročiu jeho úmrtia postavený aj pomník A. Kmeťa, umiestnený pred druhou budovou múzea. Základné informácie o národnom múzeu, jeho zámeroch, ale tiež gratulácie k jeho jubileu boli zverejnené v „Novinách Slovenského národného múzea“. Noviny mali vychádzať pravidelne, každoročne, ale ich vyjdenie sa už nepodarilo viac zopakovať. V roku 2008 sme si pripomínali sté výročie úmrtia Andreja Kmeťa. Tento rok bol Ministerstvom kultúry SR vyhlásený za „Rok Andreja Kmeťa“. Popri viacerých sprievodných podujatiach v jeho rodnej Bzenici i v jeho dlhoročnom pôsobisku v Prenčove, sa hlavné spomienkové akcie konali v Martine i Bratislave. Trvalou pripomienkou tohto výročia bolo vydanie pamätnej striebornej mince s portrétom A. Kmeťa. A vo februári tohto roka sme sa opätovne stretli v Bzenici na spomienkovej slávnosti k 110. výročiu jeho úmrtia.

Aktuálny ročník Zborníka SNM – Etnografia je symbolickým pripomenutím 125. výročia vzniku Muzeálnej slovenskej spoločnosti a 100. výročia vzniku Československej republiky, zároveň je aj poďakovaním našim predchodcom, na ktorých prácu, úsilie a obetavosť sa snažíme nadviazať.

Mária Halmová

INTRODUCTION

The years ending in the number eight are frequent and significant milestones in the history of Slovakia, as well as in the history of the Slovak National Museum. In 2018, we are commemorating the 125th anniversary of the foundation of the Slovak Museum Society, from which the Slovak National Museum was born. In the summer of 1908, that is 110 years ago, the first purpose-built building of the Slovak National Museum in Martin was opened to the public, one which now houses one of its branches: the Andrej Kmeť Museum. Only a few months before this event, the entire scientific and cultural elite of the time, in particular the Slovak Museum Society, had bidden farewell to its founder, Andrej Kmeť. Today the museum which bears his name has undergone complete renovation. Its new, modern permanent exhibitions are a sought-after place of knowledge and education, culture and relaxation not only for the inhabitants of Martin, but also for the wider public from the whole of Slovakia and abroad. In 1928, on the 10th anniversary of the establishment of the Czechoslovak Republic, the founding stone of the second purpose-built museum building was laid on Malá hora hill; since its completion in 1932, this building has been one of the dominant landmarks of the town of Martin, not only in visual terms, but also by its content. The laying of the foundation stone was the occasion of a great celebration for Martin, in the presence of the regional president Ján Drobný and the Minister of Education, Milan Hodža, born in nearby Sučany, thanks to whom the Society had received the first financial contribution from the state for the construction of this building. Despite a failed attempt to nationalise the museum, which was the Society's aim from 1919 onwards, the late 1920s and 1930s were favourable for the development of the national museum and other institutions in Martin, despite political and economic circumstances. The Slovak National Museum helped considerably with the gradual creation of the Botanical Gardens and the permanent exhibitions in the second building in order to complete them and open them to the public as part of the celebrations for the 20th anniversary of the establishment of the republic. In Martin, as well as the national museum, Matica slovenská developed an associative, research and editorial activity, and the State Institute for Promoting Self-Employment developed an activity focused on educating and increasing the qualifications of tradesmen. In August 1938, a two-day celebration was held to mark the 20th anniversary of the republic. As well as a cultural programme in the National House and in the Martin Sokolovňa centre, the celebrations included a general assembly of the Farmers' Cultural Association, the opening of the new building of the State Institute for Promoting Self-Employment and the laying of

the foundation stone for the building of the Slovak National Library. Last, but not least, there was the opening of the second building of the Slovak National Museum with all its permanent exhibitions, the last of which (1938) was the ethnographic exhibition. Another significant year ending in the number eight was 1948, when the long-standing demand for the nationalisation of the Slovak National Museum was met, but which paradoxically also brought with it a gradual decline and finally the end of the Slovak Museum Society. Another significant “eight” year is 1968, packed with political events. In the course of that year, the Slovak National Museum, above all its branch in Martin, commemorated all the above-mentioned milestones in its history. These included in particular the 75th anniversary of the foundation of the Slovak Museum Society, for example with lectures and specialised seminars, but all efforts were focused on the nationwide celebrations of the national museum and Slovak museology which took place on November 5th. The Slovak National Museum was awarded the state decoration of “Bearer of the Order of the Republic”, and the museum also initiated the creation of the “Andrej Kmeť Award” as the highest award for museum staff. In that year, a monument to A. Kmeť was built on the 60th anniversary of his death and placed in front of the second museum building. Basic information on the national museum, its projects, as well as messages of congratulation on its jubilee were published in the “Newspaper of the Slovak National Museum”. The newspaper was supposed to be published on a regular basis, annually, but no other issue ever came out. In 2008, we commemorated the hundredth anniversary of the death of Andrej Kmeť. That year was declared the “Year of Andrej Kmeť” by the Minister of Culture of Slovakia. Alongside several events in his native village of Bzenica and in his long-term place of work in Prenčov, the main commemorations were held in Martin and in Bratislava. A commemorative silver coin with a portrait of A. Kmeť was issued as a permanent reminder of this event. And in February this year, we met again in Bzenica for a commemorative event on the 110th anniversary of his death.

The current issue of the Anthology of the SNM – Anthology is a symbolic reminder of the 125th anniversary of the foundation of the Slovak Museum Society and the 100th anniversary of the foundation of the Czechoslovak Republic, and it is also a way of thanking our predecessors from whose work, efforts and self-sacrifice we are trying to follow on.

Mária Halmová

ŠTÚDIE A MATERIÁLY

MUZEÁLNA SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PO ROKU 1918 S OHĽADOM NA SPOLUPRÁCU A PÔSOBNIE ČESKÝCH OSOBNOSTÍ V SLOVENSKOM NÁRODNOM MÚZEU V ROKOCH 1918 – 1938

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

Abstract: *The aim of the paper is to describe the situation and activity of the Slovak Museum Society after 1918, cooperation from 1918 to 1938 between the Slovak National Museum and Czech figures in science and culture and also to describe the work of Czech personalities in the service of the Slovak National Museum. This cooperation interests us particularly in relation to the preparation and realisation of the new permanent exhibitions in the second building of the Slovak National Museum.*

Keywords: *Slovak Museum Society, Slovak National Museum, Czechs, collections, cooperation, permanent exhibition.*

Slovensko-českej spolupráci vo vedeckovýskumnej a múzejnej činnosti sa Slovenské národné múzeum venovalo v minulosti cielene prípravou dvoch konferencií,¹ ktorých výstupy boli publikované v samostatnom zborníku², aj na stránkach Zborníka SNM – Etnografia.³ Kým prvá konferencia mala širšie zameranie, a to skôr na východiská a podmienky výskumu pôsobenia Čechov na Slovensku, druhá sa už sústreďovala na mapovanie významu činnosti českých osobností vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu Slovenska. V rámci tejto konferencie odzneli aj príspevky s bližším zameraním na Slovenské národné múzeum (spolupráca slovenských a českých odborníkov v oblasti výskumu, záchrany a prezentácie ľudového staviteľstva⁴), resp. jeho bratislavských predchodcov (Slovenské vlastivedné múzeum a Zemedelské múzeum).⁵ Cieľom nášho príspevku je pokus

¹ Konferencia „Česi na Slovensku“ sa konala v októbri 2000 v SNM v Martine, druhá konferencia „Podiel českých osobností na záchrane kultúrneho dedičstva Slovenska“ bola v októbri 2003 tiež v SNM v Martine.

² Česi na Slovensku. Edit. H. Zelinová, Martin : SNM, 2000, 160 s. ISBN 80-8060-058-9.

³ Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 44. Edit. E. Králiková – H. Zelinová. Roč. XCVII, Martin : SNM, 2003, 181 s.

⁴ MRUŠKOVÍČ, Štefan. Slovensko-česká spolupráca vo vedecko-výskumnej a múzejno-expozičnej oblasti, zameranej na ľudové staviteľstvo, tradičnú kultúru bývania a výstavbu Múzea slovenskej dediny. In Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 44. Edit. E. Králiková – H. Zelinová. Roč. XCVII, Martin : SNM, 2003, s. 146-154.

⁵ STRELKOVÁ, Jarmila. Slovenské vlastivedné múzeum a Zemedelské múzeum v Bratislave ako priestor na realizáciu českých odborníkov z rôznych vedných odborov a oblastí participujúcich na múzejnej práci. In Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 44. Edit. E. Králiková – H. Zelinová. Roč. XCVII, Martin : SNM, 2003, s. 121-132.

o zmapovanie situácie, v ktorej sa Muzeálna slovenská spoločnosť nachádzala v období konca 1. svetovej vojny a prvých rokoch po vzniku Československej republiky a tiež spolupráce a činnosti českých odborníkov v službách Slovenského národného múzea (ďalej SNM) v Martine vo vymedzenom období od vzniku Československej republiky po októbrové udalosti roku 1938.

Muzeálna slovenská spoločnosť (ďalej MSS), založená v roku 1893 vo vtedajšom Turčianskom Sv. Martine, zaznamenala po rokoch aktívneho pôsobenia, ktoré našlo svoj odraz v bohatej edičnej a zbierkotvornej činnosti, jeden z najvýraznejších úspechov stavbou prvej budovy Slovenského národného múzea a zriadením prvých celonárodných expozícií. Úmrtím jej zakladateľských osobností (Andrej Kmeť – 1908, Andrej Sokolík – 1912, Andrej Halaša – 1913, Ján Petrikovich – 1914) a udalosťami 1. svetovej vojny sa činnosť spoločnosti začala obmedzovať až minimalizovať a tento nepriaznivý vývoj pokračoval aj v prvých rokoch po prevrate, v podmienkach novovzniknutej Československej republiky. Po smrti A. Kmeťa sa stal predsedom Muzeálnej slovenskej spoločnosti Štefan Mišík, pôsobiaci ako správca farnosti v Hnilci (v roku 1919 ako kapitulný vikár v Spišskej Kapitule do svojej smrti v júli toho istého roka). Vzhľadom na odľahlosť jeho pôsobiska od sídla MSS možno považovať jeho predsednícku funkciu skôr za čestnú ako výkonnú.⁶ Presne to isté sa dá konštatovať aj o jeho nástupcovi Františkovi Richardovi Osvaldovi, ktorý funkciu predsedu MSS vykonával v rokoch 1919 – 1926. K týmto, z pohľadu fungovania MSS nie veľmi šťastným predsedníckym voľbám, je potrebné naviac prirátať skutočnosť, že MSS chýbali mimoriadne zdatní „mravci“, ako boli pokladník A. Halaša, tajomník a redaktor A. Sokolík či prvý podpredseda J. Petrikovich. Spoločnosť riadil podpredseda Jozef Škultéty a prakticky všetky práce, okrem pokladníckych, v múzeu vykonával tajomník MSS Václav Vraný, v jeho službách v rokoch 1909 – 1921, pokladník Otto Škrovina a kustódky, opatrovatelky zbierok Ema Goldpergerová (v rokoch 1907 – 1917) a Marína Oľga Horváthová (v rokoch 1919 – 1934). V roku 1921 prijala MSS do svojich služieb Jána Kvačalu za účelom usporiadania archívu, pričom mu zároveň ponúkla vedenie múzea. Kvačala túto funkciu z osobných i vecných dôvodov zamietol, zdôvodňujúc to jednak svojou pracovnou vyťaženosťou i nedostatočnými skúsenosťami, ktoré ho obmedzujú iba na práce v knižnici.⁷ Tie však vykonával iba do júla 1922, kedy z múzea odišiel a MSS tak zostala bez tajomníka a múzeum bez odborného pracovníka až do jesene 1923, kedy nastúpil ako archívár a tajomník Ján Oravec. Ten však zomrel predčasne v októbri 1925 a bezvýchodisková personálna situácia sa opakovala. Minimálne aktivity MSS, ktoré sa v uvedených rokoch obmedzovali prakticky iba na otázky členstva, možno tiež zohrali svoj podiel, resp. aspoň „nahrali“ ku kreovaniu a rozvoju múzeí v Bratislave ako nového politického i kultúrneho centra (1922 – Zemedelské múzeum, 1924 – Slovenské vlastivedné múzeum).

K prelomovému roku 1918 sa v archíve múzea nenachádza prakticky žiaden materiál. Nebola vedená spisová kniha a archív spravuje iba niekoľko desiatok listov (bez číslovania, poväčšine adresované V. Vranému a O. Škrovinovi, týkajúce sa spravidla botaniky

⁶ Vzhľadom na odľahlosť svojho pôsobiska od Martina i vzhľadom na pokročilejší vek sa vlastne na činnosti spoločnosti nepodieľal, z výborových zasadnutí sa písomne ospravedlňoval. „Ja tu teraz v zime nemôžem dostať fiakra a nútený som doma vysedať... tohoto roku pôjdem na odpočinok, lebo terajšie polozenie je mi neznesiteľné v každom ohľade...“ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list Š. Mišíka O. Škrovinovi z 20. 2. 1919, bez č.

⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list J. Kvačalu MSS z 7. 3. 1921, bez č. „... ja si môžem dovoliť hovoriť len o biblioteke, zvlášte jej rukopisnom oddelení... lebo nielen katalogu, ale ani len inventáru, ani toho najpovrchnejšieho, niet... pre prácu tú a pre jej nádejný výsledok, nové rozmiestnenie predmetov, prítomná stavba nedostačí: pre muzeálnu bibliotéku je potrebné osobité stavenie...“

či výpožičiek kníh z knižnice) a tento stav pretrváva aj v ďalších rokoch. Značná časť korešpondencie sa týka členstva v MSS, pričom sa zachovalo aj niekoľko veľmi zaujímavých prihlášok z Čiech a Moravy, či priamo z frontu.⁸ K októbrovým udalostiam, rozpadu monarchie a vzniku Československej republiky sa tu nenachádzajú žiadne materiály, zmienky, stanoviská či v inej podobe náznavy postojov alebo reakcie na prebiehajúce udalosti. Výbor MSS sa zišiel až na sklonku vojny, začiatkom augusta 1918, po štvorročnej prestávke. Predmetom rokovania bola činnosť MSS za uplynulé štyri roky a príprava valného zhromaždenia, ktoré bolo plánované na 27. augusta toho roku. Vzhľadom na to, že ho vládny komisár zakázal (rovnako ako valné zhromaždenie Živeny), uskutočnilo sa až v auguste 1919, po šesťročnej prestávke, iba niekoľko dní po úmrtí dovtedajšieho predsedu Š. Mišíka. V tom roku už prebiehala aj pomerne čulá písomná korešpondencia medzi MSS a Ministerstvom školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO), resp. ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Vo februári poverilo výborové zasadnutie spoločnosti O. Škrovínu a V. Vraného skoncipovaním a odoslaním žiadosti na MŠaNO ohľadne poštátnenia múzea, pridelenia stálej finančnej podpory a mimoriadnej podpory pre stavbu novej budovy múzea.⁹ V žiadosti autori argumentujú skutočnosťou, že napriek ťažkým začiatkom a neprajným okolnostiam za bývalého štátoprávneho usporiadania, múzeum dokázalo sústrediť a verejnosti sprístupniť veľmi rozsiahly fond, pre ktorý však už priestory budovy múzea absolútne nepostačujú. Zároveň zdôraznili početnosť členstva MSS (k aktuálnemu dátumu 1735) a po roku 1918 jeho neustály nárost. Na uvedení žiadost' odpovedal minister s plnou mocou pre správu Slovenska na základe výnosu MŠaNO v tom zmysle, že múzeum nemôže byť nateraz poštátnené „neboť o tom môže jednati až po ankete odborníkov, a slovenských zástupcov a teprve tehdy, až bude definitívne rozhodnuto o úprave slovenských poměrů... pokud jde o subvenci... Slovenská vláda má svůj zvláštní rozpočet a náhradu.“¹⁰ Zásadné otázky československého múzejníctva boli riešené na ustanovujúcej schôdzi Svazu vlastivědných museí československých, ktorá sa konala 28. 9. 1919 v Prahe. Múzeá na Slovensku na nej zastupoval Vládny komisariát pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku, ktorý následne MSS oznámil ustanovenie Svazu československých muzeí, vyhradenie jedného miesta podpredsedu pre slovenské múzeá a ďalšie miesto jedného člena muzeálnej rady s tým, že všetky požiadavky slovenských múzeí budú prejednané v muzeálnej rade. Komisariát zároveň požaduje od MSS vyjadrenie, či do zväzu vstupuje.¹¹ MSS sa stala jeho členom až v roku 1928. Financovanie spoločnosti v danom roku bolo (šťastí) vyriešené až v decembri zís-

⁸ Napr. začiatkom roka 1918 (január – február) píše J. Vyskočil z Prahy či opät benediktínskeho kláštora v Rajhrade, že sa chce stať členmi MSS. Z listu ďalšieho záujemcu citujeme: „Velectený pane! Pamatuji-li se dobře, zmínil jste se kdysi, že členem Musea slovenského či lépe řečeno pouze předplatitelem publikací Museem vydávaných, může se státi i příslušník druhé poloviny říše Rakuh. Těší mne, že moje finance mi dovolují, abych současně (v dopise) zaslaným příspěvkem mohl osvědčiti, že jsem na pobyt v Turč. Sv. Martině nezapomněl a že přátelství moje k uherské větvi československého kmene stalo se trvalým.“ Z frontu sa ozval napr. vojak J. Cádra: „V juho-záp. bojisku, 10. aug. 1918. Slavná Museálná slov. spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine. Oznamujem účtve, že som zaslal súčasne poš. poukaz 12-K t. j. dvanásťkorún ako príspevok riadneho člena Mus. slov. spoločnosti. Na rok 1918 a 1919. S veškerou úctou Ján Cádra, absol. priemysl. školy“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, b. č.

⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, bez č.

¹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list Ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska z 11. 4. 1919, bez č.

¹¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list Vládneho komisariátu pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku (pri ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska) z 3. 10. 1919, bez č.

kaním príspevku na katalogizovanie a usporiadanie zbierok.¹² Otázka poštátnenia múzea zostala nevyriešená a finančné zabezpečenie bolo v nasledujúcich rokoch riešené jednorazovými príspevkami, ktoré však nepostačovali v úplnosti pokryť potreby a už vôbec nie prípadný ďalší rozvoj múzea. Zaujímavou je skutočnosť, že MSS sa už v uvedenej žiadosti zaoberala nutnosťou výstavby novej budovy múzea. V priebehu roka 1919 mesto Martin navštívil Dušan Jurkovič a účel jeho návštevy poznáme iba z listu richtára Pavla Štarkeho.¹³ Oznamuje ním spoločnosti, že D. Jurkovič prišiel vyznačiť vhodnú polohu pre stavbu „Národopisného zemského Muzeuma“. Vzhľadom na to, že mesto nemalo spracovaný „polohopisný a regulačný plán... nemohol si primeranú polohu vyznačiť, ale odporúčal nám takýto plán pre našu v. obec čím skôr vyhotoviť, ináč by sme darmo stavenie štátnych budov u nás očakávali“. P. Štarke sa s návrhom spracovania plánov i stavby novej budovy stotožnil a žiadal MSS o písomné podporné stanovisko.

MSS dlhodobo spolupracovala a mala dobré kontakty s viacerými českými osobnosťami, ktoré boli, rovnako ako rad rôznych múzejných, mládežníckych, čitateľských a iných spolkov, aj jej členmi. V roku 1922 začínajú svoju dlhodobú korešpondenciu a spoluprácu s MSS Drahomíra Stránská i Josef Vydra. D. Stránská sa obracia na M. O. Horváthovú so žiadosťou o sprístupnenie zbierky ľudového odevu a textilu za účelom prípravy prednášok o ľudovom odevu a výšivkách v kurzoch pre učiteľky, ktorými ju poverilo Ministerstvo školstva a národnej osvety a J. Vydra so žiadosťou o fotografovanie zbierkových predmetov pre pripravovanú publikáciu o slovenskom ľudovom umení.

Prvou osobnosťou s českými koreňmi v službách MSS a SNM bol pedagóg a botanik Václav Vraný (*30. 9. 1851, Chvalčovice, okr. Pardubice – †8. 9. 1929, Tisovec). Za správcu zbierok MSS bol prijatý v septembri 1909 na priamy podnet Karola Antona Medveckého a zo svojich služieb ho spoločnosť prepustila v roku 1921. Popis jeho práce v múzeu snáď najvýstižnejšie podal Jindřich Suza, keď napísal, že katalogizoval, konzervoval, vybavoval korešpondenciu, skrátka bol „musejní všecko v jedné osobě“¹⁴ a popri tom vykonával po A. Halašovi aj funkciu tajomníka MSS. Aj preto SNM v Martine chápalo výzvu Mestského úradu v Tisovci v roku 2015 na pomoc pri zriadení pamätnej izby V. Vraného¹⁵ v rodnom dome jeho vnuka Vladimíra Clementisa ako symbolické poďakovanie V. Vranému za dlhoročnú a obetavú prácu v múzeu, predovšetkým s prírodovednými zbierkami.

Aj keď bol V. Vraný zdatným odborníkom v oblasti botaniky a zodpovedným pracovníkom, svedomite si plniacim svoje úlohy správcu zbierok i tajomníka MSS, rozhodne nebol organizačným typom. Proste si plnil svoje povinnosti a keďže Š. Mišík ani Fr. R. Osvald svoju funkciu predsedu prakticky nevykonávali a podpredseda J. Škultéty tiež robil len najnevyhnutnejšie kroky, spoločnosť stratila takmer celé desaťročie, v ktorom nevyvíjala prakticky žiadnu činnosť ani vo vzťahu k múzeu a iba minimálne vo vzťahu k členskej základni. V korešpondencii za uvedené obdobie nachádzame iba zlomkovité útržky o nedoplatkoch na členských príspevkoch. Evidencia členských poplatkov

¹² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, 2 listy Vládneho komisariátu pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku z 16. 12. 1919, bez č. „Poukazuje sa... summa 2.000.– K s tým cieľom, aby bol vo Vašom muzeu zriadený ústredný katalóg národopisných sbierok na Slovensku. Komisariát oznámi Vám meno odborníka, ktorý by sa tým úkolom s úspechom zaoberal... udeľuje sa Vášmu muzeu na rok 1919 podpora K 10.000.– v prvom rade na katalogizovanie a usporiadanie sbierok.“

¹³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list P. Štarkeho MSS, nedatovaný, bez č.

¹⁴ SUZA, Jindřich. Václav Vraný. In *Příroda*. Roč. XXIII, 1930, s. 18.

¹⁵ HALMOVÁ, Mária. Expozícia o Václavovi Vranom v Tisovci. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 56. Edit. H. Zelinová. Roč. CIX, Martin : SNM, 2015, s. 117-122.

nebola dôsledná, ako vyplýva z početných odpovedí na urgencie na zaplatenie členských poplatkov, keď sa adresáti častokrát ohradzovali, že zaplatili, ale nedočkali sa žiadnej odzvy. Problém bol aj v skutočnosti, že spoločnosť nevedla presnú evidenciu vydávania členských preukazov a v tomto období ani nezverejňovala zoznam členov, na čo tiež mnohí poukazovali s odkazom, že napriek zložitým sociálnym podmienkam platia členské príspevky a nedostávajú za ne Časopis MSS (po prerušení v období 1. svetovej vojny začal opakovane vychádzať až v roku 1927). Nielen členovia spoločnosti sa na ňu často obracali s ponukou darovania alebo odpredaja rôznych predmetov pre múzeum, najčastejšie archeologických nálezov. Ako zaujímavosť uvádzame ponuku z Myjavy na kúpu kladiva, ktorým bol poklepaný základný kameň pamätníka M. R. Štefánika na Myjave. V novom štátoprávnom usporiadaní sa hneď nezmenil ani nápis na budove múzea, na čo poukázala aj jedna konkrétna sťažnosť.¹⁶ Spoločnosť nebola schopná ani v určených termínoch a predpísaným spôsobom žiadať príslušné ministerstvo o ročnú dotáciu na zabezpečenie základnej činnosti. Na rok 1922 nedostala MSS žiaden príspevok na činnosť múzea, pretože oň nežiadala a v roku 1923 dostala subvenciu vo výške 16 000 korún na nákup zariadenia a katalogizáciu iba na základe dodatočnej intervencie u ministerského radcu Zdeňka Wirtha. V roku 1924 MSS dostala od štátu 10 000 Kč a na roky 1925 a 1926 po 15 000 Kč. Situáciu dokresľuje aj prípis Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorým žiada správu spoločnosti, aby bezodkladne podala podrobnú správu o spôsobe použitia týchto finančných prostriedkov za uplynulé roky, nakoľko predkladanie takejto ročnej správy bolo jednou z podmienok pridelenia financií na nasledujúci rok. „Súčasne upozorňuje sa... že ďalšie subvencie je možné navrhnuť iba na výslovnú a riadne kolkovanú žiadosť tamojšej správy.“¹⁷ Okrem členských príspevkov a štátnej dotácie dostávala (na vlastnú žiadosť) spoločnosť v týchto rokoch finančné príspevky na činnosť aj od viacerých župných úradov (od 2 000 po 10 000 korún).

Správa MSS sa však evidentne zaujímala o možnosť výstavby novej budovy múzea vzhľadom na nedostatočné kapacitné možnosti na uloženie zbierok v prvej budove. Už v roku 1923 oslovila v tejto záležitosti Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorý si jej návrh osvojil.¹⁸ V uvedenom roku zároveň MSS osobitným letákom vyzvala verejnosť na zbieranie finančných príspevkov na novú muzeálnu budovu a plat kustóda. Poukazujúc na lepšie podmienky v novom štátoprávnom usporiadaní „muzeum chceme nielen udržať, ale ako drahé dedičstvo otcov i zveľadiť... naša Muzeálna slovenská spoločnosť má teraz členov: 2121 riadnych a 930 zakladajúcich. Ovšemže, tento počet so dňa na deň rastie, ale ich ročné príspevky a obeť ani zďaleka nie sú také, že by sme z nich mohli naše Muzeum pozdvihnúť a zveľadiť, jeho činnosť rozšíriť, odborných pracovní-

¹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list J. Gallu z 24. 7. 1922, bez č. „.... ešte pred válkou a počas války som bol otvoreným povedomým Slovákom... účasť som bral každý rok na martinských augustových slávnostiach... a tak som bol i pri slávnostnom otvorení nášho nového múzea, ktorého som už 17 rokov členom. Viem, že nápis budovy Muzeálnej pre akú príčinu musel byť premenený, ale neviem tomu porozumeť, že už od prevratu do týchto čias pre akú príčinu múzeálna budova pôvodným nápisom je ešte nie opatrená... Trapne sa ma to dotkýňa, keď ten nápis vynútený i teraz vidím sa skvieť. Preto navrhujem, že by múzeálna budova bola pôvodným nápisom „Múzeálna slovenská spoločnosť“ alebo „Slovenské národné múzeum“ opatrená.“

¹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku z 28. 7. 1924, bez č.

¹⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, list Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku Presidiu MSS z 9. 6. 1923, bez č. „.... oznamuje podpísaný referát, že žiadosť MSS predostrel Ministerstvu školstva a národnej osvety s doporučením. Pri tej príležitosti žiada tunajší referát za oznámenie, či byly urobené konkrétne dispozície ohľadne budúcej novej stavby pre muzeum... konkrétne návrhy na nové stavisko muzeálne umožnily by tiež žiadosť za mimoriadnu štátnu subvenciu, čo naozaj veľmi by muzeu bolo na osoh.“

kov povolať a platiť a nadovšetko: novú Muzeálnu budovu postaviť, lebo terajšia je už preplnená.“¹⁹

Zlom a nová etapa v dejinách spoločnosti nastali až v roku 1926, keď sa jej predsedom stal Karol Anton Medvecký, ktorý plne využil príležitosti a priaznivé podmienky v novej republike – i svoje osobné kontakty – na oživenie a doslova naštartovanie činnosti MSS, pričom mu nechýbala schopnosť orientácie a pribojnosť, ale ani vízie či minimálne schopnosť pružne reagovať na nové podnety. „Prvýkrát ako predsedsa viedol K. A. Medvecký zasadnutie výboru MSS v novembri 1926 a už na tomto zasadnutí trval na tom, aby sa konečne obsadilo miesto správcu múzea a rovno požiadal o súhlas na jednanie s učiteľom a úradníkom školského referátu Jánom Gerykom ako vhodným kandidátom. Na ďalšom výborovom zasadnutí spoločnosti v apríli 1927 už uviedol J. Geryka do funkcie...“²⁰ J. Geryk v uvedenom období nastúpil zároveň do funkcie tajomníka MSS. Jednou z nosných úloh nového vedenia MSS bolo obnovenie vydávania Časopisu a Zborníka MSS a práca so zbierkovým fondom, to znamená postupné spracovávanie a katalogizovanie zbierok. Prvý krok podnikla spoločnosť v oblasti botaniky. Od januára 1928 sa venoval rozsiahlej botanickej zbierke, podľa odhadu počítajúcej cca 40 000 exemplárov, doktor Rudolf Řetovský, profesor na reálnom gymnáziu v Martine, ktorý tiež vypracoval – podľa odborného návodu Národného múzea v Prahe – celkový návrh na usporiadanie zbierky. Osobitný dôraz bol kladený na usporiadanie a spracovanie rozsiahleho písomného materiálu zriadením Archívu SNM. Za týmto účelom nastúpila v roku 1929 do služieb MSS Mária Jeršová-Opočenská (*11. 7. 1899, Praha – †14. 2. 1978, Praha).

Mária Jeršová-Opočenská pracovala v Slovenskom národnom múzeu plných tridsať rokov, od 1. júna 1929 do 31. decembra 1959. Jej význam v dejinách Slovenského národného múzea i slovenského archívniectva bol hodnotený vo viacerých prácach,²¹ napriek tomu si dovoľujeme pripomenúť jej nezastupiteľný význam nielen v oblasti formovania a budovania Archívu SNM, ale tiež celkovej činnosti národného múzea, predovšetkým v oblasti prezentácie, t. j. príprav a realizácie expozícií a výstav. Svojou rozhladenosťou a uvážlivosťou, ale tiež nekompromisnými postojmi k zásadným koncepčným a rozvojovým programom, mala nepopierateľne vplyv na jednotlivé kroky a ďalšie smerovanie múzea. Jej tridsaťročné profesionálne pôsobenie v Archíve Slovenského národného múzea, vrátane mnohých odborných prác k dejinám Turca i odbornej príprave množstva výstav k dejinám nášho mesta a regiónu, považujeme stále za nedostatočne docenené, napriek prvej lastovičke v podobe čestného občianstva mesta Martin, ktoré jej bolo udeľené in memoriam v roku 2017.

Absolútny nedostatok profesionálne vzdelaných pracovníkov pociťovalo múzeum dlhodobo, čo sa prejavovalo v nedostatočnej práci so zbierkami a osobitne sa tento problém prejavil aj pri príprave expozícií v novej budove SNM. Základný kameň druhej budovy SNM bol slávnostne položený v rámci augustových slávností v roku 1928 k 10. výročiu republiky a stavebne bol objekt ukončený v roku 1932.

¹⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, tlačivo Za Muzeálnu slovenskú spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine, bez č.

²⁰ HALMOVÁ, Mária. Karol Anton Medvecký (K 80. výročiu úmrtia). In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 58. Edit. D. Ferklová. Roč. CXI, Martin : SNM, 2017, s. 225-226.

²¹ BARANOVIČ, Štefan. *Mária Jeršová-Opočenská: Život a dielo. 1899 – 1978*. Bratislava : SNM, 1989; KRÁLIKOVÁ, Eva. Spomienka na PhDr. Máriu Jeršovou-Opočenskú. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 30. Edit. E. Králiková. Roč. LXXXIX, Martin : SNM, 1989, s. 211-223; ĎUDÍKOVÁ, Adriana. K 100. výročiu narodenia prvej archívarky SNM v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 40. Edit. E. Králiková. Roč. XCIII, Martin : SNM, 1999, s. 75-87.

V súvislosti s dokončovacími stavebnými prácami na druhej budove a jej blížiacim sa odovzdaním do užívania sa MSS iniciatívne chopila príležitosti úpravy okolitého priestoru tak, aby bol dôstojný a primeraný významu stavby. Už v roku 1932 vstúpila do rokovania s českým záhradným architektom Josefom Vaněkom (*6. 2. 1886, Bukovina, okr. Hradec Králové – †9. 9. 1968, Chrudim). Požiadavka múzea sa týkala spracovania projektu vhodnej parkovej alebo záhradnej úpravy celého priľahlého priestoru, teda nástupnej plochy pred múzeom i rozľahlej plochy za budovou. Z návrhov, predložených J. Vaněkom, sa následne realizovala iba Botanická záhrada ako voľná súčasť pripravovanej prírodovednej expozície. Botanická záhrada bola od roku 1935 sprístupnená návštevníckej verejnosti, nástupná plocha pred budovou napokon nebola riešená podľa návrhu J. Vaněka sadom, ale terasovými poličkami s výsadbou nižších porastov.

Bezprostredne po kolaudácii stavby sa do nového objektu začali sťahovať jednotlivé zbierkové fondy, pričom bolo potrebné zabezpečiť nielen ich nové uloženie, ale hlavne pracovať s nimi, teda odborne ich spracovávať pre prípravu expozícií v novej budove. Napriek niekedy takmer úporným snahám správcu J. Geryka sa dlhodobo nedarilo stabilizovať pracovný kolektív, a to aj z dôvodu nemožnosti riešenia bytovej otázky prípadných záujemcov o zamestnanie bez podpory mesta, ktorá chýbala. Správcovstvo zbierok bolo tak spravidla riešené zamestnávaním odborníkov na čiastočné úväzky popri ich hlavnom zamestnaní (napr. pedagogickom pôsobení Rudolfa Bednárika), resp. uzatváraním úväzkov na dobu určitú (Alžbeta Güntherová-Mayerová). Jedinou výnimkou bol Vojtech Budinský-Krička, ktorý nastúpil takmer súbežne s M. Jeršovou-Opočenskou v roku 1929 a zostal pracovníkom múzea až do kreovania Československého štátneho archeologického ústavu (1933).

V tejto situácii nezostávalo vedeniu MSS a múzea nič iné, ako pri príprave nových expozícií v druhej budove žiadať o spoluprácu odborníkov na českej strane republiky. V rámci dlhodobej koncepcie realizácie a sprístupňovania expozícií bolo už v samotných začiatkoch, pri dokončovacích stavebných prácach na objekte stanovené, že prioritu má zabezpečenie a postupné spracovávanie archívu, čo bolo splnené prijatím M. Jeršovej-Opočenskej. Následne bola ako prvá plánovaná expozícia výtvarného umenia, ďalej priebežne prírodovedné, numizmatické, historické expozície a celý proces mal byť ukončený v roku 1938 celkovým slávnostným sprístupnením budovy a národopisných expozícií v rámci osláv 20. výročia vzniku republiky.

Prípravné práce pri formovaní Národnej galérie slovenskej začali v roku 1930 me novaním poradného zboru, ktorého členmi sa stali i Jaroslav Vodrážka a Miloš Alexander Bazovský. Konkrétne kroky však múzeum začalo podnikáť až v auguste 1932 (pri dokončovacích stavebných prácach), keď oslovilo vybraný okruh výtvarných umelcov s ponukou krátkodobej výstavy s podmienkou darovania jedného diela múzeu pre potreby novovznikajúcej galérie a zároveň odkúpenia jedného diela tiež za týmto účelom.²² Po viacerých výhradách a kritických pripomienkach k uvedenému postupu, múzeum uznalo za nevyhnutné osloviť ku koncepcnej príprave Národnej galérie slovenskej (ďalej NGS) porotu, zloženú nielen z umelcov, ale i odborníkov na dejiny umenia. Tak boli k príprave NGS oslovení (popri Vladimírovi Wagnerovi) českí odborníci František Žákavec (*23. 2. 1878, Kdyně – †25. 12. 1937, Praha, historik umenia, od roku 1924 pôsobiaci v Bratislave ako profesor dejín umenia na Univerzite Komenského) a Václav Vilém Štech

²² OKÁLOVÁ, Edita. Národná galéria slovenská v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 23. Edit. I. Krištek. Roč. LXXVI, Martin : SNM, 1982, s. 7-58.

(*31. 3. 1885, Slaný – †24. 6. 1974, Praha, historik umenia, profesor na Akadémii výtvarných umení v Prahe). Intenzívne písomné kontakty ohľadne postupu pri zriadení galérie a výberu diel medzi správcom J. Gerykom a uvedenými historikmi umenia prebiehali predovšetkým v decembri 1932 a januári nasledujúceho roka, pričom správca neposkytol nikomu dostatočný čas na kvalitnejšiu prípravu a prácu, argumentujúc nevyhnutnosťou sprístupniť galériu čím skôr. Ťažko menil stanovisko prezentácie výlučne slovenských umelcov a zásadné koncepcné pripomienky Fr. Žákavca a V. V. Štecha neakceptoval. Ich podiel na kreovaní NGS tak vlastne spočíval iba vo výbere konkrétnych diel, ktoré mala správa múzea k dispozícii v januári 1933 a výtvarných diel zakúpených Ministerstvom školstva a národnej osvety a Krajským úradom. Galéria bola slávnostne verejnosti sprístupnená v novembri 1933 na treťom medziposchodí záhradného traktu.

V závere roka 1935 sa múzeum začalo konkrétnejšie zaoberať myšlienkou spôsobu prezentácie numizmatickej zbierky. O spoluprácu a pomoc oslovilo odborného pracovníka Národného múzea v Prahe Gustava Skalského. Gustav Skalský (*13. 3. 1891, Velká Lhota u Dačic – †20. 9. 1956, Praha), významný český numizmatik, od roku 1945 vedúci vedecký pracovník Národného múzea (NM) v Prahe, v danom období riaditeľ numizmatickej zbierky, prisľúbil svoju účasť na inštalácii numizmatiky.²³ Po viacerých časových posunoch, vyplývajúcich z problémov s jeho uvoľnením, k tomu došlo až v septembri 1936, kedy prišiel do Martina. Začala sa inštalácia zbierok podľa jeho návrhov, pričom niektoré otázky proveniencie, početnosti nálezov, dostupnosti literatúry a spôsobu inštalácie vopred priebežne konzultoval s M. Jeršovou-Opočenskou.²⁴ V roku 1937 nastúpil do múzea ako externý pracovník Ján Šikura, ktorý dokončil inštaláciu numizmatiky, navrhnutú G. Skalským a ďalej pokračoval v spracovávaní tejto zbierky podľa jeho inštrukcií, pričom ho aj osobne, kvôli ujasneniu systému katalogizácie mincí, navštívil v Prahe.

Prírodovedná expozícia bola inštalovaná v roku 1935. Zoologické a paleontologické zbierky boli prezentované v strednej miestnosti III. poschodia hlavného traktu v koncepcii Jána Pavloviča. V Archíve SNM sa zachovala korešpondencia z rokov 1938 – 1939 medzi MSS a NM v Prahe, resp. priamo s pracovníkom jeho mineralogického oddelenia, neskorším významným českým mineralógom Karlom Tučekom (*21. 1. 1906, Nová Paka – †26. 8. 1990, Písek) ohľadne prezentácie mineralogických zbierok na severnej strane II. medziposchodia záhradného traktu. Koncom apríla 1938 sa MSS obrátila na NM so žiadosťou o poskytnutie odborníka na inštaláciu mineralogickej zbierky z dôvodu, tak ako v predchádzajúcom prípade, nedostatku vlastných odborných síl.²⁵ Na základe kladnej odpovede K. Tuček pri svojom pobyte v Martine prezrel a určil danú zbierku a navrhol spôsob jej inštalácie. Práce prebiehali veľmi rýchlo, pretože už v júli tlmočí správca Geryk K. Tučekovi úprimné poďakovanie za spoluprácu, ktoré mu vyslovilo kuratórium múzea na svojom zasadnutí 18. júla.²⁶

²³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1785/38 z 30. 4. 1938.

²⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3370/38 z 21. 7. 1938.

²⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 11/36 z 4. 1. 1936.

²⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2885/36 z 5. 9. 1936. V liste M. Jeršovej-Opočenskej G. Skalský spresňuje: „... vystavili bychom mince barbarské (keltské), římské, byzantské, uherské, z celého území dnešního Československa, (tedy ze Slezska Opava a Krnov) a podle možnosti pak Sedmohrady, Slavonie a Polsko. Mimo to ovšem slovenské nálezy... Těžké to bude s medaillemi. Jestli musíme vystaviti med. slov. měst, med. korunovační, jsou-li, osob žijících a živších na Slov. a pod. Pana probošta Medveckého jsem žádal o zakročení v Kremnici, aby byly dány, deponovány a pod. všechny medaile tam vydané... Buďte tak laskava, paní doktorko, a dejte mince a med. připraviti podle jednotlivých nahoře uvedených zemí... při různorodosti materiálu nebude to, jak jsem viděl, věc jednoduchá.“

Aj po ukončení inštalačných prác zostalo múzeum prostredníctvom J. Geryka alebo J. Pavloviča v priebežnom kontakte s K. Tučekom ohľadne vzájomnej výmeny multiplikátov nerastov zo zbierok oboch múzeí či otázok vedenia dokumentačných listov danej zbierky.

Po otvorení expozície „Národná história slovenská“ v roku 1937, v autorskej koncepcii Alžbety Güntherovej-Mayerovej, stálo múzeum pred poslednou veľkou výzvou, realizáciou národopisných expozícií, ktoré mali byť podľa dlhodobého plánu slávnostne sprístupnené v roku 1938 k 20. výročiu vzniku Československej republiky. Nezastupiteľný podiel na odbornej príprave týchto expozícií mal významný český etnograf Antonín Václavík (*12. 7. 1891, Pozlovice – †4. 12. 1959, Brno), ktorý mal okrem iného aj bohatú prax a skúsenosti múzejníka. Jeho účasti na tvorbe nových národopisných expozícií SNM sme sa venovali osobitne v samostatnom príspevku,²⁷ preto iba pripomenieme, že spoluprácou a pomocou pri príprave expozícií bol poverený krajinským výborom už v roku 1936 aj napriek počiatočnému nesúhlasnému stanovisku SNM. Osobne inštaloval časti venované ľudovému staviteľstvu a bývaniu, ľudovému odevu a textilu. Priebežne však organizoval postup všetkých prác, vrátane nových akvizícií chýbajúcich odevov alebo odevných súčiastok či ich čistenia a konzervovania, na čom sa podieľala aj jeho manželka. Národopisné expozície boli verejnosti sprístupnené slávnostným otvorením druhej budovy národného múzea v dňoch 9. a 10. júla 1938 v rámci celomartinských slávností k 20. výročiu vzniku republiky. A. Václavík sa však v Martine priebežne zdržiaval až do septembra, kvôli ďalšej výpomoci v expozíciách s prácami, ktoré sa nestihli ukončiť do slávnostného otvorenia.

Po Mníchovskej dohode a následných udalostiach roku 1938 sa začala písať nová kapitola dejín nášho múzea, v ktorej už osobnosti českej vedy a kultúry nemali miesto s výnimkou M. Jeršovej-Opočenskej. Osobitne zásluhou J. Geryka sa podarilo M. Jeršovou-Opočenskú naďalej zamestnávať (napriek viacerým výhradám napr. Jozefa Cígera-Hronského), a to na základe žiadosti²⁸ adresovanej Okresnému úradu, v ktorej argumentuje nemožnosťou nájsť medzi slovenskými archivármi vhodnú kvalifikovanú osobu. Oproti žiadosti bol súhlas na zamestnávanie M. Jeršovej-Opočenskej časovo limitovaný, takže tento proces žiadosť/súhlas sa priebežne po rokoch opakoval.²⁹

Spolupráca slovenských a českých inštitúcií a osobností pokračovala a nabrala nové dimenzie až v nových podmienkach po roku 1945.

LITERATÚRA

- RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. (Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva)*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1983.
- Národná galéria slovenská. Katalóg výstavy*. Martin : Turčianska galéria, 1993. ISBN 80-88686-02-4.
- KRÁLIKOVÁ, Eva. Významné medzníky spolupráce českých a slovenských bádateľov koncom 19. a začiatkom 20. storočia. „Rodom Čech, duchom Slovák...“ In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 44*. Edit. E. Králiková, H. Zelinová. Roč. XCVII, Martin : SNM, 2003, s. 25-34.

²⁷ HALMOVÁ, Mária. Antonín Václavík pri príprave národopisnej expozície Slovenského národného múzea. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 41*. Edit. E. Králiková, E. Pančuhová. Roč. XCIV, Martin : SNM, 2000, s. 147-155.

²⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 63/39 z 17. 1. 1939.

²⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1019/39 z 6. 7. 1939. Povolenie zamestnávať cudzinku M. Jeršovou-Opočenskú do 1. februára 1941.

Obr. 1. Prírodovedná expozícia. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 12 097. Foto J. Dérer, 1952
Fig. 1. Natural science exhibition. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 12 097. Photograph by J. Dérer, 1952

Obr. 2. Expozícia numizmatiky. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 939. Foto P. Mendel, 40. roky 20. storočia
Fig. 2. Numismatics exhibition. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 939. Photograph by P. Mendel, 1940s

Obr. 3. Národopisná expozícia – keramická dielňa z Modry. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 1028. Foto P. Mendel, 40. roky 20. storočia

Fig. 3. Ethnographic exhibition – ceramics workshop from Modra. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 1028. Photograph by P. Mendel, 1940s

THE SLOVAK MUSEUM SOCIETY AFTER 1918 WITH REGARD TO THE COOPERATION AND WORK OF CZECH PERSONALITIES IN THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM FROM 1918 TO 1938

Mária Halmová

S u m m a r y

Despite the fact that several articles have dealt in the past with the history of the Slovak Museum Society and the Slovak National Museum during the first Czechoslovak Republic, until now cooperation with Czech personalities and their work in the Slovak National Museum have not been sufficiently evaluated. The paper attempts to describe the activity of the Slovak Museum Society at the end of the First World War, as affected by the general situation as well as by the absence of professional staff in the period concerned. Practically the whole administrative and specialist agenda was carried out by the Czech pedagogue and important botanist Václav Vraný (an employee of the museum from 1909 to 1921), and by the custodians Ema Goldpergerová (working from 1907 to 1917) and Marína Oľga Horváthová (working from 1919 to 1934). A revival in the Slovak Museum Society's activity only began in the mid 1920s, when the provost Karol Anton Medvecký became its president and Ján Geryk the museum administrator. The main tasks of the new management included renewing the publication of the Journal and Anthology of the Slovak Museum Society, intensive work on the collections and the construction of the new museum building, including the preparation of new permanent exhibitions.

Particular emphasis was placed on organising and processing the extensive written materials by establishing the Archives of the Slovak National Museum and employing the first professional archivist, Mária Jeršová-Opočenská, of Czech origin; she began working in the Slovak National Museum in 1929 and spent her entire professional life there. In the period following the completion of the construction of the second museum building (1932), the administrator J. Geryk communicated extensively with Czech experts for the preparation of each exhibition, since there was a lack of Slovak specialists. He turned primarily to the partner National Museum in Prague, but also to other institutions with demands to dispatch experts, mainly in the field of the history of art (František Žákavec, Václav Vilém Štech), numismatics (Gustáv Skalský), natural sciences (Karel Tuček) and ethnology (Antonín Václavík). The whole process of installing and opening the new permanent exhibitions was completed in 1938 and that year signalled the beginning of the end of cooperation with Czech partners. Cooperation was only renewed in the post-war period, after 1945.

„... K SLUŽBÁM, ODDANÝ...“
STAVBA DRUHEJ BUDOVY SNM V MARTINE
NA ZÁKLADE ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV 1928 – 1933

Barbora Pekariková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: barbora.pekarikova@snm.sk

Abstract: *In this paper we focus on the history of the construction of the second building of the Slovak National Museum in Martin. We have attempted to explore this topic from the point of view of construction and craft work, as well as all the building companies and businessmen who worked on the project. We used material from the records of the Slovak Museum Society, stored in the Archives of the Slovak National Museum in Martin. Due to the narrow specification of the topic, we are aware of the fact that the paper has the nature of a “diary of statistics” and for this reason we have sought to include in its content several quotations from correspondents. They add a human touch to the paper while also best characterising the circumstances and problems with which the Slovak Museum Society had to contend.*

Keywords: *Slovak National Museum in Martin, Slovak Museum Society, Hlavaj – Palkovič – Uličný, M. M. Harminc, industry.*

Pôvodným zámerom príspevku bolo spracovanie obdobia desiatich rokov činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS), a to v rokoch 1928 – 1938. Dominujúcimi aktivitami bola výstavba druhej budovy Slovenského národného múzea v Martine (ďalej SNM v Martine), práca so zbierkami, budovanie a sprístupňovanie nových expozícií. Toto časové ohraničenie malo svoje opodstatnenie a historicky súviselo s výročiami vzniku Československej republiky (ďalej ČSR). V roku 1928 bol položený základný kameň druhej budovy SNM v Martine a o desať rokov neskôr, v roku 1938, v nej boli slávnostne sprístupnené expozície. Takýto obsahový záber sa ukázal časovo nezvládnuteľný a aj svojím rozsahom by do veľkej miery prekročil rámec publikovanej štúdie. Z viacerých uvedených tém sme sa nakoniec rozhodli spracovať dejiny výstavby druhej budovy SNM v Martine z pohľadu stavebno-remeselných prác.

Zámer výstavby novej budovy SNM v Martine bol v programe MSS dlhodobejšie. Už rok po vzniku Československej republiky predostreli zástupcovia MSS ministrom školstva a národnej osvety Gustavovi Habrmanovi prosbu o subvenciu na stavbu novej muzeálnej budovy. MSS zápasila s existenčnými problémami a nutne potrebovala „prísun“ mladej sily, ktorá by túto myšlienku dokázala zrealizovať. Tento zámer sa podarilo MSS naplniť až príchodom Jána Geryka do Martina¹, ktorý bol nepochybne tou osobnos-

¹ Geryk, Ján (1892 – 1978). Získané pedagogické vzdelanie ho predurčovalo ku kariére v tejto oblasti. Po krátkom učiteľskom pôsobení na meštianskej škole v Brezovej pod Bradlom sa v roku 1920 zamestnal na Po-

ťou, ktorá mala potenciál do viesť zámer do úspešného konca. Správa MSS si uvedomovala črtajúcu sa šancu výstavby novej muzeálnej budovy „... aby nenastala taká veľká medzera, aká bola medzi dátumom 14. marca 1919 a 23. novembrom 1927...“, a preto bola 23. 11. 1927 vyslaná deputácia v zložení Karol Anton Medvecký, Ján Kohút, Štefan Krčméry, Rudolf Klačko a J. Geryk k ministrom školstva a národnej osvety Milanovi Hodžovi.²

Paradoxne, rozhodnutie museli vyriešiť najskôr v rámci samotnej MSS, v rámci ktorej boli rôzne názory. To, že spočiatku vôbec neuvažovali o novostavbe, dokladá fakt, že MSS oslovila staviteľa Jána Hlavaja, aby vypracoval odborný posudok na tri možnosti riešenia rozšírenia múzea, a to prístavbou zo strany Matice slovenskej (ďalej MS), nadstavbou súčasnej budovy a stavbou novej budovy oproti súčasnej, s ktorou by bola prepojená ponad ulicu Andreja Halašu. Ďalšou alternatívou bolo i odkúpenie Národného domu a prepojenie oboch stavieb do celku.³ Samotný stavitel J. Hlavaj odporúčal výstavbu novej muzeálnej budovy, ktorá by zodpovedala moderným kritériám. Nerozhodnosť starších členov MSS do istej miery urýchlila peňažná subvencia 500 000 Kč z Ministerstva školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO) na stavbu novej budovy. Preto sa otázka, položená na mimoriadnom Výborovom zasadnutí MSS 18. 1. 1928 „či stavať“, javí prinajmenšom mátuca. Výbor MSS nakoniec odsúhlasil výstavbu novej muzeálnej budovy, za týmto účelom vyhlásil verejnú zbierku a zriadil užšiu stavebnú komisiu. Členov stavebnej komisie vybrali Štefan Krčméry a Miloš Vančo. Členmi užšej stavebnej komisie sa stali: M. Vančo, Jozef Orságh, J. Hlavaj, J. Geryk. Stavebná komisia prevzala záštitu nad stavbou a mohla navrhovať ďalších členov. Výbor MSS si však ponechal právo rozhodovania. Ďalšími členmi stavebnej komisie sa stali: Jozef Hlavaj, Š. Krčméry, R. Klačko, Ján Fraňo, Ing. Ján Šíp.

„Započatie stavby SNM“ sa stalo prvým bodom v programe činnosti na rok 1928

Na Valnom zhromaždení MSS dňa 16. 2. 1928, v deň 20. výročia úmrtia Andreja Kmeťa, predostrela MSS definitívne rozhodnutie výstavby druhej budovy SNM v Martine. Jednou z podmienok pridelenej štátnej subvencie bolo, že stavba bude začatá v roku 1928.⁴ Tento termín nebol náhodný, mal byť dôstojnou oslavou 10. výročia vzniku ČSR.

verenictve školstva a národnej osvety vo funkcii vládneho referenta. Aktivitami v rámci kultúrno-osvetových podujatí a záujmom pre ľudovú kultúru pritiahol pozornosť podpredsedu MSS Jozefa Škultétyho. Na výborovom zasadnutí MSS predostrel ideu, zvolil J. Geryka za jej tajomníka. V roku 1926 sa J. Geryk presťahoval do Martina a na Výborovom zasadnutí MSS 27. 4. 1927 zložil slávnostný sľub. HALMOVÁ, Mária. Ján Geryk a jeho spomienky. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 33. Edit. E. Králiková. Roč. LXXXVI. Martin : SNM, 1992, s. 22-28.

² Zápisnica 4. výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Turčianskom Sv. Martine, ktorá bola dňa 13. decembra 1927 o 3. hodine popoludní vo výborovni Matice Slovenskej. In *Časopis MSS*, roč. XX, 1928, č. 1, s. 20-21.

³ Archív SNM, pobočka v Martine. Registratúra MSS (ďalej Reg. MSS), č. 32/1928.

⁴ MSS mala na úcte 700 000 Kč, ostatné peniaze plánovala získať štátnou a krajiniskou subvenciou, verejnými zbierkami a prípadným predajom starej budovy. Verejná zbierka bola „symbolicky“ začatá darom 5000 Kč od J. Škultétyho. Zápisnica mimoriadneho výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktoré bolo v Turčianskom Sv. Martine 18. januára 1928 o 3. hodine popoludní vo výborovni Matice Slovenskej. In *Časopis MSS*, roč. XX, 1928, č. 1, s. 24-25. Verejnú zbierku povolilo Ministerstvo vnútra na celom území Slovenska dňa 14. 2. 1928 č. 4744/4 a dňa 6. 3. 1928 č. 7206/5. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 750/28. Zbierka bola vyhlásená na korunovom základe. „Zbierka bude vtedy úspešná, keď z nej na každú dušu obce pripadne priemerne aspoň koruna. Každá koruna je vzácna.“ Zbierka mala byť vykonaná za 4 týždne. Po zbierke sa vykonala revízia a prípadne bola obec požiadaná o dofinancovanie. Ďalšie dofinancovanie stavby a vnútorného zariadenia musela MSS riešiť pôžičkami. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg.

MSS sa urýchlene pustila do práce. Prioritou bolo získanie stavebného pozemku a vôbec rozhodnutie, kde bude nová budova stáť, a čo najskôr pozemok zaznačiť v pozemnoknižnej knihe.⁵ V liste z tohto roka, adresovanom Slovenskej tlačovej kancelárii v Bratislave, v ktorom MSS požiadala rozposlať jednotlivým redakciám informáciu, bola naznačená možnosť výstavby novej budovy oproti budove Matice slovenskej „... boli by symbolom svornosti a lásky v slovenskom národe“.⁶ V rámci výstavby novej budovy uvažovala MSS súčasne aj s výstavbou skanzenu pri novostavbe. „V priestrannej záhrade bude i moderná budova Muzea a okolo nej typické slovenské ľudové stavby v originálnej veľkosti.“⁷ V tomto prípade si veľkorysý stavebný koncept vyžadoval iné priestorové riešenie a ako najvhodnejšie pripadalo do úvahy získať pozemky „na zelenej lúke“ mimo najužšieho centra mesta. Vhodný priestor sa javil na nezastavaných pozemkoch, rozprestierajúci sa vo východnej časti mesta. Podľa regulačného plánu mesta mala byť paralelne s ulicou J. Horvátha, v osi ktorej bola stavba Štefánikovho ústavu, ulica vrcholiaca plánovanou stavbou Národného divadla. Mestská rada dala nakoniec prednosť stavbe múzea, pretože jej realizácia bola aktuálnejšia ako divadlo. „... nový stánok muzejný dominovať bude celej Turčianskej záhradke.“⁸ 8. 5. 1928 Stavebná komisia definitívne schválila situovanie novostavby „na vršku“ pri Štefánikovom ústave, „... na ploche medzi cmíterom a budúcou budovou Národného divadla...“⁹ V liste z 19. 6. 1928, adresovanom Mestskej rade v Turčianskom Sv. Martine, žiadala MSS o darovanie „3000 kvadrátnych siah pozemkov“. 7. 7. 1928 urgoval J. Geryk vyznačenie stavebného pozemku podľa regulačného plánu, aby mohli zakúpiť pozemok a žiadal mestské predstavenstvo, aby vyjednálo s majiteľmi cenu. 7. 8. 1928 zaslala MSS pozvánku na zasadnutie členov stavebnej komisie, v programe ktorej bolo zakúpenie pozemku a polozenie základného kameňa.¹⁰

Získanie a zakreslenie pozemkov nešlo tak rýchlo, ako si to J. Geryk predstavoval. Ešte v septembri, aj po položení základného kameňa, roztrpčene píše Janovi Hofmanovi, prednostovi Pamiatkového úradu v Bratislave, že stavebná komisia ešte nezasadala, lebo nevedela, či mesto zaručí prístup k novostavbe, a to otvorením novej ulice cez Fábryho dom. „... pán minister chce mať múzeum medzi Vrútkami a Turčianskym Sv. Martinom podobne ako gymnázium...“¹¹ ... aby Múzeum postavené bolo ešte viac von z mesta, kdesi medzi hradskou a železničnou dráhou smerom k Vrútkam. Jeho cieľom je spojiť Martin s Vrútkami. Myslím, že Múzeum nemožno medzery zaplňovať.“¹² Správa MSS preto viackrát urgovala Mestskú radu a požadovala pred vypísaním architektonického súbehu zabezpečiť otvorenie prístupovej ulice k budúcemu múzeu. 21. 10. 1928 odkúpila Mestská rada kulfanovský dom, cez ktorý plánovala otvoriť uličnú os smerom k múzeu a zároveň začala odkupovať pozemky.

MSS, č. 1117/1928. Alternatívou bola úvaha o odpredaji starej budovy pošty. Odpredaj a presun zbierok bol však možný až po dostavaní novej budovy a nakoniec sa ukázalo, že dispozícia starej muzeálnej budovy nie je pre potreby pošty vyhovujúca. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 429/1928.

⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 957/1928.

⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 126/1928.

⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 594/1928.

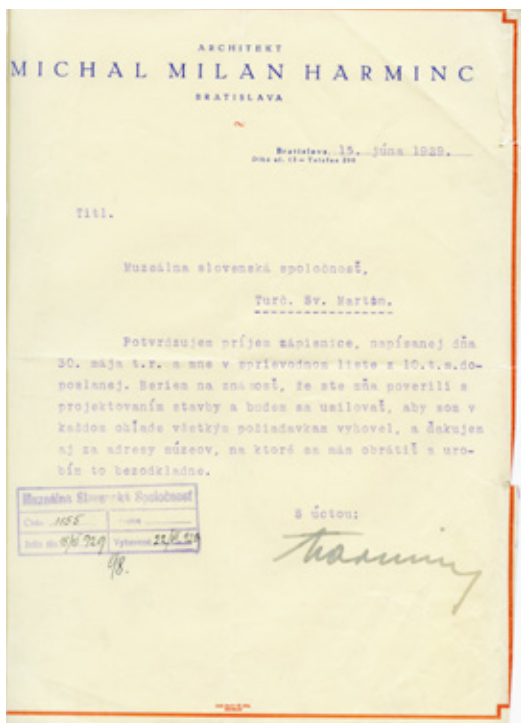
⁸ K položeniu základného kameňa novostavby Slovenského národného múzea. In *Národné noviny*, 18. 8. 1928, č. 96, s. 4.

⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1037/1928.

¹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1159/1928.

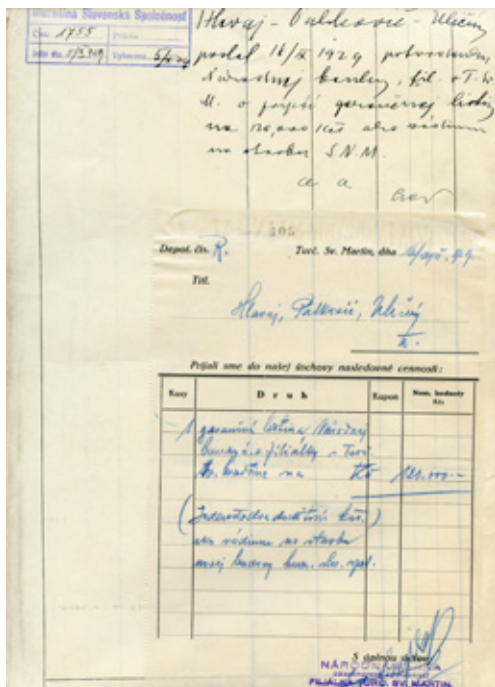
¹¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1350/1928.

¹² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1413/1928.

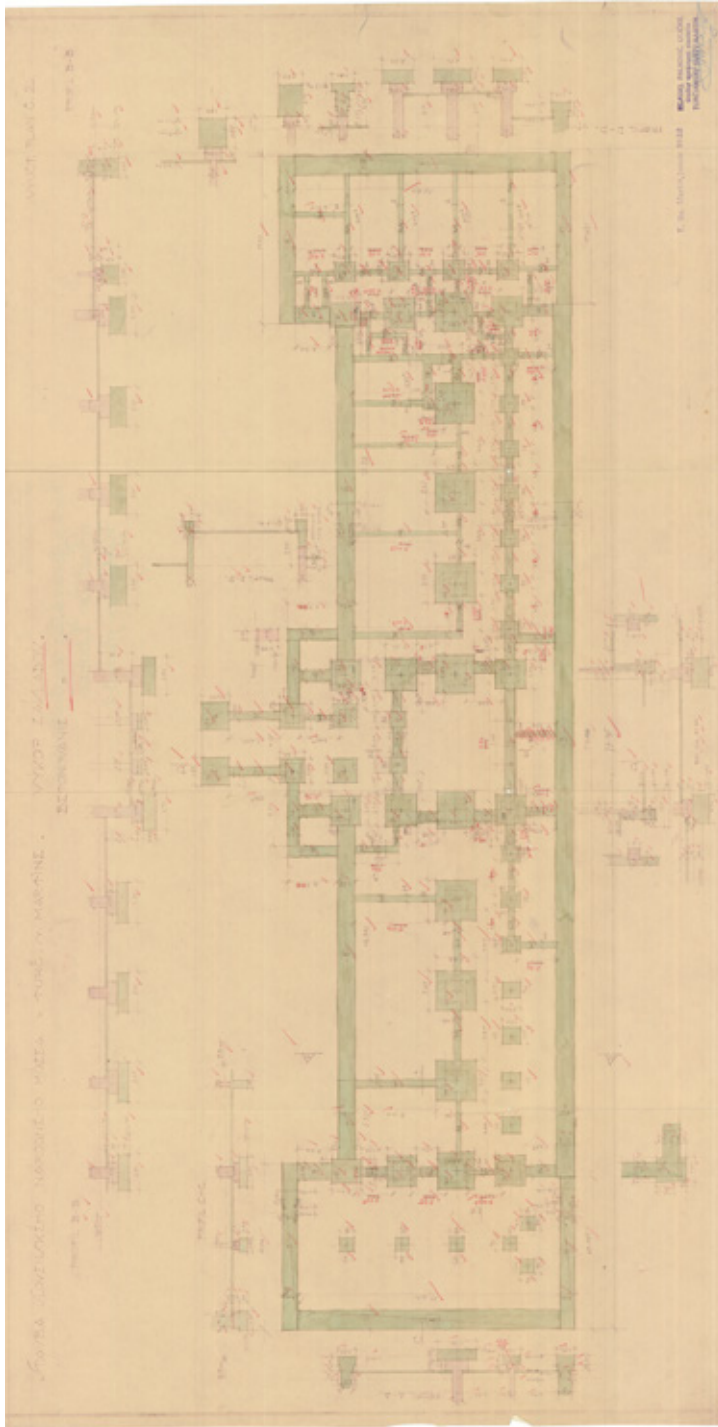
Obr. 1. Potvrďujúci list M. M. Harmineca adresovaný MSS o projektovaní druhej budovy SNM v Martine v roku 1929. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS, č. 1155/1929

Fig. 1. Letter of confirmation from M. M. Harminec addressed to the MSS on plans for the 2nd building of the SNM in Martin in 1929. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office, no. 1155/1929

Obr. 2. Garančná listina Hlavaj – Palcovič – Uličný, 1929. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS, č. 1755/1929

Fig. 2. Guarantee bond Hlavaj – Palcovič – Uličný, 1929. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office, no. 1755/1929

Obr. 3. Stavba Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. Výkop základov, betónovanie. Vyúťovací plán č. 2. Staviteľská firma Hlavaj – Palkovič – Uličný, 1. 1. 1932. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS

Fig. 3. Construction of the Slovak National Museum in Turčiansky Sv. Martin. Digging foundations, laying concrete. Payment plan no. 2. Construction company Hlavaj – Palkovič – Uličný, 1. 1. 1932. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office

Architektonická súťaž

Účasť na súťaži bola verejná, anonymná. Pomôcky súbehu boli stavebný program, plán pozemku v mierke 1:500, situačný plán pozemku a okolia v mierke 1:1000. 25 kusov situačných plánov vypracoval Ing. K. Šíp.¹³ Všetky pomôcky a informácie boli od 1. 12. 1928 k dispozícii v kancelárii MSS alebo na vyžiadanie zaslané poštou.

Architekti mali zasielať návrhy v mierke 1:200. Okrem situačného plánu museli obsahovať pôdorysy všetkých podlaží, rezy, ortogonálne pohľady všetkých priečelí a perspektívny pohľad.¹⁴ S ohľadom na plánovaný „skanzen“ sa uvažovalo s projektovaním stavby v dvoch etapách. Návrhy mali byť vypnuté alebo nalepené na lepenke, označené heslom, s prílohami uloženými v pevných doskách a s dvomi obálkami. Zapečatená obálka obsahovala heslo a meno architekta, v druhej bola uvedená adresa, na ktorú bol zaslaný neprijatý návrh. Ocenené mali byť tri najlepšie návrhy: 1. cena – 20 000 Kč, 2. cena – 15 000 Kč, 3. cena – 10 000 Kč.¹⁵ Verejnú súťaž vypísala MSS v mene Stavebného výboru 15. 2. 1928 a bola uverejnená v denníkoch Venkov, Lidové noviny, Národné listy, Národná politika, Národné noviny. Termín zasielania súťažných návrhov bol stanovený do 28. 2. 1929, do dvanástej hodiny.¹⁶ Odborná porota na posúdenie zaslaných prác zasadala 8. 3. 1929 o 9. hodine v miestnostiach Kasína Národného domu.¹⁷

Podľa konštatovania poroty prišlo „36 riadne zabalených a heslami opatrených projektov“.¹⁸ Pochopiteľne, že celá akcia vzbudila odozvu u verejnosti. „*Verejnosť nalieha,*

¹³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1602/1928.

¹⁴ Súbehové podmienky: dvojposchodová budova so zvýšeným prízemím, v dvorovej časti manzardy pre ateliér sochára, maliara a fotografa; 1. – 2. poschodie: výstavné priestory; prízemie: štvorizbový byt pre správcu (cca 150 m²), hosťovská izba (20 m²), študovňa (cca 400 m²), knižnica s čítarňou (cca 40 m²), prednášková sieň (cca 160 m²), depozitáre (cca 160 m²), kancelária pre správcu (cca 25 m²), dve kancelárie pre pomocné sily (cca 50 m²), dve pracovne pre kustódov (cca 40 m²), miestnosť pre tlače (alebo do úvodzoviek „tiskopisy“) (cca 16 m²), byt pre domovníka (cca 60 m²); suterén: ústredné kúrenie, miestnosť na uhlie a miestnosť na drevo pre domovníka a správcu, práčovňa, práčovňa na hrubé čistenie muzeálnych predmetov, stolárska dielňa, chemické laboratórium, laboratórium pre dezinfekciu predmetov parou; všeobecné potreby: elektrické osvetlenie, ústredné kúrenie, výťah zo suterénu na druhé poschodie. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1471/1928.

¹⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1471/1928. Súbeh bol bezplatne uverejnený vo všetkých odborných časopisoch – Architekt, Staviteľ, Styl, Krajinské noviny pre Slovensko, Zprávy verejnej služby technickej, Slovenský denník, Slovák, Robotnicke noviny, Národné noviny, Slovenský Východ, Ľudová Politika, Slovenská Politika, Lidové Noviny, Národný Denník. Archív SNM, pobočka v Martine, registratúra MSS, č. 1500/1928.

¹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1581/1928.

¹⁷ Stavebný výbor MSS sa obrátil na inštitúcie, spolky a úrady so žiadosťou o vybrané zástupcov do stavebnej poroty. Stavebnú porotu tvorili zástupcovia spolkov: Spoločnosť architektov v Prahe (František Šrámek); Klub architektov v Prahe (Jozef Marek); Spolok čs. architektov a inžinierov, odb. v Bratislave (František Florians); Spolok slovenských umelcov (Juraj Chorváth); Organizácia Jednoty staviteľov na Slovensku (Jozef Hlavaj); Slovenská umelecká beseda (Juraj Tvarožek); MŠaNO v Prahe; Prednosta technického odboru KÚ v Bratislave (Štefan Janšák); Matica slovenská (J. Škultéty); Štátny pamiatkový úrad v Bratislave (Jan Hofman); MSS (K. A. Medvecký, J. Geryk), Univerzita Komenského v Bratislave; Obec Turčiansky Sv. Martin (J. Fraňo). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1459/1929; 477/1929; 1500/1928.

¹⁸ Arch. Ladislav Skřivánek, arch. Ferdinand Kouba, arch. Julius Stein – arch. Béla Buzstin, arch. Alojz Houba, Ing. arch. Karel Tymich, Jaroslav Kitzler, Ing. arch. Alois Balán – Jiří Grossmann, arch. Feledy Gaal, arch. František Linhart, staviteľ Ján Rakovský, arch. Emil Sedloň, Karel Dvořák, arch. Siegmund Katz, arch. Stanislav Sucharda, arch. Jaroslav Rössler, Ing. J. Hraber, arch. Jan Víšek, arch. J. Gillar, staviteľ Vladimír Milan Daxner, staviteľ Jan Kovář, arch. František Berger, arch. Vítězslav Kržek, arch. Ferdinand Fencel, arch. František Černý, staviteľ František Bayer, arch. Vladimír Pojtek, arch. Jozef Žák, arch. Jindřich Šteffík, arch. Václav Ložek, arch. Bulanda, arch. Karel Kopp, arch. Zdeňek Nuk, arch. Vojtech Donner, arch. František Ho-

aby sme výstavu návrhov na budovu SNM otvorili...“ Súťažné návrhy boli sprístupnené verejnosti 16. 3. – 26. 3. 1928 v priestoroch budovy Advokátskej komory.¹⁹ 8. 3. 1929 otvoril Stavebný výbor súťažné návrhy a v dvoch kolách za sebou vyradil tie projekty, ku ktorým mal najväčšie výhrady. Na základe najlepších návrhov boli sformulované niektoré platné zásady pre účelovú muzeálnu stavbu.²⁰ Súťaž nepriniesla jednoznačný výsledok a pravdepodobne z tohto dôvodu nebola udelená prvá cena.²¹ 9. 6. 1930 pod č. 69 poveril Stavebný výbor Milana Michala Harminca vypracovaním podrobných plánov, dozorom stavby a vyúčtovaním stavby.²² Definitívne projekty boli vypracované až po absolvovaní zahraničnej cesty, ktorú podnikol spolu s J. Gerykom. Na základe poznatkov zo zahraničia urobil Harminc v projekte viaceré významnejšie zmeny. Pôvodne projektovaný drevený krov bol nahradený železobetónovým, čím múzeum získalo 3. poschodie a súčasne ďalších 1000 m² výstavnej plochy. Bolo rozhodnuté, že strecha bude pokrytá medeným plechom, vonkajšie železobetónové piliere budú nahradené tehlovými murovanými na cement, výška výstavných miestností z pôvodných 4,2 m bola znížená na 4 m, zväčšil sa vestibul, parapety oblokov sa znížili na 1,3 m, zmenšené boli okná a zmeny nastali i na fasáde budovy. Zmeny síce skvalitnili projekt, ale súčasne navýšili plánovaný rozpočet.²³

Za vypracovanie stavebných plánov, rozpočet, dozor na stavbe, vyúčtovanie stavby a vedenie stavebného denníka bola architektovi odsúhlasená odmena vo výške 5 % z celkového stavebného nákladu. Odmena mu mala byť vyplatená v piatich splátkach – 3/10 po udelení stavebného povolenia, 3/10 po dokončení 1. poschodia, 2/10 po dokončení strechy, 1/10 po odovzdaní budovy, 1/10 po celkovej revízii účtov – najneskoršie však tri mesiace po dokončení stavby.²⁴ Vzhľadom na veľké stavebné náklady chcel Stavebný výbor, aby bola stanovená horná hranica honorára pre architekta, ktorá nemala presiahnuť 200 000 Kč. „*S ohľadom na význam budovy, na okolnosť, že táto budova stavia sa zo samých milodarov... aby Vaša odmena ustálená bola na 5 %, ale najviac 200 000 Kč. Snahou Muzeálnej slovenskej spoločnosti bolo, aby projektovanie budovy dostalo sa*

rák, Vojtech Kraupner, arch. Gustav Stadtrucker, Ing. L. Vondráček, arch. Jindřich Kozák, Ing. Václav Ložek, arch. Vojtech Šašek, arch. Jozef Štefán, arch. Emanuel Hruška, arch. František Krupka, arch. V. Krížek, arch. František Čermák – Gustáv Paul, arch. Václav Švanc, arch. Vojtech Šebor, arch. Dalibor Krno, Ing. Alexander Klein, arch. F. Čenek.

19 Vstupné na osobu bolo 3 Kč, pre študentov a vojsko 1 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 563/1929.

²⁰ Pôdorys v tvare „T“ bez vnútorných dvorov, ktorý je estetickjší ako pôdorys s uzatvorenými alebo polouzavretými dvormi. Výhodou otvoreného pôdorysu bolo lepšie vetranie, osvetlenie a možnosti rozdeliť stavbu na dve alebo viaceré stavebné etapy. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1586/1929.

²¹ Druhú cenu 15 000 Kč dostal arch. František Čermák a Ing. Gustáv Paul, dve tretie ceny po 10 000 Kč dostali M. M. Harminc a Ján Gillar. Zpráva o stavbe Slovenského národného múzea. In *Časopis MSS*, roč. XXV, 1933, č. 1-2, s. 28. M. M. Harminc kvôli veľkej konkurencii zaslal až tri návrhy: „Ján Kmet“; „1929“; „Hurban Vajanský“. Návrh „Ján Kmet“ bol odmenený treťou cenou a za návrh „1929“ získal 3000 Kč. Návrh s heslom „Hurban Vajanský“ bol autorovi vrátený. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1148/1929.

²² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1159/1929. Poverenie zo dňa 9. 1. 1930 pod č. 69. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1250/1933. Už pri získaní objednávky odporučila MSS M. M. Harmincovi, aby sa pri definitívnom vypracovaní stavebných plánov inšpiroval modernými národopisnými múzeami v Kolíne, Hamburgu a Berlíne. M. M. Harminc odcestoval spolu s J. Gerykom 16. 3. 1930 do Mníchova, Norimbergu, Hamburgu, Berlína, Lipska a Drážďan. Správu zo zahraničnej služobnej cesty sme v Archíve SNM v Martine nenašli.

²³ Zápisnica zo zasadnutia výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktoré bolo dňa 25. septembra 1930 o 9. hodine ráno v budove Matice Slovenskej. In *Časopis MSS*, roč. XXII, 1930, č. 3, s. 88.

²⁴ Referát tajomníka o činnosti stavebného výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Časopis MSS*, roč. XXII, 1930, č. 2, s. 60.

Obr. 4. Stavba druhej budovy SNM v Martine. Robotníci pri práci na stavbe. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 02 743-001. Foto V. Ruml, 1930

Fig. 4. Construction of the 2nd building of the SNM in Martin. Workers working on the site. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 02 743-001. Photograph by V. Ruml, 1930

Obr. 5. Stavba druhej budovy SNM v Martine. Celkový pohľad z južnej strany. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 02 741-001. Foto A. Horník, 1930

Fig. 5. Construction of the second building of the SNM in Martin. View of the building from the southern side. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 02 741-001. Photograph by A. Horník, 1930

*Vám, preto veríme, že v rámci našej finančnej schopnosti sa dorozumieme.*²⁵ Návrh Stavebného výboru o stanovení hornej hranice honorára pre architekta nebol nakoniec akceptovaný.

Stavebný výbor zasielal postupne architektovi odpisy zadávajúcich listín, na základe ktorých im M. M. Harminc zasielal objednávky s potrebnými výkresmi. Vysúťažaná stavitel'ská firma mu bola povinná zasielať na schválenie vzorky všetkých materiálov, ktoré plánovala použiť na stavbe. Architekt musel viesť stavebný denník a zároveň zodpovedal za prepočítanie účtov jednotlivých podnikateľov.

Po dokončení stavby zasadal Stavebný výbor poslednýkrát 25. 4. 1933. Na základe výkazov jednotlivých firiem bol definitívne vyčíslený rozpočet stavebných prác na 7 979 223 Kč, z ktorých projektantovi prináležal honorár. V zmysle zadávajúcej listiny bol z tejto sumy prepočítaný 5 % honorár v sume 428 961 Kč, v ktorej bola započítaná aj suma 30 000 Kč na paušálne výdavky a zahraničnú služobnú cestu.²⁶

Stavebný materiál

Stavebný výbor MSS potreboval, samozrejme, čo najpresnejšiu kalkuláciu stavebného rozpočtu, ktorá bola potrebná nielen kvôli predstave koľko finančných prostriedkov je potrebných na stavbu, ale aj z hľadiska vypísaných stavebných súbehov. Na základe reali-začného projektu predložil M. M. Harminc rozpočet, ktorý sa týkal množstva plánovaného použitia stavebného materiálu. Na tomto základe plánoval Geryk získať tento materiál darom alebo za zníženú cenu.²⁷ Ako vzor takejto príkladnej aktivity uvádzal stavbu Národného divadla v Prahe, ktoré si „bratia Česi“ postavili z darov materiálu od rôznych vý-robcov. „*Jednotlivé spoločnosti darovali na tento cieľ po vagónoch cementu, po 10 000 tehál a dostatočného množstvo stavebného dreva*“.²⁸ Za týmto účelom boli postupne vy-zývané stavebné spoločnosti – cementárne, železiarne, vápenky, tehelne, drevárske spo-ločnosti atď. Neostalo len pri písomnej korešpondencii, mnohé J. Geryk osobne navštívil. Niektoré stavebné spoločnosti však patrili pod väčšie kartely a ako také nemali možnosť vo veci samostatne rozhodovať a museli osloviť správcovské spoločnosti. Týkalo sa to napr. parketárskych, ale i železiarskych a vápenkárske spoločností. Tieto usmerňovali ceny a výrobu a bolo už viac-menej na každej spoločnosti, akú zľavu dokázala poskytnúť na stavbu múzea. Samotné rozhodovanie o pridelení zákazky spočívalo na jednej strane na firme vybratej v konkurze, na strane druhej bola povinná prijať stavebný materiál, ktorý získala MSS lacnejšie. Finančný rozdiel medzi kalkulovanou a zníženou cenou bol reálne vyplatený firmou do fondu na podporu stavby. Keďže na tú dobu išlo o pomerne veľkú zákazku, ponúkal sa priestor pre isté lobistické súťaženie. Okrem toho požadovala Správa MSS, aby každá firma, ktorá dostala zákazku na stavbe múzea, sa stala zaklada-júcim členom MSS, čím musela zaplatiť členské vo výške 1000 Kč.

²⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1159/1929.

²⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1250/1933. Rozpočet upravený na základe výkazov stavebných firiem sa odlišuje od definitívneho rozpočtu. Ešte v roku 1935 nebolo uzavreté vyplatenie archi-tektovej honorára. „*Vidím, že aj Tvoj účet za honorár, ktorý Ti prichodí za stavbu vlastne za dozor a za plány je tiež ešte nie v poriadku. Muzeálna slovenská spoločnosť teraz vôbec nejakého groša nemá... Mohol by si ma tejto zbytočnej roboty ušetriť, keby si napísal Muzeálnej slovenskej spoločnosti, že si s doterajším honorárom spokojný...*“ Geryk navrhol M. M. Harmincovi, aby časť honoráru vyriešili prihlásením Harmincovej rodiny za zakladajúcich členov MSS. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1870/1935.

²⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 947/1929.

²⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1145/1929.

Na získanie betónového železa sa obrátila správa MSS na Vítkovické železiarne, ktoré patrili do kartelu „Prodejna sdružených československých železáren akc. spol. v Prahe“.²⁹ Najsilnejšie železiarske spoločnosti tvoriace kartel z dôvodu ziskov usmerňovali výrobu, a tak namiesto materiálu odhlasovali na stavbu budovy finančný dar vo výške 100 000 Kč. Finančný dar zložili v Národnej banke, úč. spol. vo filiálke v Turčianskom Sv. Martine. J. Geryk bol presvedčený, že podieľať sa akýmkoľvek spôsobom na stavbe budovy SNM by malo byť vecou cti každého, predovšetkým slovenského podnikateľa. Cieľom bolo „ustriehnuť“ rozpočet, prípadne ho znížiť. Preto sa snažil podnieť akúsi „zdravú“ konkurenciu medzi firmami, uchádzajúcimi sa o prácu. Ceny železa sa ale v skutočnosti v predajniach, ktoré obchodovali so železom, nelíšili a tak je málo pravdepodobné, že by „vyjednávanie“ ohľadne ceny medzi spoločnosťou „Max Gráber a syn úč. spol. v Bratislave“ (ďalej Gráber a syn) a „FOŽ, Slovenská úč. spol. pre obchod železom v Bratislave“ priniesli finančný rozdiel. Betónové železo potrebné na stavbu bolo nakoniec zakúpené od firmy Gráber a syn, ktorá ho aj tak kupovala cez Predajňu československých združených železiarní v Prahe.³⁰

Získanie potrebného množstva cementu plánoval J. Geryk získať zo „Slovenských tovární na portlandský cement Lietavská Lúčka – Ladce, úč. spol. v Bratislave“. Správa MSS požiadala cementáreň o darovanie 50 vagónov cementu (z vypočítaného potrebného objemu 90 vagónov): „*Vaša sct. úč. Spoločnosť je známou v celej Republike ako veľkovoľnou cementu najlepšej jakosti, pri tom veľkodušnou, lebo kde je treba, napomáha kultúrne a sociálne snahy na Slovensku.*“³¹ Žiadosť podala Správa MSS ešte 15. 6. 1929, ale celá záležitosť mala zdĺhavejší priebeh, zapríčinený pomerne veľkou požiadavkou zo strany MSS a čiastočne zaneprázdnenosťou na oboch stranách. Do istej miery k tomu prispela aj nie najšťastnejšia Gerykova formulácia v opätovnej žiadosti, adresovanej riaditeľovi Deziderovi Somogyimu. „*Myslím, pani riaditeľu, že ten dar nebol by škodou Vašeho podniku, ale naopak, dokázali by Ste verejnosti... že podniky nie sú len menom slovenské, ale že skutočne i podporujú slovenské kultúrne ústavy.*“³² Napriek napätejším vzťahom vyčlenili cementárne na stavbu budovy SNM v Martine 50 vagónov cementu a zaviazali sa prostredníctvom Jubilejného fondu darovať 50 000 Kč. Okrem toho tiež poskytnúť ďalšiu zľavu na zakúpený materiál,³³ a to pod podmienkou, že dodajú celú dodávku cementu „výhradne v ich značkách“.³⁴ Poskytnutá zľava, „bonifikácia“ bola reálne vyplatená staviteľskou firmou na účet stavebného fondu, podľa zmluvy však až po dokon-

²⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1397/1929; 1553/1929.

³⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1553/1930; 1613/1930; 1799/1930; 1822/1930. Všetky záležitosti ohľadne stavby boli riešené v rámci výborových zasadnutí MSS. Aj napriek tomu, že sa jednalo o spoločné rozhodnutie, ponechával Výbor MSS najmä pri vyjednávaní materiálových zliav Gerykovi voľnú ruku. Napr. pri spoločnosti Gráber a syn apeloval na jeho turčiansky pôvod. „... *Ráčite byť tiež Martinčan, preto verím, že ako rodák tunajší... O vec zajíma sa i úč. spol. FOŽ.*“ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 405/1930. V skutočnosti to bolo o schopnosti a ochote tej-ktorej spoločnosti, akú zľavu poskytnúť. Spoločnosť FOŽ sa síce uchádzala o získanie zákazky, sama však nemala v úmysle poskytnúť z ceny zľavu a ako dôvod uvádzala, že Vítkovické železiarne, ktoré sú jej spolumajiteľkou, už poskytli finančný dar na stavbu. V skutočnosti však sumou 100 000 Kč prispeli všetky spoločnosti, a to výrobcovia i predajcovia združení v karteli „Prodejna sdružených československých železáren akc. spol.“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 617/1930.

³¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1145/1929.

³² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1787/1929.

³³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2104/1929.

³⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 328/1930.

čení stavby.³⁵ Za každých zakúpených 100 kg cementu siahli cementárne zo sumy 1 Kč, ktorá bola vyplatená staviteľskou firmou na fond stavby múzea.³⁶ Po skončení stavby vydokladovala staviteľská firma, že na stavbe sa spotrebovalo 15 200 kg portlandského cementu a Správa MSS preto žiadala od cementárni vyplatenie 15 200 Kč „bonifikácie“.³⁷

Hneď začiatkom roka 1930 sa Správa MSS podujala získať na stavbu potrebné množstvo vápna, ktoré odhadovala na 30 vagónov. Obrátila sa na „Predajňu vápeniek Nové Mesto nad Váhom, Ladce, Kralovany a Plešivec“. Predajňa, ktorá zastupovala tri vápenky – „Kralovanské priemyselné podniky“, Kralovany, „Ladeckú úč. spol. na dorábanie vápna a dreva“, Ladce a „Diosekskú hospod. cukrovar. a liehovarnickú a. s.“, Diosek (dnes Sládkovičovo) – ponechala rozhodnutie ohľadom darovania stavebného materiálu na samotné vápenky.³⁸ Preto sa musela Správa MSS obrátiť na združené vápenky jednotlivu. Ladecká a kralovianska vápenka poskytli na stavbu múzea po jednom vagóne páleného vápna.³⁹ Na Gerykovu intervenciu „... Keby Vám teda bolo možné zvýšiť Váš vzácny nám dar...“⁴⁰ sa rozhodla ladecká vápenka poskytnúť na ďalší rok ešte jeden vagón vápna.⁴¹ Finančne horšie boli na tom vápenky, ktoré neboli združené v karteli. Napriek tomu daroval „Lučobný priemysel Komanditná spoločnosť Dr. Blasberg a spol. v Hnúšti, filiálka Lučenec“ štyri vagóny vápna⁴², ktoré zasielal týždenne po jednom vagóne⁴³ a „Sväto-jakubská vápenka Aladár Plaský“ v Banskej Bystrici darovala dva vagóny vápna.⁴⁴

Ďalšie žiadosti o darovanie stavebného materiálu boli adresované na majiteľov tehelní. „Teraz obraciam sa na Vás, ako majiteľa tehelne, s úctivou prosbou, keby ste ráčili venovať na tento cieľ niekoľko tisíc tehál, alebo náhradu v peniazoch“.⁴⁵ Odhadovaný počet tehál potrebných na stavbu bol 600 000 kusov. Správa MSS sa obrátila na „Schulzovské parotehelne úč. spoločnosť“ Sučany, ktorá sa pokúsila vyjednávať vo svoj prospech a získať celú zákazku. Pokiaľ by jej Správa MSS zadala celú objednávku (t. z. 600 000 kusov), darovala by v prospech stavby 20 000 tehál. Ak by si Správa MSS objednala 300 000 kusov tehál, tehelňa by darovala 10 000 kusov tehál.⁴⁶ Z listu zo 16. 6. 1930 vyplýva, že Schulzovské parotehelne darovali 10 000 kusov tehál.⁴⁷ Ďalšie potrebné množstvo dutých tehál dodali „Slovenské akciové cihelny“ v Hodoníně.⁴⁸ Správa MSS očakávala od J. Hlavaja ako majiteľa tehelne, že zaujme rovnaké stanovisko ako tehelňa v Sučanoch a ponúkne im určité výhody darovaním tehál alebo znížením ceny. „Mysleli sme, že ako predseda spolku slovenských tehliarov a člen výboru a Stavebného výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti ráčite nám prvý ponúknuť žiadanú výhodu... To sa však nestalo.“⁴⁹ Gerykov list nenechal J. Hlavaja „chladným“ a prispel k dočasnému vyhroteniu vzájomných vzťahov. Na Gerykovu obranu musíme v tomto prípade povedať, že

³⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 665/1930.

³⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1240/1930; 301/1931, 483/1931.

³⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3947/1931; 4091/1931.

³⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 145/1930.

³⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 364/1930.

⁴⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 382/1930.

⁴¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 514/1930.

⁴² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 205/1930; 257/1930.

⁴³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1106/1930.

⁴⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 302/1930.

⁴⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 126/1939 – Vzor tlačiva.

⁴⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1141/1930.

⁴⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1532/1930.

⁴⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1148/1930; 1373/1930.

⁴⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1149/1930.

zanietenie pre splnenie cieľa, ktorý pokladal za prioritu, očakával aj u iných, čo sa ale nie vždy stretlo s tým istým porozumením, prinajmenšom s takým nasadením.⁵⁰

Okrem podnikov v súkromnom vlastníctve sa obrátila Správa MSS i na štátne podniky. Napr. na Ministerstvo železníc kvôli transportu materiálu, na Železiarne v Podbrezovej na dodanie železa⁵¹, na Ministerstvo verejných prác a Ministerstvo poľnohospodárstva na dodanie dreva. Práve zo strany štátnych podnikov sa Správa MSS nestretla s takým porozumením a ochotou, aké od nich očakávala. 12. 6. 1929 podala žiadosť o darovanie 5000 m³ dreva, potrebného na stavbu krovu budovy a „skanzenu“ na Ministerstvo poľnohospodárstva (Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a statkov). Žiadosť bola podaná ešte pred tým, ako sa rozhodlo, že drevený krov bude nahradený železobetónovým. Zároveň v tomto čase MSS ešte reálne uvažovala o postavení „skanzenu“ v priestore za múzeom. Keďže prvá žiadosť, podaná 12. 6. 1929, ostala bez odozvy, vycestoval v septembri J. Geryk do Prahy, aby osobne intervenoval u ministra Otakara Srđínku. J. Geryk sa s ministrom nestretol, pretože podľa vyrozumienia referenta v oddelení pre štátne lesy bola už žiadosť podaná ministromi. Napriek ďalším intervenciám prišla z ministerstva po troch mesiacoch (14. 9. 1929) negatívna odpoveď.⁵² Správa MSS sa preto musela obrátiť so žiadosťami na iné drevárske spoločnosti. Na základe predbežného odhadu vypracovaného staviteľskou firmou⁵³, bola predpokladaná spotreba dreva 2750 m³ (guľatiny, hranolov a rezaných dosiek). Začiatkom roka 1930 rozposlala Správa MSS nové žiadosti.⁵⁴ „Považská drevoobchodná úč. spol.“ v Žiline ponúkla zľavu na dodané drevo.⁵⁵ „Riaditeľstvo štátnych lesov a statkov“ v Žarnovici, spadajúce pod Ministerstvo poľnohospodárstva⁵⁶, nakoniec „zcela výjimečne“ darovalo 2500 m³ guľatiny so zľavou 50 %.⁵⁷ „Riaditeľství vojenských lesních podniků v Malackách“, patriace pod Ministerstvo národnej obrany, poskytlo na stavbu vagón 26 mm hrubých dosiek do ceny 5000 Kč.⁵⁸

Stavebný materiál bol do Turčianskeho Sv. Martina prepravovaný železnicou a každú zásielku musel sprevádzať vypísaný dodací list. Správa MSS podala na Ministerstvo železníc 18. 6. 1929 žiadosť o bezplatnú prepravu stavebného materiálu. Ministerstvo železníc však nemalo vôbec záujem poskytnúť dopravu zadarmo a z Riaditeľstva československých štátnych železníc v Bratislave (ďalej Riaditeľstvo) prišla negatívna odpoveď.⁵⁹ MSS sa preto pokúsila vyjednať na prevoz stavebného materiálu aspoň zľavu. Musela dodať zoznam miest, odkiaľ bude prebiehať špedícia, o aký druh materiálu pôjde a v akom množstve.⁶⁰ Riaditeľstvo odmietlo aj túto žiadosť.⁶¹ Správa MSS nemala čo stratiť, a tak adresovala i tretiu žiadosť, v ktorej žiadala 50 % zľavu na prevoz stavebného materiálu. Je paradoxné, že práve zo strany štátu sa MSS nedostávalo podpory, s ktorou

⁵⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1182/1930.

⁵¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 336/1930.

⁵² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2091/1929.

⁵³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 270/1930.

⁵⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 253/1930 – Vzor tlačiva.

⁵⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 330/1930.

⁵⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 368/1930.

⁵⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1878/1930. Z korešpondencie ďalej vyplýva, že Správa MSS neprevzala guľatinu ani v roku 1931. Guľatina mala byť použitá pri výstavbe skanzenu, ktorý však nebol realizovaný. S prácami plánovala začať v roku 1932. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3717/1931.

⁵⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 507/1930.

⁵⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1237/1929.

⁶⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1677/1929.

⁶¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1947/1929.

možno automaticky rátať.⁶² Vyjednávacie, v ktorom sa angažovali i vplyvnejšie osobnosti, pokračovalo začiatkom roka 1930 a išlo o čas. MSS si už nemohla dovoliť čakať a začala s prepravou stavebného materiálu. Preto v júni 1930 adresovala na Riaditeľstvo ďalšiu žiadosť, aby 50 % bolo správe MSS vyplatených na základe dodacích listov po dokončení stavby.⁶³ Odpoveď Riaditeľstva bola opäť negatívna a vyjednanie medzi MSS a železnicami trvalo už rok.⁶⁴ „*Je to veľmi smutný fakt, že naše ministerstvá tak ľahkým spôsobom odmietajú naše prosby vo veci celonárodnej.*“⁶⁵ V liste adresovanom poslancom Milanovi Ivankovi J. Geryk uviedol: „*Do prosby nenapísal som, že o akú sumu by tu šlo, lebo by sa sumy naľakali a nedali by nám nič. Pre Vašu informáciu... poznamenávam, že ide asi o 400 vagónov s dopravným asi 300 000 Kč.*“⁶⁶ Ministerstvo železníc si určite vedelo približne predstaviť, o akú sumu by prišlo pri tak veľkej akcii, akou bola stavba múzea. Žiadosť odmietali z dôvodu „precedensu“, aby v budúcnosti nebola príkladom pre iné inštitúcie. Zo zachovanej korešpondencie MSS sa nám však nepodarilo zistiť, či Riaditeľstvo napokon povolilo nejakú formu zľavy pre novostavbu SNM v Martine.

Dovoz materiálu zo železničnej stanice na novostavbu zabezpečoval „Dopravný podnik Horváth“ v Turčianskom Sv. Martine, s ktorým mala MSS zmluvu na celoročný dovoz. Materiál bol prepravovaný na vozoch s kónským záprahom. V prípade väčšieho, objemnejšieho a ťažšieho materiálu, ako i zlých cestných podmienok, musel majiteľ zapriahnuť dva kone, čím sa zvýšila cena dovozného.⁶⁷

Súťaž na stavebné práce

Po zadaní architektonických prác architektovi M. M. Harmincovi vypísala MSS súbeh na stavebné práce, t. z. „*zemné, betonárske, murárske, kamenárske, tesárske, plechárske a pokrývačské*“.⁶⁸ Od 20. 8. 1929 boli súbehové pomôcky pre záujemcov k dispozícii v kancelárii MSS za poplatok 150 Kč a projektová dokumentácia okrem kancelárie MSS aj v kancelárii M. M. Harminca. Termín zasielania návrhov bol stanovený do 16. 9. 1929 a v tento deň boli v prítomnosti M. M. Harminca návrhy aj otvorené. Spolu s ponukou bolo potrebné zložiť 3 % zálohu (vádium) z „oferovanej“ sumy ako záruku, a to buď v hotovosti, cenných papieroch, alebo prostredníctvom bankovej garančnej listiny v Národnej banke, úč. spol., filiálke v Turčianskom Sv. Martine.⁶⁹ Do stanovenej lehoty zaslalo návrhy päť stavebných firiem z najbližšieho okolia – „Jozef Šašinka, staviteľ v Poprade“ v sume 4 134 908 Kč; „Ing. Hugo Kaboš a Eugen Fischer, Podnikateľstvo stavieb v Lip-tovskom Sv. Mikuláši“ v sume 3 912 512 Kč; „Eduard Jančiarik, staviteľ v Turčianskom Sv. Martine“ v sume 3 932 512 Kč; „Staviteľská kancelária Holán a Kučera v Žiline“ v sume 2 944 572 Kč a „Hlavaj – Palkovič – Uličný v Turčianskom Sv. Martine“ v sume

⁶² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1947/1929.

⁶³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1570/1930.

⁶⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1805/1930.

⁶⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1805/1930.

⁶⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2411/1930.

⁶⁷ Na dovoz stavebného materiálu Dopravným podnikom Horváth v Turčianskom Sv. Martine sme v Archíve SNM nenašli žiadnu korešpondenciu. Uvádzame ceny stanovené v roku 1937. Dovožca stanovil pre správu MSS ceny za dovoz materiálu nasledovne: do 50 kg za 1,50 Kč; 50 – 100 kg za 2 Kč; za každých ďalších 50 kg 1 Kč; dovozný za uhlie a koks (s uprataním pivnice) 100 kg za 120 Kč; pri objemnom tovare (napr. skrine atď.) za 100 kg 4 Kč; celodenný povoz za 70 Kč. Okrem toho vyvážal i smeti z veľkej a malej jamy za 80 Kč a 15 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 603/1937.

⁶⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1415/1929.

⁶⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1415/1929.

3 786 920 Kč.⁷⁰ Všetky účty prekontroloval M. M. Harminc. Pri prepočítaní sa ukázali chyby v rozpočte stavebnej firmy Holán a Kučera zo Žiliny, kde sa rozpočet zvýšil na 3 374 572 Kč a rovnako aj pri firme Hlavaj – Palkovič – Uličný, ktorej pôvodný rozpočet bol zvýšený na sumu 3 890 967,50 Kč.⁷¹ Stavebný výbor sa rozhodol zadať stavebné práce turčianskej firme Hlavaj – Palkovič – Uličný. Firma zložila 3 % finančnú garanciu z kalkulovanej ceny v Národnej banke, filiálke v Turčianskom Sv. Martine.⁷²

Zadávacía listina pod číslom 1747/1929 pre podnik Hlavaj – Palkovič – Uličný, na základe ponuky zo 16. 9. 1929, bola podpísaná 3. 10. 1929. V zmluve boli stanovené nasledujúce termíny, ktoré sa tento podnik zaviazal dodržať: do 31. 12. 1929 dokončiť všetky zemné úpravy a zadovážiť stavebné povolenie; do 15. 5. 1930 dokončiť základy; do 15. 6. 1930 vymurovať suterén; do 15. 7. 1930 dokončiť prízemie; do 15. 8. 1930 dokončiť prvé poschodie; do 15. 9. 1930 druhé poschodie i so železobetónovým stropom; do 15. 10. 1930 „priviesť stavbu pod strechu“, aby od 15. 10. 1930 mohli začať inštalátorske práce; do 25. 12. 1930 mala byť stavba „opätrená“ proti zime; v roku 1931 mala v termíne od 15. 4. do 1. 8. 1931 stavbu dokončiť a odovzdať. Za každý oneskorený deň sa firma zaviazala zaplatiť pokutu 500 Kč, ktorá mala byť strhnutá rovno z jej účtu v prospech stavby. Firma bola povinná predložiť architektovi na schválenie vzorky všetkých materiálov, ktoré mali byť použité na stavbe. Okrem toho mala MSS právo zabezpečiť si vlastnou aktivitou lacnejší stavebný materiál. Zároveň bol staviteľ povinný v predstihu predložiť Správe MSS všetky ponuky na stavebný materiál, aby mohla MSS „zjednať zľavu“. V prípade získania lacnejšieho stavebného materiálu bol staviteľ povinný ho prevziať. Napriek tomu bola staviteľská spoločnosť zodpovedná za konečnú realizáciu. Firma garantovala kvalitu materiálu po dobu jedného roka a v tejto lehote bola povinná „na vlastné trovy“ opraviť všetky škody. MSS poukazovala platbu na základe priebežne odovzdávaných zárobkových výkazov (v troch exemplároch, ktoré museli byť schválené najskôr architektom), a to 90 % behom 8 dní, 5 % po úplne dokončenej práci a 5 % po uplynutí garančnej lehoty, ktorá pri stavebných prácach bola stanovená na jeden rok.⁷³ Honorár architekta bol obsiahnutý v jednotlivých cenách prác a bol podnikateľovi sťahovaný na základe zárobkových výkazov a po konečnom vyúčtovaní. Stavebná firma si musela zadovážiť od okresného úradu stavebné povolenie pred začatím všetkých stavebných prác. Okrem toho bol staviteľ povinný odvádzať povinné poistenie ako i daň za zamestnancov, v riadnych termínoch vyplatiť svojich subdodávateľov atď. Pri všetkých prácach mal byť podnikateľ povinný zamestnávať domácich robotníkov a podľa možnosti aj remeselníkov.⁷⁴ J. Geryk sa snažil podporiť robotníkov aj zo záriečskej farnosti. Oslovil Samuela Pereššinyho, ev. farára v Záriečí, aby poslal z farnosti potenciálnych robotníkov. „*Ide mi o to, aby nezamestnaní z cirkvi dostali prácu asi na dva roky... Pripojene posielam 10 legitimácii na ktoré budú prijatí do práce firmou Hlavaj – Palkovič – Uličný. Bude sa platiť okolo 2 Kč na hodinu, keď budú usilovní, možno i viac.*“⁷⁵ Staviteľ bol povinný do 15. 8. 1931 vyúčtovať Správe MSS celú stavbu.⁷⁶

⁷⁰ Referát tajomníka o stavbe Slovenského národného múzea. In *Časopis MSS*, roč. XXI, 1929, č. 4, s. 126.

⁷¹ Referát tajomníka o stavbe Slovenského národného múzea. In *Časopis MSS*, roč. XXI, 1929, č. 4, s. 127.

⁷² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1755/1929. List zaprotokolovaný 5. 10. 1929.

⁷³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1766/1930. Pôvodne bola v zadávajúcej listine, tak ako pri stavebných podnikateľoch, uvedená platba 85 % po dokončení prác. Stavebná firma si však vymohla zmenu na 90 %.

⁷⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1747/1929.

⁷⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 936/1930.

⁷⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1747/1929.

Takmer rovnaké podmienky, aké boli v zadávajúcej listine na stavebné práce, platili i pre remeselné práce. Súťaže na zadanie remeselných prác boli vypisované priebežne podľa toho, ako pokračovali práce na stavbe. Správa MSS očakávala, že po získaní zákazky sa podnikateľská firma zaviazne „oferovať“ určité percento z ponúknutej sumy a v niektorých prípadoch požadovala na to i písomné potvrdenie, ktoré bolo vnímané ako „dôverné“. Zadané práce museli byť ukončené a odovzdané v stanovenom čase, inak bola firma povinná platiť penále za každý deň omeškania. Toto sa líšilo od rozpočtu danej firmy. V prípade remeselných prác bolo denné penále 200 – 500 Kč, ktoré mala MSS právo stiahnuť bez súdneho pojednávania priamo z účtu podnikateľa. Platba prebiehala nasledovne: Na základe zárobkových výkazov bolo pri dokončení uhradených 85 % platby v priebehu 8 dní, 10 % po úplne odovzdanej práci a ostávajúcich 5 % po uplynutí záručnej doby. Pri remeselných prácach trvala záruka 2 až 5 rokov. Po uplynutí tejto doby bola realizovaná „superkolaudácia“ a vyplatená zdržiavaná čiastka. Podnikateľ bol povinný zaslať účty na verifikáciu architektovi a až na základe jeho súhlasu uvoľnila MSS financie. MSS mala právo odmietnuť ponuky aj bez odôvodnenia a zadať prácu „z voľnej ruky“ alebo vypísať novú súťaž. Pokiaľ by podnikateľ z akejkoľvek príčiny práce neukončil ani na vyzvanie MSS, mala táto právo zadať prácu hociktorému podnikateľovi a zapríčinené škody stiahnuť z účtu. V prípade hocijakého nedorozumenia bol povinný znalecké trovy hradiť podnikateľ, ktorý bol zodpovedný za realizáciu. Bol tiež povinný v hotovosti vyplatiť platy robotníkom, ako i odviešť poplatok do Nemocenskej poisťovne a odviešť daň. Keďže celková kaucia bola v zmysle zadávajúcej listiny uvoľnená až po úplnom dokončení prác, platením úrokov sa spoločnosti zvyšovali náklady.

Po dokončení stavebných prác mala stavba múzea dispozíciu v tvare písmena „T“. Čelný trakt budovy, vrátane schodiska, má suterén, záhradné krídlo nie je kvôli stúpajúcemu terénu podpivničené. Základy a suterénne múry sú betónové, na obvodové múry v ostatných podlažiach boli použité pálené tehly murované na maltu z portlandského cementu. Priečky boli z dutých a obyčajných tehál, nad dverami a na stropy bolo použité rabitzové pletivo. Suterénne priestory mali horizontálnu i vertikálnu izoláciu múrov asfaltovou izolačnou lepenkou. Stavba mala železobetónovú konštrukciu so železobetónovými stropmi a železobetónovým rámovým krovom,⁷⁷ nad čelným traktom pokrytým medeným plechom. Strecha bola zateplená korkovou a vzduchovou izoláciou proti zime. Železobetónové stropy boli z dutých tehál zn. „Neo Simplex“. Pod stredné rameno schodiska boli použité železobetónové dosky. Vo všetkých miestnostiach v prízemí a na poschodiach boli betónové podlahy ako podklad pre konkrétny typ dlážky. Fasády boli omietnuté dvomi vrstvami omietky – spodnou podkladovou a vrchnou brizolitovou omietkou.

Spočiatku sa na strechu čelného traktu uvažovalo použiť pozinkovaný plech, ale nakoniec sa rozhodlo, že strecha bude medená.⁷⁸ Pokrývačské práce boli plánované na

⁷⁷ V priestore pri výťahu ostala časť s dreveným krovom. V roku 1937 sa Správa MSS obrátila na firmy s cieľom protipožiarnej úpravy krovu. Firmy realizovali požiarne skúšky s ohňovzdorným náterom zn. Parforce a Thermit. Bol zhotovený model krovu rozmerov 18 x 20 x 3 cm, na ktorý bol z jednej strany impregnovaný náter zn. Parforce a z druhej strany náter zn. Thermit. Skúšky ukázali, že strana, na ktorej bol nanesený náter Parforce nezohorela. „J. R. Kříž v Prahe, Chemické a technické potřeby pro průmysl a hospodářství“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1546/1937. „J. Pruner spol. s r. o., Továrna izolací, impregnací proti hnilobě, houbě, ohni“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1580/1937. „Vista, Výroba chem. a izolačních hmot pro stavbu a průmysl“ v Prahe, ohňovzdorný náter Verol. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1556/193. „Chemos spol. s r. o.“ v Ústí nad Labem – ponuka krycích a izolačních náterov zn. Paratect a Chemotect“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1533/1932.

⁷⁸ Stavba Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. In *Časopis MSS*, roč. XXIII, 1931, č. 1, s. 26.

október 1930. K vypísanej súťaži na stavebné práce v roku 1929 požiadali o zaslanie súbehových podmienok i dvaja podnikatelia, ktorí ponúkali pokrývačské práce – „Prímus Michelič, klampiarsky závod v Bratislave“ v cene 120 549 Kč⁷⁹ a „František Janoušek, pokrývačský majster v Přerově“.⁸⁰ Súbehové podmienky boli vypísané „en bloc“ i na pokrývačské práce a mali byť zastrešené vysúťažou stavebnou firmou. Preto ich nebolo možné zadať v roku 1929, ale v nasledujúcom roku po dokončení murárskych prác to už bolo aktuálne. Z korešpondencie MSS vyplýva, že plánovala zadať klampiarske práce Prímusovi Micheličovi, pokiaľ bude ochotný poskytnúť firme Hlavaj – Palkovič – Uličný 5 % zľavu.⁸¹ Nakoniec boli pokrývačské práce zadané Alfonzovi Blahovi, klmpiarovi a inštalatérovi z Turčianskeho Sv. Martina s 5 % zľavou zo všetkých prác.⁸² Keďže A. Blaho nedisponoval čiastkou potrebnou na pokrytie objednávky medených plechov, prijala MSS záruku za A. Blahu „na celú protihodnotu účtu na medený plech“, ktorý dodávala firma „Ferra a. s. (predtým L. G. Bondy) Velkoobchodželezářský v Prahe (ďalej Ferra a. s.)“.⁸³ Na dodanie medených plechov sa ohlásili ďalšie dve firmy – „Moghag, báňská obchodní kom. Spol., Grüner & spol. v Moravskej Ostrave v mene firmy C. T. Petzold a spol. v Prahe“⁸⁴ a „Meďárna Čechy“.⁸⁵ Zákazku získala „Ferra a. s., filiálka Moravská Ostrava“, ktorá bola ochotná na základe lacnejšej ponuky svoju ponuku znížiť. „... obdržíte-li od mé konkurence do 23. t. m. levnější nabídku, než-li odemně, tedy přistupují nejen k této konkurenční nabídce, nýbrž snížím tuto ještě o dalších Kč. 1000.–.“⁸⁶ Z korešpondencie vyplýva, že Správa MSS informovala obchodnú spoločnosť o výške konkurenčnej ponuky, ktorá na to zareagovala znížením svojho rozpočtu.⁸⁷

Strecha bola pokrytá medeným plechom s rozmermi 2 m x 1 m, s hrúbkou 0,5 mm (1 kg á 15,10 Kč) a 0,8 mm (1 kg á 14,20 Kč). Na pokrytie strechy bolo použitých 1155 ks medených plechov (11 188,60 kg).⁸⁸ Celkový účet bol 170 287,95 Kč s 3 % zľavou a s darom 3500 Kč v prospech stavby.⁸⁹ Podnikateľovi A. Blahovi zadala Správa MSS i zhotovenie odpadových rúr z medeného plechu.⁹⁰ Rozpočet bol stanovený na 90 Kč za meter a konečný účet vystavený na sumu 16 136,61 Kč.⁹¹ Strešné žľaby vsunuté do betónu spô-

⁷⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2562/1930.

⁸⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1502/1929. MSS odpovedala Františkovi Janouškovi v tom zmysle, že strecha bude pokrytá plechom a keďže asfaltovania a izolácie bude málo, práca nebude zadaná samostatne. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1502/1929.

⁸¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2562/1930.

⁸² Zľavu 5 % mal stiahnuť Stavebný výbor firme Hlavaj – Palkovič – Uličný a táto zase Alfonzovi Blahovi. Zľava bola nakoniec vyriešená príspevkom 7000 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2672/1930; list zaprotokolovaný 15. 9. 1930; 2766/1930.

⁸³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2702/1930.

⁸⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2755/1930.

⁸⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1502/1929.

⁸⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2702/1930.

⁸⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2746/1930.

⁸⁸ 8967,60 kg 0,5 mm hrubého plechu a 2221 kg 0,8 mm hrubého plechu. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, nečíslované, 30. 9. 1930, 10. 10. 1930, 25. 10. 1930, 3. 11. 1930, 7. 11. 1930. Cenové ponuky na izoláciu strechy zasielali firmy priamo stavebnej firme a architektovi. V Archíve SNM sú ponuky dvoch firiem – „Calofrieg, akc. spol. pro isolační korková a křeménkový průmysl“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2711/1930. „Ferd. Schiller, isolační závody a továrna na korkové zboží“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2754/1930. Gerykovou rukou je na liste dopísané, že materiál bol objednaný u inej firmy.

⁸⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3083/1930.

⁹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1495/1931.

⁹¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, nečíslované, zo dňa 11. 11. 1931. Po kolaudácii 11. 10. 1932

sobovali zatekanie, a preto bola MSS nútená dať ich prerobiť na visuté.⁹²

Ponuky na „železnú prácu“, na zhotovenie železnej konštrukcie na treťom poschodí záhradného traktu, kde mala byť situovaná Národná galéria slovenská, mali byť podané do 23. 6. 1930 do 12. hodiny. V prípade dlhšieho výberu si MSS zaistila termín, do ktorého môže rozhodnúť a predmetná firma musí „stáť v slove“. Ponuky na realizáciu zaslalo osem firiem. Podľa ponúknutých cien boli v užšom výbere štyri firmy v poradí: „Antonín Bílek, Továrna na železné konštrukcie v Brne“ – 147 500 Kč; Michal J. Hubocký z Trenčína (ďalej M. J. Hubocký) – 149 634 Kč; „Inž. Hanuš Briggen, Železostavba, Speciální továrna na beztmelové světlíky Eterna“ v Brne (ďalej H. Briggen) – 152 600 Kč a Branislav Vozáry z Liptovského Mikuláša – 162 480 Kč.⁹³ Správa MSS mala záujem zadať zákazku firme M. J. Hubockého. „*My by sme Vám radi dali túto prácu, ako i Slovákov, i ako členovi Spoločnosti. Bolo by to reklamou i pre Vás, keď zámočnícke práce na Slovenskom národnom múzeu vykonáte Vy*“, a preto požadovala zníženie ponuky o 5 %.⁹⁴ Na zasadnutí stavebného výboru 5. 8. 1930 bola zákazka na realizáciu železnej konštrukcie a železných strešných oblokov zadaná firme M. J. Hubocký pod číslom 2356.⁹⁵ J. Geryk sa netajil zámerom uprednostniť pri výbere a ďalších subdodávkach československej firmy, k čomu sa podnikateľ istým spôsobom zaviazal. Samozrejme, spolupráca s rakúskou firmou H. Briggen vyvolala nevôľu u objednávateľa.⁹⁶ Na strane druhej firma M. J. Hubocký nemala iné východisko. Firma H. Briggen bola výhradným predajcom železa ETERNY pre beztmelové zasklievanie, vyrábané Vítkovskými železiarňami a s touto firmou boli železiarne zmluvne zaviazané až do 1. 1. 1932.⁹⁷ Z tohto dôvodu, ako aj pre krátkosť realizačného času Správa MSS v ďalšom liste poznamenáva: „*nechávame na Vás, že ktorú firmu priberáte si na pomoc*“ a požadovala len zjednať 5 % zľavu.⁹⁸ Rakúska firma však odmietla len predaj materiálu –

boli v zápisnici uvedené chyby – vyrovnanie manžiet na odpadových rúrach a na severnej strane budovy bolo potrebné predĺžiť odpadové rúry. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

⁹² Výročná zpráva o činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti za rok 1937. In *Časopis MSS*, roč. XXIX, 1938, č. 3-4, s. 23. V roku 1936 poverila Správa MSS A. Blahu, aby vymenil žľaby na severnej časti strechy (7386,50 Kč). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3465/1936. Na frontálnej časti budovy, dookola až ku komínu, boli vymenené žľaby v roku 1937 (26 640 Kč). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 679/1937.

⁹³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1598/1930. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, nečíslované. Rozpočet firmy M. J. Hubocký z 22. 6. 1930. Okrem týchto firiem dodali ponuky: „Doležal & Těhnik, Továrna na železné zboží a konštrukce“ v Prostějove. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1615/1930. „E. Lacko, Stavebné strojnícke zámočníctvo a mechanik v Turčianskom Sv. Martine“; „Jozef Fárek & Synové, Stavebné a umelé zámočníctví v Malackách“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1234/1930. „A. Kraus, Továrna na ocelové okna“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1827/1930. „Jozef Páříčka a spol., úč. spol.“ v Banskej Bystrici. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1260/1930. „A. Rainberg, Strojirna, mostárna a kotlárna“ v Pardubiciach. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1261/1930.

⁹⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1598/1930. Už zadanie samotnej zákazky sprevádzali nedorozumenia. M. J. Hubocký negatívne „napadol“ samotný priebeh súťaže a predovšetkým hlavného konkurenta, firmu A. Bíleka. Nepriamo tak negatívne označil aj jednanie správy MSS, ktorá sprístupnila výsledky súťaže a vyjednávala zľavy. „*A na takéto jednanie mám iba tú poznámku, že je to spinavosť. A že takéto jednanie patrí pod paragraf o nekalej súťaži a toto moje stanovisko budem si hľadieť aj uplatniť.*“ Firma A. Bíleka tesne pred otvorením ponúk podala zľavu, čím sa dostala na prvé miesto vo výbere. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1634/1930, zaprotokolované 26. 6. 1930.

⁹⁵ Zadávacia listina č. 2356 zo dňa 8. júla 1930. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932; 1762/1939; 1981/1932.

⁹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2460/1930; 624/1939.

⁹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2684/1930.

⁹⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, nečíslované, 2. 9. 1930.

železo Eterna, ale uzavrela s firmou M. J. Hubocký zmluvu o spolupráci, podľa ktorej mala rakúska firma zhotoviť dolnú konštrukciu strechy a M. J. Hubocký hornú. Spolupráca neprebíhala úplne optimálne a vyústila nakoniec zo strany rakúskej firmy do súdneho sporu. Rakúska firma žalovala firmu M. J. Hubocký o sumu 16 678,75 Kč. Vinou rakúskej firmy sa nedodrжали stanovené termíny, ktoré posunuli realizáciu o osem mesiacov a Správa MSS si preto podľa zadávajúcej listiny nárokovala úroky z omeškania.⁹⁹

Železná strecha (450 m²) bola konštruovaná s pôdorysom 15 x 29,50 metrov, pozostávala z 52 kusov strešných svetlíkov (170 x 200 cm) a 10 kusov ozdobných svetlíkov pre beztmelové zasklievanie. Strecha pozostáva zo šiestich krížnych väzníkov a siedmich priebežných nosníkov. Každý nosník leží na dvoch pohyblivých a jednom pevnom ložisku.¹⁰⁰ V konečnom vyúčtovaní firma presiahla stanovený rozpočet a konečný účet bol upravený na 151 630,68 Kč.¹⁰¹ Termíny boli stanovené tak, aby do 1. 10. 1930 bola strecha postavená s už zasklenými svetlíkmi a do 1. 12. 1930 postavených 10 ozdobných svetlíkov.¹⁰² Strecha bola kolaudovaná 11. 10. 1932.

Riešenie železnej konštrukcie a skla nebolo vhodnou voľbou pre zastrešenie obrazárne. V lete zapríčiňovala vysoké teploty, a preto bola predmetom viacerých kritik. V roku 1934 vypracoval „C. Příbaň & inž. Žilka“ plán na vetranie obrazárne a celého svetlíkového priestoru.¹⁰³ Teplý vzduch mal byť ochladzovaný vzduchom z výťahovej šachty, ventilátorom vháňaný do skleneného podstrešia a na druhom konci vypúšťaný von. Firma však negarantovala výsledný efekt pri celkovo vysokých teplotách, pretože z výťahovej šachty bude do podstrešia vháňaný teplý vzduch. Rozpočet bol vypracovaný na 4975 Kč. Stavebné práce, ktoré neboli zahrnuté v cene, realizovala firma Hlavaj – Palkovič – Uličný.¹⁰⁴

S týmto problémom MSS priebežne bojovala aj neskôr. V roku 1937 musela riešiť otázku dlhodobu vysokej teploty v priestore Národnej galérie slovenskej (NGS). Kvôli vysokým teplotám museli napríklad stiahnuť z expozície NGS počas leta výtvarné diela. Teplota v lete tu dosahovala 35 – 40 °C. Skleníkový efekt vytváralo dvojité presklenie priestoru vodorovne a tzv. sklenená strecha nad tým. Na presklenie bolo použité katedrálne sklo. Ani pri elektrickom vetraní nebolo možné teplotu výraznejšie znížiť. Správa MSS konzultovala túto problematiku so Sklárskym ústavom, ktorý im odporúčal použiť špeciálne sklo zn. Thermolux, ktoré sa skladá z dvoch vrstiev okenného skla, medzi ktorými je vrstva sklenenej vlny. Odporúčali ho pre jeho dobré izolačné tepelné i zvukové vlastnosti. Okrem toho prepúšťa 50 % svetla a vytvára mäkké svetlo, vhodné pre priestory obrazárni a galérií.¹⁰⁵ Na základe tohto odporúčania bol priestor obrazárne v roku 1937 presklený sklom zn. Thermolux v cene 16 000 Kč. Okrem toho boli okrajové sklenené tabule pokryté heraklitovými izolačnými doskami.¹⁰⁶

⁹⁹ Pri revízií bol vytknutý zlý náter proti hrdzi, ktorý mal byť pôvodne miniový. MSS neprijala ani plechové „krytničky“, ale požadovala medené. Počas montáže bolo rozbitých 14 okien. Firme mal byť rovnako stiahnutý obnos za dopravu, ktorý bol účtovaný firme M. J. Hubocký. Podľa rozpočtu M. J. Hubocký mal byť jeho firme vyplatený obnos 136 846 Kč a firme H. Briggen 75 000 Kč. Keďže práce neboli dokončené načas, účtovala Správa MSS penále 200 Kč za každý oneskorený deň. Pokiaľ nebola dokončená stavba, nemohla prebehnúť kolaudácia a vykonané konečné vyúčtovanie prác. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 47/1932, zaprotokolované 2. 3. 1932. Reg. MSS, č. 3050/1930.

¹⁰⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2356/1930.

¹⁰¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932.

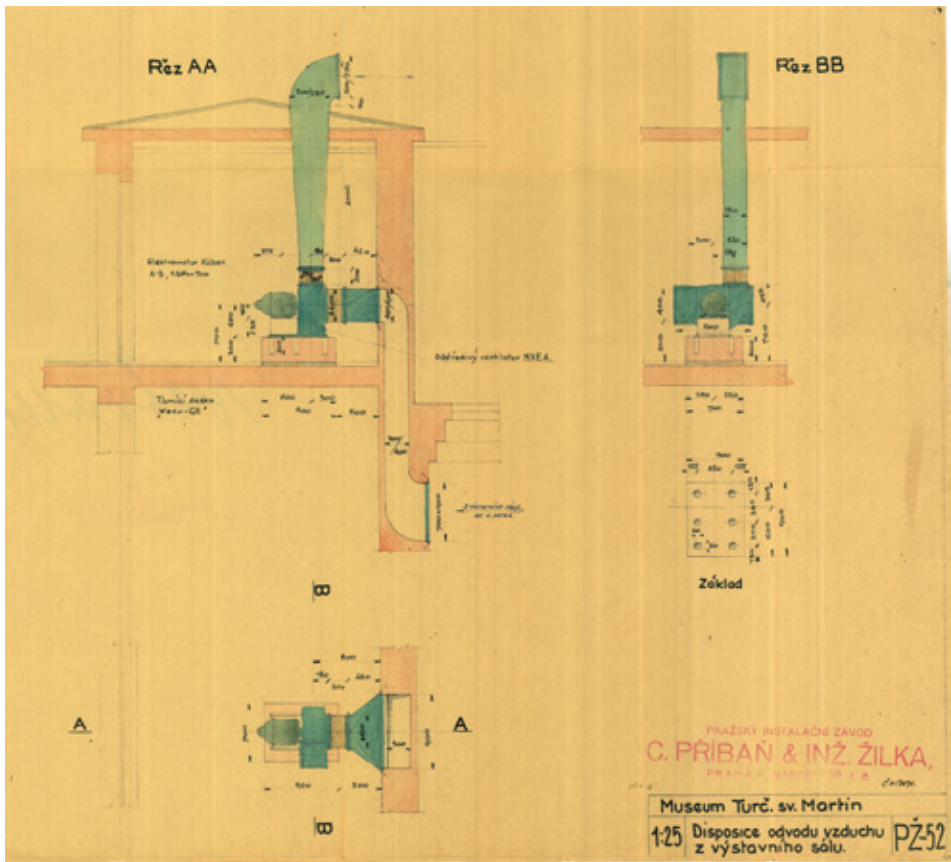
¹⁰² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2356/1930.

¹⁰³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 874/1935.

¹⁰⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 460/1935.

¹⁰⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 740/1937.

¹⁰⁶ Výročná zpráva o činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti za rok 1937. In *Časopis MSS*, roč. XXIX, 1938, č. 3 – 4, s. 23.

Obr. 6. Konštrukčný náčrt vetrania výstavných priestorov Národnej galérie slovenskej. „C. Příbaň & Inž. Žilka“, 1934. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS

Fig. 6. Structural drawing of the ventilation in the exhibition premises of the Slovak National Gallery. “C. Příbaň & Inž. Žilka”, 1934. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office

Ďalšou veľkou položkou boli inštalatérske práce – ústredné kúrenie, vodovod, kanalizácia, na ktoré Správa MSS vypísala súťaž.¹⁰⁷ Ponuka mohla byť podaná len na všetky uvedené práce a zaslaná do 15. 5. 1930 do 17. hodiny. Nakoniec bolo otváranie ponúk odročené na 20. 5. 1930.¹⁰⁸ „Ofertné hácky“ s plánmi, ktoré vypracoval M. M. Harminc, si mohli záujemcovia prevziať v kancelárii MSS za 200 Kč. Výzva bola zaslaná do denníkov Slovákov, Slovenský denník, Lidové noviny a Národné noviny. M. M. Harminc osobne vyzval tri firmy na dodanie projektov, pre ktoré rezervovali plány, a to „Bratislavský úč. spol. pre ústredné kúrenie“, „Českomoravskú Kolben-Daněk, a. s.“ (ďalej Kolben-Daněk) a „C. Příbaň & Inž. Žilka, Pražský instalační závod“ (ďalej C. Příbaň & Inž. Žilka).¹⁰⁹

FIRMA	KÚRENIE	VODOVOD
„Hygiea, spol. s r. o. pro ústřední topení a zdravotnické zařízení, Moravská Ostrava“	643 214,10	207 264,35
„Reforma, Slovenské podujímateľstvo na vodovody a ústredné kúrenie, Žilina“	652 446,10	227 670,15
„Bratří Bouřové, Instalační závody pro ústřední topení a větrání, Praha“	657 353,80	223 434,70
„Bratislavská úč. spol. pre ústredné kúrenie“	703 837,70	234 559,45
„Českomoravská Kolben-Daněk, a. s.“	764 065,85	0
Ing. Perl, Žilinský instalační závod	728 412,20	201 470
„C. Příbaň & Inž. Žilka, Pražský instalační závod“	734 523,75	216 678,20
„Ing. Miroslav Rošický, Moravská Ostrava“	745 480,90	231 339,50
„Michal Mederly, Podujímateľstvo vodovodu a kanalizácie, Ružomberok“	0	298 618,15

Súťaž sprevádzalo viacero nedorozumení, ktoré pravdepodobne spočívali v presadzovaní záujmov architekta a určite vyplývali z jeho skúseností s týmito firmami, garantujúcimi kvalitnú prácu. Správa MSS sa snažila „ustriechnuť“ finančnú stránku. Keďže išlo o drahú zákazku, požadoval Stavebný výbor pri firmách, ktoré prešli do užšieho výberu, zoznam realizovaných prác a zoznam dodávateľov. Napriek konkrétnym požiadavkám súťaže, zadali niektoré firmy rozpočet len na niektorý druh práce, napr. Kolben-Daněk a „Michal Mederly, Podujímateľstvo vodovodu a kanalizácie v Ružomberku“. Ako také mali byť zo súťaže vylúčené pre nedodržanie súťažných podmienok. Nestalo sa tak však hneď a aj po otvorení obálok s cenovými ponukami, ktoré jasne ukázali, že najlacnejšou bola ponuka firmy „Hygiea, spol. s r. o. pro ústřední topení a zdravotnické zařízení v Moravské Ostrave“ (ďalej Hygiea), začala Správa MSS vyjednávať s Kolben-Daněk¹¹⁰ a C. Příbaň & Inž. Žilka¹¹¹ o znížení predloženého rozpočtu pod najnižšiu konkurenčnú sumu. Nakoniec boli firmy „Reforma, Slovenské podujímateľstvo na vodovody a ústred-

¹⁰⁷ SNM malo vlastnú studňu. Mestská kanalizácia bola v Martine vybudovaná až v roku 1936 a v tomto roku zadala MSS vybudovanie vodovodnej prípojky od mestskej vodovodnej siete. Prácu realizovala firma „Alfonz Blaho, klampiar a inštalatér vodovodov, Turčiansky Sv. Martin“ (1421,50 Kč). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2840/1936.

¹⁰⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1042/1930.

¹⁰⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, založené pri č. 949/1930.

¹¹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1095/1930.

¹¹¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1063/1930.

né kúrenie v Žiline“ (ďalej Reforma), „Bratří Bouřové, Instalační závody pro ústřední topení a větrání v Prahe“ (ďalej Bratří Bouřové), Bratislavská úč. spol. pre ústredné kúrenie, Kolben-Daněk a Ing. Miroslav Rošický z Moravskej Ostravy zo súťaže vylúčené. Ako dôvod bolo uvedené, že neposkytli 5 % záruku, „vádium“ finančného krytia. Stavebný výbor mal vybrať medzi firmou Hygiea ako najlacnejšou ponukou a C. Příbaň & Inž. Žilka. Výsledok súťaže však podnietil firmu Hygiea podať sťažnosť, ktorou napadla výsledok súťaže ako neobjektívny. Firma sa sťažovala na referácie verejných vecí Krajského úradu a požadovala prekontrolovanie výsledku súťaže.¹¹² Vytkla vylúčenie firiem, ktoré uzložili „vádium“, ktoré mohol Stavebný výbor žiadať dodatočne.¹¹³ Rovnako poukázala na to, že už pred otvorením obálok s cenovými ponukami ponúkali niektoré firmy zľavu a podľa toho bolo prihliadané pri vyhodnotení súťaže. „... *presto byla práce tato na natlak p. arch. Harmince svěřena k provedení firmě skoro nejdražší...*“¹¹⁴

Napriek problémom sprevádzajúcim túto zákazku boli práce na ústredné kúrenie, vodovod, kanalizáciu a vetranie nakoniec zadané firme C. Příbaň & Inž. Žilka 10. 6. 1930 pod č. 1280/1930. Konečný účet bol vystavený na 929 371 Kč.¹¹⁵

Jednou z nesporných výhod tejto firmy bolo, že ponúkla zákazku podľa zadaných súťažných podmienok a patrila k zabehnutým, skúseným firmám s mnohými realizáciami na významných stavbách v celej ČSR.¹¹⁶ Správa MSS nemala záujem zasahovať do výberu subdodávateľov firmy C. Příbaň & Inž. Žilka, nechávala to v jej kompetencii, ale požadovala ich zoznam, aby sa na ne mohla obrátiť so žiadosťami o poskytnutie zľavy.¹¹⁷ Istým spôsobom robila „nátlak“ na firmu C. Příbaň & Inž. Žilka, aby neuzatvárala zmluvy s dodávateľmi, ak nepristúpia na 5 % zľavu.¹¹⁸ Firma, samozrejme, nesúhlasila s takýmto „nátlakom“, ktorý by mal podľa nej za následok nedodržanie realizačných termínov¹¹⁹ a obhajovala sa starou pravdou, že „... *věci nejlacnější, bývají zpravidla nejdražší... nedíváme se na tuto dodávku jako na obchod, nýbrž jako na národní povinnost, abychom i my zevšech svých sil pomohli Vám vybudovati budovu tak monumentální*“.

¹¹² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2613/1930.

¹¹³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1558/1930.

¹¹⁴ Neprofesionálne vyznela i skutočnosť, že Stavebný výbor mal k dispozícii len obmedzený počet „ofertných pomôcok“, a preto ich nebol schopný zaslať ďalším uchádzajúcim sa firmám. Do súťaže sa nedostali dve firmy – „Inž. L. & Suchý“ v Bratislave, „Jan Štětko, závod pro ústředné kúrenie“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1029/1930. „Aladár Šteflík, Strojárna a inštalčný závod“, Zvolen. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1048/1930. Rovnako sa cítila dotknutá firma Reforma „ako čisto slovenská firma“, kým ostatné české firmy neplatia na Slovensku dane atď. Reforma upravila rozpočet na 780 000 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1241/1930.

¹¹⁵ Suma obsahuje už 4 % zľavu. Zvyšná garančná suma 41 638 Kč bola zaplatená až po uplynutí dvojročnej garancie. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932. Zápisnica Valného zhromaždenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktoré bolo dňa 12. mája 1932 o 6. hodine popoludní v Hasičskom dome v Turčianskom Sv. Martine. In *Časopis MSS*, roč. XXIV, 1932, č. 1 – 2, s. 46. Firma Hygiea vypracovala rozpočet na ústredné kúrenie parou s nízkym tlakom v starej budove v cene 54 614,45 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 727/1932. Za dovoz materiálu železnicou zaplatila MSS 29 973,90 Kč, ktoré potom strhla firma „C. Příbaň & Inž. Žilka“ z faktúry. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 680/1931. Za dovoz materiálu zo stanice na stavbu múzea kónským záprahom zaplatila Správa MSS p. Horváthovi 700 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 90/1931.

¹¹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1475/1930; 2419/1930.

¹¹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1778/1930.

¹¹⁸ K takémuto počínaniu mohla správu MSS prinútiť i tá skutočnosť, že firma „Hygiea“ podala vo veci súťaže sťažnosť na Krajský úrad. Správa MSS plánovala zabezpečiť rozpočtovanie stavby trojmiliónovou pôžičkou, za ktorú mal prevziať garanciu Krajský úrad.

¹¹⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2427/1930.

Subdodávateľia boli firmy „Armatu, V. Spitzer a spol., Potreby pro vodovody, parovody a plynovody a výtopná zařízení v Prahe“, ktorá dodala armatúry pre ústredné kúrenie; Kolben-Daněk, Strebolovy závody v Brne; Firma FOŽ, úč. spol.; H. Roedl, Pleskot v Prahe; Schiller a spol. v Prahe.¹²⁰ Začiatkom mája bola vykonaná tlaková skúška, na odsúšanie ktorej bolo potrebné zabezpečiť 25 – 30 q uhlia¹²¹ a Správa MSS zároveň požiadala o zaučenie kuriča na obsluhu ústredného kúrenia.¹²²

Dňa 30. 12. 1930 zasadal Stavebný výbor, aby rozhodol o zadelení ďalších remeselníckych prác – elektrikárskych, telefonických, zámočníckych, stolárskych, kamenárskych, keramických a osadenie výťahu. V prácach sa pokračovalo po odzímovaní stavby v apríli 1931. Dobudované boli priečky, elektrické a telefónne vedenie, obloženie budovy ryolitom a interiéru lešteným travertínom, osadenie oblokov a dverí, realizované boli vonkajšia a vnútorná omietka, betónová terasa, schody a oplotenie pred budovou.¹²³

Po ukončení murárskych prác bolo plánované obloženie budovy ryolitom. MSS oslovila kamenárske firmy, aby podali rozpočet na obloženie budovy a na základe ponúk sa mala dodatočne rozhodnúť, či bude budova obložená. Časť Stavebného výboru súhlasila s týmto riešením, v neprospech hovoril prekročený finančný rozpočet. Rozpočet na obloženie dodala firma „Jaroslava Vindušku, Československý kamenoprůmysl v Prahe, prenajímateľa baní na ryolit v Hliníku“ (ďalej J. Vinduška), Bartolomej Krížek, kamenársky majster z Košíc,¹²⁴ Ján Króner z Ružomberka,¹²⁵ „Ing. Jiří Víšek, kamenické závody v Prahe“.¹²⁶ Nevieme, do akej miery boli tieto práce presne špecifikované, pretože každá z oslovených firiem podala rozpočet na obloženie budovy iným materiálom. Firma Bartolomeja Krížka nepracovala s ryolitom a podala rozpočet na travertín,¹²⁷ tak isto i Ján Króner, „Pýrek-Holec-Hauke, Koncernovaný závod kamenický“ podal rozpočet na kamenárske práce zo žuly.¹²⁸

Z ponúk bola nakoniec vybratá firma J. Vinduška, a pretože poskytla 6 % zľavu, mohol byť za túto zľavu zakúpený ryolit na obloženie.¹²⁹ Rezaným a kresaným ryolitom bol oblo-

¹²⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2242/1930. Zjednávanie cien nebolo v skutočnosti ľahké a obe strany museli vynaložiť nemalé úsilie, pretože spočiatku viaceré dodávateľské firmy reagovali na výšku zľavy negatívne. Odkazovali buď na kartelové ceny alebo hospodársku situáciu. Kolben-Daněk poskytli 5 % zľavu – 8925,40 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2242/1930. Strebolovy závody v Brne poskytli zľavu na kotle 4500 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2613/1930. Firma FOŽ, úč. spol. patriaca pod kartel Sdružené československé válcovny trub, sa rozhodli poskytnúť 25 % zľavu (13 500 Kč). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 798/1931. Armaturgia, V. Spitzera spol. v Prahe venovala 800 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2651/1930. Firma Příbář & inž. Žilka objednali u firmy H. Roedl dodávku rúr a firma venovala dar 250 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2894/1930. Firma Pleskot v Prahe darovala 500 Kč; Schiller a spol. v Prahe 250 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 680/1931.

¹²¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1430/1931.

¹²² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2613/1930.

¹²³ Stavba Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. In *Časopis MSS*, roč. XXIII, 1931, č. 1, s. 26.

¹²⁴ Bartolomej Krížek, kamenársky majster z Košíc zaslal rozpočet na spišský travertín a žulu na schody v sume 579 826,20 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1528/1929.

¹²⁵ MSS oslovila J. Krónera z Ružomberka, aby podal ponuku na liptovský travertín.

¹²⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1500/1929.

¹²⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1528/1929; 1585/1930.

¹²⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2348/1929. Referát tajomníka o stavbe Slovenského národného múzea. In *Časopis MSS*, roč. XXI, 1929, č. 4, s. 126. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1542/1929.

¹²⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2047/1929.

žený sokel budovy, arkádové stĺpy, pilastre, hlavný portál.¹³⁰ Okrem vonkajšieho obloženia stavby podal J. Vinduška aj ponuku na vnútorné kamenárske práce v cene 717 408,10 Kč so 7 % zľavou, ktoré mu na základe predloženej ponuky zadala Správa MSS 8. 1. 1931.¹³¹ Firma sa zaviazala ukončiť a odovzdať hotovú prácu do 31. 7. 1931. Na rozdiel od iných firiem, mala Správa MSS zaplatiť 75 % na základe zárobkového výkazu, 20 % po úplnom dokončení prác a 5 % po uplynutí dvojročnej garancie.¹³² Práce sa týkali obloženia interiérových častí budovy – vstupného priestoru do budovy (dlážka, schody, podesty, steny, piliere), vstupného priestoru pred prednáškovou sálou, kompletného obloženia vestibulu (dlážka, steny, piliere), obloženia hlavného schodiska, ale i schodov do prízemnia v obytnej časti, schodov do suterénu, obloženia zábradlia, dlažby na podlažiach a podestách, obloženia soklov stien do výšky 60 cm a parapetných dosiek na všetkých oknách výstavných miestností, pracovní, bytu správcu, bytov v suteréne ako i na všetkých WC.

Na obloženie bol použitý brúsený spišský travertín v kombinácii so zbuzanským brúseným mramorom (lom Mramorka pri Zbuzanoch, okr. Praha-západ). V rámci jedného priestoru bolo najviac použitého obkladu vo vstupnej časti a vestibule, kde boli obložené nielen podlahy a piliere, ale i steny až po strop. Dlažba a podesty boli položené z 3 cm hrubého spišského travertínu, bordúrovaného brúseným 60 cm širokým zbuzanským mramorom. Na obloženie stien i pilierov bol použitý 3 cm hrubý leštený spišský travertín. Spišským travertínom bolo obložené schodisko i všetky časti zábradlia. Na podstupnice vysoké 9 cm (zvislá časť schodu) bol použitý 3 cm hrubý travertín, na nástupnice (38 cm široké) pevnejší 6 cm hrubý travertín, na podestách schodiska a dlažbách uplatnený 6 cm hrubý travertín. Interiérové práce boli skolaudované 11. 10. 1932.¹³³ Definitívne účty za realizované práce boli 635 729 Kč, po odpočítaní 7 % zľavy (40 900 Kč) 594 829 Kč.¹³⁴

Okrem vonkajšieho a vnútorného obloženia realizovala firma J. Vinduška i žulové schody pred hlavným vstupom (cenová ponuka vypracovaná v sume 16 029,10 Kč) a žulové schody do priestoru bytov správcov (cenová ponuka 5781,60 Kč).¹³⁵

Okrem obloženia stien a podláh spišským travertínom vo vestibule a komunikačných častiach budovy, chcela Správa MSS reprezentatívne riešiť i zasadaciu sálu, v ktorej sa mali konať zasadnutia a valné zhromaždenia MSS. Zasadacia sieň bola prístupná verejnosti a okrem prednášok slúžil tento priestor aj ako kinosála. Správa MSS zadala 7. 6. 1932 pod č. 618 firme „Josef Volek, Dílna pro umělecké zařízení bytů, vil bank a veřejných budov vo Valašskom Meziříčí“ (ďalej J. Volek) úpravu zasadacej miestnosti.¹³⁶

Podľa zadávajúcej listiny patrili tieto úpravy do stavebných prác, a preto prislúchal M. M. Harmincovi 5 % honorár. Pod úpravou bolo zahrnuté obloženie stien, výroba pôdiového zábradlia, 4 kusy plášťov pre radiátory, dyhovanie a upravenie hotových dverí v miestnosti a okrem toho dodanie predsedníckeho stola a dvoch stolov pre zapisovateľov. Pred samotnou realizáciou zaslala firma M. M. Harmincovi na schválenie technický

¹³⁰ Obklad soklov, stĺpov a arkád zrezaným ryolitom, 700 m² – v cene 336 000 Kč; obklad soklov ryolitovými kvádrmi z kresaného ryolitu, 350 m² – v cene 57 750 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1584/1929.

¹³¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 105/1931.

¹³² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 105/1931.

¹³³ Kolaudačná zápisnica z dňa 11. 10. 1932. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932. Odstránenie nedostatkov: vyškárovanie dlažby a obkladov cementom, opätovne uložiť dlažbu vo vestibule a v závetří, na podestách 1. a 2. poschodia vymeniť poškodené platne, poškodená parapetná doska na 1. poschodí, dostatočné osadenie parapetných dosiek v priestoroch WC na všetkých poschodiach.

¹³⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 105/1931; 504/1933.

¹³⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1585/1930.

¹³⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1891/1932.

výkres. Obloženie bolo vo výške 2,5 m a technologicky bolo realizované na rámovú konštrukciu upevnenú do steny. Na zhotovený rám boli upevnené jednotlivé plochy a pilastre. Murárske práce zabezpečil objednávateľ. Na obloženie stien boli použité dosky s dubovou dyhou. Plocha stien, ktorú bolo potrebné obložiť, mala približne 104 m² (1 m² á 270 Kč). Okrem toho realizovali 9 m zábradlia (2916 Kč), 4 kusy radiátorových plášťov s rozmerom 305 x 105 cm, s dvomi otvárajúcimi sa dvierkami a vrchným rámom s mosadznou mrežou (1 ks á 1630,50 Kč), dyhovanie dvoch kusov dvojkrídlových dverí o rozmere 250 x 150 cm (1 ks á 745 Kč), dyhovanie dverí pod balkónom s rozmerom 240 x 108 cm (463,20 Kč), predsednícky stôl bez zásuviek s dyhovou úpravou veľkosti 300 x 70 x 78 cm (1328 Kč), dva stoly pre zapisovateľov so zásuvkou s dyhovou úpravou veľkosti 120 x 65 cm (1 ks á 640 Kč).¹³⁷ Definitívny účet za uvedené práce bol upravený na 45 421 Kč.¹³⁸

Rovnako dôležitú úlohu pri rozhodovaní výberu a o kvalite okien zohrával finančný aspekt. Správa MSS uvažovala o drevených a železných oknách. Pri železných oknách by sa zvýšil rozpočet cca o 80 000 Kč. Preto sa správa opäť obrátila na Predajňu československých železiarní, či by bola ochotná udeliť im ďalšiu bonifikáciu, aj napriek predchádzajúcemu obnosu 100 000 Kč. Predbežný odhad použitého materiálu bol 1780 q.¹³⁹ Zároveň MSS oslovila firmu „A. Kraus, Továrna na ocelová okna v Bratislave“ (ďalej A. Kraus), ktorej predbežne avizovala zasadnutie Stavebného výboru, ktoré bude rozhodovať o tom, aké okná budú použité na novej budove. Vzhľadom na financie prevládal názor, že by to mali byť drevené okná, a tak by zákazku získala niektorá z domácich firiem. Menšia časť výboru bola za oceľové okná, a preto požiadala Správa MSS firmu A. Kraus aby vyhotovili vzorové okno, ktoré si osobne prezrel architekt M. M. Harminc. Aby správa presvedčila Stavebný výbor pre oceľové okná, odporúčala firme prispôbiť cenu okien dreveným.¹⁴⁰ Okrem firmy A. Kraus poslala ponuku do súťaže i firma „Branislav Vozáry, Továrň na železné konštrukcie v Liptovskom Sv. Mikuláši“.¹⁴¹ V odpovedi pre A. Krausa J. Geryk poznamenáva, že ho podporí v získaní zákazky na okná.¹⁴²

Na základe ponukového konania pod č. 107/1931 zadala Správa MSS 8. 1. 1931 dodanie oceľových okien a dverových zárubní firme A. Kraus. Podľa zadávacieho protokolu mala firma dodať hotové okná podkrovia a 2. poschodia do 15. 3. 1931, okná 1. poschodia a prízemnia do 1. 4. 1931, suterénové okná do 15. 4. 1931. Firma bola povinná spraviť a predložiť vzorky. Súčasťou okien mali byť tzv. „rolokasne“ pre plátenné rolety, podľa nákresu M. M. Harminca.¹⁴³ Stavebný výbor sa nakoniec rozhodol „rolokasne“ nenaštrnúť a dal prednosť pohyblivým záclonám, na ktoré sa firma ponúkla bezplatne dodať potrebné dlhšie konzoly, pokiaľ budú preplatené stolárske práce.¹⁴⁴ Podľa účtu, predloženom správe MSS, bolo na stavbe použitých 348 kusov oceľových okien s dvo-

¹³⁷ V rozpočte boli zahrnuté i čalúnené kreslá pre predsedu a kreslá pre prísediacich, dve stoličky pre zapisovateľov. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 618/1931. Tieto neboli podľa vyúčtovania realizované. Firma J. Volek zhotovila pre prednáškovú sieň i drevený rám na napnutie premietacieho plátna.

¹³⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932.

¹³⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 57/1931.

¹⁴⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2665/1930.

¹⁴¹ Pri rozmere 170/240 ponúkla za cenu 1000 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 72/1931.

¹⁴² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1827/1930.

¹⁴³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 107/1931.

¹⁴⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2130/1931. Napriek tomu uvažovala MSS o namontovaní „zatemňovacieho zariadenia“ aspoň v priestoroch fotoateliéru a prednáškovej siene. O dodanie cenovej ponuky bola oslovená firma „Eduard Mautner, Praha“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 168/1932.

jitým zasklením, okrem nich realizovala firma i ateliérové okno. Okrem toho bolo na stavbe použitých 97 kusov oceľových zárubní. „Zárubne systému „KRAUS“ jsou velice vzhledného tvaru, bezvadně pevné a vystužené a umožňují nedostižně pevné usazení ve zdivu, takže nevzniknou za těmito žádné prázdné mezery a jsou proto nesporně více trvalé a hygienické než-li dřevo. Mimo toho jsou tyto opatřeny pružným nárazníkem, čímž jest docíleno velice lehké a tlučené uzavírání dveří.“¹⁴⁵ Jednalo sa o patentované okna a zárubne systému KRAUS, ktoré boli vyrobené firmou „Sobotínské a Štěpánovské hornictví a železně hutě akc. spol. Štěpánov pri Olomouci“.¹⁴⁶ Firma dodala okná na stavbu a za samotnú inštaláciu bola zodpovedná stavebná firma Hlavaj – Palkovič – Uličný. Konečný účet za dodanie okien a zárubní bol vyčíslený na 391 701 Kč s 10 % zľavou.¹⁴⁷ Oceľové okná a zárubne boli kolaudované dňa 11. 10. 1932.¹⁴⁸

Železná mreža na oknách realizoval Emil Lacko z Turčianskeho Sv. Martina v sume 17 247,50 Kč.¹⁴⁹ Jánovi Hantúchovi z Turčianskeho Sv. Martina boli zadané stolárske práce 21. 1. 1931 pod č. 3406/1931.¹⁵⁰ J. Hantúch vyfakturoval pôvodnú sumu vo výške 42 600 Kč, ale počas realizácie stavby boli drevené zárubne nahradené oceľovými. Správa MSS preto rozpočet znížila na 34 023,35 Kč.

Položenie podláh bolo jednou z posledných väčších prác na novostavbe. Okrem 3000 m² výstavných siení bolo treba položiť ešte 500 m² podlahy na chodby.¹⁵¹ Či budú položené dlaždice alebo drevené parkety, to nebolo rozhodnuté. Spočiatku prevládalo presvedčenie, že vo výstavných sieňach majú byť položené drevené parkety a v chodbách a predsieniach budú použité dlaždice. Konečný výber na dlaždice do priestorov chodieb a predsiení si nechala MSS na 6. 1. 1930.¹⁵² Pri rozhodovaní bola braná do úvahy praktická stránka údržby a drevené parkety vo výstavných miestnostiach boli nakoniec nahradené linoleovou podlahou, rovnako i v kanceláriách zamestnancov. Drevené parkety mali byť použité nakoniec len v obytných miestnostiach.¹⁵³

10. 4. 1930 zverejnila MSS informáciu o pripravovanom súbehu pre podlahy. Ponuku bolo potrebné dodať do 24. 4. 1930. Súčasne mal „oferent“ priložiť vzorku linolea a podať cenovú ponuku na 1 m² na plochu cca 6000 m². Súčasne mal potenciálny podnikateľ pripísať výšku zľavy, akú bol ochotný poskytnúť.¹⁵⁴ Aj napriek rozhodnutiu použiť linoleum, nevedela Správa MSS zaujať stanovisko, či uprednostniť pri výbere linoleum

¹⁴⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1592/1931. Zárubne mali rozmery: 60/175 (1), 65/200 (17), 75/200 (9), 85/200 (1), 85/220 (1), 95/200 (2), 95/220 (2), 125/200 (1), 125/220 (11), 125/250 (9), 130/220 (5), 150/220 (2), 150/250 (20), 150/245 (12), 250/220 (4). Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2126/1931.

¹⁴⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2126/1931.

¹⁴⁷ V zmysle zadávajúcej listiny bolo firme zadržaných 17 627 Kč (5 %) ako garancia po dobu dvoch rokov, ktoré budú vyplatené 11. 10. 1934. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932.

¹⁴⁸ Kolaudačná zápisnica zo dňa 11. 10. 1932. Odstránenie nedostatkov: oprava okna vo vestibule, bočných dverí, okna vo fotoateliéri, podnikateľovi bude zaučtovaná rozbitá parapetná doska na 1. poschodí, ako i tri rozbité okná. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

¹⁴⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 4231/1931.

¹⁵⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 4231/1931. List MSS Živnostenskému úverovému ústavu. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, nečíslované. Okrem J. Hantúcha zaslal konkurenčnú ponuku Jozef Antal z Piešťan, člen MSS, ktorého o pripravovanom súbehu na stolárske práce informoval Stavebný výbor MSS. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1944/1930.

¹⁵¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1511/1929.

¹⁵² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 9/1931; 32/1931.

¹⁵³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1242/1930.

¹⁵⁴ Pripis bol zaslaný firmám: Matador, Max Rubin, Praha; Blum a spol., Bratislava; Heinyrch Klinger, Bratislava; Bernátt Polak a syn, Přerov; N. Gráb a synové, Praha; Křížik a spol., Praha. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 893/1930.

alebo kaučukovú (gumenú) podlahu.¹⁵⁵ Práce na polozenie podláh boli zadané až v roku 1931. Oplynulo to viacero faktov – nedostatok finančných prostriedkov (preto MSS nemala dôvod sa „ponáhľať“) a okrem toho veľký počet došlých ponúk. V Československu existovalo veľa firiem obchodujúcich s linoleovými alebo gumovými podlahami, medzi ktorými panovala veľká konkurencia. Aj keď pôvodne neplánovala Správa MSS vypísať súťaž, reálne bola k tomu napokon, vďaka veľkému záujmu, donútená. Okrem toho si chcela spraviť prieskum materiálu. MSS svoje rozhodnutie postavila na odbornom stanovisku, a preto oslovila Vysokú školu technickú v Prahe a niektoré spoločnosti, ktoré v nedávnej dobe realizovali vo svojich priestoroch polozenie takýchto podláh. Na vysokú školu zaslali vzorky gummy a linolea rôznej tvrdosti, aby materiál preskúmali a podali návrh, ktorý je pre účely múzea najvhodnejší. „Už sami sa v nich nevyznáme, lebo linoleári hania gumu a továrne na gumu zasa linoleum.“¹⁵⁶ Vysoká škola technická v Prahe vyzdvihla gumovú (kaučukovú) podlahu. Ako jednu z nesporných výhod uviedla jej prispôsobivosť i voči vyšším teplotám, odolnosť voči poškodeniam, skutočnosť, že materiál nevysychá a zachováva si elasticnosť 20 rokov (na dlhšie obdobie nemali skúsenosti) a celkovo je podlaha jednoducho udržiavateľná. Ako výhodu gumovej podlahy uviedla i to, že sa vyrábajú v ČSR, a teda sú lacnejšie ako „linoleumové“, ktoré sa dovážajú, čím sa ich cena predražuje.¹⁵⁷ Okrem Vysoké školy technickej požiadala Správa MSS o informáciu i ďalšie spoločnosti, ktoré mali skúsenosti s podobnou podlahou – Riaditeľstvo pôst a telegrafov v Bratislave,¹⁵⁸ Divadelní kavárnu a Jednotu¹⁵⁹ alebo Kolben-Daněk. Otázky sa týkali situovania gumovej podlahy, podkladu, spokojnosti s podlahou, údržby, či je cítiť gumový zápach, vplyv teploty a slnka, pohyblivosti podlahy na betóne, hlučnosti pri chôdzi, odtlačkov od nábytku a, samozrejme, ceny.¹⁶⁰

Výsledky prieskumu boli takmer rovnaké. Podlaha bola bežne realizovaná na betónovej podkladovej vrstve s xylolitovou vrstvou. Pre dobrú kvalitu bolo bezpodmienečne potrebné spraviť hladkú betónovú vrstvu. Z materiálov bola najviac odporúčaná značka „Terra Gomme“. Z nesporných výhod gumovej podlahy bolo vyzdvihnuté najmä to, že tlmi hlučnosť a keď sa dobre položia jednotlivé pásy, podlaha je bez škár, ktoré by nemalo byť vidieť, a netvorí sa v nich prach. Na základe výskumov Kolben-Daněk nebolo potvrdené vysychanie podláh. Pokiaľ by však bolo rozhodnuté v prospech linoleovej podlahy, odporúčali ju položiť na xylolitový podklad, pretože je potom elastickejšia.

Firmy začali posielať nezáväznú ponuku na polozenie podlahovej krytiny.¹⁶¹ Správa

¹⁵⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1242/1930.

¹⁵⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3219/1931.

¹⁵⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3256/1931.

¹⁵⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3261/1931.

¹⁵⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3248/1931.

¹⁶⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3229/1931.

¹⁶¹ Na dodanie ponúk boli vyzvaní: Adolf Wien, Praha – linoleum zn. Jaspe, Granit. Firma A. Wien ponúkla namiesto xylolitovej podlahy patent Sanaplan. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 989/1931. Kobercový dom Büchler v Bratislave. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1727/1930; 1740/1930; Jozef Grossmann v Žiline. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1659/1930; Berthold Kafka v Brne. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2195/1931; Křížík a spol. v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 914/1930; Anton Zeman, linoleum – tapety v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3161/1930. Ďalší podnikatelia, ktorí požiadali o dodanie súbežných podmienok: „Ed. Kordina. Odborný závod pro parketové, xylolithové, terazzové a linoleové podlahy“ v Brne. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2227/1931; Ing. Leo Kramer. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2228/1931; „Pražská továrna na gumové zboží“. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2202/1931; „St. Vašák a spol., Továrna parket a umelých podlah“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS,

MSS nemala vypracované súbežové pomôcky, ale stanovila základné rámcové podmienky – cena za 1 m² kvalitného linolea v hrúbke 2,5 – 3 – 3,5 mm, cena za 2,3 cm hrubej podkladovej betónovej alebo xylolitovej vrstvy, cena za lepenie anglickým pryskyricovým kopolovým tmelom, cena s prácou, daňou atď.¹⁶² Napokon boli použité tri typy podláh – linoleová podlaha v obrazárni, gumová vo výstavných sieňach a xylolitová podlaha na 3. poschodí. Aj v tomto prípade z korešpondencie vyplýva, že Správa MSS mala svojho „favorita“. V tejto súvislosti korešpondovala s firmou „Linoleum Rudolf Friš v Prahe“ (ďalej R. Friš). „*Také veľké množstvo podujímateľov sa hlási na polozenie linolea, alebo gummy v Slovenskom národnom múzeu, že nútený sme boli rozhodnúť sa taktó. Ráčte čakať na vypísanie súbehu a ceny oferovať čím nižšie, aby ste v konkurencii obstáli.*“¹⁶³ „... *ale dôverne Vás upozorňujem, že rozdiel medzi Vašími a cenami inej firmy je asi 1,30 Kčs na 1 m². Keď vážne mienite sa uchádzať o prácu, o čom nepochybujem pri tak významnej referencii, ráčte svoje ceny upraviť v tom zmysle.*“¹⁶⁴ Firma predostrela referencie realizovaných podláh v administratívnych, verejných, školských, nemocničných stavbách v Čechách i na Slovensku, napr. v sanatóriu Dr. Szontagha v Smokovci. Firma ponúkla najkvalitnejšie anglické linoleum zn. Walton v hrúbke 2,5 – 3,5 mm od 56,55 Kč do 81,20 Kč za 1 m².¹⁶⁵ Na odporúčanie správy MSS cenu znížila o 1,30 Kč¹⁶⁶ a požiadala o zaslanie „ofertných pomôcok“.¹⁶⁷ Položenie linoleovej podlahy bolo zadané firme R. Friš, ale z ďalšej korešpondencie vyplýva, že zo strany MSS nebolo jednanie úplne profesionálne. Firmu na jednej strane „nútila“ k zľavneným cenám, ale na strane druhej sama nedodržala „oferované“ podmienky a zo zadávajúcej listiny pre firmu R. Friš vyplynulo, že namiesto 5000 m² bude realizovať len 400 m².¹⁶⁸ Hoci sa firma pokúšala zjednať podmienky na polozenie podkladovej podlahy na 23 Kč, nepodarilo sa jej to. „*Jelikož bych se styděl před konkurencí, že jsem nedovedl tento obchod uzavřítí, rozhodl jsem se, že provedu práci xylolithářskou i s prodělkem.*“¹⁶⁹ Firma R. Friš pokryla 386,32 m² korkovým linoleom s xylolitovou podlahou v cene 35 541,40 Kč.¹⁷⁰ Na základe kolaudačnej zápisnice bola firma požiadaná o opravu chýb.¹⁷¹ V prípade tejto technológie bolo ur-

č. 2255/1931; Ing. B. Wagner v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2236/1931; Ing. Walter Berger v Bratislave. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2236/1931; „Syderolit a Mlynové závody na nerasty“ v Púchove. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 291/1931.

¹⁶² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 291/1931.

¹⁶³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 874/1931.

¹⁶⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 389/1931.

¹⁶⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 300/1931.

¹⁶⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 974/1931.

¹⁶⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2200/1931

¹⁶⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3686/1931. Pri pôvodnej rozlohe 5000 m² boli ceny zjednané na 68,50 Kč/1 m² za linoleum a 20 Kč /1 m² za xylolitovú podlahu. Okrem nákladov na linoleum musela Firma R. Friš objednať a zaplatiť inej firme xylolitovú podlahu, ktorú žiadna z oslovených firiem nechcela spraviť v réžii za 20 Kč. Firma R. Friš chcela odstúpiť od pohľadávky, aj pri zvýšení ceny na 21 Kč za podkladovú podlahu. Záležitosť bola určite Gerykovi nanajvýš nepríjemná aj vzhľadom na to, že sa do veci osobne angažoval a bolo potrebné začať s prácou. „*Nechcem Vašu odpoveď tlumočiť pánu architektovi, lebo sa bojím, že prácu okamžite zadá Zemanovi v Prahe...*“ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3869/1931. „... *aby som Vám zaistil prácu, vydali sme Vám záručnú listinu. Cenu linolea zvýšili sme Vám na 70.– Kč za 1 m², ale len na moju zodpovednosť. S ohľadom na predloženú mi Vašu korešpondenciu s firmami, ktoré robia xylolithové podklady, z ktorých je patrné, že za tú cenu nemôžete dostať prácu, zvyšujeme Vám cenu podkladu na 22 Kč za 1 m².*“ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3904/1931.

¹⁶⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 4014/1931.

¹⁷⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 673/1932.

¹⁷¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2037/1932. Kolaudačná zápisnica z dňa 11. 10. 1932.

číte výhodou, pokiaľ obe práce realizovala jedna firma, ktorá v tom prípade za obe niesla aj garanciu. Navyše je tu predpoklad, že disponovala vlastnými skúsenými pracovníkmi.

V úzkom výbere na polozenie gumovej podlahy boli dve firmy – „Pražská továrna na gumové zboží Vysočany“¹⁷² a firma „Gumové a Balatové závody Matador“ v Bratislave (ďalej Matador).¹⁷³ Obe firmy predložili na výber gumovú podlahu „Terra-Gome“ jednofarebnú, viacfarebnú alebo mramorovú. Technologicky sa opäť kládla vrchná vrstva na podkladovú betónovú vrstvu, ktorá bola lacnejšia, alebo xylolitovú podkladovú vrstvu.

Ponuky boli verejne otvorené 25. 7. 1931 o 14.30 hod. v kancelárii MSS a rozhodnúť sa malo najneskôr do 30. 8. 1931. Kvalitné spracovanie betónového podkladu bolo nevyhnutné pre kvalitné nalepenie gumových pásov (4 mm hrubých), ktoré boli nalepené v dlhých, 1 m širokých pásoch bez nastavovania. Pri pravidelných kontrolách sa však ukazovalo, že práve podkladový betón nebol dobre spravený a musel byť viackrát opravovaný, čo v konečnom dôsledku zapríčinilo zdržanie ďalších prác. Stavebný výbor SNM viackrát upozorňoval na nekvalitný betónový podklad zástupcu firmy Matador, ale jeho výhrady neboli brané do úvahy, a preto bol nútený zvolať komisiu. Termín ukončenia realizácie betónového podkladu bol stanovený do 20. 10. 1931 a MSS sa obávala, že ho nebude možné dodržať. Ale ani po kolaudácii betónového podkladu 31. 10. 1931 neboli odstránené všetky nedostatky.¹⁷⁴ Z tohto dôvodu boli práce na polozenie gumovej podlahy firme Matador zadané s oneskorením až 9. 9. 1932, na základe zadávajúcej listiny č. 3405.

Viackrát opravaná podlaha, z ktorej museli miestami vyrezávať pásy betónového podkladu, spôsobila závady, ktoré sa už nepodarilo definitívne odstrániť. Následkom opráv betónového podkladu ostala podlaha po nalepení gummy na viacerých miestach krivá a výstavné vitríny museli byť podložené. Ďalšie nedostatky boli v kancelárskej miestnosti, kde okrem rozdielnej hrúbky podlahy nebola rovnaká ani jej farba. V správcovskom byte púšťala podlaha farbu a po umytí bola fľakatá, rovnako i na 1. poschodí severného traktu. Firma prisľúbila odstrániť nedostatky, ale ohradila sa voči vlnitej podlahe a zásahom do rozpočtu zo strany MSS, ktorá ho upravila na 347 711 Kč.¹⁷⁵ Za dovoz materiálu zo stanice špeditérskou firmou V. Horvátha bolo

Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

¹⁷² Ponuka bola zaslaná 21. 7. 1931 na pryžový jednofarebný povlak „Terra-Gome“ v sume 374 400 Kč alebo na pryžový mramorový povlak „Terra-Gome“ v sume 379 200 Kč. Ponuka na úpravu podkladu pre pryžovú podlahu s betónovým podkladom v sume 80 560 Kč alebo xylolitovú podložku zn. Euboolith v sume 121 900 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 991/1936.

¹⁷³ Žiadosť o zaslanie ponukového formulára na realizáciu gumových podláh. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2196/1931.

¹⁷⁴ Dňa 13. 10. 1931 zvolal Stavebný výbor komisiu na odstránenie nedostatkov pri nesprávnom položení betónového podkladu pod gumové dlážky. Betónový podklad mal mať hladký a rovný povrch, ale v niektorých miestach bol rozdiel až 2,5 cm. Bol urobený z hrubého hlinitého štrku, čím bol povrch drsný a nevhodný na uloženie gumového povlaku. Sám zástupca firmy konštatoval, že povrch nie je vhodný na lepenie gumovej podlahy. Pre odstránenie nedostatkov musel byť betón vysekaný a nanesená nová vyrovnávacia hladká vrstva. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 452/1933. Rozpočet na gumové podlahy pre Slovenské národné múzeum v Turčianskom Sv. Martine. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 991/1936.

31. októbra 1931 sa konala kolaudácia betónových podkladov. Kolaudačná komisia skonštatovala, že podlaha je vlhká a gumová podlaha sa nemôže nalepiť, a preto bolo potrebné všetky opravované časti urobiť opäť. Tieto opravy dala firma Matador nakoniec realizovať inej firme. Zápisnica z dňa 31. októbra 1931 z príležitosti kolaudácie betónových podkladov pod gumové podlahy na novostavbe Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 452/1933.

¹⁷⁵ Kolaudácia sa konala 11. 10. 1932 a 21. 3. 1932. Okrem toho sa v zápise z kolaudácie uvádza, že pri oprave betónu boli poškodené vymaľované steny od lepidla. Na 3. poschodí bola guma pod radiátormi na viacerých miestach krátka a odstávala. Kolaudačná zápisnica napísaná dňa 11. októbra 1932 na stavbe Slo-

zaúčtované 269 Kč.¹⁷⁶

Okrem gumovej podlahy bola vo výstavných sieňach na 3. poschodí použitá xylolitová podlaha, zhotovenie ktorej zadala Správa MSS Euböolitovým závädom v Prahe na základe zadávajúcej listiny 9. 9. 1931 pod č. 3408/1931, s garanciou na päť rokov. Účet bol projektantom upravený za 984,30 m² vydláždenej plochy na sumu 46 262 Kč.¹⁷⁷ Pri kolaudácii boli tiež zistené na viacerých miestach „odutia“ dlážky a trhliny.¹⁷⁸ Firma odmietla prevziať zodpovednosť za realizáciu, pokiaľ nebude zistený stav podkladového betónu. Pretože nepoznala v okolí firmu, ktorá by vedela chyby odstrániť, dohodla sa s MSS na vyplatení zníženej garančnej sumy.¹⁷⁹

„Keramika, úč. spol.“ (ďalej Keramika) kontaktovala MSS, aby jej v prípade vypísania súťaže na keramické (šamotové obklady stien a dlážok) a kamenárske práce zaslala „ofertné pomôcky“.¹⁸⁰ 8. 1. 1931 zadal Stavebný výbor vykonanie dlaždiarskych a obkladačských prác firme Keramika. S prácami mala začať 13. 2. 1931 a dokončiť ich do 30. 7. 1931. Firma vypracovala ponuku v sume 321 200 Kč so 7 % zľavou. Rozpočet bol vypočítaný na 160 m² keramitovej dlažby na hotový betónový podklad na všetkých podlažiach na toaletách s obkladačkami 15 x 15 cm; 220 m² fajansových obkladačiek na stenách v kuchyniach, kúpeľniach a toaletách; 200 m² UKA dlaždíc kladených do štvorcov s bielo-čiernou šachovnicou; 1360 m² asfaltových platní s rozmerom 25 x 25 cm (dodala firma Hubert Wiesner a spol. v Brne), 500 m² asfaltovej dlažby okolo budovy s podkladovým betónom; 300 bm keramitových obrúb okolo asfaltovej dlažby.¹⁸¹ Nakoniec sa Správa MSS na odporúčanie M. M. Harminca rozhodla nepoužiť UKA dlaždice,¹⁸² a tým nezadať zákazku firme B. Fischmann a spol. a nahradiť ju firmou Syderolit v Púchove, ktorá dodala umelé mramorové platne.¹⁸³

Pri spolupráci s firmou Keramika došlo ku kurióznnej situácii, keď firma žalovala MSS za nevyúčtovanie svojej pohľadávky. MSS žiadala vysvetlenie od architekta Harminca, ktorý bol členom dozornej rady „... že práce Keramika, v ktorej spoločnosti i vy Ste členom správy, pustila sa na takéto cestičky. Tým viac sa nás dotklo, že žalobu vedie zať architekta Harminca... Ráďte prosím zakročiť, aby žaloba Keramiky ako ostuda kultúrna bola odvolaná ihneď.“¹⁸⁴ Práce boli kolaudované dňa 11. 10. 1932.¹⁸⁵

venského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine pri príležitosti kolaudácie prác: gumové podlahy s betónovým podkladom. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932; 1180/1933. Účet za zhotovenie podkladového betónu bol architektom upravený na sumu 58 082,25 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 991/1936. Účet za dodanie a položenie pryžového jednofarebného a mramorovaného povlaku „Terra-Gome“ v cene 78 Kč za meter bol architektom upravený na sumu 295 540,44 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 991/1936.

¹⁷⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 569/1933.

¹⁷⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 751/1933, 14.3.1933; 1981/1933.

¹⁷⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 180/1938.

¹⁷⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 776/1938; 1068/1938, zaprotokolované 9. 3. 1938.

¹⁸⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1503/1929.

¹⁸¹ Ponuka firmy Keramika. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 104/1931.

¹⁸² Firma B. Fishschmann a spol. odporúčala použiť dlaždice z umelého kameňa značky „UKA“, s rozmerom 40 x 40 cm. Podľa odporúčania boli vhodné najmä na dosiahnutie ucelených plôch. Ponuku doložili predchádzajúcimi realizáciami v kultúrnych zariadeniach, napr. v Mestskom múzeu v Uherskom Brode, Zemskom múzeu v Brne atď.

¹⁸³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 438/1931.

¹⁸⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 321/1933. Odpoveď Keramiky MSS. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 371/1933.

¹⁸⁵ Kolaudačná zápisnica zo dňa 11. 10. 1932. Odstránenie nedostatkov: vyškárovanie obkladov, oprava asfaltových chodníkov. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

„Účastinná spoločnosť pre asfaltovanie a stavanie silníc“ v Bratislave realizovala asfaltovanie dlažby v priestore pod arkádami a asfaltovú dlažbu pred budovou medzi dvomi schodiskami, a tiež repasáciu a preloženie starých keramitových obrúb do betónu.¹⁸⁶ Definitívne účty boli vo výške 11 819 Kč.¹⁸⁷ Kolaudácia sa konala 11. 10. 1932¹⁸⁸ a podľa kolaudačného protokolu mala firma opraviť asfaltové schody, a to do 10 dní, lebo sa objavili „puchiere“.¹⁸⁹

Elektroinštalačné práce elektrického vedenia a osvetľovacích telies zadal Stavebný výbor firme „Elektrosanit, podnik pre elektrické zariadenie“ v Bratislave (ďalej Elektrosanit). Podľa zadávajúcej listiny mali s trubkovaním začať 15. 2. 1931 a do konca marca 1931 pred omietnutím trubkovanie dokončiť. Celá práca mala byť dokončená do 31. 8. 1931. Zárobkové výkazy mohla spoločnosť uplatniť v termínoch po dokončení trubkovania, po vťahnutí káblov a osadení všetkých vypínačov.¹⁹⁰ Medené drôty a izolačné trubky na novostavbu dodala „Kábelová tovareň, úč. spol.“ v Bratislave.¹⁹¹ Práce firmy Elektrosanit boli ukončené 24. 9. 1932.¹⁹² Konečné vyúčtovanie firmy bolo vo výške 110 688,14 Kč.¹⁹³ Pred dokončením požiadala Správa MSS o pripojenie elektrického prúdu s hodinami. Podľa nariadenia inšpektorátu museli zaplatiť poplatok za preskúšanie 414 svetelných výpusťkov a za 43 HP prípojku v sume 1303,55 Kč.¹⁹⁴ Pri revízii elektroinštalačných prác, ktoré vykonal elektrárne, vyzvali elektrárne, aby odstránili niekoľko nedostatkov.¹⁹⁵ Jedným z vytknutých nedostatkov bola výmena žiaroviek zo 120 V na 220 V. Správa MSS dôvodila tým, že práce boli zadané firme Elektrosanit a tá by mala žiarovky bezplatne vymeniť. Elektrosanit sa zas odvolával na informáciu z elektrárni, že prúd na svetlo bude na 120 V. „Svojho času elektráreň výslovne nám sdělila, že budova Múzea bude zapojená na prúd 120 V, takže sme dľa toho žiarovky tiež dodali a keď dnes

¹⁸⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2641/1932.

¹⁸⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932.

¹⁸⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

¹⁸⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2146/1932.

¹⁹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 102/1937.

¹⁹¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 198/1931. Vzhľadom na význam stavby SNM dodala firma bez príplatkov biele futuritové doštičky pre vypínače a zásuvky.

¹⁹² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1496/1932.

¹⁹³ Motorové vedenie – 4743 Kč; kábelová prípojka – 2301,04 Kč; elektrická inštalácia – 90 352,30 Kč; režijské práce – 13 366,05 Kč; účet za garáž a žiarovky – 7593 Kč; dodatky – 3834,97 Kč. Po odrátaní 6 % zľavy a 5 % honoráru pre architekta bol konečný účet vyčíslený na 110 688,14 Kč. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1055/1933. Pôvodne bola v zadávajúcej listine firmy Elektrosanit započítaná i cena za dodanie osvetľovacích telies, ktoré chcela firma objednať z Viedne. Správa MSS chcela pri zákazke uprednostniť československú firmu, a preto bola táto pohľadávka vyňatá zo zadávajúcej listiny. To zapríčinilo viaceré nedorozumenie ohľadne platby a honorára pre architekta. Keďže Elektrosanit sa zmluvne zaviazal poskytnúť na pôvodnú objednávku 5 % honorár pre architekta ako i 6 % zľavu, dohodla Správa MSS, že firma Elektrosanit uhradí len 5 % honorár pre architekta a firma F. Jílek dr. Otto Seitz poskytne 6 % zľavu z ceny osvetľovacích telies. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1097/1933. Takéto rozdelenie bolo podmienené tým, že zakúpenie svietidiel spadalo do rámca vnútorného vybavenia, z ktorého nepripadol pre architekta honorár. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 530/1931.

¹⁹⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3965/193. Spojené elektrárne severozápadného Slovenska, úč. spol. v Žiline udelili zľavu 20 %. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 4017/1931. Zápisnica zo dňa 26. 1. 1933 z príležitosti preskúšania elektrického vedenia dodaného firmou Elektrosanit v Bratislave pre Slovenské národné múzeum v Turčianskom Sv. Martine. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 283/1933, zaprotokolované 26.1.1933.

¹⁹⁵ Kolaudačná zápisnica z dňa 11. 10. 1932. Výmena žiaroviek 220 V, umiestnenie poistiek na každé poschodie, opraviť zemné spojenie, vymeniť motory za 380/220 V. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2588/1932. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 15/1933.

*elektrárne vedie prúd 220 V, musí žiarovky samozrejme na svoje útraty vymeniť.*¹⁹⁶ Elektrárne upozornili odberateľov električky na zmenu prechodu zo 120 V na 220 V, ktorá sa mala udiť v priebehu polroka a rovno odporúčala montovať 220 V žiarovky. Elektrárne vyšli správe MSS v ústrety a i napriek nevyhovujúcim žiarovkám zapojila elektrický prúd „... lebo to vyžaduje nutnosť úradovania múzea. V opačnom prípade bola by Elektrárne nútená dodávku elektrického prúdu zastaviť. V úžitku sú žiarovky len v byte p. správcu a v kanceláriách.“¹⁹⁷ Problém nevyhovujúcich žiaroviek začal byť akútny predovšetkým pri inštaláčnych prácach a sprístupnení prvých expozícií, kedy sa ukázalo, že zbierkové predmety nie sú dostatočne osvetlené. Definitívnu zmenu prúdu na 220 V realizovali elektrárne až v roku 1936 a po takomto dlhom období odmietla firma Elektrosanit zrealizovať výmenu vyše 500 kusov štyri roky používaných žiaroviek.¹⁹⁸ V roku 1936 boli vymenené žiarovky opäť len v byte správcu a v kanceláriách.¹⁹⁹ Keďže išlo o výmenu veľkého počtu žiaroviek, obrátila sa MSS so žiadosťou na generálneho riaditeľa Spojených elektrární.²⁰⁰ J. Geryk osobne intervenoval v elektrárnach, aby žiarovky prevzalo a so zľavou nahradilo 500 kusov žiaroviek za 220 V. Tie sa však ohradili, že ponúkli výmenu žiaroviek ešte v roku 1932, na ktorú SNM nereflektovalo. Po uplynutí 4 rokov ju rovnako pokladali za bezpredmetnú.²⁰¹ Pri zmene prúdu na 220 V neostávalo múzeu nič iné, len nanovo investovať do výmeny žiaroviek.²⁰² V roku 1934 povolili Elektrárne 30 % zľavu na odber električiny v objekte SNM v Martine. Ako uvádzali v liste, bolo toto udelenie „vecou prísne dôvernou“ a v prípade jej prezradenia by bola zľava zrušená.²⁰³

7. 1. 1931 zadala Správa MSS pod číslom 103/1931 firme Gustáva Šedaja, elektro-technikovi v Turčianskom Sv. Martine, „práce telefonické zariadenie a bleskovodné“, s garanciou na dva roky. Na základe ponukového konania dala MSS namontovať zariadenia automatických telefónov systému Siemens. Rozpočet na zavedenie telefónov bol 37 171 Kč a bleskozvodov v sume 5000 Kč so 4 % zľavou. S prácou mal začať 15. 2. 1931 a dokončiť ju do 31. 8. 1931.²⁰⁴ Práce boli kolaudované dňa 21. 3. 1933²⁰⁵ a definitívne účty upravené na 31 536,12 Kč.²⁰⁶

Realizáciu nákladného výťahu zadala MSS 27. 2. 1931 firme Kolben-Daněk pod číslom 679/1931, s termínom ukončenia práce do 1. 9. 1931, s garanciou na dva roky.²⁰⁷

¹⁹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 211/1933.

¹⁹⁷ Zápisnica z 26. 1. 1933 z príležitosti preskúšania elektrického vedenia dodaného firmou Elektrosanit v Bratislave pre Slovenské národné múzeum v Turčianskom Sv. Martine. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 283/1933, zaprotokolované 26.1.1933.

¹⁹⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3783/1936.

¹⁹⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3783/1936.

²⁰⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 124/1937.

²⁰¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3783/36.

²⁰² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 124/1937.

²⁰³ Udelenie zľavy pri odbere električiny. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3058/1933.

²⁰⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 103/1931.

²⁰⁵ Kolaudačná zápisnica z dňa 21. 3. 1932. Zo zápisnice vyplývali niektoré nedostatky – natrieť hromozvodové rúry a nahradiť montérmi rozbité strešné a stropné okná. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²⁰⁶ V správe zo záverečných účtov MSS sa dozvedáme, že „... montéri pri montovaní hromozvodu rozbili nad obrazárňou drôtené sklo“, za ktoré bol podnikateľ povinný zaplatiť 125 Kč a „... 31. 3. 1932 dvaja montéri pakľúčom otvorili dvere na sklenenej streche, kde sa sľnili, pričom rozbili dve ornamentné sklá á 35 Kč...“ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932. Na základe kolaudácie z 21. 3. 1932 bolo potrebné dodatočne natrieť obalové rúry. Zhotoviteľ ručil za prácu ďalšie dva roky a po nich po superkolaudácii mu bola vyplatená i zvyšná zadržovaná suma. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²⁰⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 679/1931.

Firma musela poslať žiadosť na povolenie stavby nákladného výťahu „Okresnému úradu – Strojnému oddeleniu v Liptovskom Sv. Mikuláši“ spolu s popisom a statickými výpočtami, a na Okresný úrad v Turčianskom Sv. Martine. Pred uvedením do prevádzky musel prejsť výťah kontrolou. Zámerom bol nákladný výťah s elektronickým pohonom s doprovodom obsluhy, s maximálnym zaťažením 1000 kg, zdvihom 12,36 m, so 4 stanicami (z prízemí do 1. až 3. poschodia),²⁰⁸ s rozmermi kabínky (š) 2,4 x (hl) 2 x (v) 2,15 m. Výťahový stroj je umiestnený nad šachtou v strojnici. Riadenie výťahu je tlačidlovým systémom z vnútra a rovnako je možné privolať kabínku zo všetkých staníc. Kabínka je upevnená v železnej kostre, vedenej cez vodidlá v profilovaných železách. V prípade uvoľnenia alebo pretrhnutia lán sa výťah zastaví. Všetky dvere majú automatické zámky, ktoré zabráňujú otvoreniu dverí, ak je výťah v pohybe. Kolaudácia výťahu sa konala 11. 10. 1932.²⁰⁹ Pôvodne bola kalkulovaná cena 57 000 Kč, nakoniec bola upravená na 59 910 Kč.²¹⁰

Zákazku na oplotenie budovy, ako i výrobu železných vestibulových dverí, železných dverí v prízemí, železných dverí okolo kotolne a točitého schodiska do archívu v suteréne (dnes knižnica SNM) realizovala firma Branislava Vozáryho z Liptovského Sv. Mikuláša.²¹¹ Zákazka bola zadaná 9. 6. 1931.²¹² Do 8. 10. 1931 boli osadené hlavné brány vo vestibule.²¹³ V korešpondencii z 30. 9. 1932 urgovala Správa MSS firmu B. Vozáryho, ktorá bola povinná podľa zadávajúcej listiny dodať do 18. 8. 1932 všetky železné súčasti, potrebné na oplotenie („ohradu“) SNM a začať s prácou.²¹⁴ Zabetónovanie železného oplotenia realizovala staviteľská firma Hlavaj – Palkovič – Uličný.²¹⁵ Firma B. Vozáry dodala aj kľúče do dvier (kľúče boli dodané zhrdzavené, SNM predostrelo otázku, či sa vrátia na poniklovanie alebo si dajú kľúče poniklovať sami v cene 1,70 Kč). Bronzové kľúčky boli objednané u firmy „Josef Weigend, Továrna na stavební kování a slevárna kovů, Tisá u Podmokel n. L.“²¹⁶

Natieračské práce oplotenia dala realizovať firma B. Vozáry F. Trunkátovi, ktorý po začatí práce nakoniec spoluprácu ukončil. Z korešpondencie F. Trunkáta adresovanej správe MSS uvádza aj dôvod. Okrem finančného dôvodu, podľa ktorého je cena 6 Kč na m² za trojitý náter nízka, obvinil ho B. Vozáry, že namiesto miniovej farby použil tzv. „andělskú červeň“. *„Charakteristické je ale, že mi radí p. Vozáry/ jím domnievaný falošný náter základný/ chytro zakryť náterom vrchným, aby vraj to nezistil p. architekt Harmíns. Toto dávam uctive na vedomie a prosím abyste mi zastavenie práce pre firmu B. Vozáry nemali za zlé.“*²¹⁷

Železné dvere a škrabáky pred dverami realizoval zámočník Jozef Stahl v Turčian-

²⁰⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1823/1935.

²⁰⁹ Kolaudačná zápisnica z dňa 11. 10. 1932. Na výťahu neboli evidované žiadne vady a nedostatky. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²¹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1981/1932.

²¹¹ Subdodávateľia: „Fleischer and Schirger, Vefkoobchod so železom“ v Košiciach; „Chaudoirovy kovodielné závody a. s., Podmokly n. L.“; „Martin Wilhelm a synové“, Praha; „Říman a syn, Továrna kovového a železného zboží“, Praha; „Josef Weigend, Továrna na stavební kování a slevárna kovů, Tisá u Podmokel n. L.“

²¹² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1964/1931.

²¹³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3610/1931.

²¹⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1572/1932.

²¹⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 677/1933.

²¹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 602/1932.

²¹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2622/1932. Nevieme, či firma F. Trunkáta náter dokončila, ale na zárobkovom výkaze je uvedené meno firmy F. Trunkáta.

skom Sv. Martine.²¹⁸ Zámočnicke práce – zábradlie na schody, železné schodíky, železné dvierka do ventilačného kanálu Ján Francisci, stavebný a strojný zámočník v Turčianskom Sv. Martine.²¹⁹ Natieračské a maliarske práce na novostavbe realizovala firma Františka Trunkáta v Turčianskom Sv. Martine, ktoré jej boli zadané 9. 9. 1931 pod číslom 3403, v cene 141 278 Kč (natieračské práce – 83 000 Kč, maliarske – 58 226 Kč).²²⁰ Firma realizovala náter okien a dverí. Vstupné dvere a vestibulové dvere boli najskôr natreté zlatým bronzom. Neskôr bola ich farba zmenená zeleným náterom na imitáciu starého bronzu.²²¹ Práce boli kolaudované dňa 11. 10. 1932.²²²

Na sklenárske práce chcela Správa MSS zabezpečiť dodanie materiálu s výraznou zľavou alebo zadarmo. Preto už v roku 1928 oslovila sklenárske závody a uchádzala sa o možnosť získania skla potrebného na zasklenie celej novostavby. O sklenárske práce sa uchádzala firma „Perla, Slovenský sklenársky závod v Bratislave, Majitelia Žiak a spol., filiálka v Turčianskom Sv. Martine“, ktorá však mala značné existenčné problémy (ďalej Perla).²²³ Okrem toho neexistoval na Slovensku v tom čase žiaden sklenársky podnik, ktorý by vyrábala tabuľové sklo, a tak všetka produkcia pochádzala zo severočeských sklární. Perla odporúčala MSS, aby sa obrátila na „Vitreu, podnik skelných hutí s. r. o.“ (ďalej Vitrea), ktorý bol predajnou ústredňou skartelizovaných sklenárskych hutí v ČSR a ústredím kartelu Vitrea bola prerozdeľovaná všetka dodávka tabuľového skla.²²⁴ „Prodejní sdružení českých tabuláren a. s.“ v Prahe (ďalej Prodejní sdružení českých tabuláren) zaslalo prvú ponuku na zasklenie celej budovy najskôr s 10 % zľavou, ktorú zvýšila na 30 %.²²⁵ Správa MSS chcela zadať prácu lokálnej firme, ale vzhľadom na to, že firma Perla nemala dostatočný kapitál na zakúpenie takého množstva skla, dohodli sa s Prodejním sdružením českých tabuláren, že objednávku skla zabezpečí firma Perla, ale zaplatí ju Správa MSS. Firma Perla bude zaplatená za zasklievanie. Presklenie sa týkalo nielen okien, strešných okien na 3. poschodí, železnej konštrukcie nad obrazárňou (katedrálné sklo), ale i zasklenia železných dvier a železných stien vo vestibule 5 mm silným tabuľovým sklom, železných obvodových stien kotolne 2 mm hrubým solinovým sklom a zasklenia drevených dverí.²²⁶ Prodejní sdružení českých tabuláren nevyrábalo katedrálné sklo, ktoré bolo potrebné na zasklenie železnej konštrukcie obrazárne, a odporúčalo obrátiť sa na „Sklárny Bílinská, Engels a spol., Továrny v Bílině a v Duchcově“,²²⁷ ktoré zaslali ponuku na biele 3 mm hrubé katedrálné sklo (cca 442 m²), biele nepriezračné ornamentné sklo do kúpeľní a toaliet.²²⁸ Po osadení všetkých železných brán a stien vo

²¹⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1676/1935.

²¹⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1678/1935.

²²⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 851/1932.

²²¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1477/1934.

²²² Kolaudačná zápisnica z dňa 11. 10. 1932. Odstránenie nedostatkov: oprava náteru sklenenej strechy, prerobenie imitácie starého bronzu, zašpinenie schodiskovej podesty maliarmi na 2. poschodí, nahradenie maliarmi rozbitých okien a strešných skiel, dokončenie malieb v prizemí, knižnici, archíve, vo fotografickom ateliéri, vymaľovanie soklov v celej budove po položení linolea, očistenie celej stavby bolo strhnuté podnikateľovi z účtu. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²²³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2294/1930.

²²⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1456/1928.

²²⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2294/1930.

²²⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2108/1931. Prodejní sdružení českých tabuláren vyšla správa MSS v ústrety a dodala na zasklenie tabule, ktoré ináč pri tak veľkých rozmeroch pri hrúbke 3 mm nevyrábali. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3618/1931.

²²⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2191/1931.

²²⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2191/1931. Ponuky na katedrálné sklo poslala i firma

vestibule a v prízemí novostavby 24. 10. 1931, bolo od „Miroglace, Prodejní společnost zrcadlového skla s r. o.“ v Prahe (ďalej Miroglace)²²⁹ objednané fazetové zrkadlové sklo do „reprezentačných brán“ SNM. Bolo to 660 kusov (z toho 52 kusov rezervných) 3 mm hrubých sklenených tabuliek, 1 ks á 11,90 Kč, spolu za 7854 Kč.²³⁰ Napr. na tri vstupné brány bolo použitých 252 sklenených tabuliek, na veľkú železnú stenu vo vestibule 308 kusov.²³¹ Tmel potrebný na zasklievanie objednávala MSS od firmy „Thieberger a spol., továreň na tmel“ v Moravskej Ostrave.²³²

V rozpočte za odpadové rúry, dodanom A. Blahom z roku 1931, je rukou pripísané „ná-zov na budove bude SNM“.²³³ Nevieme aký bol primárny zámer výzoru nápisu na budove. Návrh na osvetlený nápis podal architekt M. M. Harminc a Stavebný výbor ho akceptoval z dôvodu „aby osvetlenie budovy pri slávnostných príležitostiach nebolo spojené s ťažkos-tami“.²³⁴ V každom prípade svetelný nápis sa stal predmetom debát na výborovom zasadnutí MSS a kriticky sa voči nemu vyjadrili P. Florek a Ján Vanovič v tom zmysle, že „nie je zvykom upotrebiť osvetlené nápisy“, pretože je to nedôstojné. V konečnom dôsledku Stavebný výbor presadil uplatnenie svetelného nápisu a na dodanie projektovej dokumen-tácie boli oslovené firmy: „F. Jílek, dĚ. Otto Seitz, Závody pro umělecko-průmyslové prá-ce kovové“ v Hradci Králové (ďalej F. Jílek), „Ing. T. Machala, Elektrotechnický podnik“ v Brne (ďalej Ing. T. Machala), „Antonín Kristofič, Kování a kovové zboží pro moderní interieur“ v Prahe (ďalej A. Kristofič), „Franta Anýž, Závody pro umělecko-průmyslové práce kovové“ v Prahe (ďalej F. Anýž). Okrem oslovených firiem zaslala ponuku aj firma Philips v Prahe²³⁵ a „Bratia Schäffer v Bratislave, Priemysel'no-umelecká dielňa maliarska pre reklamy, štíty a plastické písmená, sklenené a smaltové tabuľky“ (ďalej Bratia Schäffer). Na odporúčanie architekta bolo rozhodnuté, že svetlo bude neónové, nápis Slovenské ná-rodne múzeum obsahuje 22 písmen, ktorých výška je 80 cm. Zaslané rozpočty na ponuku mali obsahovať: materiál, upevňovaciu konštrukciu, potrebné transformátory, spojovací materiál, celkovú prácu s montážou a dovozom, vrátane 5 % honoráru pre architekta a 2 % dane. Súčasťou súbehových podmienok bolo i opísanie výhody neónového svetla, uvedenie spotreby elektrického prúdu za 1 hodinu, životnosť žiaroviek, počet potrebných transfor-mátorov. Na základe došlých ponúk boli 30. 7. 1931 práce zadané firme Ing. T. Machala pod číslom 3130 v sume 27 200 Kč. Firma sa zaviazala dokončiť svetelný nápis do 20. 8. 1931. Medzi prednosti neónového osvetlenia uviedla, vzhľadom na prevádzku v nočných hodi-nách, nízku spotrebu elektrického prúdu (približne 0,10 halierov/hodinu), životnosť žiaro-viek na 4 roky a v neposlednom rade jeho estetickosť.²³⁶ Profiláciu a typ písmen vybral M. M. Harminc. Písmená boli zhotovené z nehrdzavejúceho pooloveného plechu striekaného autolakom Duco, s neónovým osvetlením zn. Philips.

„Bratři Fuchsové, Továrna zrcadel a brusírny skla, velkoobchod s tabulovým sklom“ v Prahe. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2205/1931; „Moravský průmysl skla a zrcadel, Josef Bila“ v Brne. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2212/1931.

²²⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3617/1931.

²³⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3651/1931.

²³¹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3651/1931.

²³² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3857/1931.

²³³ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1495/1931

²³⁴ Zápisnica výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktoré bolo 22. októbra 1931 o 9. hodine ráno vo výborovni Matice Slovenskej. In *Časopis MSS*, roč. XXIII, 1931, č. 3 – 4, s. 98

²³⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3127/1931.

²³⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3130/1931. Bratia Schäffer – 30 800 Kč; F. Jílek – 19 870 Kč; F. Anýž – 25 740 Kč; A. Křišofič – 29 850 Kč; Philips – 27 200 Kč. Firma A. Kristofič zo súťaže odstúpila. Firma F. Jílek nedodržala súťažné podmienky.

HARMONOGRAM STAVEBNO-REMESELNÝCH PRÁC

08. 10. 1929 Vytýčenie stavby, začatie zemných prác, kopanie základov.
22. 11. 1929 MSS podala žiadosť o stavebné povolenie.²³⁷
16. 12. 1929 Udelenie stavebného povolenia pod číslom 30445/1929.²³⁸
22. 04. 1930 Pokračovanie zemných prác po zimnom období.
05. 05. 1930 Zameranie základov.
15. 05. 1930 Betónovanie základov.
Do 04. 10. 1930 Zastrešenie stavby.
V zimnom období bolo dokončené inštalovanie ústredného kúrenia, vodovodu a kanalizácie.²³⁹
1931 Remeselné práce.
Od mája 1931 Murovanie priečok.
Do 06. 11. 1931 Dokončenie stavebných prác, okrem ohrady a oplatenia.²⁴⁰
19. 04. 1932 Dokončenie stavby a kolaudácia stavebných prác (v dobe kolaudácie neboli hotové odkopávky okolo stavby a urovanie vykopanej zemi-ny).
11. 10. 1932 Kolaudácia remeselníckych prác.²⁴¹ Oplotenie okolo múzea, gumové dlážky.
24. 10. 1932 Ukončenie stavebného dozoru na stavbe.²⁴²
21. 03. 1933 Kolaudácia telefonického zariadenia.²⁴³

Stavebný výbor zasadal pod vedením M. Vanču celkom 43-krát, a to vždy, pokiaľ bolo potrebné vydať rozhodnutie. Po rozhodnutí Stavebného výboru bola každá práca zadaná písomne.²⁴⁴ Na zasadnutí Stavebného výboru a Valného zhromaždenia MSS dňa 27. 4. 1933 bolo schválené definitívne vyúčtovanie stavby. Konečný súhrn účtov bol 8 328 937 Kč, vrátane režijných prác vo výške 8 846 968,30 Kč.²⁴⁵

Vzhľadom na to, že novostavba mala slúžiť „výhradne vedeckým účelom“, podala MSS žiadosť na Expozitúru finančného riaditeľstva v Turčianskom Sv. Martine o oslobo-

²³⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2067/1929.

²³⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2714/1932.

²³⁹ Stavba Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. In *Časopis MSS*, roč. XXIII, 1931, č. 1, s. 26.

²⁴⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 3850/1931.

²⁴¹ Kolaudačná zápisnica zo dňa 11. 10. 1932. Odstránenie nedostatkov: nefunkčný komín v byte domovníka, trhliny v betónovej dlážke v suteréne, oprava omietky v studňovej komore, prerobenie omietky v kinokabíne, zaplnenie škár pri stropných svetlíkoch v obrazárni, očistenie ryolitových soklov, oprava zatečenej maľby v suteréne, oprava trhlín v betónovej dlážke v strojovni na 4. poschodí, oprava plechových krytín sokla, vyčistenie žlabov atď. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²⁴² Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2714/1932.

²⁴³ Kolaudačná zápisnica zo dňa 21. 3. 1933. Odstránenie trhlín na parapete ohrady pri železných stĺpoch, zníženie trativodu v južnom dvore, pripojenie trativodu v severnom dvore na odpadovú dažďovú rúru, vybúranie šachty minimálne 5 m od budovy, vyspádovanie severného dvora do trativodu. Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1722/1932.

²⁴⁴ *Časopis MSS*, roč. XXV, 1933, č. 1 – 2, s. 28-29.

²⁴⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 1311/1933.

denie od platenia domovej dane.²⁴⁶ Okresný úrad v Turčianskom Sv. Martine vydal MSS 19. 3. 1933 „obývacie“ povolenia.²⁴⁷

Po dokončení stavby adresovala Správa MSS Mestskej rade v Turčianskom Sv. Martine žiadosť vo veci prístupovej cesty k novej budove. „*So strany predstavenstva obce... očakávalo sa, že keď Muzeálna slovenská spoločnosť priniesla toľko obetí... obec postará sa aspoň o to, aby tých 9 mil. odkryté bolo verejnosti. Mal sa srútiť na ten cieľ kúpený dom J. Fábryho a mala sa postupne vystaviť ulica k novej budove... z cudziny chodia študovať túto budovu..., ktorá by sa hodila i do Paríža... S udivením však konštatujú... keď okrasa a chlúba mesta skrýva sa pred verejnosťou. Ráno celá cesta zatarasená je vozmi, takže človek ledve sa dostane von z dvora. Potom príde k druhému domu, ktorý má vôbec papierom zalepené okná, aby sa obyvateľovi nedostalo čerstvého vzduchu, z ktorého závajú všeliaké zápachy. Pred ďalším domčekom koľko razy nájdú sa na chodníku plné nočníky a ďalej stojace záchody sú tiež nie na okrasu. Sú to samé nepríjemné dojmy, ktorými sa hosť prebije na vysypaný chodník.*“²⁴⁸ Napravenie situácie urgovala MSS zvlášť pred blížiacim sa dátumom viacerých výročí – 70. výročia založenia Matice slovenskej, 40. výročia založenia MSS, 80. výročia narodenia J. Škultétyho. V neposlednom rade sa to týkalo slávnostného sprístupnenia expozície Národnej galérie slovenskej, ktoré bolo plánované na 25. novembra 1933. Správa MSS požadovala odstrániť posledné objekty z Fábryho dvora, upraviť priechod a osvetlenie terénu okolo budovy.²⁴⁹ V tomto roku boli pri budove definitívne osadené aj telefónne stĺpy, ktoré boli od roku 1929 riešené len provízorne a MSS plánovala postaviť pri novej budove telefónnu búdku.²⁵⁰

V roku 1933 bol vypracovaný návrh riešenia výstupnej komunikácie k budove SNM „*pomocou dvoch bočných ramien s pripojením bočných ciest do ulice pred múzeom a zriadením schodov pre priamy výstup k múzeu*“. Rozpočet podala firma „Varinasfalt, Spoločnosť pre stavbu silníc“ v Žiline.²⁵¹ V roku 1935 predložil J. Vinduška návrh riešenia schodov v dvoch alternatívach – pri použití travertínu v cene 106 328,35 Kč a žuly v kombinácii s ryolitom v cene 92 321 Kč (obe ponuky mimo zemných, murárskych prác).

Celá prístupová časť schodiska s terasami bola upravená v roku 1938 podľa návrhu záhradného architekta J. Vaňka, autora návrhu Botanickéj záhrady.²⁵²

²⁴⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2713/1932. Podľa výmeru pozostávala stavba z podzemia, prízemnia a troch poschodí a troch medziposchodí v záhradnom krídle. Na poschodiach a medziposchodiach boli výstavné siene. Na 3. poschodí kabinet fotografa a pracovňa; v podzemí sklad koksu, dreva, byt kuriča (izba, kuchyňa, kúpeľňa, predsieň, komora, WC), sklad, konzervačná miestnosť pre chemické očistenie, dezinfekciu, „vybalovňa“, depozitár, sklad dební, stolárska dielňa, depozitár, skladisko, kotolňa, mechanická dielňa, archív, archív fotografie, pivnica kuriča, domovníka, riaditeľa, byt domovníka (WC, 2 izby, kuchyňa, kúpeľňa, predsieň, komora), všeobecná pracovňa, pracovňa múzea, sušiareň, WC); v prízemí byt riaditeľa (predsieň, WC, prípravňa, komora, kuchyňa, izba pre slúžku, štyri izby, kúpeľňa), trezor, riaditeľňa, tri kancelárie, šatňa, vestibul, WC, študovňa, pokladňa, vrátnica, izba odborného pracovníka, knižnica, čítareň, šatňa, umyváreň, WC, prednášková sieň, skladište, predsieň, chodba, zavesenie, arkády. Rozloha miestností: 3. poschodie – 1501,68 m²; 2. poschodie – 1483,30 m²; byt kuriča – 61,90 m²; byt riaditeľa (izby, kuchyňa) – 141,05 m²; izba slúžky – 10,20 m²; riaditeľňa – 34,56 m², kancelária – 39,36 m², kancelárie – 34,56 m².

²⁴⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2714/1932.

²⁴⁸ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2223/1933.

²⁴⁹ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2223/1933.

²⁵⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Reg. MSS, č. 2105/1933.

²⁵¹ Cesta a schodište k Slovenskému národnému múzeu. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, Bystrička, č. 145/1938.

²⁵² Sadová úprava pri schodišti k Slov. Nár. museu v Turč. Sv. Martine. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, Bystrička, č. 729/1938.

Záver

V príspevku sme sa zamerali na realizované stavebné a remeselné práce. Ako bolo uvedené, všetci podnikatelia boli povinní zakalkulovať do svojich rozpočtov 5 % honorár, uvoľnený po ukončení prác pre projektanta budovy M. M. Harminca. Toto bolo aj základným kritériom rozdelenia stavebno-remeselných prác a nasledujúcich prác vzťahujúcich sa k vnútornému zariadeniu. Z tohto rozpočtu už architektovi neprináležali žiadne financie. Niektoré práce a objednávky, ako napr. na svietidlá, nábytok do zasadacej miestnosti, skrine do kancelárií by však skôr patrili k vnútornému zariadeniu. Tým, že boli súčasťou väčších celkov, napr. elektrikárskych alebo iných remeselných prác, jednoducho sa k tomu celku pripočítali. Pokiaľ však v konečnom vyúčtovaní boli vyčlenené z podielu určeného pre architekta, tak to už nevieme dnes spätne vydokladovať. Je to zapríčinené chýbajúcimi dokumentmi, ale predovšetkým častými „škrtnami“ v účtoch zo strany objednávateľa, čím sú dnes v niektorých prípadoch pre nás dosť neprehľadné. Východisko by mohli poskytnúť Knihy účtov, štúdium ktorých by si vyžadovalo značnú dávku trpezlivosti a času.

V prípade všetkých podnikateľov sme uvádzali ich celé firemné mená spolu so zameraním ich činností, ako boli uvedené v hlavičke listov pri korešpondencii s nimi. Dôvodom bol zámer čo najpresnejšie identifikovať charakter podnikateľského záujmu tej-ktorej spoločnosti.

Podtitul príspevku „... *k službám, oddaný...*“ je len jednou z mnohých ukážok formálneho pozdravu, s ktorými sme sa v písomnej korešpondencii skúmaného obdobia stretli a bol vybraný zámerne. Okrem pisateľskej kultúry 30. rokov 20. storočia dokresľuje vzájomnú úctu a rešpekt medzi oboma stranami, aj pri napätějších vzťahoch, ktoré realizácia takéhoto veľkého projektu musela so sebou zákonite priniesť.

V úvode príspevku sme naznačili pôvodný zámer, a to zahrnúť do štúdie celé desaťročie činnosti MSS od začiatku výstavby druhej budovy SNM v Martine. V rámci predmetného obdobia by sme naďalej chceli pokračovať vo výskume a pokúsiť sa čo najpodrobnejšie uzavrieť tento časový úsek. Viaceré témy boli síce spracovávané a publikované v Zborníku SNM v Martine – Etnografia, ale boli vždy súčasťou rozsiahlejších časových období, zameraných na genézu dejín MSS alebo SNM v Martine. To, že sa im chceme ďalej venovať vyplýva z výsledku nášho štúdia v Archíve SNM v Martine, v ktorom sme bádali a priebežne študujeme celú Registratúru MSS v rokoch 1928 – 1938. V rámci štúdia sa chceme najbližšie zamerať na okolnosti polozenia základného kameňa (1928), budovanie a slávnostné sprístupnenie expozícií (1938), vrátane Botanickej záhrady, vnútorného zariadenia budovy a tiež personálnemu rozvoju a rozpočtu.

PRAMENE

Archív Slovenského národného múzea, pobočka v Martine. Registratúra Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Stavebný denník I. – II.

Štátny archív Žilina so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, Bystrička.

LITERATÚRA

Časopis MSS, roč. XX, 1928.

Časopis MSS, roč. XXI, 1929.

Časopis MSS, roč. XXII, 1930.

Časopis MSS, roč. XXIII, 1931.

Časopis MSS, roč. XXIV, 1932.

Časopis MSS, roč. XXV, 1933.

Časopis MSS, roč. XXVI, 1934 – 1935.

Časopis MSS, roč. XXVII – XXVIII, 1936 – 1937.

Časopis MSS, roč. XXIX, 1938.

Sborník MSS, roč. XXII, 1928.

Sborník MSS, roč. XXIII, 1929.

Sborník MSS, roč. XXIV, 1930.

Sborník MSS, roč. XXV, 1931.

Sborník MSS, roč. XXVI, 1932.

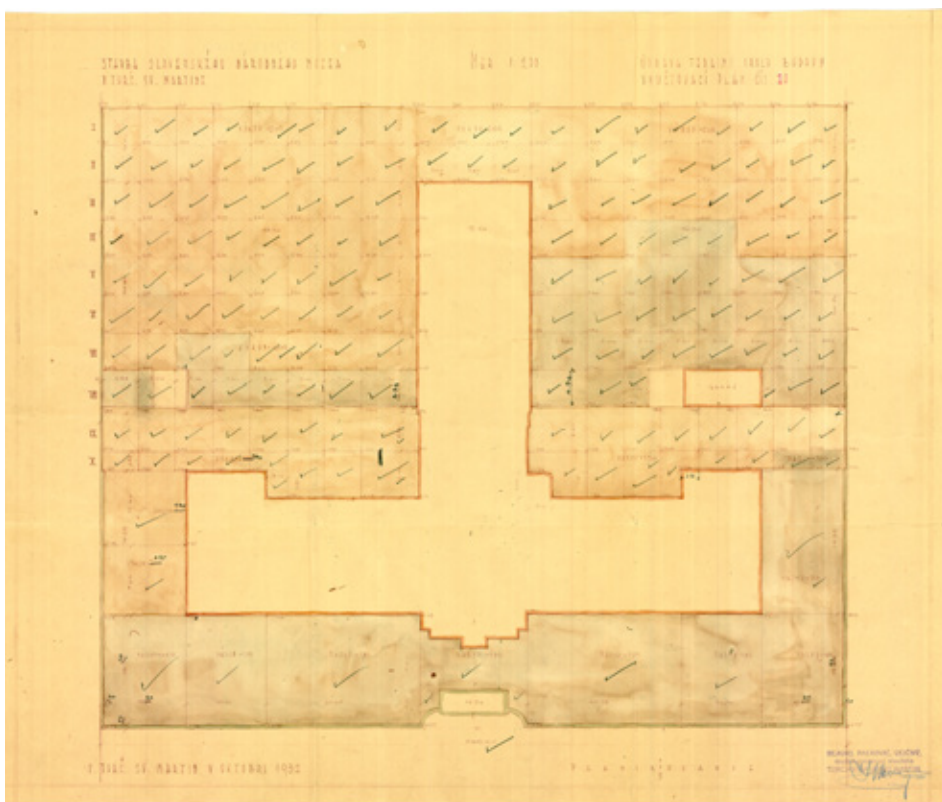
Sborník MSS, roč. XXVII – XXVIII, 1933 – 1934.

Sborník MSS, roč. XXIX, 1935.

Sborník MSS, roč. XXX, 1936.

Sborník MSS, roč. XXXI, 1937.

Sborník MSS, roč. XXXII – XXXIII, 1938 – 1939.

Obr. 7. Stavba Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. Úprava terénu okolo budovy. Vyúčtovací plán č. 10. Staviteľská firma Hlavaj – Palkovič – Uličný, 1. 10. 1932. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS

Fig. 7. Construction of the Slovak National Museum in Turčiansky Sv. Martin. Landscaping around the building. Payment plan no. 10. Construction company Hlavaj – Palkovič – Uličný, 1. 10. 1932. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office

Obr. 8. Záhľavia z hlavičkového papiera podnikateľských firiem, ktoré pracovali na stavbe druhej budovy SNM v Martine. Archív SNM, pobočka v Martine, Registratúra MSS

Fig. 8. Headings from the headed writing paper of companies which worked on the construction of the second building of the SNM in Martin. Archives of the SNM, Martin branch, MSS Records office

GUMOVÉ PODLAHY
TERRA GOMME
ROHOŽE
FOR EVER

MATADOR GUMOVÉ ZÁVODY ÚČ. SPOL.

ADRESA: BRATISLAVA - VEĽKÝ POŠT. POBOX PRÁHA 10, KRAJAN - BRATISLAVA - TELEFON Č. 1301, 1302, 1303, 1304

R. FRISŠ
LINOLEUM, KOBERCY, TAPETY, ZÁCLONY, GUMA

PRAHA XII.
FOCHOVÁ TRIDA 41.

TELEFON: 1301, 1302, 1303, 1304

POBOČNÝ ZÁŘIČ: PRAHA XI.,
KELŠKÁ 10, TELEFON 89 02.

Gumové a balatové závody „MATADOR“
A.K.C. SPOL.
BRATISLAVA-PETRŽALKA

ADRESA DOPIŠŤ: BRATISLAVA, POŠT. SCHRANKA 31 - TELEGRAMY: „MATADOR“ BRATISLAVA - TELEFON Č. 737, 2308
BEŽNÝ ÚČET: ČESKÁ KOMERČNÍ BANKA PRAHA A BRATISLAVA - NEUBAU-BANKA WIEN I, WOLLEBELLE 1 - WEICHELSTUBEN A.G.
MERTENS, BUDAPEST V, FERDINÁNDŤA 2 - DANKSTÄDTER UND NATIONALBANK, BERLIN W, 26 NATIONAL, PROVINCIAL AND
UNIONBANK LTD, LONDON E.C. 2, 2 FINCHES STREET, VSEOBECNÁ ČESKÁ BANKOVNÍ JEJENOTA, PRAHA A BRATISLAVA,
ČESKÁ ENKOMPŤNÍ BANKA A UVERNÍ ÚSTAV, PRÁHA.

Ing. St. / mT POŠTOVNÍ SPORITELNA ÚČET: Praha Žla. 400 4-8 - Vídeň Žla. 156 574 - Budapest Žla. 22 637
CODES: A B C 5 6 & 6 6 ED. BENTLEYS.

„ELEKTROSANIT“ PODNIK PRE ELEKTRICKÉ ZARIADENIE
PREDAJ ELEKTROTECHN. A SANITÁRNYCH POTRIEB
UNTERNEHMEN FÜR ELEKTRISCHE EINRICHTUNGEN
VERTRIEB ELEKTRO UND SANITÄRER BEDARFSARTIKEL

TELEFON 11-70 BRATISLAVA, ŠPITÁLSKA 46. TELEFON 11-70

TELEGRAMMY
ELEKTROSANIT BRATISLAVA ŠPITÁLSKA 46

Bratislava, 17. apríla 1934.

Schn./Ky-418.

Slovenské Továrne na Portlandský Cement Liatavská-Lučka-Ladce
Učastinná Spoločnosť

Továrne
Liatavská-Lučka a Ladce.
Patový záhon Nová Praha Čís. 1111, 1102 a 1103 - Uherský Brod

Adresa Telegramov:
„Cement“ Bratislava.
Telefon Čís. 1102 a 1103.

Centrálny riaditeľ
Desider Somogyi

Bratislava, **31. októbra 1929.**
Telefónna ústredňa 61.
Patový záhon 61.

BRANISLAV VOZÁRY

TELEFON 1. 82

Továrň na železnú konštrukciu

Odkalovanie na stĺžky
Izolované stĺžky a nosiče
Kotúčové práce

Ležiaci
Izbové a montážne

Kamióny,
vážničky, prúžkové
6. 2. 1935

LIPTOVSKÝ SV. MIKULÁŠ.

„KERAMIKA“
 ÚČASTINNÁ SPOLOČNOSŤ
 BRATISLAVA Kov.
 VENTUROVÁ 3

Predajú dlaždíc, obkladáčiek, kachiel,
 kameninových rúr, kamien a šamotu

Adresa depšov a telegramov:
KERAMIKA BRATISLAVA

TOVÁRNIE SKLADY:
 RAČIŠTORPská CESTA 746

TELEFON 16-39

„FERRA“ A.S. DŘÍVE L.G.BONDY,
 VELKOOBCHOD ŽELEZÁŘSKÝ, PRAHA.

SUROVÉ ŽELEZO, KOKS, SÁVĚRNÉ POKRYBY — VÁČKOVANÉ ŽELEZO — ROURY ŽELEZÁŘSKÉ VÝROBKY STADÉ ŽELEZO
 TELEFONY SKLADY: 22502, 22506. SKLADY V HOLEŠOVICI
 KANCELÁŘE: 22961, 22970-8, 24151-2, 27962. FULKAVY
 MĚSTSKÉ ÚŘADY: 37863, 37900. MŮR BUDAVA — NÁDEČ KÁMĚL
 741 00 000. 741 100

TELEGRAMY: ŽELEZÁŘSKÝ PRAHA
 ÚČET: POŠT. ÚŘ. ŠK. V PRAZE Č. 202819
 POŠTOVNÍ SCHránKA ČÍSLO: 75.

W./Zn. P.T.
 Muzedlna Slovenská spoločnosť

v Turčianskom Svätom Martine.

ROURY
 V PRAZE-II, 5. mája 1930.
 NA FIDENCII 3.

EUBÖOLITHOVÉ ZÁVODY

A. MAURER

ZVLÁŠTNOSŤ:
 DUSANÉ, OHNIVZDOR.
 DŘEVĚNÉ
 PODLAHY BEZE SPÁR.

PILOKOLLAN™
 UPEVNĚNÍ STROJŮ
 BEZ
 ŠROUBŮ A KLÍNŮ.

BANKOVNÍ SPOJENÍ:
 ČESKÁ BANKA UNION V PRAZE.
 SCHWEIZERISCHE VOLKSBANK, BILTZEN
 (ŠVICARSKO)

PRAHA I.,
 ULI ŠLŠKÝ, KRÁSNOHORSKÉ 5.
 Praha XII., Přemyslovská 30.

TELEFON 22845. 55106.
 TELEGRAMY: EUBOLITH PRAHA.

SPECIELNÍ TOVÁRNA NA BEZTMELOVÉ SVĚTLÍKY >ETERNA<
 >ŽELEZNÉ STAVBY< INŽ. H. BRIGGEN, BRNO

SKOŘEPKA 15 • TELEFON 3968

BRNO, dne 13./VI. 1930.

TELEGRAMY: BRIGGEN BRNO
 X.
 P.T.

ČESKOMORAVSKÁ-KOLBEN-DANĚK
 ÚČASTINÁRSKÁ SPOLOČNOSŤ
 INŽINIERSKÁ KANCELÁRIA BRATISLAVA

Telegramy: Českomoravská Bratislava
 Telefon číslo 2-604, 3137.
 Pošt. schránka 310.
 Centrála: Praha-VIII.005.

TOVÁRNA NA OCELOVÁ OKNA
A. KRAUS
 BRATISLAVA, RAČIŠTORPská CESTA
 ADRESA TELEGRAMU: +D O E L O K N A O H
 Stavba učení pro nákladní vozidla:
BRATISLAVA, FILIÁLNI NADRAŽI

Výšší odborné učel, obor pro
 stavbu strojů a nářadí a speciální
 technické kreslení v českém jazyce.
 Prodejní kancelář Praha II., Štěpánská 45

ALFONZ BLAHO
 konc. inštalatér vodovodov, kanalizácie
 stavebné plechárstvo
TURČ. SV. MARTIN
 Kuzmányho ul. 11

JAR. VINDUŠKA
 ČESKOSLOVENSKÝ KAMENOPRŮMYSL
 PRAHA- STRAŠNICE V/A.
 TELEFON 528-73.

“...*AT YOUR LOYAL SERVICE...*”
THE CONSTRUCTION OF THE SECOND BUILDING
OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN BASED
ON ARCHIVE DOCUMENTS 1928 – 1933

Barbora Pekaríková

S u m m a r y

The aim of this paper is to describe the history of the construction of the second building of the Slovak National Museum (SNM) in Martin, from the point of view of construction and craftsmanship. It is a topic which has not yet been the subject of interest in any studies. The probable reason for this “lack of interest” is its technical nature, which belongs rather to the building profession. Equally for reasons of a lack of technical knowledge, it was impossible for us to evaluate the issue as required. However, it is unquestionably of great interest and can be interpreted from several points of view: the development of the materials and technological methods used, and last but not least from the point of view of the history of Czechoslovak industry. None of these specialised subjects have been studied in Slovakia in the long term. We are also confident that it has the potential to interest further researchers in the future, either graduates in architecture and construction, or historians.

In this paper, we used the records of the Slovak Museum Society (MSS) held in the Archives of the SNM in Martin, which helped us find our way around.

However, we must state that we did not succeed in achieving the aim of the paper as originally planned. At this stage in the research, we are able to present a number of sections concerning construction and craftsmanship. As well as the facts mentioned above, this was due to missing written materials or project documentation which we searched for in vain in the archives of the SNM in Martin. This concerned above all the project documentation for the architecture, construction and craftsmanship which every entrepreneur had to submit.

Further materials – construction journals compiled by the architect M. M. Harminec and the construction company Hlavaj – Palkovič – Uličný in Turčiansky Sv. Martin – might provide important additional input for the “first step” which we took in this area.

Another unexpected problem is the lack of any photographic documentation which might capture the museum interior in the period after its construction, or in the 1940s to 1950s. As well as exhibition and administrative premises, there was also a flat for the museum administrator, a flat for the caretaker, boilerman, depositaries, a laboratory, photography studio etc. Photographic documentation might help us gain missing information on the interior of the purpose-built building as well as inter-war design. We can only assume that this situation occurred as a result of the huge efforts made to reach the set goal, which J. Geryk strove to achieve. Among all the priorities – financing and completing the building and its interior and opening the exhibitions – this demand for photographic documentation simply disappeared under the pile of other work.

We are confident that this topic can be beneficial in the event of the reconstruction of the second building of the SNM in Martin as a national cultural monument, and the ensuing issue of an appropriate choice of renovation method.

PRAŽSKÝ POBYT MARTINA BENKU V ROKOCH 1909 – 1939

*Monika Váleková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: monika.valekova@snm.sk*

Abstract: *The life and work of the painter Martin Benka (1888 – 1971) was associated for over three decades with Bohemia and Moravia. This study is devoted to this period in the artist's life (1909 – 1939). It describes the artist's main social and professional contacts, his involvement in associations and exhibitions of his work and the various fine art and artistic activities to which he devoted himself. It also deals with the artist's private life: personal contacts and interests which connected him with the people to whom he was close.*

Keywords: *fine art, Czech and Slovak culture, interwar period, Slovak landscape.*

Život a dielo maliara Martina Benku (1888 – 1971) boli viac ako tri desaťročia späté s Čechami a Moravou. Získal tu mnoho životných i umeleckých inšpirácií. Česká i moravská krajina, najmä v ranom období, kedy si umelec budoval svoju maliarsku zručnosť a učil sa vnímať krajinu, sa premietla do jeho tvorby. Zo svojho rodného Záhoria odišiel štrnásťročný do blízkeho moravského Hodonína, kde sa v rokoch 1903 – 1906 učil za maliara izieb u Viktora Lesquiera. Okrem výučného listu si z Hodonína odniesol aj silný zážitok z výstavy Združenia výtvarných umelcov moravských (SVUM), kde prvýkrát videl tvorbu krajinárov a maliarov ľudového žánru, ktorý neskôr – v začiatkoch cesty za umením premietol do vlastnej maliarskej motivácie. Z Hodonína odišiel do Viedne a odtiaľ v roku 1909 do Prahy. Tu získal umelecké vzdelanie, zariadil si svoj ateliér a domov, v ktorom prežil, aj napriek častým cestám najmä na Slovensko, väčšinu času. V pražskom ateliéri, kde si nosil maliarske inšpirácie a komorné štúdie zo Slovenska, položil základy slovenského moderného maliarstva, vytvoril svoje vrcholné diela a prežil najtvorivejšie obdobie 30. rokov 20. storočia. Na Slovensko sa vrátil v roku 1939 po násilnom rozdelení Československa a usadil sa v Martine.

Táto štúdia je mozaikou príbehov, stretnutí a životných míľnikov počas Benkovho pôsobenia v Čechách a na Morave v rokoch 1909 – 1939. Dokresľuje umelcove významnejšie spoločenské a pracovné kontakty, profesijné, spolkové a výstavné aktivity i výtvarno-umelecké činnosti, ktorým sa venoval. Zaznamenáva tiež umelcove súkromie, priateľské a osobné kontakty a záľuby, ktoré ho spájali s jemu blízkymi ľuďmi. Niektoré z jeho pražských priateľstiev pretrvali až do posledných rokov Benkovho života. Kvôli obsiahlosti problematiky si štúdia neosobuje právo na kompletne spracovanie témy, je len čiastkovou sondou. Primárne sa v nej nezameriavame na všetky výtvarné aktivity, ktorým sa umelec vo vymedzenom období venoval, ani neanalyzujeme jeho tvorbu.

Benkove maliarske začiatky a kontakty s Langnerom, Kalvodom a Klenkvcami (1909 – 1918)

Prvé roky v Prahe Benka navštevoval súkromnú maliarsku školu významného českého impresionisticky ladeného krajinára Aloisa Kalvodu (1875 – 1934). Škola sídlila v umelcovom ateliéri v časti Kráľovské Vinohrady (dnes Vinohrady), situovanej nad hlavnou železničnou stanicou. V tejto časti Prahy Benka aj po celý čas žil. Z odbornej literatúry i z umelcových spomienok je známe, že štúdium mu sprostredkoval novinár, redaktor Jan Jozef Langner¹ (1861 – 1919), ktorý bol popri jeho bratovi Jánovi Benkovým finančným i morálnym podporovateľom. Zo spomienok Langnerovej manželky Karly sa dozvedáme, že toto počínanie nebolo neobvyklé pre jej manžela – okrem Benku podporoval viacerých talentovaných mladíkov. Keď videl Benkove obrazy vo Viedni, tak ho zaujali, že sa začal o ich autora intenzívne zaujímať.² V novembri 1909 Langner cestoval s Benkom do Prahy, aby ho predstavil svojmu budúcemu učiteľovi a pomohol mu zorientovať sa v Prahe. Vzťah medzi Langnerom a Benkom bol veľmi blízky nielen počas štvorročného Benkovho štúdia, ale takmer celé desaťročie. Teda aj po Benkovom osamostatnení sa držal Langner nad mladým umelcom ochrannú otcovskú ruku. Radil mu, tešil sa z jeho úspechov, povzbudzoval ho v ťažkostiach. Benka mu v listoch podrobne referoval, ako napreduje v umení, ako prežíva svoj voľný čas i to, na čo vynakladá peniaze, ktoré mu redaktor poslal a delil sa s ním i o radosť z tvorby. Pravdepodobne v rokoch 1912 – 1914 býval Benka v prenajatom byte spolu s Langnerovým synom Jaromírom.³ V tom čase Benka plný vďačnosti, ale aj plný chuti a odhodlania veľa v maliarstve dokázal, svojmu mecénovi napísal: „*ako prídem ja k tomu, aby ste sa o mňa tak otcovsky staral. Som otužilý a dokážem skromne žiť, nezastrašia ma nijaké nedostatky, alebo hlad v práci, naopak ešte ma posilnia a dodajú chuť do práce k prekonaniu všetkého zlého*“.⁴ Okrem toho sa z Benkových listov Langnerovi dozvedáme aj o jeho prvých dojmach v Kalvodovej škole i o jeho húževnatosti. Do štúdia umenia sa pustil s takou mladíckou vervou, že mu jeho mecén musel pripomínať, aby oddychoval. Benka symbolicky na Vianoce 1909 poslal Langnerovi obrázok, ktorý ako prvý splnil prísne kritériá Kalvodových nárokov. Langner Benku požiadal o vytvorenie kópií obrázkov českého maliara Špillara, no vidiac Benkove nasadenie pre vlastnú tvorbu, neskôr mu napísal, aby ich nerobil, lebo bude mu oveľa milšie, keď namaluje niečo svoje. V decembri 1910 mu poslal Benka olejomalbu Žudro od Hodonína.⁵

Benka po prvých týždňoch v Kalvodovej škole píše v liste redaktorovi Langnerovi svoje dojmy. Konštatuje, že Kalvodov spôsob výučby sa mu veľmi páčil, pretože „*všetko dôkladne ukáže a vysvetlí*“ a kuriózne dodáva „*ale bez fajky nepracuje*“.⁶ Píše tiež, že

¹ Ján Jozef Langner – pôvodne pracoval v poisťovacej službe banky Slávie ako inšpektor, neskôr sa stal redaktorom Českého vidieka v Dvore Králové, potom v roku 1895 sa stal redaktorom Českých novín, Plzenských listov a v roku 1895 odišiel do Viedne do Hlasu národa. Bol tiež spisovateľom a prekladateľom, najmä z poľštiny.

² List J. Doležala M. Benkovi, datovaný 3. 1. 1958. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³ List J. J. Langnera z 13. 1. 1912. Jaromír Langner na začiatku vojny narukoval a v marci 1915 vo vojne padol. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 5. 12. 1911. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵ Listy J. J. Langnera M. Benkovi z 3. 8. 1910 a pravdepodobne list z decembra 1910. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁶ Listy M. Benku J. J. Langnerovi z Prahy, november 1909. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

sa z práce veľmi teší a jeho myšlienky nikde inde nesmerujú len k umeniu, večer si číta a ani nevie, ako prešiel prvý mesiac v Prahe. Okrem štúdia sa Benka staral aj o ateliér – zakuroval a roznášal Kalvodove listy a odkazy.⁷ Mladý umelec zmysluplne využíval svoj čas: dopoludnia a zväčša aj popoludní venoval sa škole a jedenkrát týždenne chodil popoludní študovať do čítárne. Po večeri sa dvakrát týždenne učil maďarčinu (učil sa ju v „uhorskej“ škole v rodisku), neskôr angličtinu, raz v týždni kreslil, dvakrát písal a v jeden večer a v nedeľu dopoludnia sa venoval hre na husle. Rozširoval si vzdelanostný prehľad a spoznával české realie. Tiež sa oboznamoval s dejinami umenia – s tvorbou českých umelcov.⁸ Mnohých súčasníkov však spoznal priamo v ateliéri a sám učiteľ ho postupne doviedol do sveta umenia a umelcov. Do Kalvodovho ateliéru chodili zväčša krajinári, maliari ľudového žánru, ale aj niektorí študenti a pedagógovia z prostredia Akadémie výtvarných umení, ktorí boli členmi Spolku výtvarných umelcov Mánes a Združenia výtvarných umelcov moravských, ktorého spoluzakladajúcim členom bol aj Kalvoda. V roku 1910 sa pri návšteve Kalvodovho ateliéru zapáčil jeden Benkov obraz neskoršiemu profesorovi a rektorovi Akadémie výtvarných umení v Prahe Jakubovi Obrovskému (1882 – 1949), čo znamenalo pre začínajúceho umelca veľké povzbudenie. Tento maliar, rovnako ako Kalvoda, pochádzal z Moravy. Kalvodov ateliér bol cieľom návštev aj ďalších moravských osobností – okrem maliarov Stanislava Loleka či Romana Havelku, chodil tiež ku Kalvodovi jeden z najvýznamnejších českých hudobných skladateľov Leoš Janáček. Počas prvých rokov v Prahe bolo pre Benku jedným z najsilnejších zážitkov stretnutie s Mikolášom Alešom, ktorému bol aj v Kalvodovom mene blahoželal k 60. narodeninám. Benka si z návštevy u Aleša odniesol dojmy, ktoré v knihe *Za umením* vyjadril takto: „*Bol to naozaj človek zlatého srdca. Uveličený, že som ho mohol poznať, vracal som sa do ateliéru. Ako vzácny príkaz zneli mi v duši jeho slová, aby som mal rád umenie i svoj rod.*“⁹ Benka ani počas štúdia, ani neskôr počas pobytu v Prahe neprenikol medzi avantgardných umelcov, orientovaných na ohnisko umeleckých avantgárd prvých desaťročí 20. storočia – na Paríž. Bol inak vyhranený a posilnil to uňho i Kalvodov vplyv.

U Kalvodu v ateliéri sa stretávala rozmanitá spoločnosť. Na jednej z fotografií je spolu s Benkom a Kalvodom český agrárny politik, poslanec, kratšie obdobie predseda vlády Rudolf Beran (1887 – 1954), šéfredaktor, novinár, politický publicista a národohospodár Antonín Pimper (1884 – 1959) i neskorší konzul vo Viedni, v Splite a v Poznani a šíriteľ odkazu Tomáša G. Masaryka – Jaromír Doležal (1883 – 1965), ktorý zbieral umenie a patril aj k prvým kritikom a neskôr i majiteľom Benkových diel.¹⁰ Kalvodov ateliér bol blízky aj ďalšiemu zberateľovi umenia a podporovateľovi umelcov, statkárovi rytierovi Antonínovi Klenkovi.

Kalvoda Benku doviedol nielen do sveta výtvarného umenia, ale aj hudby. Pravidelne spolu chodievali na koncerty vážnej hudby, ktorá bola veľkou záľubou ich oboch a diskutovali o nej. Benka s priateľmi založili v školskom ateliéri svoje prvé husľové kvarteto. Početnejšia spoločnosť maliarov a hudobníkov, do ktorej chodil Benka i Kal-

⁷ Listy Martina Benku J. J. Langnerovi z Prahy, november 1909 a december 1910. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁸ Benkov zápisník. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁹ BENKA, Martin. *Za umením. Spomienky a úvahy*. Bratislava : SVKL, 1958.

¹⁰ List J. Doležala M. Benkovi, datovaný 18. 5. 1953. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku. Doležal patril k prvým kupcom jeho diel, v roku 1914 si kúpil obraz *Žudro*, Benka k nemu pridal malú kresbičku. Z pozostalosti J. J. Langnera kúpil tiež dva Benkove obrázky z počiatkov tvorby – podľa spomienok Karly Langnerovej aj ten, ktorý Langnerovi prezradil Benkov talent. Doležal mal zbierku diel od A. Kalvodu, J. Lolka, V. Špálu a iných. Bol priateľom rodiny Mikoláša Aleša.

voda, sa stretávala pred prvou svetovou vojnou v hoteli Baška v Prahe. Jej členmi boli aj mladíci v Benkovom veku a chlapčensky sa nazývali „banda z Bašky“. Diskutovali o hudbe a umení. Vytvorili si veľmi silné priateľské väzby, ktoré medzi nimi pretrvali aj počas odlúčenia cez svetovú vojnu a medzi niektorými i dlhšie. Takéto priateľstvo spájalo Benku s českým hudobným skladateľom, folkloristom a publicistom Emilom Axmanom (1887 – 1949), zberateľom hudobnej ľudovej tvorivosti na jeho rodnom Moravskom Slovácku. Benka pre neho navrhoval obálku a úpravu knižného vydania jeho klavírných skladieb *Morava spieva*, ktorá vyšla v roku 1925. Vydavateľ Promberg z nej vydal 100 číslovaných výtlačkov ako bibliofíliu – na lepšom papieri, s podpismi Benku i Axmana. Vďaka svojim hlbokým znalostiam histórie pracoval Axman ako hudobný archívár Národného múzea v Prahe a krátko v roku 1945 bol jeho riaditeľom. V 20. rokoch 20. storočia príležitostne Benkovi posielal ukážky svojich skladieb a zaujímal ho Benkov názor na ne. K osadenstvu stretnutí na Baške patrili aj Emilov brat Jaroslav Axman, syn J. J. Langnera Jaromír, a maliar, grafik, ilustrátor a spisovateľ František Viktor Mokřý (1892 – 1975). Ďalším blízkym Benkovým priateľom z Bašky bol maliar Cyril Jančálek (1891 – 1954), ktorý študoval na Akadémii výtvarných umení a po roku 1918 pôsobil ako stredoškolský profesor na Slovensku, na gymnáziu v Turčianskom Sv. Martine (ďalej Martin). Stal sa členom Spolku slovenských umelcov a bol veľkým obdivovateľom slovenskej prírody, ktorá našla uplatnenie aj v jeho tvorbe.¹¹ S Benkom aj viackrát vystavoval na Slovensku na autorských výstavách. Hostom v Kalvodovom ateliéri i na Baške býval maliar a reštaurátor Jindřich Hlavín (1877 – 1958), s ktorým sa Benka kontaktoval počas celého pobytu v Prahe. Do tejto spoločnosti patrila aj právnik Dr. Nemeč, ktorý sa v čase Benkovej neprítomnosti v Prahe počas vojny staral o jeho ateliér. Blízkym Benkovým priateľom bol študent, neskorší diplomat a právnik Jaromír Charous, ktorý pôsobil v 20. a 30. rokoch na veľvyslanectvách v Sofii, Ríme, Terste a krátko v Berlíne.¹² Bol to všestranne talentovaný človek so záujmom o hudbu (hrával v prvom Benkovom kvartete v Prahe), výtvarné umenie, literatúru, dejiny a politiku, ovládal niekoľko cudzích jazykov. Benka ho istý čas učil základy maliarstva a naučil ho vnímať krajinu. Vlastnil Benkov známy veľkoformátový obraz z roku 1918 *Dúha* (nazývaný aj *Pred búrkou*, dnes v zbierke SNG), jeden z prvých, v ktorých Benka veľkoryso uchopil rovinatú krajinu. Zakúpil si ho počas pôsobenia v Sofii. Charous, ktorý v 50. rokoch 20. storočia spolupracoval na príprave bulharsko-českého slovníka, učil Benku angličtinu a nasmeroval ho k štúdiu cudzích jazykov. Tiež ho kontaktoval s bulharskými maliarmi – zakladateľom moderného bulharského maliarstva Jánom Václavom Mrkvičkom a Borisom Mitovom. Charousove a Benkove priateľstvo pretrvalo aj napriek odlúčeniu až do 60. rokov 20. storočia. Z okruhu Benkových priateľov nemožno nespomenúť aj jeho spolužiaka, maliara Josefa Štemberu (1890 – 1954), po ktorom prevzal ateliér, keď sa osamostatnil.

Maliarske pobyty v krajine, ktoré Kalvoda organizoval pre svojich stálych i príležitostných letných plenérových študentov, často smerovali na južnú Moravu. Prvý plenér však Benka absolvoval v máji a v júli v roku 1910 v západných Čechách, v Chodsku. Aby sa ho mohol zúčastniť, potreboval nové maliarske pomôcky – poľný stojan, ktorý si kúpil z finančných prostriedkov od Langnera a z podpory od dekana z Kiripolca, ktorému Benka napísal a poslal štúdiu mrakov.¹³ Spolu s Kalvodom a spolužiakom J. Štemberom

¹¹ List C. Jančálka M. Benkovi. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

¹² Počas 2. svetovej vojny bol osobným sekretárom ministra zahraničných vecí Františka Chvalkovského. Zapísal jeho spomienky na tragický deň vzniku Protektorátu Čechy a Morava – 15. marec 1939. V 50. a 60. rokoch 20. storočia spolupracoval na príprave česko-bulharského a česko-francúzskeho slovníka.

¹³ List Martina Benku J. J. Langnerovi, datovaný 8. 4. 1910. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

maľovali chalupy v Novej Gdýni, potom i vo voľnej prírode. Benka svoju prvú skúsenosť s maľovaním v plenéri vyjadril takto: „... *bol som prekvapený, keď som nemohol maľovať obrázok, ako som ja chcel. Teraz už tomu zasa rozumiem a začína sa mi dariť, čím ďalej, tým viac sa mi to páči, príroda je preda len krásna. V ateliéri som už ani nemohol pracovať, taký som bol unavený tým komponovaním, asi týždeň som nemohol pracovať, teraz už som dostal novú silu k práci.*“¹⁴ V počiatočných prácach v plenéri Kalvoda radil Benkovi, aby viac študoval a pozoroval krajinu ako „čiaral“. Túto radu si Benka rýchlo a natrvalo osvojil, aj vďaka nej sa stal brilantným krajinárom, rozlišujúcim špecifiká jednotlivých regiónov.

Benka v tom istom roku s Kalvodom a spolužiakmi maľovali na južnej Morave, v Lanžhote, Podvitoči a Hodoníne, kde spolu s A. Kalvodom a J. Štemberom prvýkrát vystavoval svoje diela. Ďalšiu výstavu usporiadali so spolužiakmi v Týnci pri Hodoníne. Z južnej Moravy príležitostne zašiel navštíviť rodičov do Kiripolca a navštívil aj Kalvodovho brata v Ivanke pri Dunaji. Keďže Benka bol bez stálych finančných prostriedkov, J. J. Langner mu pomáhal hľadať ubytovanie počas plenérov cez prázdniny, kde mali samostatne pracovať na úlohách, ktoré dostali od Kalvodu – namaľovať určené krajinárske motívy, vytvorené predpísanou technikou a s určenými rozmermi. Bývalý minister Karel Prášek Langnerovi prisľúbil, že Benku cez leto zoberie na svoje panstvo do Košetíc, pravdepodobne v roku 1911. V máji 1911 Benka maľoval v západočeskom kraji, v Mitroviciach, kde žil v dome J. J. Langnera a poslúchol radu svojho učiteľa, aby rozšíril škálu námětov a maľoval niečo kvitnúce.¹⁵ Z toho, ako Benka popisuje v liste Langnerovi Kalvodovu reakciu na jeho práce môžeme usúdiť, že pôsobenie v Mitroviciach znamenalo pre Benku prelom a urobil výrazný pokrok v maľovaní. Kalvoda „*keď videl prvý obraz (smrek osvetlený suchými smrečkami), tak bol prekvapený*“. Učiteľ ocenil tretinu Benkových diel z Mitrovíc a okolia.¹⁶ Okrem voľnej krajiny boli medzi nimi aj prvé Benkove veduty – pohľad z hradu Kokořín na Plzeň či vidiecka architektúra (Skalničkov mlyn a iné). Počas ďalších exkurzií a plenérov Benka spoznal a maľoval stredočeskú krajinu v okolí Prahy, Křivoklátu, v Hudliciach a Středoklukách (kde mal podľa prisľubu bývať u továrnikara na hospodárske stroje). V rokoch 1912 a 1914 Kalvodova škola opäť maľovala na južnej Morave, v Lanžhote a v Rohatci, na ktorý upozornil Kalvodu Method Bezděk, tamojší nadučiteľ. Benka sa tam zúčastnil výlovu rybníka Tůňa, ktorý aj namaľoval. Obraz je v zbierkovom fonde SNM v Martine – Múzea Martina Benku (ďalej MMB). Na toto podujatie prišli Hodonínčania i Skaličania – slovenský lekár, publicista, politik Pavel Blaho (1867 – 1927) a tiež slovenský učiteľ, politik, cirkevný hodnostár, signatár Martinskej deklarácie Eudovít Okánik (1869 – 1944). Spievali sa tu slovácke a slovenské piesne dlho do noci.¹⁷

Kalvoda ako dôsledný učiteľ, ktorý ihneď rozpoznal Benkov talent, v začiatkoch mladého umelca varoval, aby aj napriek zlej finančnej situácii (neraz mu ju pomohol vyriešiť vlastnými prostriedkami) vydržal čo najdlhšie a ani obrázky, ktoré budú lepšie, nepredával preto, aby nepodriadiť maľovanie lákavému zárobku. Benka si však príležitostne za-

¹⁴ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 13. 5. 1910. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

¹⁵ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 11. 4. 1911. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

¹⁶ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 27. 9. 1911. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

¹⁷ List Pavla Bezděka M. Benkovi, datovaný 12. 3. 1969. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

rábala menšími zákazkami – napríklad maľoval drobné dekorácie pre bábkové divadlo.¹⁸

Rok 1913 bol pre Benku prelomový. Jednak preto, že prvýkrát podnikol študijnú cestu do severných horských oblastí Slovenka a tiež preto, že sa zúčastnil kolektívnych výstav, na ktoré diela vyberala porota. Na jarnej výstave Krasoumnej jednoty v Prahe v Rudolfíne vystavoval obraz *Smrekový les* – motív z Mitrovíc. Po výstave ho kúpil kupec z Plzne a po Benkovej smrti bol zakúpený do zbierok Múzea Martina Benku. Na výstavu SVUM v Hodoníne poslal štyri menšie diela.¹⁹ Z nich boli porotou vybraté *Jedľový les* a *Sedliacka izba*. Tieto jeho dva obrazy boli umiestnené na prízemí muzeálnej budovy, v časti pre mladých. Pred prvými výstavami, ktoré boli sledované kritikmi i novinármi, delí sa so svojimi pocitmi: „*Teším sa skutočne na to, ale akýsi strach mám tiež.*“²⁰ Na otvorení hodonínskej výstavy Kalvoda predstavil Benku moravskému maliarovi Jožovi Uprkovi (1861 – 1940). Benka spomína, že mu veľmi nepochválil jeho diela, ale povedal, že musí ísť ďalej a vyššie. Jožu Uprku spoznal bližšie až po niekoľkých rokoch, keď bol u neho v Hroznovej Lehote s Kalvodom, ktorý bol vtedy predsedom SVUM. Benka spomínal na to, ako podnecoval mladých umelcov k tvorbe. Benka udržiaval bližšie kontakty s jeho bratom, sochárom Frantom Uprkom (1868 – 1929), ktorého modely troch sôch mal Benka vo svojich pražských i martinských ateliéroch. Na výstave v Hodoníne sa Benka zoznámil aj so slovenským spisovateľom, politikom, literárnym teoretikom Svetozárom Hurbanom Vajanským (1874 – 1916) a jeho manželkou, ktorá pochválila Benkov obraz *Jedľový les*. Tento obraz zakúpila do kancelárskych priestorov Redlichovská tehelná v Hodoníne. Jej vtedajší majiteľ a starosta Hodonína Fritz Redlich, ktorý pochádzal z viedenskej židovskej rodiny, pomáhal umelcom a umeleckým spolkom v Hodoníne (aj SVUM). Tiež podporoval Muzeálnu slovenskú spoločnosť.²¹ S. H. Vajanský napísal o Benkových obrazoch vystavených v Hodoníne pochvalný článok. V roku 1934 ho Benkovi pripomenul jeho priateľ, redaktor, literárny vedec Andrej Mráz, autor monografie o S. H. Vajanskom.²²

Honoráre za predané diela použil Benka na cestu na Slovensko, na ktorú žiadal štipendium pravdepodobne od Československej jednoty. Obrátil sa s prosbou o pomoc na proslovensky orientovaného kňaza, neskôr československého poslanca a politika Aloisa Kolíska (1868 – 1931).²³ V letných mesiacoch v roku 1913 Benka odišiel na Oravu. Kolíšek mu zabezpečil pobyt na farách v Hladovke, Lieseku a vo Veličnej, kde bol farárom neskorší spíšský biskup a jeden zo signatárov Martinskej deklarácie Ján Vojtaššák (1877 – 1965) a kaplánom Ignác Grebáč Orlov (1888 – 1957), prekladateľ, básnik, publicista i poslanec medzivojnového národného zhromaždenia, ktorému daroval obrázkov z Veličnej. Benka Langnerovi písal, že sa na Slovensku zdrží asi celé prázdniny. Horská krajina,

¹⁸ List M. Benku J. J. Langnerovi nedatovaný, pravdepodobne z februára 1910. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

¹⁹ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 13. 3. 1913. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

²⁰ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 13. 3. 1913. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

²¹ HLAVÁČ, Martin. *Dom umelcov a jeho význam pre Hodonín v prvej tretine 20. storočia*. Bakalárska diplomová práca, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudobnej vedy, 2011. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: https://is.muni.cz/th/mie46/Dum_umelcu_v_Hodonine.pdf.

²² List M. Benku A. Mrázovi, datovaný 12. 11. 1937, Praha. Slovenská národná knižnica – Literárny archív (SNK – LA), č. 52 F 30.

²³ List M. Benku pravdepodobne A. Kolískovi, nedatovaný. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku. Benka sa obrátil na Kolíska s prosbou, aby sa prihovril u niekoho, kto mu poskytne lacnejší byt a stravu, pričom dotyčnému človeku by sa odvdčail svojimi obrázkami, alebo by zaplatil, keby dostal „slovenské štipendium“.

ktorá bola taká odlišná od jeho rodnej roviny, ako aj českej a moravskej krajiny, sa mu „*veľmi nepozdáva, nie je taká akú by chcel maľovať – je obklopený samými lesmi, žiaden výhľad do diaľky, preto maľuje chalupy a menšie štúdié*“. V liste Langnerovi sa zmieňuje o tom, že sa usiloval za ne získať „americké štipendium“, o ktorom rozhoduje A. Kolísek. Ak by ho získal, išiel by na jeden až dva mesiace do Mníchova a potom by sa vrátil ku Kalvodovi.²⁴ Vzhľadom na to, že informácie o tejto študijnej ceste nie sú známe, je pravdepodobné, že ju Benka neuskutočnil, jeho plány mohla zmariť 1. svetová vojna. Hoci v súvislosti s premenou Benkovej tvorby okolo roku 1915, kedy začal maľovať veľkoformátové secesné obrazy, na ktorých náladovosť krajiny nahradilo panteistické chápanie krajiny, by inšpirácie z pobytu v Mníchove mohli korešpondovať.

V roku 1913 Benka navštívil tiež Liptovskú Osadu, Černovú, Ružomberok a Martin, kde sa na augustových slávnostiach zoznámil s maliarmi ľudového žánru Jozefom Hanulom a Jaroslavom Augustom²⁵ a po druhý raz sa tu stretol s Vajanským. „*Vajanský sa vtedy do mňa pustil, prísne mi vytýkajúc, aby som sa v tej Prahe nepočestil, že sa mi prílepiť už niektoré pražské slová a pod.*“²⁶ Benka mu ukázal niekoľko dielok – štúdií z Veličnej na Orave, z ktorých si jednu od neho kúpil a Benka ju neskôr našiel u pani Markovičovej v Novom Meste nad Váhom. Na jej zadnej strane bolo Vajanského rukou napísané: „*Martin Benka je mladý Slovák a talentovaný!*“ Mocenská maďarizačná politika prvýkrát zasiahla aj Benku v Martine. Spomína, že ich kvôli účasti na augustových slávnostiach obstúpili žandári, označili za panslávov a súdili.²⁷ Po príchode do Prahy sa radil s Langnerom o možných následkoch, no Langner ho upokojil, aby sa tým neznepokojoval a nebál postihu, pretože je v Rakúsku a na margo udalostí v Martine dodal, že to bolo len zastrašovanie Slovákov.²⁸

Na jar v roku 1914 Benka opäť vystavoval v Rudolfíne, kde prvýkrát predstavil obraz s motívom zo Slovenska – Na rieke Orave. Navštívil Křivoklát a Nové Město nad Metují. Tiež v lete maľovali s A. Kalvodom na južnej Morave, v Rohatci, kde aj vystavovali a predávali obrázky, čo však bolo úspešné len do vyhlásenia mobilizácie.²⁹ Benka sa napriek niekoľkým pozvaniam na odvod vojakom nestal, vďaka čomu sa mohol venovať tvorbe a kontinuálne, bez núteného prerušenia maliarsky napredovať. Vojna však poznačila, okrem trhu s umením, aj spoločenský život a obmedzila jeho kontakty s priateľmi z Bašky. Viacerí z nich sa stali vojakmi, boli odvedení na juhozápadné Slovensko, odkiaľ Benkovi intenzívne písali, spomínali na ich stretnutia a zaujímali sa o dianie na Baške i v Prahe. Medzi najsmutnejšie a najtragickejšie udalosti patrila správa o smrti Langnerovho syna Jaromíra.

Benka sa v roku 1914 prvýkrát pokúsil predat' svoje dielo verejnej zbierkotvornej inštitúcii, keď reagoval na výzvu Modernej galérie Českého kráľovstva (predchodkyňa Národnej galérie v Prahe) a poslal jedno dielo na zakúpenie.³⁰ V jeseni 1914 odišiel

²⁴ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 14. 7. 1913. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

²⁵ BAJCUROVÁ, Katarína. *Martin Benka*. Trenčín : Q-EX, 2005, s. 284.

²⁶ List M. Benku A. Mrázovi, datovaný 12. 11. 1937. SNK – LA, č. 52 F 30.

²⁷ List M. Benku A. Mrázovi, datovaný 12. 11. 1937. SNK – LA, 52 F 30.

²⁸ List J. J. Langnera M. Benkovi, datovaný 20. 11. 1913. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

²⁹ List M. Benku J. J. Langnerovi, datovaný 20. 10. 1914. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³⁰ List M. Benku J. J. Langnerovi pravdepodobne z novembra 1914. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

z Kalvodovej školy, osamostatnil sa a prenajal si ateliér po svojom spolužiakovi a priateľovi Josefovi Štemberovi. Počas vojny však žil zväčša mimo Prahy. V lete 1915 maľoval v Ratiškoviciach a Kosticiach na južnej Morave. Vytvoril si priateľské putá s rodinou nadučiteľa, zberateľa a znalca západoslovenskej fajansy Aloisa Fialu (1859 – 1942),³¹ pôsobiaco v Kosticiach a potom v Ratiškoviciach, kam sa jeho rodina, aj s Benkovou pomocou, musela cez vojnu presťahovať. U Fialovcov v Ratiškoviciach prežil zimu na prelome rokov 1915 – 1916 a býval u nich aj v lete 1916, kedy maľoval interiéry dedinských domov.³² Priateľil sa so synmi Fialovcov Jaromírom a Mojmírom, ich najmladšieho brata Vlastu Fialu inšpiroval k tomu, aby sa stal maliarom.³³ V decembri 1915 mu škola v Rohatci požičala telocvičňu, kde vystavoval diela z tamojšieho kraja a vyzbierané vstupné Benka venoval nemocnici Červeného kríža v Hodoníne.³⁴ V jednom z listov sa J. J. Langner zmiňuje, že sa teší z toho, že Benka získal podporu a ocenenie od IV. akadémie.

Najväčšiu časť I. svetovej vojny prežil v stredných Čechách (čiastočne aj s A. Kalvodom), v dome veľkostatkára rytiera Antonína Klenku v Miloňoviciach pri Strakoniciach. Bol zberateľom umenia a patrila mu kupcom Benkových obrazov aj počas vojny, kedy trh s umením stagnoval. Benka v tomto období maľoval v okolí Miloňovic (Strakonice, Volyně, Písek) a v roku 1917 vystavoval tieto svoje najnovšie obrazy v Strakoniciach. V roku 1916 sa vďaka Klenkovi zoznámil s riaditeľom Živnostenskej banky vo Viedni pánom Špitalským. Na jeho objednávku v jeseni roku 1916 hľadal a maľoval staré interiéry vidieckych chalúp na Moravskom Slovácku (*Izba v Ratiškoviciach*). Jeho mecén Langner veľmi oceňoval jeden z interiérov, ktorý vynikol na výstave Künstlerhausu a tiež Benkovi napísal, že jeho diela už znesú vysoké kritéria hodnotenia, „*je to práca už znamenitá, zasluhujúca rešpekt*“. Poznamenáva tiež, že určite má z neho Kalvoda, ktorému je Langner vďačný za to, že sa z Benku stal dokonalý majster, radosť. Langner spokojne dodáva, že už o Benku nemá žiadne starosti a obavy, keď získal v Klenkovi, zberateľovi umenia, vzácného priaznivca.³⁵ Benkove vidiecke izby, ktoré maľoval v roku 1914, vyšli na pohľadniciach. Langner sa z nich tešil, no neprestal sa o neho naďalej starať. Uzatvoril s ním dohodu, že keď mu pošle svetlejší interiér bude vedieť, že sa Benkovi dobre darí a nič nepotrebuje, keď mu pošle tmavší, bude to znamenať problém a potrebuje finančnú pomoc.³⁶

Benka u Klenkovcov našiel chýbajúce rodinné zázemie a vytvoril si silné priateľské putá, ktoré pretrvali veľmi dlho. Benka z vďačnosti namaľoval pani Klenkovej k meninám v roku 1917 jeden zo svojich netypických luministicko-secesných obrazov – *Ružový*

³¹ Popísal vývoj, techniku výroby a predaj západoslovenskej fajansy, bol jedným zo zakladateľov tzv. Suchovskej republiky na Hornácku. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data/avcr.cz/humansci/eu/Projekty/Narodopisna_encyklopedie/Encyklopedie_Biografie.pdf.

³² List J. J. Langnera M. Benkovi, nedatovaný. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³³ Vlasta Fiala študoval v 20. rokoch 20. storočia na Všeobecnej umelecko-priemyselnej škole v Prahe, potom na špeciálnej škole umelecko-priemyselnej v Prahe u prof. V. H. Brunnera, kde študoval krátky čas s Mikulášom Galandom. Potom navštevoval špeciálnu školu na AVU u T. F. Šimona. Pôsobil na školách na Morave, bol maliarsky činný – figuralista, venoval sa aj grafike, drevorezu. Listy Vlastu Fialu Martinovi Benkovi, datované 10. 2. 1967 a 12. 3. 1967. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³⁴ Odpis zo školskej kroniky školy v Ratiškoviciach zo školského roka 1915 – 1916. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³⁵ List J. J. Langnera M. Benkovi, datovaný 15. 12. 1916 a 20. 2. 1917. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

³⁶ List J. J. Langnera M. Benkovi, datovaný 8. 5. 1916. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

sad (1917, zbierkový fond MMB) s námetom domu jeho hostiteľov, s lineárnou perspektívou, veľmi ojedinelou v jeho tvorbe. Po smrti Benkovej matky sa mu dokonca pani Klenková podpisovala pod niektoré listy ako „mamka II.“ a ich dom v Miloňoviciach, kde ho často pozývali aj neskôr po skončení vojny, označovali ako jeho druhý domov. Tešili sa z jeho úspechov, boli mu priaznivo naklonení tak, akoby bol členom ich rodiny. Pani Klenková v jednom liste Benkovi píše, že jej manžel, ktorý predčasne zomrel, by sa veľmi tešil z jeho umenia. Pre A. Klenku a jednu z jeho dcér Pavlu vytvoril exlibrisy, s dcérami Klenkovcov si Benka písal a v roku 1965 Pavlu Dědečkovú-Klenkovú navštívil v Prahe.

Umelecký rozlet medzi vojnami

V roku 1918, v roku skončenia vojny a vzniku Československa, mal Benka tridsať rokov. Bol ľudsky zrelý, vzťahovo, profesijne (bol členom Združenia výtvarných umelcov moravských), i s prihliadnutím na námety jeho diel, zakotvený viac v českom ako rodnom slovenskom prostredí. V maliarskom rukopise sa odpútal od svojho učiteľa a bol pripravený objavovať a kráčať svojou vlastnou cestou. Svedčia o tom jeho vtedy najnovšie odvážne secesne ladené veľkoformátové kompozície rovinatej krajiny s ohromujúco širokým záberom, niekedy s nízkym horizontom a „nekonečným“ nebom. Príznačný náladový ráz predchádzajúcich diel vystriedal symbolický, panteistický náboj krajiny. Benka svoj umelecký posun, ktorý zaznamenal počas 1. svetovej vojny, vyhodnotil takto: „*Miloňovice boli medzníkom, novou etapou v mojom umeleckom vývine. Tu som si začal vyjasňovať a upevňovať vlastný umelecký názor.*“³⁷

Po vzniku Československa v roku 1918 sa rozhodol zostať v Prahe. Ovzdušie veľkomesta s jeho kultúrными podujatiami i priateľstvá, na ktoré si za posledné desaťročie zvykol, mu vyhovovalo. Svoje maliarske ambície a zámery však hneď od začiatku 20. rokov 20. storočia preorientoval na Slovensko – najmä do jeho kopcovitých regiónov. Aj na základe skúseností z českého umeleckého prostredia spoznal a zohľadnil to, že slovenskému výtvarnému umeniu chýba kontinuita a maliar tvoriaci mýtus národa, ktorý začal utvárať. Vstúpil do slovenskej kultúry a kontaktoval sa s vtedy nevelkým počtom slovenských intelektuálov i politikov. Po roku 1918 nastala pre Slovensko, ktoré sa vymaňilo z národného i mocenského tlaku Uhorska a stalo sa súčasťou Československa, zaujímavá „*etapa formovania moderného slovenského národa vo všetkých jeho zložkách*“.³⁸ Slovensko v porovnaní s civilizačným a modernizačným stupňom českej spoločnosti zostávalo. S veľkým entuziazmom začala vtedy malá skupina slovenských intelektuálov doháňať zmeškané. Spájali sa s tým aj rýchlo napredujúce zmeny v štruktúre slovenskej spoločnosti. Tie našli svoj výraz v prudkom inštitucionálnom rozvoji školstva, kultúry a vedy. Najväčšiu zásluhu na organizačnom budovaní mali najmä českí intelektuáli, vedci a učitelia.³⁹ V roku 1919 vznikla Univerzita Komenského v Bratislave, v Martine bola obnovená činnosť Matice slovenskej. Benka sa stal členom jej umeleckého odboru. V roku 1920 sa stal zakladajúcim členom Spolku slovenských umelcov (SSU) v Martine, ktorý mal tri odbory – literárny, hudobný a výtvarný. O rok neskôr sa od spolku odtrhli spisovatelia a umelci „hlasistického razenia“ a založili Umeleckú besedu slovenskú (UBS). Za člena jej výtvarného odboru bol Benka prijatý v roku 1923. Vzhľadom na to, že žil v Prahe, zastupoval slovenské umelecké spolky a bol organizovaný v celoštátnych česko-

³⁷ BENKA, M. Cit. 9, s. 165.

³⁸ JAKSICOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre*. Bratislava : Veda, 2012, s. 24.

³⁹ JAKSICOVÁ, V. Cit. 38, s. 31-50.

slovenských inštitúciách. Pracoval ako člen umelecko-výstavnej komisie pri Ministerstve školstva a národnej osvety (MŠANO) v Prahe a výboru Syndikátu výtvarných umelcov československých v Prahe, kde zastupoval SSU, ktorého bol istý čas aj predsedom.

Od roku 1920 chodil Benka intenzívne na Slovensko. V tomto roku prvý raz vystavoval v Bratislave na spoločnej výstave českých a slovenských umelcov a architektov.⁴⁰ Hoci rád spoznával, objavoval a maľoval mnohé slovenské regióny, prešiel azda celé Slovensko, ale jeho cesty v 20. rokoch 20. storočia najčastejšie smerovali na Liptov. Počas letných plenérov býval v Ružomberku, kde sa kontaktoval s rodinami národovcov a podnikateľov Burjanovcov, Houdekovcov, Jančekovcov a Makovických, z ktorých vzišli aj prvorepublikoví poslanci a politici.⁴¹ Boli nápomocní vtedy ešte neznámemu maliarovi Benkovi a sprostredkovali mu potrebné kontakty. Benka, ktorému rodičia už zomreli a súrodenci žili v zahraničí, našiel rodinné i priateľské zázemie v rodine Jána Jančeka (1881 – 1933), podnikateľa, spolumajiteľa zápalkárne, píly a tehelne, signatára Pittsburskej dohody, košického župana, člena Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, poslanca Národného zhromaždenia v Prahe a starostu Ružomberka v rokoch 1927 – 1931. Chodieval k nim do Ružomberka nielen maľovať, ale trávil tam aj vianočné i veľkonočné sviatky. Manželke Jána Jančeka Ele sa stal dôverníkom, spriaznenou dušou. V liste z októbra 1921 Benkovi píše o tom, že celý deň venovala rečneniu v Martine v záujme roľníckej strany, pýta sa na jeho názor, či to považuje za správne.⁴² Neskôr mu píše: „*Martinko stromy počínajú pučať, izbička už vyriadená len na svojho milého obyvateľa čaká, preto pozbierajte sa pridte na sviatky.*“⁴³ Spájala ich láska ku kultúre, najmä k divadlu.⁴⁴ Koncom 20. rokov 20. storočia tiež s Jančekovcami trávil čas leta vo Vyškovciach pri Šahách, kde vlastnili dom. Jančekovci často hostili významné osobnosti spoločenského a politického života, napríklad Vavra Šrobára či Pavla Blahu.⁴⁵ J. Janček bol v kontakte s československým veľvyslancom v Sofii Bohdanom Pavlú (*1883 – †1938), s ktorým sa poznal aj Benka a v roku 1922 pravdepodobne sa stretli v Ružomberku.⁴⁶ Na začiatku 20. rokov 20. storočia u Jančekov pozovala umelcom žena v kroji z Liptovských Sliachov, ktorú Benka a maliar ľudového žánru z moravského Slovácka a Hornácka Josef Koudelka⁴⁷ (1877 – 1960) maľovali a sochár Franta Uprka modeloval. V roku 1923 Janček, pôsobiaci v Prahe, upozornil na Benku a jeho dielo Ing. Jána Bottu (Ivana Krasku), tajomníka na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slo-

⁴⁰ KOVÁČ, Dušan a kol. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava : Fortuna Print, 1999, s. 114. ISBN80-88980-08-9.

⁴¹ List M. Benkovi od Ing. Jána Burjana, architekta, politika, poslanca, signatára Martinskej deklarácie, datovaný 6. 6. 1921. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku. Burjan mu vybavil ubytovanie u Jančekovcov.

⁴² List E. Jančekovej M. Benkovi, datovaný 3. 10. 1921. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴³ List E. Jančekovej M. Benkovi, datovaný 15. 3. 1923. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴⁴ Pre ich deti podľa želania rodičov nakupoval darčeky v Prahe.

⁴⁵ J. Janček požiadal Benku, aby zohnal pre nich Spolkom výtvarných umelcov Mánes v Prahe vydávané pamätné mince. List J. Jančeka M. Benkovi, datovaný 17. 2. 1924. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴⁶ Po návrate do Sofie odovzdal správy o Benkovi jeho už spomínanému priateľovi Jaromírovi Charousovi, pôsobiacemu na veľvyslanectve v Sofii – od Jána Jančeka sa dozvedel, že „Benka je niekde tam na kopcoch a hnevá sa, že nemôže zachytiť na plátne ich farbu“. Listy J. Charousa M. Benkovi, datované 22. 6. a 31. 7. 1922. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴⁷ Pohľadnica Antoninovi Klenkovi od M. Benku, datovaná 22. 7. 1922, Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

venska, ktorý bol poverený nákupom obrazov pre Snemovňu.⁴⁸ V roku 1924, pred prvou Benkovou cestou na Podkarpatskú Rus, mu Janček zabezpečil kontakt na Ing. Viktora Grossa v Činadieve, kde býval v miestnej zápalkárni. Janček mu príležitostne zadával aj pracovné úlohy – okrem návrhov etikety na krabičky zápaliok vyrábaných zápalkárňou, ho J. Janček v roku 1925 vyzval, aby urobil niekoľko návrhov na názov a hlavičku nového republikánskeho časopisu Podtatranské republikánske hlasy, ktorý združil dotedy tri existujúce časopisy.⁴⁹ S rodinou Jančekovcov zostal v kontakte aj po Jančekovej predčasnej smrti v roku 1933. Jeho syn Ján Janček ml. sa obrátil na Benku s prosbou, aby u už spomínaného maliara Josefa Koudelku pozastavil maľovanie otcovho portrétu, ktorý u neho objednali. Zrejme sa usiloval pokračovať v otcových republikánskych politických aktivitách – vo vydávaní „slovenských hlasov“, preto tiež žiada Benku, aby mu dohodol stretnutie s poslancom národného zhromaždenia a tajomníkom Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, Rudolfom Beranom.⁵⁰ S Rudolfom Beranom, s ktorým sa Benka zoznámil v Kalvodovom ateliéri, no stretávali sa aj u Klenkovcov, i neskôr zostali v kontakte. Maliar patril k pozvaným hosťom stretnutí výtvarných umelcov a priateľov výtvarného umenia, ktoré Beran usporadúval vo svojom byte na Vinohradoch.⁵¹ Beran reagoval na Benkovu prosbu a pozval ho na rozhovor o tom, ako by mohli rodine Jančekovcov a tiež Benkovi pomôcť.⁵² Keď v roku 1935 vyšla Benkova prvá útla monografia, ktorej autorom bol J. Cincík, rozposlal ju svojim priateľom. Okrem iných aj Beranovi, ktorý mu za ňu poďakoval a napísal: „*bude mi milou spomienkou na chvíle, ktoré sme spolu na rôznych miestach – najmä však počas vojny strávili*“.⁵³

Knižku poslal aj Ele Jančekovej. V liste mu za ňu ďakuje a vyjadruje ľútosť, že jej muž sa jej už nedožil.⁵⁴ Pozývala ho na návštevu k nim a píše mu: „*Mne je veru smutno za Vami, Vaša mierna a tichá spoločnosť je mi veľmi milá...*“⁵⁵ V roku 1938, keď sa schyľovalo k 2. svetovej vojne, ponúkala Benkovi pomoc, podobne ako Klenkovci počas 1. vojny, ktorú však Benka, stojaci na vlastných nohách, neprijal: „*Milý Martinko ako viete politická situácia je všelijaká, nuž ak by predsa nezabránili vojne iste sa bude vo veľkom meste ťažšie žiť, v tom prípade nech sa Vám páči, prídte k nám, predstavte si to tak, že sa uchýlite k svojej mamičke, ktorá keď i skromne snáď chudobne ale predsa najväčšou ochotou a láskou Vás prijme.*“⁵⁶

V 20. rokoch 20. storočia sa v Ružomberku Benka kontaktoval s Ctiborom Bezděkom

⁴⁸ List J. Jančeka, ml. M. Benkovi, datovaný 9. 2. 1923. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁴⁹ List J. Jančeka M. Benkovi, datovaný 30. 10. 1925. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵⁰ List J. Jančeka M. Benkovi, datovaný 14. 10. 1933. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵¹ Pozvánky Rudolfa Berana, adresované M. Benkovi, datované 28. 2. 1929 a 22. 1. 1930. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵² List R. Berana M. Benkovi, datovaný 28. 12. 1933. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵³ List R. Berana M. Benkovi, datovaný 23. 4. 1936. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵⁴ List E. Jančekovej M. Benkovi, datovaný 6. 5. 1935. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku. Vydania Benkovej monografie sa nedožil jeho učiteľ A. Kalvoda, a ani jeho ďalší dvaja mecenáši J. J. Langner a A. Klenka.

⁵⁵ List E. Jančekovej M. Benkovi, datovaný 2. 1. 1935. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁵⁶ List E. Jančekovej M. Benkovi, datovaný 9. 9. 1938. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

(1872 – 1956) – českým lekárom, pacifistom, filantropom, ktorý bol obdivovateľom myšlienok L. N. Tolstého a odchovancom idealizmu T. G. Masaryka. Po vzniku Československa, na podnet českého publicistu, pedagóga a spisovateľa Karola Kálala, nastúpil so svojou manželkou na lekársku službu na Slovensko a stal sa mestským lekárom v Ružomberku. Tu prevzal ambulanciu po Vavrovi Šrobárovi, ktorý odišiel do aktívnej politiky. S manželkou sa podieľal na založení miestnej pobočky Československého Červeného kríža.⁵⁷ V Ružomberku bol jednatel' Červeného kríža, do ktorého kancelárie Benka poskytol obrázky na výzdobu. Dom Bezděkovcov bol v 20. rokoch 20. storočia centrom ružomberského spoločenského života. Rada ho navštevovala aj Alica Masaryková, ktorá od Benku zakúpila obrazy pre Červený kríž. Z Ružomberka v roku 1930 Bezděk odišiel do Čiech kvôli protičeským náladám na Slovensku a silnejúcej agitácii Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorej centrom bol Ružomberok. „*Bezděk ako dôsledný masarykovský demokrat a československý vlastenec patril k jej nekompromisným odporcom.*“⁵⁸ S Benkom zostali v kontakte aj po jeho odchode. Aj Bezděk, podobne ako pani Jančeková, si cenil Benkovu miernosť, keď mu v liste z apríla 1934 ďakuje za článok, ktorý napísal pre Nový svet. Potešilo ho, že čítal v tej záplave protičeského písania také teplé slová. Na okraj slovensko-českých vzťahov Bezděk poznamenal, že treba písať aj na jednej, aj na druhej strane, ale netreba odsudzovať.⁵⁹

Zázemie, morálna i ľudská podpora, ktorú získal v rodine Jančekovcov, Benkovi prakticky uľahčila a spríjemnila jeho časté návraty na Slovensko, ktoré sa po roku 1920 stalo trvalou inšpiráciou pre jeho tvorbu. Okrem toho mu nielen Ján Janček, ale iste aj iné ružomberské osobnosti (Fedor Houdek, Peter Makovický a Ján Janček boli poslanci slovenského klubu Národného zhromaždenia československého), boli priaznivo naklonení vtedy ešte na Slovensku málo známej Benkovej tvorbe a pomohli umelcovi získať klientelu i potrebné kontakty. Benkov obraz si kúpil štátnik, publicista a politik, prvý slovenský predseda československej vlády Milan Hodža (1878 – 1944).⁶⁰ Nebol však jediný vládny činiteľ, ktorému sa prihováralo Benkove umenie. Obraz zo svojho rodu – Malaciek zakúpil aj ďalší viacnásobný minister a Benkov krajan Ivan Dérer (1884 – 1973). Neskôr si kúpil obraz Drevorubači pod Salatínom minister poľnohospodárstva a minister pre zjednotenie zákonov a organizácie správy Juraj Slávik (1890 – 1969). V 20. a 30. rokoch 20. storočia kupovali Benkove diela ministerstvá v Prahe a obraz Jar pod Kriváňom zakúpila Slovenská krajina do krajinárskeho úradu vo vládnej budove. Koncom 20. a na začiatku 30. rokov vytvoril pre niekoľko slovenských miest ich veduty (Martin, Ružomberok, Piešťany). Benkove obrazy z cyklu Fragmenty zakúpilo mesto Praha. Aj prezident Masaryk vlastnil jednu z Benkových menších olejomalieb s tematikou všesokolských sletov na strahovskom štadióne. Medzi zberateľov a kupcov Benkových obrazov patrili podnikatelia, advokáti a lekári na Slovensku, ale aj v Čechách a na Morave. Obklopovali sa nimi aj osobnosti z oblasti kultúry, s ktorými Benka spolupracoval a aj sa priatelil – spisovateľ Ivan Krasko, básnik a redaktor Ján Smrek (1898 – 1982), redaktor Rudolf Klačko (1892 – 1975), architekt Emil Belluš, redaktor a spisovateľ Peter Kompíš, textilná výtvarníčka, scenáristka a dramatička Elena Holéczyová a mnohí iní. Viacerí z nich

⁵⁷ ČELKO, Vojtech. *Zďaleka a zblízka*. MUDr. Pavol Blaho v spomienkach svojho priateľa Ctibora Bezděka. Praha : Slovenský literárny klub v ČR, 2014, s. 57-72. ISBN 978-80.87319-06-2.

⁵⁸ ČELKO, V. Cit. 57, s. 60.

⁵⁹ Listy Ctibora Bezděka M. Benkovi z 20. a 30. rokov 20. storočia. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁶⁰ LONGAUER, Lubomír – OLÁHOVÁ, Anna. *Martin Benka – prvý dizajnér slovenského národného mytu*. Bratislava : Slovart, 2008, s. 415.

pomáhali Benkovi s predajom obrazov (napríklad Jančekovci, Holéczyovci, redakcia Národných novín). Okrem toho Benka predával obrazy na výstavách i prostredníctvom výstavných siení a spoločností s týmto zameraním (Spoločnosť umeleckého priemyslu, na začiatku 30. rokov 20. storočia ponuky na predaj dostal napríklad od Bezdek – umelecké nakladateľstvo, umelecká aukčná sieň v Bratislave, Umelecký salón Karla Diviše v Prahe, E. Beaufort Praha – podniky grafické a nakladateľské).

Na financovanie svojich študijných ciest na Slovensko i do zahraničia získal Benka niekoľko štipendií. V roku 1920 sa Benka obrátil na Ružomberčana, ministra zásobovania Fedora Houdeka⁶¹ so žiadosťou o štipendium. Minister rozhodol (jeho žiadosť vybavoval vládny referent Anton Štefánka), že Benka namaluje slovácku krajinu s väčším rozmerom pre vtedajšie študentské centrum slovenského života v Prahe – Štefánikov internát na Letnej.⁶² Ten bol zriadený po vzniku Československa pre nemajetných študentov zo Slovenska a jeho založenie inicioval spolok Českoslovanská jednota a jej predseda Josef Rotnágel (1875 – 1951), významný pražský komunálny politik s rodinnými väzbami na Slovensko (bol manžel Vilmy Makovickkej, vnučky Petra Makovického, spolumajiteľa bryndziarne v Ružomberku).⁶³ Krátko bol aj členom slovenského poslaneckého klubu Národného zhromaždenia. Toto štipendium Benka zrejme použil na cestu a prvý maliarsky pobyt v Ružomberku v roku 1920. V roku 1926 sa Benka, ktorý úspešne napredoval – monumentalizoval slovenskú krajinu a svojou tvorbou reprezentoval Československo aj v zahraničí, znovu obrátil na MŠaNO v Prahe, ktoré vyzvalo českých umelcov, aby maľovali pre štátne úrady obrazy. Aj Benka sa prihlásil a argumentoval, že niekoľko zo slovenských umelcov nebol vyzvaný žiaden, rád by ponúkol svoje služby a maľoval „*krajinné pamiatky zo Slovenska*“. Štipendia získal aj na niektoré študijné cesty do zahraničia v 20. a 30. rokoch, zamerané na spoznávanie starého i súčasného umenia (MŠaNO – Paríž, Česká akadémia vied a umení – Taliansko). O desať rokov neskôr, v roku 1936 si MŠaNO objednalo u Benku fresku. Benka poslal šesť študijných náčrtov na výber (Život na Váhu, Ruch drevorubačov na Váhu, Pltníci pri práci, Z tatranského lovu, Jar pod Tatrami, Tatranské vyšivačky), pričom pre lepšiu ukážku práce detail z motívu Z tatranského lovu prekreslil na stavebný materiál celotex. MŠaNO vybralo skicu Život na Váhu.⁶⁴ Svoje kontakty v Prahe využíval aj v prospech slovenských umelcov. V roku 1931 sa obrátil na starostu starého mesta Prahy Josefa Rotnágla, ktorého informoval o tom, že výstava Spolku slovenských umelcov v Prahe sa končí a žiada ho, či by aspoň malou čiastkou, zakúpením obrazu či sochy nepomohli v ťažkej situácii umelcom, ktorí priniesli morálne

⁶¹ Fedor Ján Houdek (1877 – 1953), národohospodár, publicista, politik – predstaviteľ rodiaceho sa agrarizmu v slovenskom politickom živote, prvý správca ľudovej banky v Ružomberku (1907 – 1917), člen československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži v roku 1919, minister zásobovania a výživy 1919 – 1920, hlavný tajomník Slovenskej národnej a roľníckej strany 1920 – 1922, predseda správy Ústredného družstva v Bratislave 1921 – 1949, po roku 1918 predseda Vlastivedného múzea v Bratislave.

⁶² List M. Benkovi od J. F. Havelku, datovaný 18. 3. 1920. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁶³ DANĚČKOVÁ, Michala. *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dejín, 2011. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: https://www.google.sk/search?source=hp&ei=7Nb-Wu_gJ-va6ATRMJGoBA&q=%C5%A1tef%C3%A1Inikova+kolej+praha+1920&oq=%C5%A1tef%C3%A1Inikova+kolej+praha+1920&gs_l=psy-ab.3...1216.19176.0.20196.29.28.0.0.0.222.4464.0j25j2.27.0...0...1.1.64.psy-ab.1.25.4121.0.0j38j0i131k1j0i22i30k1j0i22i10i30k1j33i160k1j33i21k1j33i22i29i30k1.0.AUuptpB8fll

⁶⁴ List M. Benku MŠaNO, datovaný 7. 5. 1936. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku. Nie je známe, či bola freska realizovaná.

aj hmotné obety, všetci majú radi Prahu, ale pri nezájme o umenie trpia aj oni.⁶⁵

Aj napriek častým cestám na Slovensko a pomerne intenzívnym cestám do zahraničia, Martin Benka žil a tvoril väčšinu roka vo svojom pražskom ateliéri, spracováva-
júc inšpirácie z ciest. Tu ho v roku 1920, ako svojho staršieho kolegu, navštívil študent Akadémie výtvarných umení v Prahe, neskorší významný slovenský maliar a Benkov priateľ Janko Alexy (1894 – 1970). Obrátil sa na neho tiež ďalší vtedajší študent pražskej akadémie Miloš Alexander Bazovský (1899 – 1968) s prosbou, či by mohol s ním „*pod jeho rukou*“ pracovať v Ružomberku, čomu Benka vyhovel a spriatelil sa s ním.⁶⁶ Do jeho ateliéru v 20. – 30. rokoch 20. storočia zavítali viaceré osobnosti kultúry zo Slovenska, napríklad aj kremnický maliar Gejza Angyal (1888 – 1956). V Prahe sa stretával tiež s vtedy ešte študentom Karlovej univerzity Jozefom Cincíkom (1909 – 1992), ktorý sa neskôr stal redaktorom, historikom umenia, výtvarníkom a kultúrnym pracovníkom Matice slovenskej.

Okrem voľnej tvorby, začal Benka po roku 1920 intenzívnejšie rozvíjať aj úžitkovú tvorbu – najskôr pre českých, neskôr i slovenských objednávateľov. V roku 1920 bol poverený A. Kalvodom, predsedom SVUM, vypracovať návrhy na obálku časopisu a plagát pre členskú výstavu. Túto výstavu v Dome umelcov v Hodoníne, na ktorej vystavoval aj Martin Benka, spomíname aj preto, že si ju pozrel v sprievode A. Kalvodu aj prezident ČSR Tomáš G. Masaryk. Benkove obrazy zo Slovenska jasne signalizovali umelcov odklon od Kalvodovho vplyvu, s čím učiteľ prejavil nespokojnosť, no neskôr Benkov maliarsky vývoj akceptoval.

Väčšinu návrhov, v ktorých Benka uplatnil svoje dizajnérske sklony, vytvoril pre Československú obec sokolskú, ktorej členom bol už v roku 1919. Pracoval v jej umeleckom a príležitostne aj propagačnom odbore, bol pozývaný na pracovné stretnutia i zoznamovacie večierky organizované Pražským päťžupím či Voľným združením sokolských žúp pražských v Tyršovom dome. Tiež bol členom poroty pre Tyršovu cenu. Na rokovaníach zastupoval Slovensko. Pre sokolské podujatia v Čechách a na Slovensku pripravil viacero návrhov na plagáty, pozvánky a pohľadnice so sokolskou tematikou, či navrhol sokolský odev. O tom, že mu bola sokolská téma blízka svedčí i to, že sa premietla aj do jeho voľnej tvorby v podobe olejomalieb strahovského štadióna so sokolskými cvičencami z rokov 1932 a 1938. Na propagačných materiáloch dominujú idealizované ženské a mužské figúry, niekedy znásobené v pravidelnom rytme s výrazným kresbovým prevedením. Vyznačujú sa dynamikou symbolizujúcou radosť z pohybu. V roku 1928 navrhol plagát na Zájazd Československej sokolskej obce na Slovensko a v roku 1936 na Zájazdy Československej sokolskej obce na Slovensko a Podkarpatskú Rus. V roku 1929 sa na Benku obrátil Karel Berka (1879 – 1963), starosta mesta Hodonín, so žiadosťou o prípravu diplomu na krajský slet sokola v Hodoníne v roku 1930. Témou mali byť oslavy 80. narodenín prezidenta T. G. Masaryka, hodonínskeho rodáka, a tiež otvorenie novej modernej budovy sokolovne. V zbierkovom fonde Múzea Martina Benku je niekoľko menších návrhov na diplom, nie je však známe, či bol realizovaný.⁶⁷ Sokolskej téme sa venoval od roku 1926 až do roku 1947.⁶⁸

Najmä v druhej polovici 20. rokov 20. storočia začal Benka intenzívne spolupraco-

⁶⁵ List M. Benku Josefovi Rotnáglovi, datovaný 23. 10. 1931. SNK – LA, č. 64 A 14.

⁶⁶ List Miloša Alexandra Bazovského Martinovi Benkovi, datovaný 23. 8. 1922. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁶⁷ List Karola Berku M. Benkovi, datovaný 5. 11. 1929. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁶⁸ Podrobnejšie LONGAUER, E. – OLÁHOVÁ, A. Cit. 60, s. 234-246.

vať aj so slovenskými inštitúciami, redakciami a vydavateľstvami sídliacimi v Bratislave a v Martine. Pre Maticu slovenskú vytvoril v roku 1928 diplom. Jeho symboliku v obežníku, ktorý rozposlal jednotlivým pobočkám matičný tajomník Štefan Krčméry objasňuje: „Autorom návrhu je akademický maliar Martin Benka, ktorý svoju úlohu veľmi zdarne riešil figurálnou kompozíciou. V centre kompozície ženská postava v nadpriemernej veľkosti s pohľadom starostlivým, predstavuje Maticu Slovenskú. Pravou rukou dotýka sa ruky dieťaťa, budúcnosti národa, ľavá smeruje k skupine, ktorá predstavuje svornosť, symbolizovanú i viazanicou prútov. Ostatné postavy predstavujú spisbu, ľudovú výchovu, výtvarné umenie a hudbu. Formula „Na dôkaz pravdy a práva“ prevzatá je zo starého diplomu matičného. So stránky kompozičnej i dekoratívnej riešenie Martina Benku pokladáme za šťastné.“⁶⁹ V tom istom roku sa na Benku obrátilo mesto Martin, aby navrhol diplom čestného občianstva, ktoré udelilo britskému historikovi a publicistovi Robertovi Williamovi Setonovi Watsonovi. Vytvoril aj ďalšie diplomy pre české a slovenské osobnosti – pre Karla Kramára od umeleckého spolku Myslbek (1930) a tiež diplom čestného predsedníctva Milanovi Hodžovi, ktoré mu udelila Roľnícka vzájomná pokladnica (1937).

Od roku 1927 Benka spolupracoval s redaktorom a spisovateľom Rudolfom Klačkom, ktorý založil a krátko redigoval detský časopis Slniečko a v Matici slovenskej zastával funkciu druhého tajomníka. Na matičnej pôde zostavil samostatne, ako aj v spolupráci s Jozefom Cigerom-Hronským (1896 – 1960), početné čítanky pre ľudové školy, staral sa o vydávanie a úpravu počtovnic a tiež založil niekoľko knižných edícií. S Benkom nadviazal spoluprácu pri ilustrovaní a tvorbe titulných listov novozaloženého Slniečka i učebníc pre základné školy. Klačko tiež Benku vyzval, aby tvoril kresby k básňam a textom do Slovenských pohľadov a v spolupráci s Jánom Smrekom aj do Národných novín. V roku 1930 Benka ilustroval knihu Martina Kukučina Pred skúškou a jeho kresby Klačko považuje za prvé primerané ilustrácie pre Kukučina.⁷⁰ Klačko mu napísal to, čo sa o niekoľko desaťročí naplnilo: „Budeš našim Alešom! A veru hodno ním byť, budú Tebou dýchať celé generácie.“⁷¹ V roku 1932 naposledy spomínaný redaktor a priateľ Benku informuje o tom, že sa mu podarilo založiť novú edíciu Slovenskí umelci, v ktorej sa budú vydávať malé umelecké monografie. Podporovateľom a iniciátorom založenia tejto edície bol spolu s Klačkom aj maliar Janko Alexy, ktorý bol podobne ako Benka aj literárne činný. Klačko, Alexy a Cincík navrhli formát, úpravu i štruktúru tejto edície. Podľa pôvodného plánu prvá monografia mala byť o Alexym, druhá o Benkovi.⁷² Benkova monografia vyšla v roku 1935 s textom Jozefa Cincíka, redakčne ju pripravil R. Klačko, vytlačila ju Grafia.

Významným počinom pre slovenskú literatúru a kultúru v medzivojnovom období bol vznik Edície mladých slovenských autorov vo vydavateľstve Leopolda Mazáča v Prahe. V rokoch 1925 až 1938 vydali viac ako šesťdesiat titulov novej slovenskej poézie a prózy, viaceré z nich vyšli v reedíciách. V roku 1930 začalo Mazáčove vydavateľstvo vydávať aj časopis Elán. Redaktorom uvedenej edície i Elánu sa stal mladý literát Ján Smrek, ktorý na prvé stretnutie s Leopoldom Mazáčom (1900 – 1948) v Prahe spomína takto: „...zozná-

⁶⁹ Obežník Štefana Krčméryho členom Matice slovenskej, nedatovaný. SNK – LA, č. 172 B 6.

⁷⁰ List R. Klačka M. Benkovi, datovaný 22. 1. 1930. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁷¹ List R. Klačka M. Benkovi, datovaný 2. 1. 1930. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁷² List R. Klačka M. Benkovi, datovaný 11. 4. 1932. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

mili sme sa, zistili o sebe, že obaja dovedna máme päťdesiat rokov a pocítili sme k sebe vzájomné sympatie. Každý z nás vedel, čo chce, on ako podnikateľ, ja ako literát. Keď sme si podali ruky, tušil som, že utvárame spojenectvo, entente cordiale, ktoré prejde do histórie.“⁷³ V spojení Mazáčovej podnikavosti a Smrekovho entuziazmu a zápalu pre slovenskú literatúru a kultúru Vlasta Jaksicsová postrehla istú „národnú“ výbavu príznačnú pre atmosféru doby: „V tomto podniku sa spojil prislovečný český talent a organizačná schopnosť s mladou slovenskou životnou vôľou i kultúrnymi ambíciami.“⁷⁴ Ján Smrek, ktorý poznal Benkov umelecký potenciál, navrhol Mazáčovi, aby všetky obálky na diela slovenských autorov robil on. Keď Smrek písal svojmu priateľovi, že Mazáč súhlasil, pripísal mu aj nasledovné slová: „dúfam, že to neodmietneš už aspoň kvôli mne a patričným slovenským autorom“.⁷⁵ Aj spojenie redaktora Smreka a knižného grafika Benku sa ukázalo ako šťastné. Smrek navrhol ideu a charakter obálky, pričom častejšie preferoval viac moderný ako ľudový ráz. Vynikajúci kresliar a maliar Benka návrh zrealizoval, pričom posúval svoju knižno-grafickú tvorbu k modernejšiemu, výtvarne čistejšiemu výrazu zbavenému nepodstatných detailov a posunul sa od kresbových detailov k plošnejšiemu vyjadreniu námetu. Smrek v jednom z listov Benkovi vo vzťahu k návrhom na obálky konštatuje: „Tvoja technika je najlepšia.“ Podnikavý Leopold Mazáč v roku 1934 otvoril v Prahe prvé slovenské kníhkupectvo, ktoré sídlilo na rušnej Spálenej ulici. Rozhodol sa pre komplexnejšiu prezentáciu mladej slovenskej kultúry tým, že kníhkupectvo spojil s výstavami výtvarného umenia. Pri úprave päťposchodovej budovy vytvoril priestor pre prezentáciu slovenského umenia vo výstavnej miestnosti s primeraným osvetlením. Prvou výstavou v tomto priestore, nazývanom Výstavná sieň Elánu, ktorá bola otvorená vedno s kníhkupectvom, bola Benkova výstava. Na jej otvorení prehovorili vtedajší minister poľnohospodárstva Milan Hodža a starosta Prahy Josef Rotnagl.⁷⁶ Konečne po štvrtstoročí Benkovho života v Prahe malo jeho umenie vlastnú premiéru a zároveň išlo o prvú väčšiu reprezentatívnu samostatnú výstavu diel Martina Benku. Konala sa v predvianočnom čase od 8. 11. do 31. 12. 1934 a pozostávala z väčších obrazových kompozícií a komorných štúdií zo Slovenska a Juhoslávie, ktorú maliar navštívil v lete v tom roku. Ján Smrek rozhodol, že Benkovými obrazmi zatraktívnia všetky miestnosti kníhkupectva, teda neboli len v časti výstavnej. Benka písal Rudolfovi Klačkovi bezprostredne po otvorení výstavy: „Včera sme otvorili slovenské kníhkupectvo u Mazáča, veľmi slávnostne. Prišiel som nad ránom domov, preto prosím Ťa odpusti mi, že tak ledajako píšem, to vieš, čo to robí, alkohol je huncútska vec a cigarety druhá.“ Teda otvorenie prvej autorskej samostatnej výstavy bol dôvod na to, aby aj striemny a disciplinovaný Benka mierne porušil svoje zásady.⁷⁷

V medzivojnovom období Benka vystavoval na početných výstavách v Československu a v zahraničí, zväčša s umeleckými združeniami (SSU, UBS, SVUM, Syndikát výtvarných umelcov československých), ktorých bol členom. Na Slovensku mal menšie samostatné výstavy, alebo vystavoval s niekoľkými kolegami. Vzhľadom na to, že sú v odbornej literatúre viacnásobne publikované súpisy výstav, v ďalšom texte priblíži-

⁷³ SMREK, Ján. *Poézia moja láska*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968, s. 144. Citované podľa JAKSICOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre*. Bratislava : Veda, 2012, s. 44.

⁷⁴ JAKSICOVÁ, V. Cit. 73, s. 45.

⁷⁵ List Jána Smreka Martinovi Benkovi, datovaný 21. 8. 1927. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁷⁶ List Jána Smreka Martinovi Benkovi, datovaný 10. 10. 1934. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁷⁷ List M. Benku R. Klačkovi, datovaný 9. 11. 1934. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

me len významnejšie zahraničné výstavy a prezentácie tvorby.⁷⁸ Medzi významné prehliadky výtvarného umenia od konca 19. storočia patrilo a dodnes patrí Bienále v Benátkach, ktoré sa koná v dvojročnej periodicite a v národných pavilónoch prezentuje tvorbu svetových umelcov (vystavovali na nich napríklad takí významní umelci ako napríklad G. Klimt, A. Renoir). V medzivojnovom období v rokoch 1926 a 1934 sa ich zúčastnil aj Benka. V roku 1934 talianska kritika pozitívne reagovala a propagovala jeho diela. O svojom úspechu napísal Rudolfovi Klačkovi, s ktorým v tom čase pripravovali Benkovu monografiu: „Z benátskej výstavy reprodukovali *Na pole, to sa vraj italskému princovi najväčšmi páčilo a preto prebehlo to svetom, ale ja mám radšej Do mesta a iné, ktoré boli v Benátkach. Pri benátskych veciach prešiel som už silno do figurálnej (Horehronskej) nálady, kde na mňa veľmi zapôsobili krásne typy mužov a krásne malebné ženy a preto, že v tom kraji, krajina ma tak nezaujala ako ľud, ktorý je báječný počnúc od Brezna až po Telgárt. Najmohutnejšie, nemôžem si pomôcť, pôsobí na mňa krajina liptovská. Dosiaľ, čo som po Slovensku pochodil, nenašiel som nikde krásnejšiu (totiž pre mňa z môjho výtvarného hľadiska), preto i tam vždy som vábený.*“⁷⁹ V roku 1934 jeho obrazy zaujali aj kritikov a publicistov na výstave vo Viedni, o ktorej Klačkovi píše: „Myslím si ešte na *Dve ženy, ktoré boli na tohtoročnej výstave vo Viedni, ktoré som Ti tiež priložil (fotografiu), že by bolo dobre dať ich do knižky. Boli i v nemeckých časopisoch reprodukované. To ma totiž potešilo, že pri takom množstve českých umelcov, ktorí vo Viedni vystavovali a boli i veľké súbory, vybrali práve aj moje Dve ženy na reprodukciu a mal som tam iba dva obrazy.*“⁸⁰

Benkove umenie prekročilo hranice Československa aj vďaka proslovensky orientovanému švajčiarskemu teoretikovi umenia a spisovateľovi Williamovi Ritterovi (1867 – 1955), ktorý publikoval o ňom článok v Smrekovom zborníku Slovenská prítomnosť literárna a umelecká (vydal Mazáč v roku 1931) i v švajčiarskom denníku Gasette Lausanne. V zachovanej korešpondencii M. Benku je odozva na spomínaný článok od Ritterovho priateľa Charlesa Bouviera zo Švajčiarska, ktorý nášmu maliarovi ďakuje „za poskytnutie takej umeleckej sily“.⁸¹ Ritter pripravil o Benkovi okrem článkov aj rukopis monografie (Slovenský maliar Martin Benka), ktorá dodnes nevyšla. O jej vydaní v reprezentatívnej podobe komunikoval s J. Smrekom, ktorý túto myšlienku tlmočil Mazáčovi. Po rozhovore s ním Smrek píše Ritterovi a konštatuje, že slovenský duchovný život si vysoko cení Benkove dielo a Ritterov text o ňom, avšak knihu by prijali len intelektuálne kruhy a kvôli kríze a nízkej kúpyschopnosti umeleckých kníh o slovenských umelcoch musel odmietnuť Ritterovu iniciatívu. Z toho vyplýva, že Smrek mal na mysli len slovenské intelektuálne kultúrne kruhy, teda väčšiu časť českého, respektíve pražského obecnstva Benkove dielo neoslovovalo, čo je pochopiteľné aj vzhľadom na výraznú proslovenskosť Benkovej tvorby, ktorej principiálne romantický vrchársky charakter bol pre pražské obecnstvo príliš málo svetský, moderný a kozmopolitný. Smrek tiež kvôli zhoršeným finančným pomerom odmietol pozvanie k Ritterovi do Švajčiarska, kde boli pozvaní spolu s Benkom.⁸²

⁷⁸ Najpodrobnejší zoznam výstav M. Benku do roku 1982 je publikovaný: BARANOVIČ, Štefan – ZAŤKOVÁ, Ľubica. *Martin Benka – sprievodca po živote a diele*. Martin : SNM – EÚ, 1988, s. 191-212.

⁷⁹ List Martina Benku Rudolfovi Klačkovi, nedatovaný (z roku 1934). Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁸⁰ List Martina Benku Rudolfovi Klačkovi. Cit. 79.

⁸¹ List Charlesa Bouviera zo Švajčiarska Martinovi Benkovi, datovaný 21. 6. 1934. Archív SNM, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.

⁸² List J. Smreka W. Ritterovi, datovaný 6. 4. 1934. SNK – LA, č. 181 AT 29.

V roku 1937 Benka vystavoval na medzinárodnej výstave v Paríži (Exposition internationale de Paris), kde jeho dielo Krajina z Terchovej ocenili striebornou medailou udelenou za obohatenie európskeho výtvarného umenia. V tom istom roku získal aj Štefánikovu krajinskú cenu. Benkova tvorba zaujala belgického spisovateľa Edmonda Luc Dumoulina, ktorý v roku 1938 článok o Benkovi publikoval v zahraničnom časopise Panoráma a tiež v Smrekovom Eláne, pre ktorý ho z francúzštiny preložil Vladimír Reisel.

Vyvrcholením Benkových početných zahraničných výstavných prezentácií 30. rokov 20. storočia bola výstava slovenského umenia v New Yorku v roku 1938. A o rok neskôr boli jeho obrazy vystavené na výstave Súčasné umenie 79 krajín, z ktorých 10 najlepších obrazov získalo cenu – medzi nimi aj Benkove dielo Pastier pod Tatrami, ktorý bol zakúpený galériou. Okrem toho výstava mala pre Benku ešte jednu pridanú hodnotu – jeho tvorbu mali možnosť prvýkrát autenticky vidieť jeho bratia s rodinami. Benku potešila odozva príbuzných, ktorým sa veľmi páčili jeho diela.

Okrem priateľstiev, ktoré si Benka vytvoril na Slovensku, udržiaval aj tie pražské. Stretával sa s kolegami maliarmi zo SVUM i s niektorými priateľmi z predvojnovaj Bašky. S bratmi Emilom a Jaroslavom Axmanovcami, maliarom a reštaurátorom Jindřichom Hlavínom (1877 – 1958) a s ďalšími priateľmi sa stretávali v Prahe v Modranskej vinárni oproti „Flekům“. Jeho umenie bolo blízke aj maliarovi, ilustrátorovi a scénografovi Alexandrovi Vladimírovi Hrskovi (1890 – 1954). Z jeho pôsobenia v Prahe sa v zbierkovom fonde MMB zachovali Benkove podobizne od dvoch pražských priateľov a kolegov. Dva portréty Benku ceruzou nakreslila maliarka Zdenka Burghauserová (1894 – 1960) a bustu v roku 1930 vytvoril sochár Alois Bučánek (1897 – 1945) pochádzajúci z Moravy, ktorý neskôr zahynul v koncentračnom tábore.⁸³ Po príchode J. Smreka do Prahy (v roku 1930) sa často s Benkom stretávali a obaja bývali pozývaní aj na stretnutia u slovenského ministra J. Slávika. Benka dostával tiež pozvánky na slovenské podujatia od slovenských spolkov sídliačich v Prahe. Chodil do Slovenského domu na Vodičkovej ulici, kde sa konali schôdze mladých Slovákov a pracoval aj v jeho kultúrnom odbore. Bol pozývaný aj na spoločensko-zábavné a ľudovovýchovné činnosti v Národopisnom a spoločenskom odbore Československej jednoty Štefánik. V Prahe sa tiež konali Slovenské večery. Na jeden z nich v decembri 1931 bol Benka pozvaný ministrom Slávikom, na ktorom spolu so slovenskou spisovateľkou Hanou Gregorovou čítali zo slovenskej literatúry.

Benka udržiaval tiež kontakty so svojim rodiskom a blízkou Myjavou. V Benkovej korešpondencii naivne milo vyznieva pozvánka na vysviacku hasičskej zástavy v Kiri-polci v roku 1932. Príležitostne pomáhal svojim krajanom s vybavovaním rôznych dokladov a dokumentov na úradoch (napríklad manželovi jeho krajanky Gabriely Bubíkovej – Richardovi Bubíkovi pomohol vybaviť povolenie na vycestovanie). Kontaktoval sa s jedným zo zakladateľov myjavského múzea a jeho správcom Jánom Bradáčom (1884 – 1977). V Prahe sa stretával s ľudovým umelcom, primášom, tanečníkom a spevákom, myjavským rodákom Samkom Dudíkom (1880 – 1967), ktorý tam žil od roku 1932 a hrával v niekoľkých tamajších vinárňach. Benka teda nezanedbával ani svoju lásku k hudbe, o čom svedčí i to, že rozširoval aj svoju zbierku huslí. V roku 1931 komunikoval s tvorcami a reštaurátormi huslí Bohumilom Balíkom (1887 – 1975), s ktorým sa dohodol na výmene huslí za obraz.

Počas svojho pôsobenia v Prahe, z ktorej odišiel v závere 30. rokov 20. storočia, na konci svojho vrcholného maliarskeho obdobia, naplnil svoj „maliarsky mýtus rodnej zeme“. Výtvarnými prácami i osobnostnými kvalitami si zaslúžil v roku 1939 ponuku

⁸³ V zbierkovom fonde SNM v Martine – Múzea M. Benku.

vedúceho Oddelenia kreslenia a maľovania, ktoré vzniklo pri Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave a Benka ju na krátky čas prijal. Počas pôsobenia v Prahe bol súčasťou jej umeleckého života, no žil na jeho okraji ako jeden z mnohých maliarov, čo mu vyhovovalo. Azda aj za Benku by o jeho vzťahu k Prahe mohli prehovorit' slová jeho priateľa Jána Smreka: „*Ja som sa už zžil s Prahou dost' intímne a presviedčal som sa, že ona voči nám ani zďaleka nie je dogmatická, že si len žije svojim nefalšovaným českým životom... a na Slovensko myslí len s príjemnými pocitmi ako na Eldorádo, kde sú fantastické hory, medvede, jelene, ovečky, bačovia. A kde tá slovenská reč znie tak krásne, ako to napísal Adolf Heyduk.*“⁸⁴

Martin Benka prežil najaktívnejšiu a najtvorivejšiu časť svojho života v Prahe. Získal tu výtvarné vzdelanie a položil pevné základy nielen svojho maliarskeho prejavu, ale aj slovenského moderného maliarstva. Nebol typom človeka, ktorý by patril k pravidelným hosťom širokej škály spoločenských podujatí. Žil viac v ústraní, no pomerne intenzívnym kultúrnym životom, ktorý mu Praha poskytovala. Navštevoval hudobné podujatia a výstavy, na niektorých ako člen viacerých umeleckých spolkov aj vystavoval. Po roku 1918 zastupoval slovenských umelcov aj profesijne a inštitucionálne na rokovaniach spolkov a komisií. Ako zaniatený člen sokolskej organizácie – jej umeleckého a propagačného odboru priamo vstupoval do prípravy propagačných materiálov sokolských podujatí. Vo svojom súkromí sa v Prahe obkolesil ľuďmi, ktorí mu boli blízki – stretával sa s priateľmi, kolegami – maliarmi, s krajanmi, so slovenskými intelektuálmi a príležitostne aj s tam pôsobiacimi slovenskými politikmi. Počas troch desaťročí prežitých v Prahe si vytvoril priateľstvá, z ktorých mnohé pretrvali desaťročia, teda aj po jeho návrate na Slovensko.

PRAMENE

Archív Slovenského národného múzea, pobočka v Martine, Osobný fond Martina Benku.
Zbierkový fond Slovenského národného múzea v Martine – Múzeum Martina Benku.
Slovenská národná knižnica v Martine – Literárny archív.

LITERATÚRA

- BAJCUROVÁ, Katarína. *Martin Benka*. Trenčín : Q-EX, 2005. ISBN 80-969050-7-4.
- BARANOVIČ, Štefan – ZAŤKOVÁ, Ľubica. *Martin Benka – sprievodca po živote a diele*. Martin : SNM – EÚ, 1988.
- BENKA, Martin. *Za umením. Spomienky a úvahy*. Bratislava : SVKL, 1958.
- BROUČEK, Stanislav – JERÁBEK, Richard a kol. *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Moravy, Čech a Slezska*. I. zväzok. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/humansci/eu/Projekty/Narodopisna_encyklopedie/Encyklopedie_Biografie.pdf.
- ČELKO, Vojtech. *Zďaleka a zblízka*. Praha : Slovenský literární klub v ČR, 2014. ISBN 978-80.87319-06-2.
- DANĚČKOVÁ, Michala. *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dejín, 2011. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: https://www.google.sk/search?source=hp&ei=7Nb-Wu_gJ-va-6ATRmJGoBA&q=%C5%A1tef%C3%A1lnikova+kolej+praha+1920&oq=%C5%A1tef%C3%A1lnikova+kolej+praha+1920&gs_l=psy-ab.3...1216.19176.0.20196.29.28.0.0.0.222.4464.0j25j2.27.0....0...1.1.64.psy-ab..2.25.4121.0..0j38j0i131klj0i22i30klj0i22i10i30klj33i160klj33i21klj33i22i29i30kl1.0.AUuptpB8fl1.

⁸⁴ JAKSICOVÁ, V. Cit. 73, s. 40.

HLAVÁČ, Martin. *Dom umelcov a jeho význam pre Hodonín v prvej tretine 20. storočia*. Bakalárska diplomová práca, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudobnej vedy, 2011. [Cit. 2018-10-25.] Dostupné na: https://is.muni.cz/th/mie46/Dum_umelcu_v_Hodonine.pdf.

JAKSICOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre*. Bratislava : Veda, 2012. ISBN 978-80-224-1238-4.

KOVÁČ, Dušan a kol. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava : Fortuna Print, 1999. ISBN 80-88980-08-9.

LONGAUER, Lubomír – OLÁHOVÁ, Anna. *Martin Benka – prvý dizajnér slovenského národného mýtu*. Bratislava : Slovart, 2008. ISBN 978-80-8085-574-1.

Slovenský biografický slovník. I. – V. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1986 – 1992.

Obr. 1. Jan Jozef Langner, okolo 1910. Album M. Benku.
SNM v Martine – MMB

Fig. 1. Jan Jozef Langner, circa 1910. Album belonging
to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 2. Benka s učiteľom Aloisom Kalvodom – prvé týždne
v maliarskej škole, 1909 – 1910. Album M. Benku,
SNM v Martine – MMB

Fig. 2. Benka with his teacher Alois Kalvoda – first weeks at
painting school, 1909 – 1910. Album belonging to M. Benka.
SNM in Martin – MMB

Obr. 3, 4. M. Benka s A. Kalvodom a spolužiakmi, 1913. Husľové kvarteto v Kalvodovom ateliéri. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 3, 4. M. Benka and A. Kalvoda with schoolfriends, 1913. Violin quartet in Kalvoda's studio. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 5. A. Kalvoda a jeho žiaci na exkurzii v Středoklukách, 1913 – 1914. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 5. A. Kalvoda and his pupils on an excursion in Středokluky, 1913 – 1914. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 6. Fašiangy v Miloňoviciach, M. Benka druhý sprava, okolo 1917. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 6. Carnival in Miloňovice, M. Benka second from the right, around 1917. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 7, 8. V Černovej, 1913. Benka vo Volyni počas pobytu u A. Klenku v Miloňoviciach, 1916. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 7, 8. In Černová, 1913. Benka in Volyně during a visit to A. Klenka in Miloňovice, 1916. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 9. Benkov ateliér v Prahe, po roku 1920. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB
Fig. 9. Benka's studio in Prague, after 1920. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 10, 11. Dom a pamätná tabuľa s bustou M. Benku na dome v Mánesovej ulici v Prahe, v ktorom Benka prežil väčšinu pražského pobytu. Foto I. Válek, 2017

Fig. 10, 11. House and memorial plaque with a bust of M. Benka on a house on Mánesova street in Prague, where Benka stayed for most of his time in Prague. Photograph by I. Válek, 2017

Obr. 12. M. Benka s Jánom Jančekom a jeho rodinou – manželkou Elou, dcérou Milenou a synom Jánom, 20. roky 20. storočia. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 12. M. Benka with Ján Janček and his family: his wife Ela, daughter Milena and son Ján, 1920s. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 13. Franta Uprka, Josef Koudelka a M. Benka s modelkou v kroji z Liptovských Sliačov, vzadu Jančekovci, 1923. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 13. Franta Uprka, Josef Koudelka and M. Benka with a model wearing a folk costume from Liptovské Sliače, and the Janček family in the background, 1923. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

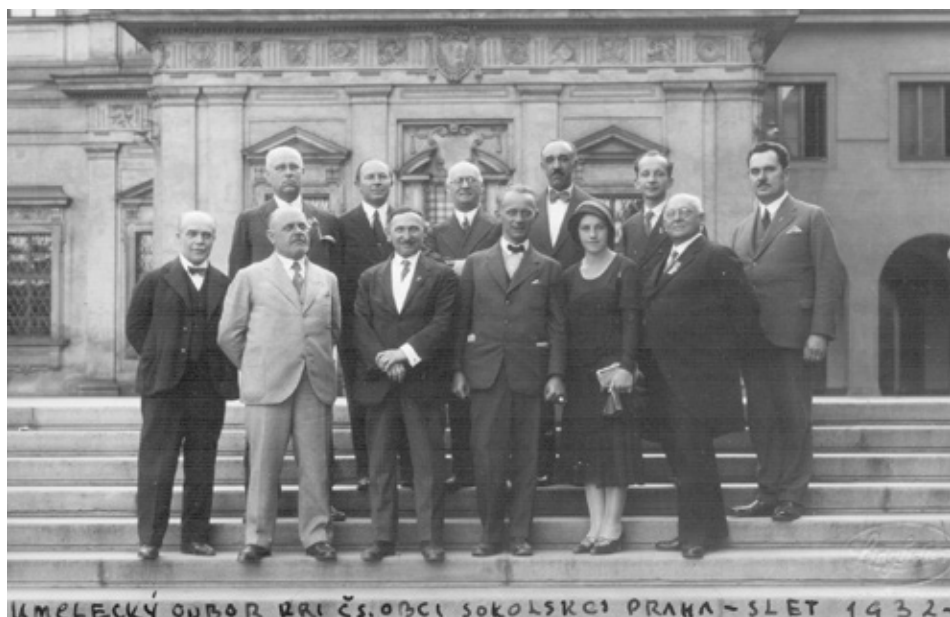
Obr. 14. Večer Československej jednoty so speváčkou Halamovou z USA. M. Benka prvý sprava, vedľa neho Ján Janček ml., 30. roky 20. storočia. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 14. Evening of the Czechoslovak Union with the singer Halamová from the USA. M. Benka is first from the right, next to him is Ján Janček jr., 1930s. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 15. Syndikát výtvarných umelcov československých, piaty zľava M. Benka, 30. roky 20. storočia. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 15. Syndicate of Czechoslovak Fine Artists, M. Benka fifth from the left, 1930s. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 16. Umelecký odbor Československej obce sokolskej v Prahe, 1932, M. Benka v hornom rade, druhý zľava. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 16. The artistic department of the Czechoslovak Sokol Movement in Prague, 1932, M. Benka in the top row, second from the left. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

Obr. 17. M. Benka v kiripolskom kroji, 1938. Album M. Benku, SNM v Martine – MMB

Fig. 17. M. Benka in a folk costume from Kiripolec, 1938. Album belonging to M. Benka. SNM in Martin – MMB

MARTIN BENKA'S PERIOD IN PRAGUE FROM 1909 TO 1939

Monika Váleková

S u m m a r y

The life and work of the painter Martin Benka (1888 – 1971) was linked for over three decades with Bohemia and Moravia. During these years, he built up many friendships and professional acquaintances. The Bohemian and Moravian landscapes were reflected in his work, in particular during his early period, when he was building up his painting skills and learning to read the landscape. He left his native Záhorie region at the age of fourteen for the nearby Moravian town of Hodonín, where he studied at an apprentice school under Viktor Lesquier from 1903 to 1906 as a painter decorator. As well as a school leaving certificate, he also brought with him from Hodonín a formative experience from an exhibition of the Association of Moravian Fine Artists (SVUM) where he saw for the first time the work of landscape artists and painters of the folk genre, which he later – in his early works – projected into his own paintings. He left Hodonín for Vienna, and then went on to Prague in 1909. Here, he received an artistic education under the Czech landscape artist with Impressionist tendencies Alois Kalvoda and established his own studio and home, where he spent the majority of his time, despite frequent travels to Slovakia in particular after 1920. In his Prague studio, where he brought his inspiration for paintings and drawing studies from Slovakia, he laid the foundations of modern Slovak painting, produced his finest works, fulfilled his “painting myth of the native land” and spent the most creative period of the 1930s. During his time in Prague, he developed artistic activities in Bohemia and in Slovakia. His works, which he often exhibited, reaped success not only within the former Czechoslovakia, but also worldwide. The greatest success was the silver medal from the world exhibition in Paris for his painting “Landscape from Terchová” in 1937. He returned to Slovakia in 1939 – after the forced break-up of Czechoslovakia – and settled in Martin. In 1939, his painting and personal qualities earned him an offer from the head of the Department of Drawing and Painting founded at the Slovak Technical University in Bratislava, which Benka accepted for a short time.

K VZNIKU A ČINNOSTI ŠTÁTNEHO ÚSTAVU PRE ZVEĽAĎOVANIE ŽIVNOSTÍ V TURČIANSKOM SV. MARTINE S OSOBITNÝM ZRETELOM NA PÔSOBENIE ČESKÝCH OSOBNOSTÍ

*Hana Zelinová, SNM v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku;
e-mail: hana.zelinova@snm.sk*

Abstract: *After its foundation, the Czechoslovak Republic had to deal with current social problems concerning two classes in society which represented a large number of people: farmers and the self-employed. While the 1st Czechoslovak Land Reform was implemented to help farmers, for the self-employed the state set up a programme to promote self-employment, administered in Slovakia by the foundation of the State Institute for the Promotion of Self-Employment in Turčiansky Sv. Martin. Czech personalities had a significant share in the profiling and activities for promoting Slovak self-employment.*

Keywords: *self-employed, action for the promotion of self-employment, State Institute for the Promotion of Self-Employment, course, Czech personalities.*

Činnosť Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine (ďalej ŠÚPZZ, ústav, Martin) tvorí významnú súčasť hospodárskych dejín Slovenska. ŠÚPZZ vznikol v roku 1923, v období osobitne nepriaznivom pre slovenské remeselníctvo a živnostníctvo čeliace rodiacej sa konkurencii zo strany továrenskej veľkovýroby. Tejto inštitúcii na stránkach odbornej tlače venovali pozornosť viacerí historici (napr. Michal Kaľavský, René Škandík, Ľudovít Hallon). Aktuálny príspevok má ambíciu zhodnotiť pôsobenie Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností aj z dvoch ďalších aspektov, ktorými sú zhodnotenie zástoja českých osobností na jeho činnosti a pripomenutie jeho aktivít v rámci organizácie fenoménu domácej výroby, realizovaných v spolupráci so spolkom Slovenská práca. Vzhľadom na to, že pôsobenie českých zamestnancov ŠÚPZZ bolo v roku 1938 nedobrovoľne ukončené v dôsledku aktuálnych politických udalostí, obsah článku je časovo rámcovaný rokmi 1923 – 1938. Príspevok je výstupom vedeckovýskumnej úlohy Slovenského národného múzea v Martine „Význam českého fenoménu pre hospodársky rozvoj Slovenska na príklade činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine“, riešenej v rokoch 2016 – 2017.

Hospodárska situácia po vzniku Československa

V rámci hospodárskych pomerov, po vzniku Československej republiky, sa v obzvlášť ťažkej situácii nachádzalo slovenské remeselníctvo a živnostníctvo. Príčinou ich úpadku bola už na konci 19. storočia formujúca sa konkurencia zo strany veľkokapitálu i českých výrobcov a po zmene hraníc aj nutnosť hľadania nových odbytišťa pre ich produkciu. Situáciu komplikovala aj hospodárska kríza, ktorá v medzivojnovom období Slovensko zasiahla až v dvoch fázach (2. polovica roka 1921 až do roka 1923 a v rokoch 1931 – 1933).

Napriek tomu, že požiadavkám na racionálnu a cenovo dostupnejšiu produkciu oveľa viac vyhovovala priemyselná výroba, z hľadiska štátu bolo dôležité zachovať a podporiť aj početné remeselníctvo a živnostníctvo. Zdôrazňovala sa kvalita ich práce i to, že remeselnícka výroba slúži hlavne na uspokojenie miestnych i individuálnych potrieb obyvateľstva, ktorým „fabrická výroba nemôže zadosť učiniť“.¹ Dôvodom podpory a snáh o relatívny rozvoj živnostenského stavu bola z hľadiska štátu okrem početnosti aj jeho úloha stabilizačného prvku spoločnosti ako „hospodárskej vrstvy sociálneho vyrovnania a duševného pokroku pre širšie vrstvy obyvateľstva“², resp. „nebola by zdravá taká politika, ktorá by pripustila zničenie stredného živnostenského stavu, lebo poznalo sa, že príslušníci živností sú súčiastkou národne, politicky, hospodársky a sociálne najstabilnejšej vrstvy, ktorú udržať a zveľadiť je aj vo verejnom záujme“³. Problémom remeselníctva na Slovensku však bola aj jeho úroveň, nedosahujúca požadovanú výšku (porovnateľnú napr. s úrovňou živnostníkov v českých historických zemiach).⁴ Bolo to spôsobené nielen úrovňou vzdelanosti na území vtedajšieho Slovenska, osobitne sa na tomto stave podpísal aj uhorský priemyselný zákon VIII. z roku 1872, ktorý svojou liberálnosťou prispel k devastácii malých živnostníkov. Odborne vzdelané remeselníctvo v potrebnej miere neochránil ani druhý priemyselný zákon (XVII. z roku 1884).⁵ V jeho intenciách bolo veľmi jednoduché získať oprávnenie na výkon remesla, čo neprispievalo k zvyšovaniu jeho úrovne.

Predstavitelia živnostenského živnostníctva si už v prvých rokoch nového štátu uvedomovali, že zachovanie remesla a drobného obchodu v podmienkach masovej veľkovýroby je možné len zvyšovaním kvalifikácie živnostníkov (najmä pracujúcich vo výrobných živnostiach) a odborným poradenstvom. Preto už na prvom zjazde Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty (ďalej SROJ) vo februári 1919 sformulovali myšlienku celoslovenskej inštitúcie na pomoc živnostníkom: „Keď po prevrate slovenskí živnostenský pracovníci soznámili sa s pomermi živnostníctva a obchodníctva v zemiach historických, vyslovili želanie, aby i oni dosiahli takú ochranu a pečovosť, aká bola vybudovaná pre ich českých kolegov. Ochranu videli v predpisoch pôvodne rakúskeho živnostenského poriadku o špeciálnom a materiálnom preukaze spôsobilosti v živnostiach remeselných a niektorých koncesovaných, ako i v predpisoch o organizácii stavu živnostenského a obchodného v spoločenstvách (grémiách) a spoločenských zväzoch, povolaných podľa zákona spoluúčinkovať so živnostenskými úradmi“.⁶

¹ LÍŠKA, J. Remeslá na Slovensku. In URBAN, Albert. *Živnostenské pomery na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Martin : Štátny ústav pre zveľádovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1925, s. 52.

² LÍŠKA, J. Cit. 1, s. 52.

³ Dvadsať rokov Ústavu v zrkadle výročných správ. In Štátny ústav pre zveľádovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, Zpráva o činnosti 1923 – 1943. Martin : Štátny ústav pre zveľádovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, s. 9 (nedatované, neautorizované).

⁴ „Zdatnosť českého remeselníctva je taká skvelá, lebo český remeselník dosiahol ju vlastnou silou, vlastnou prácou a že nezabudol na to, že nikdy nie je dokonalým, že musí sa cez celý život učiť, stále učiť, aby mohol využívať všetkých pomôcok, ktoré mu súčasná ľudská vzdelanosť poskytnúť môže. Usiloval sa o to, aby sa mu dostalo riadneho všeobecného vzdelania, toho v prvom rade, aby sa stal celým človekom, potom dokonalého odborného vzdelania, aby sa stal celým remeselníkom.“ In URBAN, Albert. *Živnostenské pomery na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Martin : Štátny ústav pre zveľádovanie živností v Turčianskom Svätom Martine, 1925, s. 7.

⁵ HORÁK, Adolf. Průmysl, obchod a živnosti na Podkarpatské Rusi. In URBAN, Albert. *Živnostenské pomery na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Martin : Štátny ústav pre zveľádovanie živností v Turčianskom Svätom Martine, 1925, s. 72.

⁶ BREJCHA, Jaroslav. Čo vykonal „Štátny ústav pre zveľádovanie živností“. In *Slovenský remeselník a*

Inštitúciami zabezpečujúcimi sústavnú starostlivosť a zveľadenie živností boli ústavy pre zveľadovanie živností, pôsobiace v Čechách na Morave a v Sliezsku.

Štátna živnostensko-zveľadovacia akcia

Predmetné ústavy vznikali ako súčasť štátnej živnostensko-zveľadovacej akcie. V rámci snahy o aplikovanie jej princípov aj na území Slovenska vyvinula SROJ konkrétne aktivity pre vznik obdobnej inštitúcie – Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností. Následne už v roku 1920 začala v Martine pôsobiť Úradovňa štátnej služby živnostensko-zveľadovacej, zriadená na podklade zásad organizácie tejto služby, schválených ministerskou radou dňa 31. decembra 1920.⁷ Jej činnosť začala príchodom prvého správcu (aj prednosta), vrchného inšpektora Ing. Ludvíka Janderu dňa 1. 1. 1921, kedy „... zakladá sa v primitívnych pomeroch a ešte primitívnejšími prostriedkami Úradovňa štátnej služby živnostensko-zveľadovacej v Turčianskom Svätom Martine“⁸. V tejto etape SROJ hradila platy zamestnancov úradovne (neskôr boli refundované ministerstvom) a financovala nájom dvoch miestností v dome verejného notára Dr. Matúša Duchaja.⁹ Okrem morálnej pomoci SROJ, prostredníctvom inštruktorov z partnerských českých inštitúcií, zároveň realizovala prvé odborné kurzy – základ činnosti budúceho Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností. Už v roku 1920 usporiadala prvých 5 kurzov, v roku 1921 len 2 a v roku 1922 opäť 5 odborných kurzov.¹⁰ Kurzy sa konali v Martine, ale vzhľadom na nedostatočné priestorové podmienky aj v ďalších mestách a obciach Slovenska.

Štátny ústav pre zveľadovanie živností

V roku 1923 bol na základe vládneho nariadenia č. 28 zo dňa 1. februára 1923 zriadený Štátny ústav pre zveľadovanie živností v Turčianskom Svätom Martine.¹¹ Zároveň bol vyhlásený jeho organizačný poriadok. Zriaďovateľom a hlavným zdrojom financovania bolo Ministerstvo priemyslu, obchodu a živností a Patentní úrad (ďalej ministerstvo). Na budovaní a chode ústavu sa podieľali aj ďalšie štátne orgány, regionálna správa, obchodné a priemyselné komory, živnostenské a iné korporácie. Na čele ústavu stál riaditeľ a kuratórium tvorené zástupcami ministerstiev, organizácií a inštitúcií, výkonný výbor kuratória a poradné zbory. Od apríla 1923 bol vedením ústavu poverený Ing. Albert Urban (po úmrtí Ing. Janderu v roku 1922 bol do funkcie správcu úradovne dočasne ustanovený Ing. František Paur, inštruktor Ministerstva sociálnej starostlivosti, ktorý funkciu zastával do začiatku decembra 1922, po ňom, opäť dočasne, Ing. Josef Postl). Ústav bol definovaný ako miesto výkonu štátnej služby pre zveľadovanie živností s tým, že „náleží mu menovite:

a) sledovať a zužitkovať všetko, čo môže slúžiť technickému zdokonaleniu živnostenskej alebo priemyselnej výroby, alebo hospodárskemu, sociálnemu alebo kultúrnemu

obchodník so správami Štát. ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XV, 1933, č. 45 – 48, s. 2.

⁷ JANÁČEK, Jan. Čo vykonal „Štátny ústav pre zveľadovanie živností“. In *Slovenský remeselník a obchodník so správami Štát. ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine.* Roč. XV, 1933, č. 45 – 48, s. 2.

⁸ Počiatky a vývin živnostensko-zveľadovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. In *Slovenský remeselník a obchodník so správami Štát. ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine.* Roč. XV, 1933, č. 45 – 48, s. 4 (neautorizované).

⁹ Počiatky a vývin živnostensko-zveľadovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 4.

¹⁰ Počiatky a vývin živnostensko-zveľadovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 4.

¹¹ Organizácia živnostensko-zveľadovacej akcie v Československu bola nejednotná, jedine Ústav pre zveľadovanie živností v Martine bol zriadený ako štátny.

povzneseniu živnostníctva;

- b) prevádzať výskumníctvo a skúšobníctvo pre výrobu a odchod;
- c) zoznamovať výrobcov so surovinami a polotovarmi, ako aj ich vlastnosťami a úpravou, významnými pre výrobu;
- d) zoznamovať živnostníkov s technickým pokrokom v používaní strojov a nástrojov v ich odboroch a s novými osvedčenými metódami výrobnými;
- e) pomáhať živnostníkom a živnostenským i robotníckym družstvám pri opatrovaní strojov a iných pomôcok výrobných;
- f) vyvolávať a podporovať umelecké snahy vo výrobe i spotrebe;
- g) podporovať svojpomocné akcie živnostníctva, menovite spolupôsobiť pri zakladaní svojpomocných družstiev živnostenských;
- h) spolupôsobiť pri organizácii odbytu a pri úprave úverových a platobných pomerov v živnostiach;
- i) dbať na technické a obchodné vzdelanie a občiansku výchovu živnostníctva a živnostenského dorastu;
- j) spolupôsobiť v záležitostiach týkajúcich sa sociálneho postavenia živnostníctva a živnostenského dorastu;
- k) spolupôsobiť v záležitostiach domáceho priemyslu, skúmať jeho stav a schopnosti vývoja, pôsobiť na jeho povznesenie a prípadne jeho jednotlivé odvetvia oživiť alebo zavádzať a organizovať;
- l) obstarávať prípadne iné úlohy štátnej služby pre zveľaďovanie živností, ktoré mu budú prikázané ministerstvom;
- m) predkladať ministerstvu iniciatívne návrhy z odboru svojej pôsobnosti a podávať dobrozdania alebo správy, vyžiadané štátnymi úradmi a ústavmi¹².

Prostriedkom naplňania deklarovaných cieľov boli aktivity, ktorých základom bola kurzovná a prednášková činnosť. Kurzy mali byť majstrovské i prípravné a uvažovalo sa aj o kurzoch pre továrenské robotníctvo. Dôležitou témou bolo zvyšovanie kvalifikácie (tovarišské a majstrovské skúšky) a vzdelávanie učňovskej mládeže. Pôsobnosť ústavu však mala byť oveľa širšia, mala pozostávať aj z prezentácie stálej zbierky a výstavy surovín, polotovarov, vzorových strojov a výrobných prostriedkov, skúšobníctva, poradenstva v oblasti živnostensko-technických a živnostensko-právnych záležitostí, vrátane pomoci pri zriaďovaní dielní, nákupe a odbyte domáceho priemyslu. Ústav mal udržiavať vzorné cvičebné dielne, verejnú kresliareň, knižnicu a čítareň. Dôležitou formou naplňania jeho poslania bolo aj organizovanie výstav v budove ústavu i mimo nej a publikačná činnosť. V zásade bolo úlohou ŠÚPZZ sústrediť vo svojej činnosti všetky snahy o zveľaďovanie remesiel a systematicky pracovať teoreticky, ale najmä prakticky v prospech zvýšenia kvality remeselných výrobkov a ich umiestnenia na trhu. Jedným z dôležitých výstupov činnosti ústavu bolo „družstevníctvo“, t. j. zriaďovanie výrobných družstiev v spolupráci s existujúcimi obchodnými komorami. Družstvá boli pre živnostníkov dôležité hlavne pri nákupe strojov. Obchodný, administratívny a organizačný dozor družstevných subjektov mal byť v kompetencii Zväzu živnostenských úverných ústavov a družstiev v Bratislave, s ktorými ústav úzko spolupracoval.

V roku 1923 začala sa vlastná činnosť ústavu. Okrem odborných kurzov (spolu 6) a prednášok zorganizoval miestne výstavy učňovských prác. Snahu vytvárať zbierky

¹² Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, částka 14. vydána dne 17. února 1923. Vládní nariadenie zo dňa 1. februára 1923, ktorým sa zriaďuje Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turč. Sv. Martine a vyhlasuje sa jeho organizačný poriadok.

učebných pomôcok však zatiaľ brzdil nedostatok vhodných priestorov. V tomto roku bola ŠÚPZZ pridelená tretia pracovná sila, okrem správcu ústavu a kancelárskej sily sa zamestnancom ústavu stal Josef Stejskal, dovtedy kancelársky úradník generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave. V roku 1924 sa už konalo 19 kurzov v Martine, ale aj v ďalších mestách a obciach Slovenska, a to napriek tomu, že ústav naďalej zápasil s nedostatkom vhodných priestorov a malým počtom personálu. Zároveň bolo vymenované prvé kuratórium ústavu s predsedom, martinským čalúnnikom Gustávom Šimkom.¹³ V nasledujúcom roku ústav pre členov kuratória usporiadal zájazdy do Čiech, aby sa zoznámili s činnosťou tamojších ústavov pre zveľaďovanie živností. Navštívili technologické priemyslové múzeum, technické múzeum v Brne, výstavu nábytku a hospodársku výstavu v Prahe. V tomto roku ústav zorganizoval 35 odborných kurzov, vzhľadom na podmienky väčšinou mimo sídla ústavu. V roku 1925 bolo sídlo ŠÚPZZ premiestnené z domu Dr. Duchaja do miestností (ale opäť len kancelárskych) SROJ. Zbierky teda ostali naďalej uložené v dome Dr. Duchaja. V správe o činnosti ústavu za tento rok jeho riaditeľ Ing. A. Urban konštatoval: „Ústav dosiaľ nemá vhodných miestností pre svoje ciele a prevádzkal teda činnosť svoju skoro výhradne mimo svojho sídla. Vďaka správam a riaditeľstvám rozličných škôl, ústavov i jednotlivcom, zabezpečené boli vždy miestnosti pre činnosť túto, bohužiaľ miestnosti nie vždy vhodné.“¹⁴

O tom, že lokalizácia ŠÚPZZ do Martina nebola ani v treťom roku jeho existencie definitívna, dokonca bola spochybnená a uvažovalo sa o jeho zriadení v Bratislave, svedčí prepis prejavu Jozefa Fábryho, podpredsedu kuratória ŠÚPZZ, predneseného na Valnom zhromaždení SROJ dňa 26. apríla 1925, kde sa uvádza: „Ničím nie je odôvodnené, aby ústav tento prišiel do Bratislavy – že vraj do hlavného mesta. Čo je to za dôvod? Veď ani vysokokultúrny národ nemecký nezakladal v prvom rade svoje učilištia v hlavnom meste štátu, ale išiel do menších, tichých miest ako Heidelbergu atď. A pre Slovensko tým viac, že Bratislava obklopená je maďarsko-nemeckým živlom a leží na konci rozdlženého Slovenska; kdežto Martin – leží nielen geograficky, ale i z výchovného stanoviska v srdci Slovenska, kde mladík okreje i po stránke slovenského povedomia, čo je popri odbornom vzdelaní najmä dôležité a veľmi, veľmi pre nás potrebné – lebo: nielen samým chlebom živý budeš! – ako hovorí Písmo sväté. ... Ústav tento bol nie raz, ale mnoho ráz patričnými fórami Slovenskej remeselníckej jednoty prisľúbený, a preto nám bol ako taký oznamovaný; ba sú i všetky predpráce vykonané, a preto na ústav tento má jedine Slovenská remeselnícka jednota neodškriepiteľné právo; a toto právo nech si reklamuje bez bázne a neohrozene každý statočný slovenský remeselník.“¹⁵

Budovanie sídla ústavu

Napriek uvedeným, zrejme nie ojedinelým pochybnostiam o lokalizácii inštitúcie, bol dňa 4. 10. 1925 slávnostne položený základný kameň budovy Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností. Prítomný bol minister Ing. Ladislav Novák, početní hostia, reprezentanti úradov a korporácií z celej republiky a zástupcovia slovenského remeselníctva.¹⁶ Súčasťou osláv bola „... ústredná výstavka učňovských prác, spojená s výstavou slovenského a podkarpatsko-ruského ľudového umenia, expozícia Lipy,

¹³ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 5.

¹⁴ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností za rok 1925. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1926, s. 23. Slovenský národný archív (SNA) v Bratislave, fond Štátny ústav pre zveľaďovanie živností, kart. 1.

¹⁵ *Slovenský remeselník a obchodník*. Roč. VII, 1925, č. 18, s. 1.

¹⁶ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností za rok 1925. Cit. 14.

Detvy, Matice slovenskej, referátu ministerstva obchodu v Užhorode a kurzovných prác Ústavu.¹⁷ Pôvodný plán objektu ŠÚPZZ – „... provizórium o niekoľkých miestnostiach, ktoré by bolo neskôr dobudované podľa následného stavebného programu“¹⁸ vypracoval prvý správca L. Jandera. V roku 1923 však ministerstvo vzhľadom na „... skúsenosti menovaného načerpané v priemyselných závodoch a skúšobných stanicach, kde bol predtým zamestnaný...“¹⁹ poverilo vypracovaním stavebného programu ústavu pre vybudovanie „... riadnej a všetkým účelom služby vyhovujúcej budovy...“ Ing. Urbana.²⁰ Stavebný program mal riešiť potreby všetkých šiestich projektovaných oddelení ústavu s ohľadom na „... budovanie ústavu vo vidieckom meste, kde nebude mať možnosť opierať sa o rozličné inštitúcie odborné a vedecké, ako je to pri ústavoch vo veľkých mestách.“²¹ V rámci najúčelnejšieho riešenia stavby bolo potrebné zohľadniť vnútornú organizáciu ústavu, agendu jednotlivých oddelení a s tým súvisiace otázky referentov, technické a iné zariadenia oddelení. Cieľ a využitie každej miestnosti boli prerokovávané s architektom Františkom Krupkom²² a opakovane riešené na poradách zástupcov ministerstva verejných prác, ministerstva obchodu, riaditeľstva ústavu a expertov z pražského zveľaďovacieho ústavu. Pozemok na budovu ústavu s rozlohou 50 000 m² darovalo mesto Martin. Budúci ústav bol situovaný v blízkosti železničnej stanice, neďaleko centra, na vtedajšom okraji mesta, čo malo umožniť jeho prípadný ďalší rozvoj. Následne prebehol súbeh na staviteľské práce, ktoré boli zadané martinskej firme Hlavaj – Palkovič – Uličný. Ako bolo neskôr skonštatované: „Pre budovu takéhoto špeciálneho rázu niet v našom štáte vzoru (najväčšie naše ústavy, pražský, brnenský, tísnu sa v starých adaptovaných budovách) a pre zvláštne potreby Slovenska nemohli byť vzormi ani zahraničné ústavy.“²³

Do novostavby, kde predbežne obsadil tri miestnosti, sa ústav presídlil 1. decembra 1927. Jeho riaditeľ A. Urban vyjadril nádej, že v roku 1928 „... otvorená bude hlavná budova Ústavu a odovzdaná do úžitku k uskutočňovaniu akcie živnostensko-zveľaďovacej na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.“²⁴ V priebehu roka 1928 bola čiastočne dobudovaná centrálna, administratívna budova komplexu ústavu a „... dočkala sa aspoň takého dohotovenia, že mohli byť jednotlivé miestnosti obsadené podľa ich definitívneho určenia, napriek len provizórne zriadenému vodovodu, kanalizácii a kúreniu.“²⁵ Stavebne bol dokončený aj vľavo od centrálnej budovy umiestnený dielenský trakt. Zároveň bol zavedený domáci telefón, zriadené kinematografické zariadenie, ústredné kúrenie na

¹⁷ Dvadsať rokov Ústavu v zrkadle výročných správ. Cit. 3, s. 11.

¹⁸ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 7.

¹⁹ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 7.

²⁰ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 7.

²¹ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 7.

²² František Krupka (*1885, Skuteč – †1963, Praha) československý architekt, predstaviteľ mnohotvárneho medzivojnového obdobia vo vývoji československej architektúry 20. storočia. Študoval v Prahe na Technickej univerzite a na Akadémii výtvarných umení vo Viedni u profesora Bedřicha Ohmana. Po skončení štúdií pracoval vo Viedni na dostavbe cisárskeho Hofburgu, po I. svetovej vojne na Pamiatkovom úrade v Bratislave u Dušana Jurkoviča, s ktorým spolupracoval na projekte mohyly M. R. Štefánika. Samostatnú projektovú kanceláriu založil v roku 1922, keď začal projektovať prvú veľkú stavbu – Policajné riaditeľstvo v Bratislave. Venoval sa hlavne výstavbe na Slovensku, ale neskôr aj v Zakarpatskej Ukrajine (tu projektoval obchodný dom Legiodružstva a Zemský úrad v Užhorode). In DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava : Slovart, 2002, ISBN 8071456845.

²³ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 8.

²⁴ SNA Bratislava, fond ŠÚPZZ, K/1927, inv. č. 34, kart. 1.

²⁵ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1929, s. 22.

teplú vodu, kuchyňa a jedáleň pre hostinské kurzy, internát pre 50 kurzistov, príručná ambulancia pre prvú pomoc pri úrazoch, interiér veľkej prednáškovej miestnosti, učebne, knižnica a kancelárie. Dňa 12. januára bola ústavu oznámená intabulácia stavebného pozemku pre Československý štát (resp. ministerstvo) a 3. októbra 1928 bola administratívna budova formálne prevzatá riaditeľstvom ústavu. Časť pozemku pôvodne darovaného ústavu bola prepustená obci, čím mali byť znížené mestom vynaložené náklady na zakúpenie pozemku na výstavbu budovy ústavu. Bolo ale dohodnuté, že na týchto pozemkoch budú vystavané len objekty, ktoré svojou bezprostrednou blízkosťou nebudú narúšať architektúru ústavu.²⁶

Aj v nasledujúcom roku musel riaditeľ ŠÚPZZ konštatovať, že vlastne ani koncom roka 1929 hlavná budova ešte nie je hotová. V ľavom trakte bola nedotiahnutá výstavba výťahu, sušiarne, elektrickej centrály, definitívneho vodovodu a kanalizácie, ktoré boli „... buď nerozriešené, alebo nezadané, alebo neprevedené“.²⁷ Autor správy zároveň konštatoval, že „... ústavu bolo by miestností ľavého traktu veľmi treba. Veď koncom roku s miestnosťami, ktoré sú mu k dispozícii v budove hlavnej, naprosto nevystačil a bol nútený na príklad čítarňu i jedáľňu premeniť v učebne a z tých niektoré užívané boli súčasne niekoľkými kurzami, čo zťažovalo veľmi prácu, vzhľadom k nutnosti odkľudenia stále potrebných pomôcok pracovných a nedohotovených prác.“²⁸

V roku 1930 citovalo periodikum Slovenský remeselník a obchodník článok uverejnený v Slovenskom večerníku č. 186 na margo budovy ústavu: „So stránky umeleckej je dielom bratislavského architekta Fr. Krupku a je dielom nanajvýš umeleckým. Je to jedna zo stavieb, ktoré nemajú u nás páru a so stránky umeleckej je nesená v čistom, triezvom, pri tom však naprosto vyváženom štýle, stávajúc sa tak prvotriednym reprezentantom dokonalej architektúry modernej. Architektonická práca je zvýšená i dokonale prevedenou prácou remeselníckou, tak že i s tejto stránky Ústav sa stáva vzorným ukazovateľom statočnej práce.“²⁹ Budova ústavu priebežne vyvolávala záujem martinskej verejnosti, no žiaľ, hlavne čo do návrhov na jej alternatívne využitie.³⁰

²⁶ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 24.

²⁷ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Martin : ŠÚPZZ v Turčianskom Sv. Martine, 1930, SNA Bratislava, fond ŠÚPZZ, inv. č. 34, kart. 1.

²⁸ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Cit. 27.

²⁹ Jedna z najkrajších budov na Slovensku bude Ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. In *Slovenský remeselník a obchodník*. Roč. XII, 1930, č. 20, s. 6 (neautorizované).

³⁰ V roku 1932 podal novoustanovený školský dozorca Jozef Gallo návrh, aby do budovy ústavu boli umiestnené martinské ľudové školy s odôvodnením, že budova nie je využitá. Z reakcie Ing. Urbana na návrh vyplýva, že to nebol názor ojedinelý: „Už boli pokusy obdobné, mala tu byť umiestnená odborná škola pre spracovanie dreva, škola pre industriálne učiteľky, technika, prípadne viaceré učňovské školy.“ Okrem argumentu, že budova je účelová, uvádza Urban aj skutočnosť, že v Štátnom ústave pre zveľaďovanie živností je na používanie schopná len hlavná, predná budova. „Táto je dosiaľ len čiastočne kolaudovaná a vlastne by sa ešte ani pre ciele ústavu upotrebovať nemala. Ale nemôžeme s dobrým svedomím čakať, až verejné práce dokončia svoju kolaudáciu a nechať investované milióny ležať ladom. Preniesli sme sa tu z nevyhnutnosti ešte vtedy, keď sa dokončievali remeselnícke práce a zakúsili všetky slasti stavebného ruchu pri vykonávaní svojich služobných povinností.“ V závere príspevku dodáva: „A keby títo ľudia vedeli, ako ťažko sa robil stavebný program ústavu, čo mňa samotného stálo bojov a presvedčovaní a dokazovaní o potrebnosti každého štvorcového metra, čo námahy, čo práce, starostí, kým došlo sa k dnešnému stavu a čo ešte energie bude stáť zabezpečovanie možností dokončenia stavby, zvlášť v dnešných ťažkých pomeroch, sošňurovaných toľkými predpismi o úsporách štátnych, videli by jasnejšie, že sa tu tvorí a pripravuje niečo význačného, čo má hlboko zasiahnuť do hospodárskeho života slovenského, o ktorom sa hovorí mnoho fráz, ale pre ktorého zveľaďenie

Situáciu s výstavbou budovy negatívne poznačila aj prebiehajúca hospodárska kríza, a tak aj v roku 1933 bol správca ústavu nútený konštatovať: „Tak postupne tvorilo sa toto dielo, ktoré dnes ešte čaká a dlho bude čakať na svoje dokončenie, keďže už osudom padlo do dnešných kritických časov hospodárskych a všemožných úsporných opatrení štátnej správy.“³¹ Ani v roku 1935 ešte nebola budova ústavu dokončená a dôvody sa zrejme hľadali všade, okrem iného i vo veľkosti budovy a jej lokalizácii v Martine.³² Slávnostné otvorenie budovy ŠÚPZŽ, stále však ešte stavebne nedokončenej, konalo sa v auguste roku 1938, bolo však zatienené slávnostným otvorením expozícií druhej budovy Slovenského národného múzea. V materiáli *Správa o činnosti ústavu od 1. I. do 30. VI. 1938 a program budúcej činnosti* v kapitole *Stavebné práce a zariadovanie ústavu* sa uvádza: „Stavba budov ústavu má byť skončená vybudovaním ostatného traktu, v ktorom bude umiestnené oddelenie pre umeleckú výrobu, výstavný sál a skladište. Podľa projektu arch. Fr. Krupku z Bratislavy vypísaná bola súťaž na stavbu tohto traktu, ktorá dosiaľ je nie skončená, ale možno očakávať, že v dohľadnej dobe konečne s poslednou etapou budovania ústavu bude započaté. Malo by sa uvažovať o tom, aby po dokončení všetkých stavieb bola prevedená revízia celého objektu a všetky nedostatky a poruchy odstránené tak, aby ústav raz bol i stavebne a inštalačne v poriadku.“³³

Budovu ústavu tvorí rozsiahly areál v tvare štvorca, pozostávajúci z dominantnej dvojpodlažnej administratívnej budovy, na ktorú sa po stranách napájajú dve krídla (ľavé západné a pravé východné) s vnútornými dvormi. Vznikol tým rozsiahly symetrický komplex s tromi nádvoriami, zo severu ukončený veľkou priemyselnou halou, realizovanou až v rokoch 1951 – 1952, kedy už objekt slúžil vtedajším Stalinovým závodom.

Budova si pôvodnú funkciu udržala len krátko, v rokoch 1938 – 1939 tu sídlila Vysoká škola technická M. R. Štefánika, v roku 1951 ju prevzali vtedajšie Stalinove závody, neskôr tu sídlilo Generálne riaditeľstvo Závodov ťažkého strojárstva. Po ich rozpade v 90. rokoch 20. storočia sa stala sídlom viacerých firiem.³⁴ Dnes je objekt súkromným majetkom a prechádza rozsiahlou stavebnou rekonštrukciou.

tak málo rúk chystá sa k reálnej práci.“ URBAN, Albert. Vynález, ktorý nemožno patentovať. In *Slovenský remeselník a obchodník*. Roč. XIV, 1932, č. 8, s. 1-2.

³¹ Zpráva o desaťročnej činnosti ŠÚPZŽ za roky 1923 – 1933. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1933. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

³² Memorandum odoslané A. Urbanom J. V. Najmanovi, ministromi priemyslu, obchodu a živností republiky Československej 27. 8. 1935 pri príležitosti prednášky v Štátnom ústave pre zveľaďovanie živostí v Turčianskom Sv. Martine, kde o. i. odpovedá na otázku „Bolo to potrebné?“ ohľadne rozľahlosti budovy: „Áno. Bolo to veľmi potrebné. Dnes máme 70 živností remeselných a 40 živností koncesovaných, vedľa značného množstva živností slobodných. Máme mnoho činností obchodných, rozsiahly domáci priemysel, pri čom nie je možné uzatvárať sa i v riešení rozličných technických úkolov súvisiacich i s priemyslom a národným hospodárstvom vôbec... V novom ústave nebolo budované nič, čo by nebolo potrebné.“ K lokalizácii do Martina A. Urban odpovedá: „Je nie sporu o tom, že budova ústavu v Bratislave by jednu prednosť mala, nebolo by totiž tam rozhodne možno, aby sa stavba ústavu tak preťahovala, ako je tomu v T. Sv. Martine. Ústav sa buduje už 10 rokov a ešte nie je ani zďaleka dokončený. Je až neveriteľné, že len jedna jeho budova, pravé krídlo, stavia sa 10 rokov a ešte je nie hotová tak, aby svojmu úkolu mohla byť odovzdaná!“ Spomína aj to, že stavbári svojou prácou rušia chod ústavu. V závere ako aktuálne úlohy ústavu uvádza: „... dokončiť rozostavanú časť, urýchliť úpravu okolia, začať výstavbu poslednej etapy – zadného traktu budovy, vyčleniť sumu na udržiavanie budovy ústavu a ústav personálne dobudovať.“ Požadoval 11 vysokoškolských síl + 7 síl stredoškolsky odborne vzdelaných. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, 1935, inv. č. 55, kart. 6.

³³ Zpráva o činnosti ústavu od 1. I. do 30. VI. 1938 a program budúcej činnosti. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1, strojopis.

³⁴ *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*. Okres Martin. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2012. ISBN 978-80-556-0784-9, s. 177.

Činnosť a poslanie ústavu

Činnosť ústavu bola členená do šiestich oddelení, ktorými popri riaditeľstve boli:

I. oddelenie všeobecné alebo národohospodárske;

II. oddelenie mechanicko-technické (zamerané na zámočníctvo, resp. obrábanie kovov, klampiarstvo, kováčstvo a podkováčstvo, kalenie a tepelné spracovanie kovov, obrábanie dreva – nábytkárstvo, tokárstvo, kolárstvo, čalúnnictvo, rezbárstvo, obuvníctvo, krajčírstvo, kníhtlačiarstvo a i.);

III. oddelenie elektrotechnické (zamerané na elektroniku a jemnú mechaniku);

IV. oddelenie chemicko-technické (zamerané na fyzikálne analýzy, fotografovanie...);

V. oddelenie stavebné (orientované na výrobu stavebných hmôt a práce s nimi spojené);

VI. oddelenie pre umeleckú výrobu (umelecká výroba a domáci priemysel).

V záujme komplexného naplnenia poslania ústavu boli popri dielňach jednotlivých oddelení budované aj spoločné priestory: knižnica s čítárňou, prednášková miestnosť s projekčným aparátom, miestnosť pre odborné zbierky, umyváreň, zariadenie pre prvú pomoc pri úraze, internát pre kurzistov. Súčasťou ústavu bol aj služobný byt riaditeľa, domovníka a strojníka a ďalšie miestnosti.³⁵

Kurzová činnosť ústavu

Odborní referenti jednotlivých oddelení sa zapájali do všetkých foriem činnosti ústavu (prednášky, výskum, skúšobníctvo a poradenstvo, publikačná a štatistická činnosť, organizácia družstevníctva), no ich základnou aktivitou bola činnosť kurzová. Jej obsah a rozsah sa postupne vyvíjal, pričom zohľadňoval požiadavky živnostníkov, ale aj vlastné podmienky ústavu. Len postupné zriaďovanie a vybavovanie technických oddelení, osobitne elektrotechnického, mali vplyv aj na postupné zaraďovanie technicky orientovaných kurzov do programu ústavu.

Kurzy boli v rámci politiky ústavu považované za najprístupnejšiu cestu, ktorou môže živnostníctvo nadobudnúť znalosti modernej výroby, osvojiť si spôsoby kvalitnej a racionálnej práce a prispôbiť sa meniacemu sa vkusu spotrebiteľskej verejnosti. Vzdelanie získané v škole bolo považované „... za základ, na ktorom má živnostník ďalej stavať svoju inteligenciu všeobecnú i odbornú. Ak má stáť na výške doby, musí sa ďalej vzdelávať, informovať o záležitostiach svojho povolania, čítať, študovať, skúšať. Ak pomocou kurzov môže zužitkovať výsledky štúdií konaných v ústave pre zveľadovanie živností, výsledky sledovania súčasného stavu výroby, poznatky získané z realizovanej výskumnej činnosti potom príležitosť táto má pre snaživého živnostníka neobyčajnú cenu.“³⁶ „Je to zásada naším ústavom sledovaná, aby kurzy opierali sa o teoretické poznatky v ústave vždy vopred prekontrolované tak, aby kurzisti dospeli zaručene vo svojich prácach k pozitívnym výsledkom, aby závady v postupoch i materiále mohli byť pri kurze, teda ihneď, v skúšobniach zisťované, kurzisti na príčiny upozorňovaní a aby tak im mohol byť daný návod, ako pri závadách v práci mali by sa zachovať. Čiže krátko: sledovaná je tu od počiatku nevyhnutná spolupráca technika s výrobcom, lebo jedine tento súlad, dnes nám chýbajúci, môže prispieť ku skutočnému zveľadeniu nášho živnos-

³⁵ Zpráva o desaťročnej činnosti ŠÚPZZ za roky 1923 – 1933. Cit. 31.

³⁶ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 11.

tenského podnikania.³⁷ Podkladom pre obsah kurzovej činnosti bola pre ŠÚPZŽ analýza, uvádzajúca na aký počet obyvateľov pripadá jeden živnostník v slovenských väčších mestách. „Ako jedno z najvýznačnejších, najrozšírenejších, ale i najbiednejších remesiel na Slovensku...“³⁸ tu bolo vyhodnotené obuvníctvo. Nasledovalo po ňom krajčírstvo, ktorému bola priznaná vyššia úroveň aj preto, že sa viazalo hlavne na mestá, pretože na vidieku pretrvávala tradícia nosenia ľudového, doma zhotovovaného odevu. Ďalšími, čo do počtosti živnostníkov, boli stolári, hostinskí a maliari-natierači.³⁹ Prvé realizované kurzy boli preto orientované na vyššie uvedené živnosti. Boli to hlavne kurzy nenáročné na priestory a pomôcky, ktoré sa mohli konať aj mimo sídla ústavu. Okrem slovenského jazyka sa kurzy konali aj v jazyku maďarskom a nemeckom.⁴⁰ Na kurzoch boli zhotovované inštruktážne filmy – ukážky pre ďalších účastníkov, ale slúžiace aj ako propagácia činnosti ústavu. Zameranie kurzov sa postupne rozširovalo a špecializovalo, napr. obuvníci mali možnosť zúčastniť sa kurzov špecializovaných (výroba jazdeckej obuvi, výroba pletenej obuvi). Pribudli tiež kurzy zohľadňujúce technické témy: murársko-tesársky, kolársky, knihviazačský a typografický a v roku 1927 po prvýkrát bol do programu zaradený kurz strojnicky. Od toho istého roku mali živnostníci možnosť zúčastniť sa aj kurzov morenia a farbenia dreva a konzervácie drevených pamiatok. Od roku 1926 začal ústav spolupracovať s českým výtvarníkom Bohušom (Bohumilom) Šippichom a vo výkazoch sú po prvýkrát uvádzané aj kurzy pre domáci priemysel, neskôr definované ako domáca, resp. podomácka výroba. Následne, v roku 1928, sa B. Šippich stal interným zamestnancom ŠÚPZŽ vo funkcii radca živnostensko-zveľaďovacej služby – referent pre umeleckú výrobu.⁴¹ V roku 1928 z technických kurzov pribudol ku strojníckemu kurz zvrárania kovov, karosárskeho kreslenia a kurz konzervovania kameňa. Kurzy orientované na textilnú výrobu boli doplnené o kurz sceľovania látok a v rámci organizácie domácej výroby o tkáčsky kurz a kurz na výrobu ozdobných predmetov kožušnických. V nasledujúcom roku patril z technických kurzov k najfrekventovanejším kurz na opravu výbušných motorov a karosársky kurz. Ako nová téma sa objavujú kurzy elektrotechnický, natieračský, pozlacovačský a kurz venovaný stavebným živnostiam. Z oblasti domácej výroby je po prvýkrát otvorený kurz pre výrobu ozdobných predmetov zo slamy a sústružnícky (tokársky) kurz.⁴² V oblasti služieb je od roku 1929 novou témou aranžérstvo a výroba aranžérskych pomôcok a kurz maliarstva písma. Tomuto, v tom čase novému umeniu reklamy, začal sa ústav venovať po tom, ako sa B. Šippich zúčastnil svetového kongresu o reklame v Berlíne.⁴³ O tom, že túto oblasť činnosti považoval ústav za mimoriadne

³⁷ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 20.

³⁸ URBAN, Albert. *Živnostenské pomery na Slovensku*. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1925, s. 12-17.

³⁹ URBAN, A. Cit. 38, s. 12-17.

⁴⁰ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1926. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností, 1927, s. 30. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

⁴¹ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 10.

⁴² Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností za rok 1925. Cit. 14. Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1927. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1927. Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25. Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Cit. 27. Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1926. Cit. 40, SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

⁴³ ŠIPPICH, Bohuš. Umenie a živnosti. In Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Martin : ŠÚPZŽ v Turčianskom Sv. Martine, 1930, s. 7.

perspektívnu, svedčí skutočnosť, že v roku 1932 boli inštruktormi aranžérského kurzu odborní učitelia z Prahy a Drážďan. V roku 1930 pribudli kurz železobetónarský, kurz perspektívneho kreslenia a odborný kurz stolársky pre kreslenie a detailovanie moderného nábytku. V roku 1931 sa po prvýkrát v rámci kurzovej činnosti objavujú odborné kurzy šoférske a inštalatérske. V rámci drevospracujúcich kurzov sa po prvýkrát konal špeciálny kurz striekacích techník lakovačských, resp. špeciálny kurz striekania politúry a lakovania nábytku. Neskôr sa frekventovaným stáva strelmajstrovský kurz (kurz pre trhanie skál).⁴⁴ Celkovo sa kurzy prispôbovali požiadavkám zo strany živnostníkov, spotrebiteľským trendom i aktuálnym potrebám spoločnosti a ich obsah prechádzal od všeobecných znalostí a zručností k užšej špecializácii. Aby boli dostupné širšiemu okruhu záujemcov, bol v roku 1932 založený Spolok pre podporovanie chudobných kurzistov, ktorého cieľom bolo poskytovať podporu vo forme úhrad zápisného, ubytovacích a stravovacích nákladov, nákladov na lekárske ošetrovanie a pod.⁴⁵ Frekventantom kurzov ŠÚPZŽ poskytoval aj ubytovanie v objekte ústavu, o ktoré bol veľký záujem. Spolu v rokoch 1923 – 1938 bolo realizovaných 637 kurzov, ktorých sa zúčastnilo 13 632 frekventantov.⁴⁶

Z hľadiska obsahového zamerania, v zmysle klasifikácie M. Kaľavského, je možné kurzy realizované ŠÚPZŽ rozdeliť do nasledovných skupín: pre drevospracujúce remeslá (debnárske, kolárske, košíkárské), pre kovospracujúce a technické remeslá (strojnícke, typografické, zvaračské, podkúvačské a až po roku 1939 realizované kovotokárske a drotárske), pre stavebné remeslá (murársko-tesárske, kurzy pre staviteľov, stavbyvedúcich a dozorcov stavieb), pre odevné remeslá (obuvnícke, krajčírské, kožušnícke), potravinárske remeslá, ľudovú umeleckú výrobu, pre obchod a služby a iné kurzy (kníhviazačské, na výrobu umelého kameňa, vulkanizovanie galoší a snehoviek, písmomaliarske, lakovačské, pre napodobňovanie dreva a mramorov, pre špeciálne nátery so štukatúrami, linkrustové techniky (techniky plastických úprav stien, predovšetkým verejných priestorov chodieb, schodísk a vestibulov), strelmajstrovské, pre fotografov z povolenia, pre živnostníckych funkcionárov a všeobecné živnostenské kurzy.⁴⁷

Domáci priemysel

Už bolo uvedené, že v rámci kurzov bola od roku 1926 osobitná pozornosť venovaná oblasti, pre ktorú dnes používame termín ľudová umelecká výroba.⁴⁸ ŠÚPZŽ pre túto oblasť činnosti používal termín domáci priemysel, neskôr termín domáca, resp. po-domácka výroba.⁴⁹ Osobitnú pozornosť jej venujeme preto, že práve pri jej organizácii

⁴⁴ SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 3, inv. č. 4 – 8. Evidencia kurzov. Živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1930, s. 7.

⁴⁵ Dvadsať rokov Ústavu v zrkadle výročných správ. Cit. 3, s. 15.

⁴⁶ RUMAN, M. O. Cit. 3, s. 21.

⁴⁷ KAĽAVSKÝ, Michal. Živnostensko-zveľaďovacia akcia na Slovensku. In *Zborník Slovenského národného múzea*. Roč. LXXIV, 1980, HISTÓRIA 20, s. 177-203.

⁴⁸ Ľudová umelecká výroba je priamym pokračovaním ľudových výrob, a to najmä používaním prvkov (prírodné materiály, prevzaté techniky, motívy). Môže ísť o neškolenú výtvarnú tvorbu, často s dôrazom na estetickú zložku zhotovovaných predmetov. Názov sa začal uplatňovať po druhej svetovej vojne na označenie výroby organizovanej predovšetkým inštitúciami, ako boli výrobné družstvá a spolky. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 316-317.

⁴⁹ Pojem bol priebežne upresňovaný, hlavne vo vzťahu k remeselnej a umeleckej výrobe. V správach o činnosti ústavu sa v roku 1928 napríklad uvádza: „... je mnoho ráz veľmi ťažko odlúčiť prácu remeselnícku od práce ľudového umelca a mnoho výrobkov, prichádzajúcich na trh v mene domáceho priemyslu, prešlo oboma rukami.“ In Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 18.

sa ako organizátor i ako inštruktor mimoriadne angažoval akademický maliar Bohuš Šippich, jedna z najvýraznejších českých osobností, pôsobiacich v Štátnom ústave pre zveľaďovanie živností. Už v správe o činnosti ústavu za rok 1926 sa po prvýkrát objavuje príspevok B. Šippicha, v tom čase externého spolupracovníka, kde píše: „... využitie všetkých pokladov prírodných, všetkého nadania a schopností ľudových vrstiev, vo všetkých odboroch ľudového umenia, podomáceho priemyslu a všetkých remesiel je hlavnou kapiťolou v programe Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností“.⁵⁰ Ďalej tu uvádza: „Dary v odkaze ľudového umenia ukryté, rozpadávajú sa na starých pamiatkach, prechádzajú do zapomenutia v tuhnúcich rukách našich otcov, ktorí vedeli vložiť radosť a krásu svojho ušľachtilého ducha do predmetov dennej potreby. Vnútorne hodnoty techniky slohu ľudového umenia sú pre zakladanie domáceho priemyslu veľkého významu, lebo dávajú našim výrobkom jedinečný, osobitý ráz kraja, zeme, národa i doby... Pri zveľaďovacích prácach podomáceho priemyslu nestačí však len vonkajšie kopírovanie foriem, je treba vniknúť do živej tvorby v duchu času.“⁵¹ Aj vzhľadom na to, že domáci priemysel bol považovaný za dôležitú doplnkovú formu hospodárenia, hlavne v menej úrodných oblastiach Slovenska, bol v roku 1926 na podnet ústavu B. Šippich ministerstvom vyslaný na študijnú cestu do zahraničia. Jej cieľom malo byť získanie podnetov pre využívanie dosiaľ nespracovávaných a nevyužívaných prírodných materiálov, ale hlavne štúdium odbytových podmienok pre domáce výrobky.

Následne sa pod vedením B. Šippicha konali prvé kurzy pre domáci priemysel, a to v Kremnici, Banskej Štiavnici a Kyjaticiach. V Kremnici bol organizovaný hračkársky kurz, ktorý sa neskôr stal základom „... prvej väčšej hračkárskej výroby na Slovensku“.⁵² Orientovaný bol na spracovanie dreva, plsti (hune) a prútia. Z dreva boli vyrábané „... doskové hračky plastické a ploché, figúry – koníci, vozidlá latové, primitívne kone rezbárske, klinové profily“⁵³. Z plsti, ktorej bolo potrebné – vzhľadom na jej hojnú produkciu v podmienkach Slovenska – nájsť nové uplatnenie, boli v rámci kurzu zhotovené hračky (koníky, labute, kačky, žaby, sedliaci, sedliacky, holubice, srdiečka) zdobené „... šnórovými ornamentmi a farebnými výsekmi, ktoré nahrádzujú ťažké vyšívanie plôch, čím vznikla rázovitá hračka slovenská“.⁵⁴ Prútie bolo využité ako materiál „... ku montovaniu žánrových figúr“⁵⁵, pričom Šippich konštatoval, že „... táto výrazná technika valcová, veľmi ľahká pre vyrábanie plastických figúr, nahrádza obťažnú techniku rezania z jedného kusa, podáva vo svojej zásadnej štylizácii valcovej výrazné typy ľudového štýlu, ktorý zvlášte sa uplatňuje na figúrkach“⁵⁶. Kurz v Banskej Štiavnici sa taktiež orientoval na spracovanie plsti, v tomto prípade však na výrobu odevných súčastí (rukávniky, detské kabátiky), úžitkových (kabelky, záložky do kníh, rámčeky) a votívnych predmetov. Tretím bol kurz zameraný na využitie techník dreveného sgrafita, realizovaný v gemerskej obci Kyjatice. Na niekdajšiu výrobu súsekov, skriň a ojedinelých hračiek v Kyjaticiach upozornil v roku 1925 Štátny ústav pre zveľaďovanie živností tamojší učiteľ. Vzhľadom na to, že znalosť techniky spracovania dreva štiepaním a jeho výzdoba

⁵⁰ ŠIPPICH, Bohuš. Správa o činnosti konanej pre povznesenie domáceho priemyslu na Slovensku. In Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1926. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1927, s. 9.

⁵¹ ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 9.

⁵² ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 11.

⁵³ ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 11.

⁵⁴ ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 10.

⁵⁵ ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 11.

⁵⁶ ŠIPPICH, B. Cit. 50, s. 11.

špecifickým škrabaným ornamentom tu bola ešte zachovaná, rozhodol sa ŠÚPZZ výrobu v Kyjaticiach oživiť zorganizovaním kurzu. Cieľom kurzu realizovaného na prelome rokov 1926 – 1927 bolo zachovať pôvodné technologické a výtvarné princípy a zároveň ich prispôbiť súčasným podmienkam a požiadavkám. Frekventantmi boli obyvatelia Kyjatíc a niektorých susediacich dedín, ktorých otcovia boli nositeľmi pôvodnej kyjatickej výroby.⁵⁷ Spočiatku zo strany ŠÚPZZ prevládala snaha oživiť pôvodný sortiment, doplnený o výrobu nábytku, no postupne sa sústredila na výrobu hračiek a upomienkových predmetov.⁵⁸ Napriek tomu, že miniatúry ľudového nábytku a ojedinele aj detské hračky boli v Kyjaticiach vyrábané už v rámci pôvodnej produkcie, zásluha na rozšírení ich sortimentu a inovácii vzorov patrí B. Šippichovi. Jeho vplyv na kyjatickú produkciu hračiek zdôraznil Pavol Stano v správe z rozsiahleho výskumu výroby ľudových hračiek, realizovaného v Kyjaticiach v roku 1957: „Do skladby ornamentu, aký sa použil na hračkách, dosť podstatne zasiahol vlastnými návrhmi akademický maliar Šippich. Urobil tak s mierou a pochopením pre zachovanie tradičného charakteru pôvodného ornamentu, aký sa oddávna uplatnil na susekoch. Ináč v celej kyjatickej akcii (výroba hračiek v širšom rámci, použitie dreva, výrobné postupy, technika a skladba ornamentu) sa v značnej miere uplatnil vplyv výtvarníka. Podobné pokusy na Slovensku v odvetví dreva sú dosť ojedinelé a v kyjatickom prípade ich možno označiť za úspešné. Výtvarník Šippich mienil vytvoriť čosi nové, vykonal to však obozretným rešpektovaním všetkých tradičných prvkov. Nakoľko ponechal voľné pole invencii samotných ľudových výrobcov, bolo by treba hlbším výskumom ešte ozrejmiť.“⁵⁹ Ďalší kurz (kurz pre vývoznú úpravu drevených hračiek a upomienkových predmetov) sa v Kyjaticiach konal až v roku 1934 (opäť pod vedením B. Šippicha, za spolupráce stolára J. Kralovanského), kedy už pozornosť a trvalú a systematickú podporu kyjatickej výrobe prevzal spolok Slovenská práca. Z korešpondencie i výročných správ spolku vyplýva, že táto pomoc, okrem organizačného zabezpečenia samotnej výroby vrátane zabezpečovania materiálu a vytvárania prototypov hračiek, siahala až po iniciovanie výstavby cesty z Rimavskej Soboty do Kyjatíc, čo malo vyriešiť nielen izoláciu lokality, ale hlavne zabezpečiť bezproblémovú distribúciu výrobkov. Jej súčasťou bola aj starostlivosť o sociálne zabezpečenie výrobcov a predaj na rôznych propagačných výstavných podujatiach na Slovensku (Martin, Bratislava, Vysoké Tatry) i v Čechách (osobitne v Prahe) a jeho sprostredkovanie.⁶⁰ Zaujímavá je aj informácia o snahách o vývoz kyjatických hračiek do zahraničia, nachádzajúca sa na stránkach výročnej správy spolku Slovenská práca za roky 1933 – 1934: „Prostredníctvom exportnej firmy F. Brabník v T. Sv. Martine boli usporiadané propagačné výstavky slovenských výrobkov na veľtrhu v Lyone, Tunise, Marrakéši a Paríži, kde boli okrem iných vystavené aj hračky z Kyjatíc... Kyjatickým hračkám pri pochvale ich originalnosti bola vytýkaná nestálosť ich farieb a neskladnosť. Farba ich v tropických krajoch mizne

⁵⁷ STANO, Pavol. Výskum ľudových hračiek. Výskumná správa z roku 1957. In LINKOVÁ, Michala. *Remeslo pre 21. storočie*. Dizertačná práca, obhájená na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, 2016, s. 154.

⁵⁸ „K snadnejšiemu rozvážaniu kyjatických výrobkov do sveta po dedinách a na trhy zavedená bola výroba predmetov menších, a to upomienkových predmetov a hračiek, ktoré výrobcovia sami po domácnostiach rozpredávajú i snadnejšie na trhy s nimi chodia. To v podstate osožilo najviac tejto výrobe, lebo výrobcí nemali dosiaľ artiklu, ktorý by bol schopný podomového obchodu, ktorý je pre nich najúčinnjším.“ In Správa o činnosti Spolku Slovenská práca za roky 1929 – 1930. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Martin, fond Spolok Slovenská práca, s. 30.

⁵⁹ STANO, Pavol. Ľudové hračky z Kyjatíc. In *Umění a řemesla*, 4/1959, s. 163-164.

⁶⁰ Zpráva o činnosti spolku Slovenská práca v Turč. Sv. Martine za rok 1934. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Martin, fond Spolok Slovenská práca, s. 3.

v 3 až 5 dňoch úplne. Kone, kohúty, jelene sú žiadané ako hračky do piesku, však nestálosť farieb znemožňuje ich stále rozšírenie.“⁶¹ Ďalšia správa o činnosti prináša informáciu o tom, že „pre výrobu kyjatických hračiek a pamiatkových predmetov prevedené boli pokusné práce vo využití lakových farieb olejových a lakových farieb liehových“⁶², čo zrejme znamenalo zásadnú zmenu vo finálnej úprave kyjatickej produkcie, vyvolanú požiadavkami trhu. Spolok sa zaoberal aj optimalizáciou pracovných nástrojov „... zdokonalením kyjatických kružidiel, struhov a vyhľadáním vhodných farieb, čím rozširuje sa pestrosť pôsobivosti, bohatosť a jemnosť dekorov i uplatnenie kyjatickej techniky na jemnejších predmetoch“.⁶³

Následné kurzy z oblasti domáceho priemyslu sa postupne zameriavali aj na ďalšie prírodné materiály (textilné vlákna, hlina, koža). V roku 1927 bol zorganizovaný kurz na spracovanie dreva (stolárstvo, rezbárstvo, tokárstvo) v Liptovskom Hrádku; kurz na spracovanie hlíny (upomienková keramika, hlinené hračky) v Novej Bani a Pukanci a kurz na spracovanie textilných vlákien (tkanie a ručné viazanie kobercov) v Košiciach a Brezne.⁶⁴ O tom, že snahy ústavu o organizáciu domáceho priemyslu sa spočiatku nestretávali s veľkým porozumením a vyžadovali si značné úsilie zo strany inštruktorov, vypovedajú opäť stránky výročných správ: „Tá okolnosť, že domáci priemysel zapustil korene hlavne v krajoch chudobných, od sveta odlúčených, v miestach, kde údelom človeku bola len bieda a život tvrdý, nevládny, iste vysvetľuje počiatočnú nedôveru, s ktorou domáci pracovníci prijímali ponúkanú im pomocnú ruku k zvýšeniu výrobných a odbytových možností. Len nezlomnou energiou, vytrvalosťou a svedomitým prevedením kurzov odstránené boli najväčšie prekážky, postavené v cestu spojenia vidieckeho výrobcu a mestského spotrebiteľa. Zásluhou inštruktora týchto kurzov, akademického maliara Bohuša Šippicha, zavedené boli do výroby predmety bazírujúce na pôvodných technikách a dovednostiach, ale veľmi hľadané dnes už na trhoch domácich i zahraničných.“⁶⁵

Zrejme hlavne zásluhou B. Šippicha bolo v roku 1929 možné konštatovať: „V pečlivosti o domáci priemysel slovenský vykonal ústav všetko, čo pre udržanie a zdokonalenie tejto na Slovensku dôležitej zárobkovej činnosti bolo aktuálne a ústavu na riešenie predostreté. Kurzovníctvo pomáha ľudu, hlavne z radov drobných živnostníkov, naučiť sa použiť rozličných mu známych techník k zhotovovaniu tovaru i v dnešnej dobe konštruktivizmu a dekoratívnej jednoduchosti odbytu schopného.“⁶⁶ V ďalších rokoch pokračovali tkáčske kurzy (v Rajci, Polhore a Chrastnom), kurzy na domácu výrobu kobercov (okolie Čadce a Žiliny), sústružnícky (tokársky) v Starej Turej a po prvýkrát sa spomína kurz pre výrobu ozdobných predmetov zo slamy, konaný v Zlatej Ide. Zároveň boli preverené možnosti pre aktivizáciu hrnčiarскеj výroby v Novej Bani, Brehoch a Pukanci „... aby táto dekoratívne osobitná hrnčiarскеa výroba bola udržaná a existenčné možnosti hrnčiarov zabezpečené i keramikou úžitkovou, dnešným požiadavkám ako vzhladom,

⁶¹ Výročná správa spolku Slovenská práca za roky 1933 – 1934. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Martin, fond Spolok Slovenská práca, s. 3.

⁶² Výročná správa spolku Slovenská práca za roky 1933 – 1934. Cit. 61, s. 3.

⁶³ Domáci priemysel. In Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1927. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1928, s. 20-21. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

⁶⁴ Domáci priemysel. In Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1927. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1928, s. 20-21. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

⁶⁵ Domáci priemysel. Cit. 64, s. 20-21.

⁶⁶ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Cit. 27, s. 27.

tak kvalitou i lacnotou úplne vyhovujúcou“.⁶⁷ Za týmto účelom ústav zabezpečil skúšky keramických hlin (z Pukanca a Modry) v Ústave pre keramiku a sklárstvo pri Českom vysokom učení technickom v Prahe. Podporou keramickej výroby mal byť aj neskôr, v roku 1935, ŠÚPZZ vypísaný verejný súbeh na úžitkové predmety z pálenej hliny, upotrebitelné v domácnosti a predmety využiteľné v technike alebo v živnostenskej výrobe (fľaše, obaly, reklamné nádoby, predmety izolačné, filtračné, laboratórne...). Súťaž bola anonymná s tým, že udelením ktorejkoľvek ceny prechádzalo autorské právo bezvýhradne na ŠÚPZZ. Porota si zároveň vyhradila právo navrhnúť ďalšie práce na zakúpenie pre ŠÚPZZ.⁶⁸ V rámci snahy o využitie domácich surovín ústav zorganizoval niekoľko dotazníkových akcií ohľadne návrhov na využitie materiálu, vhodného na domáce spracovanie v jednotlivých regiónoch Slovenska. Oddelenie umeleckej výroby ústavu zároveň vypracovalo nové vzory pre domácich výrobcov v Mošovciach (kožušníctvo), Kremnici, Pukanci, Novej Bani (keramika) a v Rajci (textilné vlákna). Deklarovanú snahu o prispôsobenie vidieckych výrob súčasným potrebám mesta⁶⁹ ilustruje zameranie kurzov, realizovaných ústavom v roku 1934: kurzy domáceho tkáčstva pre zužitkovanie slovenskej čiernej vlny⁷⁰ v Belej; domáci tkáčsky kurz pre nové druhy handrových kobercov⁷¹ v Ivančinej; kurz pre domáce pletenie zeleninárskych a ovocinárskych košov v Panických Dravciach; kurz domáceho tkáčstva z ľanu a z farebných ľanových látok vzorkovaných, vrátane výučby domáceho farbenia ľanového vlákna a tkania vzorovaných látok ľanových pre uteráky, obrusy, záclonky, poťahové látky a pod.; výtvarno-keramický kurz v Šivicich a kurz pre novú úpravu kyjatických drevených hračiek.⁷²

Odbyt výrobkov zhotovených v rámci kurzov pôvodne nebol prioritou ústavu a riešený bol hlavne v spolupráci s akciovou spoločnosťou pre ľudový umelecký priemysel Detva v Bratislave a spolkom Lipa v Martine. Preto „... aby umožnil trvalé zabezpečenie výsledkov svojich kurzov pre domáci priemysel pečlivosťou o odbyt výrobkov domácich pracovníkov“⁷³ inicioval ŠÚPZZ vznik spolku Slovenská práca (ďalej SSP), ktorého zakladajúce valné zhromaždenie sa konalo 7. marca 1928 v Martine.⁷⁴ Novoutvorený spolok bol so ŠÚPZZ prepojený organizačne aj personálne: jednatelom jeho výboru bol riaditeľ ŠÚPZZ A. Urban, tajomníkom B. Šippich. Výbor spolku bol 50-členný, na čele s predsedom Dr. Jozefom Škultétym.⁷⁵ Stanovy definovali cieľ spolku Slovenská práca

⁶⁷ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1929. Cit. 27, s. 27.

⁶⁸ Zprávy ŠÚPZZ v Turčianskom Svätom Martine. Verejný súbeh na úžitkové predmety z pálenej hliny. In Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XVII, 1935, č. 9, s. 4.

⁶⁹ Domáci priemysel. In Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XVII, 1935, č. 18, s. 7.

⁷⁰ Domáci priemysel. Cit. 69, s. 7. „Ako novinka vyvzorkované boli topánky s naväzovanou podošvou v technike perskej pre leštenie parketov, mäkké kartáče látkové a rukavice na stieranie prachu. Vyvzorkované boli i vlnené rohožky, dvojsovné behúne, slučkové podložky z vlny čiernej alebo tmavošedej, len málo prizdobené vlnou farbistou“.

⁷¹ Domáci priemysel. Cit. 69, s. 7. „Zo starých handričiek rovnako roztriedených boli zhotovené handrové koberce pravidelných vzorov s plochami rozličných rozmerov v útku, takže boli docielené vzory stupňovité, špicaté na rozdiel od línií útkových.“

⁷² Domáci priemysel. Cit. 64.

⁷³ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 25.

⁷⁴ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 20.

⁷⁵ *Národné noviny*. Roč. LIX, 1928, č. 31, s. 1.

nasledovne: „Spolok má za cieľ ochranu a pečlivosť o vývoj osobitej práce slovenskej poľažne karpatskoruskej a jej uplatnenie vo všetkých zložkách modernej výroby a obchodu, t. j. pečuje:

- a) o hospodárske využitie ľudového umenia, domácich techník, surovín a hmôt výrobných;
- b) o zabezpečenie zdravého vývoja slovenskej a podkarpatskoruskej práce;
- c) o propagandu a odbyt slovenskej práce medzi spotrebiteľmi i medzi obchodníkmi;
- d) o ochranu slovenskej práce pred znehodnotením, povrchným kupčením, falošným svojrázom a cudzími vplyvmi;
- e) o hmotnú ochranu slovenskej práce na trhu domácom i zahraničnom a o sociálne zabezpečenie vyrábateľov.“⁷⁶

ŠÚPŽŽ a spolok Slovenská práca sa následne na činnostiach deklarovaných vo svojich stanovách (prednášková, kurzová a výstavná činnosť, propagácia, zriaďovanie, zakupovanie alebo zdokonaľovanie vzorných podnikov, zriaďovanie zbierok výrobkov a výrobných pomôcok, poskytovanie štipendií, zriaďovanie podporných fondov a i.) podieľali spoločne, no spolok Slovenská práca akcentoval práve zabezpečovanie predaja výrobkov „ľudového podomáckeho priemyslu“. Ilustráciou jeho aktivít je inzerát uverejnený roku 1933 v dobovej tlači, avizujúci aj vyslovene nekonvenčné spôsoby výučby, maximálne ústretové voči prípadným záujemcom: „Spolok Slovenská práca žiada o spoluprácu širšiu verejnú, ktorá by pri vyznačených cieľoch mohla pomáhať. Ak sú niekde miestne pomery v podomácej výrobe priaznivé pre zriadenie kurzov, spolok ich vykoná. Zriadenie kurzov vyžaduje najmenej 15 – 20 účastníkov, ktorí niektorý druh ručnej výroby ovládajú a mohli by sa zúčastniť v mieste 4-týždňového vyučovania. Zápisné a školné sa na kurzoch neplatí, ani učiteľ nijaký plat pre seba nevyberá. Požaduje sa zaopatrenie miestnosti so svetlom, prípadne s kurivom, keď ide o vyučovanie hromadné. Podľa druhu a potreby výroby môže sa vykonať i podomácke vyučovanie, takže učiteľ jednotlivých pracovníkov navštevuje a ich práce im opravuje. Cvičný materiál a materiál demonštračný dodá spolok.“⁷⁷ Nemajetným kurzistom spolok poskytoval podpory na cestovné a pracovné pomôcky.

Od roku 1933 sa ústav v spolupráci so spolkom Slovenská práca sústredil na ďalší, potenciálne v rámci exportu domácej výroby využiteľný materiál – lyko⁷⁸. Za týmto účelom bol B. Šippich vyslaný na informačnú cestu po Morave, aby sa zoznámil s novými technikami pletenia lykových predmetov a obuvi. Po úspešných technických skúškach zorganizoval v apríli až máji toho istého roka kurz pre vzorkovanie a výcvik lykových lykových predmetov. Viedli ho B. Šippich a Marie Šippichová, učiteľka ručných prác. Na tvorbe vzoriek sa podieľala Pavla Hamplová, pomocná učiteľka lykových prác. Učebná osnova kurzu obsahovala: farbenie lyka, jeho prípravu, pletenie páskov so 6-8-12 prameňmi, háčkovanie lykom, stĺpkové hviezdy, stĺpkové pásky a techniky kombinované.

⁷⁶ Stanovy spolku Slovenská práca. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Martin, fond Spolok Slovenská práca.

⁷⁷ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XV, 1933, č. 23, s. 5.

⁷⁸ „Lyko a mäkký rákos sú materiály, ktoré nie sú postihnuté vysokým clom a preto môžu byť prostriedkami vývozu našej domácej práce za hranicami. Spolok Slovenská práca vykonal všetky skúšky pletárskeho materiálu a kombinácií techník, ktoré v pletení rákosu, lyka a slamy prichádzajú v platnosť, vyskúšal i nové techniky a urobil pokusné práce v novom uplatnení lyka a nových lykových predmetov na trhu zahraničnom.“ In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XV, 1933, č. 23, s. 4.

Pletenie topánok s plnou подоšvou, pletenie zvrškov, pletenie na stred a na rám. Plastické ozdoby, opletané otvory a nové vzory ozdôb a vzoru tašiek a pásiakov. Bolo konštatované, že pokusné a vzorkovacie práce priniesli dobré výsledky v podobe pôvodných noviniek, ktorých výroba, ako sa predpokladalo, poskytne zamestnanie až pre 500 pracovníčok.⁷⁹ Následne Obchodná a priemyselná komora v Bratislave vydala Svedectvo o ochrannej vzorke a zapísaní do vzorkového zoznamu pod č. 1253 na vzorky z lyka a slamy zhotovených predmetov pre Mariu Šippichovú, inštruktorku kurzu ručných prác v Martine.⁸⁰

Jedným z najvýznamnejších podujatí ŠÚPZŽ v oblasti domácej výroby, pripravených v spolupráci so spolkom Slovenská práca, bola výstava ľudovej keramiky v Šiveticiach, konaná v dňoch 10. až 17. júna 1934. Predchádzal jej hrnčiarsky kurz s inštruktormi A. Urbanom a J. Bajným (hrnčiarskym majstrom z Pukanca) a Špeciálny výtvarno-maliarsky kurz keramický s inštruktorom B. Šippichom. Cieľom kurzu i následnej výstavy bolo oživenie a propagácia zanikajúcej hrnčiarskej výroby v tejto obci, spôsobená nielen konkurenciou továrenskej produkcie, ale do značnej miery aj stratou pôvodných odbyťísk v dôsledku vytýčenia nových štátnych hraníc. „Podnet na usporiadanie výstavy dal riaditeľ ústavu ing. A. Urban, pri prvom hrnčiarskom kurze, ktorý viedol. Miestne kruhy chystali sa spočiatku usporiadať len obvyklú okrskovú výstavu, ktorá by nebola mala pozoruhodnejšieho významu. Zato bolo treba soznámiť československú verejnosť so slovenskými hrnčiarimi šivetickými a tak ich odškodniť za poprevratovú stratu maďarských odbyťísk. Až keď riaditeľ ústavu sa zaručil za všestrannú podporu výstavy Ústavom pre zveľaďovanie živností, stretla sa myšlienka s priaznivým prijatím u miestnych činiteľov. Úspech jej bol skvelý, k čomu dopomohla predovšetkým pripravenosť výstavného výboru, ktorý sa chytro do svojej úlohy vžil a šťastné riešenie expozícií, pripravených a navrhnutých Bohušom Šippichom, riaditeľom živn. zveľ. služby, ktorý mal i osobný dozor nad vykonaním celej výstavnej inštalácie. V širokom okolí sossbierané a roztriedené boli pôvodné staré kusy keramiky šiveticej, ktoré boli základom historického oddelenia výstavy a pevnou základňou pre vývin ďalšej práce. Výstava bola rozdelená po celej dedine. Každý výrobca mal svoju vlastnú expozíciu, kde vystavoval nielen svoje výrobky, ale i návštevníkom výstavy predvádzal postup hrnčiarskej výroby, takže po prehliadke všetkých expozícií výrobcom návštevník prehliadol všetky výrobné postupy od prípravy hliny až k vyberaniu tovaru z pece.“⁸¹ Podujatie bolo na podnet A. Urbana realizované pod záštitou krajského prezidenta Jozefa Országha a bola mu venovaná mimoriadna pozornosť aj na stránkach dobovej tlače. Zaujímavým dokladom o jej konaní je *Pamätná kniha výstavy ľudovej keramiky v Šiveticiach 10. – 17. júna 1934*, uložená v zbierkovom fonde SNM – Historického múzea, obsahujúca údaje o histórii spracovania hliny v obci, aktuálny zoznam výrobcov, ukážky najčastejšie používaných dekórov miestnymi výrobcami, bohatú fotodokumentáciu i ukážky príspevkov v dobovej tlači.⁸²

⁷⁹ Zprávy Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností. In *Slovenský remeselník a obchodník so zpravami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XV, 1933, č. 23, s. 4.

⁸⁰ Zbierkový fond SNM v Martine, evid. č. E-15 768, obuv lyková.

⁸¹ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1934. In *Slovenský remeselník a obchodník so zpravami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVII, 1935, č. 18, s. 5-6.

⁸² „Obyvatelia obce Šivetice popri roľníctve odnepamätajú sa zaoberali výrobou hlinených nádob. Chotár šivetický sa k tomuto remeslu hodil, lebo je bohatý na hrnčiarsku hlinu. Svoje výrobky rozvážali po celom bývalom Uhorsku, kde nazbierali pšenicu, ktorá hradila nedostatok domácej úrody. I v súčasnej dobe pochodia všetky úrodnejšie kraje východného Slovenska s tým rozdielom, že pred 20 – 30 rokmi takmer z každého dvora vychádzal nádobami naplnený hrnčiarsky voz „na cestu“, kdežto dnes už sotva nájdeme 12 samostatných hrnčiarov. Príčinu tohto úpadku môžeme hľadať nie azda v jakosti výrobkov, ale v strate bývalých odbyťísk a

Z výročných správ spolku Slovenská práca sa dozvedáme aj o pozornosti venovanej ďalším materiálom a technikám. V oblasti spracovania textilných vlákien to bola výroba paličkovanej čipky, vyšívanie, výroba handrovo-vlnených kobercov a nových gobelínových techník s uplatnením slovenských prvkov. Spolok sa zaoberal aj otázkou slovenských droťárov. Vypracoval návrhy drôtených ozdôb na vianočné stromčeky, hračky, reklamné pomôcky pre výkladné skrine a z drôtu zhotovené reklamné nápisy.⁸³

Pre naplnenie svojho zámeru – ekonomického zhodnocovania domácej výroby, spolok organizoval predajné výstavy (pravidelne v budove ŠÚPZZ a Národnom dome v Martine, ale napr. aj vo Vysokých Tatrách a Prahe) a obosielal výstavné podujatia iných subjektov. V rámci propagácie slovenských výrobkov vydal leták s textom „Kupujte domáce výrobky!“ určený živnostenským spoločenstvám, okresným úradom a rôznym korporáciám, dbal aj na distribúciu fotografií predmetov z produkcie domácich výrobcov centrálnym inštitúciám a časopisom.⁸⁴ V záležitostiach domácej výroby kooperoval aj s divíziou Čsl. Červeného kríža v Martine, v spolupráci s ktorým zisťoval stav domáceho priemyslu na Slovensku. Predmety zhotovené v rámci kurzov domácej výroby, prototypy navrhnuté B. Šippichom a autentické artefakty z jednotlivých lokalít sústredil B. Šippich do svojej súkromnej zbierky. Po jeho náhľom úmrtí v roku 1935 žiadal ŠÚPZZ o jej prevzatie⁸⁵, no ministerstvo obchodu sa rozhodlo darovať túto kolekciu Slovenskému národnému múzeu v Martine, ktoré ju v roku 1937 zaradilo do svojich zbierok, pričom jej najväčšia časť bola zaradená do tematického fondu ľudových hračiek.

INÉ OBLASTI ČINNOSTI ÚSTAVU

Činnosť výstavná

Za mimoriadne efektívnu formu prezentácie poslanca a výsledkov svojich aktivít považoval ústav výstavnú činnosť. V roku 1925 zorganizoval spolu 15 miestnych výstav učňovských prác na území celého Slovenska a následne *Ústrednú výstavu učňovských prác* v budove martinskej Sokolovne. Táto výstava bola považovaná za vzor v budúcnosti pripravovaných miestnych výstav, ale zároveň prvok, ktorým bolo možné dosiahnuť porozumenie živnostenských kruhov pre tento dôležitý prostriedok učňovskej výchovy. Úspešní účastníci výstavy boli ocenení pamätným diplomom a zlatým dukátom. Podobne koncipované výstavy realizoval ústav počas celého hodnoteného obdobia, teda ešte aj v roku 1938. Ďalšími, v roku 1925 usporiadanými výstavami, bola „výstava Ľudového umenia zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi realizovaná v priestore kasína Národného Domu v Turč. Sv. Martine, zastúpená aj exponátmi Matice slovenskej, Lipy a Detvy a výstava v dvorane Národného Domu, prezentujúca rozmanité odbory živnostenskej práce“.⁸⁶ Dočasné, príležitostne organizované výstavy, venované parciálnym témam (technológiám, pracovným pomôckam, materiálom, kurzovým výrobkom) boli v budove

potom aj v konkurenčnej továrenskej výrobe.“ Pamätná kniha výstavy ľudovej keramiky v Šiveticiach 10. – 17. júna 1934. SNM – Historické múzeum, evid. č. E-17424.

⁸³ Výročná správa spolku Slovenská práca za roky 1933 – 1934. Cit. 61, s. 4.

⁸⁴ Zpráva o činnosti spolku „Slovenská práca“ za rok 1932 – 1933. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Martin, fond Spolok Slovenská práca.

⁸⁵ „Výbor (výkonný výbor kuratória ŠÚPZZ – pozn. HZ) sa usniesol požiadať ministerstvo obchodu, aby umožnilo zachovať jeho zbierky ľudových výrobkov, medzi ktorými sú vzácne unikáty, pre ústav. Tiež bolo usnesené usilovať o vydanie zbierky slovenských krojových štúdií a ornamentov sossbieraných zosnulým.“ In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVII, 1935, č. 22, s. 3.

⁸⁶ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností za rok 1925. Cit. 14, s. 18.

ŠÚPZŽ realizované priebežne počas celého analyzovaného obdobia. Okrem nich ústav organizoval aj výstavy putovné (*kočovné*), venované prezentácii výrobkov domáceho priemyslu. Osobitne úspešná bola účasť ústavu na Výstave súdobej kultúry v Brne v roku 1928, kde ŠÚPZŽ zrealizoval kompletnú expozíciu ministerstva obchodu. Výstava predstavila prehľad dovtedajšej činnosti ústavu, výsledky odborných remeselníckych kurzov a starostlivosti o domáci priemysel. Expozíciu, ocenenú aj v dobovej tlači, opakovane navštívil aj prezident T. G. Masaryk, ktorý vyzdvihol výsledky ŠÚPZŽ pri „...všestrannej pečlivosti o rozvoj rázovitého domáceho umeleckého priemyslu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi“.⁸⁷ V roku 1929 prispel ŠÚPZŽ výrobkami z kurzov na výstavu *Slovenská žena a jej dielo*, usporiadanú spolkom Živena v rámci výstavy, venovanej modernej žene v Brne a na *Podtatranskú výstavu* v Spišskej Novej Vsi, pričom túto svoju inštaláciu označil za výchovný prostriedok modernej reklamy a výstavníctva. Spolok Slovenská práca sa od roku 1935 pravidelne prezentoval výrobkami slovenského domáceho priemyslu na Dunajskom veľtrhu v Bratislave. K mimoriadnym úspechom patrila expozícia ŠÚPZŽ na Svetovej výstave v Paríži v roku 1937, ocenená čestným diplomom. Posledným významným výstavným podujatím v rámci vymedzeného časového úseku pôsobenia ústavu bola účasť na medzinárodnej výstave remesiel v Berlíne v roku 1938, ktorá ale bola realizovaná s finančnými a organizačnými problémami, poznamenanými postupne sa meniacou politickou situáciou.⁸⁸

Prednášková činnosť

Prednášková činnosť ústavu bola považovaná za možnosť rýchleho a účinného sprostredkovania nových informácií a zároveň spätnej väzby medzi odbornými pracovníkmi a živnostníkmi. Prednášky zohľadňovali témy z oblastí živnostníctva všeobecne, technického pokroku, ekonomiky, práva, organizácie práce, výstavníctva a umenia predaja. Ako prednášateľ bol mimoriadne aktívny riaditeľ ŠÚPZŽ Ing. A. Urban. Vo všeobecnosti bývali prednášky zabezpečované hlavne pracovníkmi ústavu, no medzi prednášateľmi nachádzame aj mená renomovaných odborníkov z externého prostredia z územia celého štátu. Doplnené bývali vzorovými ukážkami, obrazovým materiálom, diapozitívmi a filmami. Pre tento účel bolo v budove ústavu nainštalované premietacie zariadenie – vlastný kinematograf. Tu boli premietané aj cielene zhotovované filmové dokumenty, v prípade potreby nahrádzajúce exkurzie.

Publikačná činnosť

Prvými publikačnými výstupmi ústavu boli katalógy učňovských výstav a výročné správy. V roku 1925 vydal ŠÚPZŽ vlastným nákladom zborník *Živnostenské pomery na Slovensku a Podkarpatskej Rusi* zostavený jeho riaditeľom Ing. A. Urbanom. Následne, v roku 1926 vznikla na pôde ústavu knižnica Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Jej prvým edičným titulom bola práca autorov Ing. A. Urbana a Františka Jetonického *Základy náuky hostinskej*. V roku 1927 nasledovala publikácia

⁸⁷ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 16.

⁸⁸ Zpráva o činnosti ústavu od 1. I. do 30. VI. 1938 a program budúcej činnosti. Cit. 33, s. 6. „Organizácia našej účasti na tejto výstave nebola správne prevádzaná a bola sverená nezodpovedným rukám, ako sa ukázalo pri vydaní oficiálneho katalogu, v ktorom bol iba článok o sudeto – nemeckom remeselníctve a ako predstaviteľ tejto organizácie bol postavený p. Tichý, ktorý využil tejto príležitosti k jednostrannej informácii. V tomto katalogu bolo celkom zabudnuté ostatné živnostníctvo československé a žiadame aby kuratorium k tejto skutočnosti zaujalo svoje stanovisko.“

Úvod do hospodárneho vedenia živnostenských podnikov (autor Ing. A. Urban) a *Zkúšky tovaryšské a učňovské na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi: príručka pre živnostenské spolčenstvá, členov zkušobnej komisie, živnostenské úrady, majstrov, zkušancov a iných záujemcov* (autori Vladimír Krajška a Ing. A. Urban). Až v roku 1930 nasledovala práca Vladimíra Machálka *Pozlacovačstvo – niektoré techniky na skle, laku a polimente. Príručka pre lakýrnikov*. V roku 1935 vydal ústav publikáciu *Autogenné sváranie* (autor Ing. Emil Philadelphý). Odborní pracovníci pravidelne prispievali do odborných časopisov a špecializovaných ročeniek. Zároveň pripravovali podklady pre štatistické výkazy riadiacich orgánov. Publikačne bol mimoriadne aktívny aj externý spolupracovník ŠÚ-PZŽ Dr. Rudolf Řetovský, profesor Štátneho ref. reálneho gymnázia v Martine.

Úlohu vlastného periodika ústavu do istej miery plnil tlačový orgán Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty *Slovenský remeselník*. V roku 1924 bolo toto periodikum premenované na *Slovenský remeselník a obchodník*, s podnázvom orgán Slovenskej remeselníckej jednoty, Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turč. Sv. Martine a Sväzu živnost. záložieň a družstiev v Bratislave. V roku 1933 bol názov upresnený na *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*, čím „... konečne sa podarila snaha, aby časopis Slovenský remeselník a obchodník stal sa orgánom ústavu.“⁸⁹ Na jeho stránkach boli uverejňované aktuálne informácie, priebežné a výročné správy o činnosti ŠÚPZŽ a odborné príspevky. Od roku 1938 tu bola zriadená stála rubrika Hospodárska hliadka, v ktorej A. Urban publikoval príspevky k aktuálnym odborným témam.

Výskumná činnosť

Do tejto oblasti činnosti ústavu možno zahrnúť aktivity v správach a výkazoch označované ako výskumníctvo, skúšobníctvo a dobrozdania. Táto oblasť činnosti ústavu spočiatku narážala na nedostatok odborného personálu a nedostatok potrebného technického vybavenia, napriek tomu zahŕňala čoraz širší okruh tém – právne a technické analýzy, rozbery prírodných zdrojov (pitné a minerálne vody, prírodné materiály potenciálne využiteľné v rôznych odvetviach výroby – textilnej, keramickej, sklárskej...) a skúšky mechanizmov pre rôzne inštitúcie i súkromné osoby. Dobrozdania a vyjadrenia k záležitostiam živnostensko-právnym a živnostensko-technickým, hlavne k návrhom zákonov, vládnym nariadeniam, a ďalším návrhom a otázkam ústav poskytoval ministerstvu obchodu, obchodným a priemyselným komorám, živnostenským a iným inštitúciám. Živnostníkom poskytoval rady pri voľbe a nákupe strojov a iných výrobných pomôcok, zaopatrovaní odborných príručiek, zhospodárňovaní výroby, zavádzaní nových technických hmôt atď. ŠÚPZŽ zároveň viedol pravidelnú poradňu pre lakýrníctvo, reklamu a aranžérstvo. V súhrnnej správe o desaťročnej činnosti ŠÚPZŽ sa uvádza: „V uvedených veciach udelil ústav rady v mnoho sto prípadoch, dotýkajúcich sa skoro všetkých remeselných, koncesovaných i slobodných živností.“⁹⁰

Osobitnú agendu predstavoval výskum v oblasti domácej výroby a ľudového umenia. Ústav bol zastúpený v Ústrednom výbore pre pomoc živnostníkom vojnou poškodených,⁹¹ v komisii pre štúdium racionalizácie v živnostiach pri Čsl. národnom

⁸⁹ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami o činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XV, 1933, č. 10, s. 5.

⁹⁰ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 15.

⁹¹ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 8, s. 5.

komitete pre vedeckú organizáciu v Prahe,⁹² členom Masarykovej Akadémie Práce, Československého výskumného zväzu pre skúšanie hmôt technicky dôležitých, Jednoty k povzbuzení průmyslu v Prahe a Československej Normalizačnej Spoločnosti a podieľal sa na organizovaní Úradovne pre voľbu povolania.⁹³

Družstevníctvo

Princípom „družstevníctva“, v rámci ktorého ústav spolupracoval s existujúcimi obchodnými komorami, bolo zriaďovanie výrobných družstiev, pre živnostníkov dôležitých hlavne pri nákupe strojov. Napriek tomu, že ešte v roku 1933 bolo v správe o činnosti ŠÚPZZ konštatované, že družstevníctvo na Slovensku je stále v začiatkoch a akcie na jeho utváranie sa stretávajú s nepochopením interesantov. Ústav okrem iného spolupracoval pri združstevnení Umeleckej hračkárne v Kremnici, pri prípravách na zriadenie družstva pre ľudový textil v Brezne, družstva pre drobný drevený tovar v Starej Turej, hrnčiarskeho družstva v Novej Bani a Pukanci, obuvníckeho družstva v Krupine a pri zakladaní tkáčskeho družstva v Rajci. Vyjednával podporu pre obuvnícke družstvo v Liptovskom Mikuláši, gubášsky spolok v Jelšave, stolárske družstvo v Slovenskej Lupči, drotárske družstvo v Rovnom, výhodnejšie nájomné podmienky pre stolárske družstvo v Liptovskom Hrádku a dal opraviť stroje družstevnej súkennickej dielne v Prievidzi. Zároveň pomáhal pri likvidácii obuvníckeho družstva v Kremnici a Sabinove a drevárskeho družstva v Terchovej. V rámci propagácie družstevnej myšlienky dňa 23. februára 1929 usporiadal vo svojich priestoroch Deň slovenského živnostenského družstevníctva.⁹⁴

České osobnosti pôsobiace v ústave

Významnými aktérmi činnosti ŠÚPZZ boli v celom sledovanom období české osobnosti. Českí zamestnanci činnosť ústavu organizačne a koncepcne riadili, profilovali, ale z pozície odborných referentov zabezpečovali aj jeho každodenný program. Okrem vlastných zamestnancov ústavu sa na tejto činnosti podieľalo aj veľké množstvo inštruktorov jednotlivých kurzov, prednášateľov a spolupracovníkov. Už prvé kurzy (stolársky, krajčírsky a kurz zvárania kovov), organizované v roku 1920 iniciátorkou vzniku ŠÚPZZ – Slovenskou remeselníčkou a obchodníčkou jednotou, boli realizované za účasti českých odborníkov. Viedli ich Ing. František Strach z pražského Ústavu pro zvelebování živností, neskorší riaditeľ tohto ústavu Otto Papež a ďalší českí odborní učitelia. Prvým riaditeľom Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Svätom Martine bol Ing. Ludvík Jandera, vrchný inšpektor. Funkciu zastával do svojej predčasnej smrti v septembri 1922. Následne bol do funkcie správcu dočasne (do začiatku decembra 1922) ustanovený Ing. František Paur, inštruktor Ministerstva sociálnej starostlivosti. Po ňom, opäť dočasne, ústav viedol Ing. Josef Postl. Po jeho odchode bol ústav 4 mesiace bez správcu, až do apríla 1923, kedy bol funkciou riaditeľa ŠÚPZZ poverený Ing. Albert Urban v zaradení radca služby živnostensko-zveľadovacej a úvernej. Definitívnym riaditeľom sa stal rozhodnutím ministerstva zo dňa 19. novembra 1927 č. 7024/pres.⁹⁵ Túto funkciu zastával spolu s funkciou vedúceho chemicko-technologického oddelenia

⁹² Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1934. In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVII, 1935, č. 18, s. 8.

⁹³ Počiatky a vývin živnostensko-zveľadovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 90, s. 8.

⁹⁴ Počiatky a vývin živnostensko-zveľadovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 90, s. 15.

⁹⁵ SNA Bratislava, fond ŠÚPŽ, kart. 6, inv. č. 49 – kvalifikačné popisy zamestnancov.

ústavu do 16. novembra 1938, kedy bol z vedenia ústavu uvoľnený.⁹⁶

Ing. Albert Urban (*27. 2. 1890, Petrovice u Rakovníku – †?) v roku 1908 absolvoval štúdium chémie na Českej vysokej škole technickej v Prahe. Následne pôsobil vo viacerých priemyselných podnikoch a skúšobniach. Od roku 1923, kedy bol poverený funkciou riaditeľa ŠÚPZŽ, bol tvorcom i realizátorom koncepcie činnosti ústavu, jeho vedúcou osobnosťou i autorom stavebného programu budovy ústavu. Svoje prvé dni v Martine opisuje v spomienke naznačujúcej zmeny v činnosti ústavu, vyplývajúce z jeho mimoriadneho pracovného nasadenia v pozícii správcu ústavu : „Bolo 10. apríla 1923, keď prvý raz zastal som na pôde Turčianskeho Svätého Martina, aby som oživil driadajúcu vtedy v tomto meste štátnu akciu živnostensko-zveľaďovaciu. Prekvapilo ma, že dnes nadšený priekopník snáh živnostensko-zveľaďovacích, stavitel' Ján Hlavaj ma privítal s takým pesimizmom, že ma až zamrazilo. Neveril už, po márných intervenciách a nesplnených sľuboch, že by sa kedy mohol uskutočniť sen, napísaný na plechovej tabuli domu Dr. Matúša Duchaja slovami: Štátny ústav pre zveľaďovanie živností pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Moje rozpaky sa stupňovali neskoršie i u samého župana, terajšieho krajinského prezidenta slovenského J. Országha, keď som zistil, že jestvovanie ústavu je i na župnom úrade v Turčianskom Sv. Martine vecou úplne neznámou. Ale nebol div. Keď som po prvý raz vstúpil do prostej kancelárie ústavu, našiel som tu tichučkú kancelársku pomocníčku Annu Šimkovú pri pilnej ručnej práci. Ňou vyplňovala svoj predpísaný úradný čas dnes, včera a každodenne predtým. Keď ju niekedy vyrušil poštár úradným listom, svedomite ho otvorila, zapísala do knihy, opatrla číslom jednacím, pečlivo zasa položila na kopy od Vianoc nevybavenej korešpondencie ústavu. Ak bolo vybavenie niektorého prípisu urgované, odpovedala vždy krátko a rovnako: Vybavenie Vášho prípisu je nemožné, lebo ústav je nateraz bez správcu. A pilná ihla ďalej v pokoji kancelárie pestrými bavlnkami naplňovala na plátne predkreslenú výšivku. Úžas, s ktorým privítala ona, až dosiaľ spokojná duša, nového správcu, nevymizol mi dosiaľ z mysle. Ale to bol i koniec idily. Pavučinami sputnané zásuvky písacieho stolíka môjho predchodcu boli oslobodené a so zvríeným prachom z preberaných úradných aktov rozvírila sa nanovo služba živnostensko-zveľaďovacia na Slovensku. Ministerstvo obchodu, ktorému pri budovaní služby živnostensko-zveľaďovacej na Slovensku stavali sa v cestu neodstraniteľné prekážky, vyplývajúce z pomerov poprevratových a z nedostatku schopných síl, ochotných venovať práci kus srdca a lásky prebudenému slovenskému ľudu, splnilo konečne svoj sľub. Splnilo viacej, ako slovenské živnostníctvo očakávalo.“⁹⁷

Za mimoriadne dôležitú súčasť zveľaďovacej činnosti považoval A. Urban výskum smerujúci k technickému pokroku a novým výrobným metódam. Ako sprostredkovateľa jeho výsledkov pre prax akcentoval najmä kurzy, ktorých obsah prispôboval aktuálnym spoločenským potrebám a situácii. Na kurzoch pôsobil ako organizátor i ako odborný učiteľ. Osobitne sa venoval témam z oblasti chémie, administratívne a racionalizácie výkonu živností. Bol významným propagátorom myšlienky zveľaďovania živností a pravidelne prednášal na rôzne témy, no prioritne na témy živnostensko-zveľaďovacej akcie a služby, družstevníctva a úvernictva, významu ŠÚPZŽ, problematiky hospodárneho vedenia živnostenských podnikov, živnostenských otázok všeobecne i technického zveľaďovania živností. Pozornosť venoval aj téme štátnej starostlivosti o drobnú výrobu na Slovensku, ľudovému umeniu a domácejmu priemyslu na Slovensku. V prednáškach uplatňoval aj

⁹⁶ Dvadsať rokov Ústavu v zrkadle výročných správ. Cit. 3.

⁹⁷ URBAN, Albert. Pred desiatimi rokmi! In Správa o desaťročnej činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za roky 1923 – 1933. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1.

poznatky, vyplývajúce z jeho technického vzdelania (prednášky na tému potravinárskej výroby, náuky o látkach a tkaninách a i.). Už od roku 1929 svoje prednášky dopĺňal filmovou projekciou.⁹⁸ V záujme čo najúčinnejšej propagácie myšlienky zveľaďovania živností sa pravidelne zúčastňoval súťaží o najlepšie rozhlasové prednášky (súbeh rozhlasu pre priemysel, obchod, živnosť), pričom v roku 1935 bola jeho prednáška „Ako posilniť náš stredný stav“ ocenená 1. cenou (odvysielaná rozhlasom dňa 6. 2. 1935)⁹⁹ a rovnakou cenou bola v roku 1936 vyhodnotená jeho prednáška „Kultúrne záujmy živnostenského stavu“ (vysielaná 28. 4. 1936).¹⁰⁰ V roku 1936 odvysielal košický Radiojournál jeho prednášku „Do odborných kurzov“¹⁰¹ a 5. augusta 1937 bola odvysielaná „Štylizovaná reportáž“ z návštevy ŠÚPZŽ a zorganizovaný jej hromadný „posluch“ zamestnancami Ústavu.¹⁰² V priebehu roka 1938 boli v rozhlase odvysielané Urbanove prednášky na témy „Čelíme konkurencii“, „Význam výstav pre výrobu a obchod“ a záznam rozhovoru z kurzu trhania skál.¹⁰³

Urban bol mimoriadne publikačne činný: zostavoval výročné správy o činnosti ústavu, publikoval množstvo príspevkov v odbornej tlači, hlavne v periodiku Slovenský remeselník a obchodník, kde v roku 1938 založil stálu rubriku Hospodárska hliadka. Tu riešil zásadné záležitosti vzdelávacieho systému živnostníkov, zamestnanosti živnostníkov, kvality výkonu živnostníckej praxe a jej zdokonaľovania, ale aj konkrétnych technologických postupov pri ktorých využíval svoje vzdelanie v oblasti chémie. Pozornosť venoval aj umeleckej výrobe.

Bol autorom a spoluautorom odborných publikácií. Okrem tých, ktoré boli uvedené v kapitole venovanej publikačnej činnosti ústavu, to boli aj tituly vyplývajúce z jeho záujmu o (podľa neho mimoriadne perspektívny) turistický priemysel: *Adresár letných bytov v okrese Turč. Sv. Martin* (spoluautor Alojz Bartáky, Turč. Sv. Martin, 1935) a *Slovensko v svojich krásach a pamiatkach* (Matica slovenská, Turč. Sv. Martin, 1937).

Bol verejne činný v rade celoštátnych i miestnych kultúrnych ustanovizní: náhradný člen I. senátu zemského kárneho súdu na ochranu Republiky v Bratislave, člen krajinského poradného zboru spoločnosti Čs. Červeného kríža a divízie pre Slovensko, kuratória Školy umeleckých remesiel v Bratislave a Zemskej rady živnostenskej pre Slovensko. Bol zakladateľom a prvým predsedom Rotary klubu v Martine, ako aj zakladateľom a od roku 1931 istý čas aj predsedom Klubu čs. turistov v Martine. Z tejto pozície inicioval výstavbu turistickej chaty na Martinských holiach. O tom, že sa zžil s martinským prostredím svedčí aj to, že jeho meno nachádzame aj medzi členmi Reformnej kolónie Togo, neformálnej recesistickej spoločnosti, založenej profesormi martinského gymnázia.

Svoje pôsobenie na Slovensku charakterizoval slovami: „Konečne som vždy považoval i to za vhodné, aby som konal riadne nielen svoju povinnosť úradnú, ale i občiansku, a ako

⁹⁸ Filmami boli doplnené jeho prednášky na témy Čo sa k nám dováža z cudziny, Spôsob obchodu v rozličných zemiach, Výroba niektorých článkov obchodných a i. SNA Bratislava, fond ŠÚPZŽ, kart. 1 – správy o činnosti.

⁹⁹ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVII, 1935, č. 2, s. 4.

¹⁰⁰ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVIII, 1936, č. 7, s. 3.

¹⁰¹ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVIII, 1936, č. 14, s. 5.

¹⁰² *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XIX, 1937, č. 1, s. 2.

¹⁰³ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XX, 1938, č. 1, s. 5.

obyvateľ martinský prispieval zo svojich síl k zveľadeniu mesta, ktoré je mi teraz domovom.“¹⁰⁴

Po nútenom odchode zo Slovenska v decembri 1938 sa stiahol z verejného života a dnes dokonca nie je známe ani miesto a rok jeho úmrtia. Ešte v roku 1986 plánoval spracovať aj spomienky na svoje pôsobenie na Slovensku: „Pak by nasledovala tretí časť životopisná o Slovensku, kde jsem pôsobil v zodpovednej funkcii šestnáct roků a byl ve styku se všemi vrstvami tamního veřejného života. Bude to obtížná práce, protože se traduje mnoho nepravd o Slovensku, zejména v českých zemích z neznalosti poměrů.“¹⁰⁵ Žiaľ, túto prácu už vykonať nestihol. V osemdesiatych rokoch 20. storočia zaslal Slovenskému národnému múzeu v Martine album obsahujúci fotodokumentáciu činnosti ústavu,¹⁰⁶ je dnes uložený v Archíve SNM v Martine.

Rovnako významnou českou osobnosťou, ktorá sa mimoriadne aktívne podieľala na profilácii činnosti ŠÚPZZ bol akademický maliar **Bohuš Šippich** (*1885, Brandýs nad Labem – †1935, Martin), hlavný tajomník živnostensko-zveľadovacej služby, referent pre umeleckú výrobu ŠÚPZZ. Výtvarné vzdelanie získal v rokoch 1900 – 1903 na Umeleckopriemyselnej škole v Prahe, kde absolvoval aj špeciálnu školu pre dekoratívne kreslenie a maľbu. V ďalších rokoch sa venoval rôznorodým výtvarným aktivitám, realizáciám v architektúre, voľnej tvorbe (akvarely prevažne zobrazujúce krajinárske motívy a veduty), ilustrácii detskej literatúry a úžitkovej grafike. V rokoch 1920 – 1923 učil kreslenie na reálnom gymnáziu v Brandýse nad Labem. Osobitne sa zaujímal o remeslá súvisiace s umeleckým priemyslom, konkrétne o návrhy bábok a hračiek. V roku 1925 na výstave dekoratívnych umení v Paríži získal „Grand Prix“ za návrh bábok – hračiek pre pražské družstvo Artěl. Ľudovú a remeselnú výrobu, osobitne výrobu hračiek študoval v Čechách, na Morave, na Slovensku i Podkarpatskej Rusi. S koncepciou jej záchrany, podpory a využitia v podmienkach viacerých európskych štátov sa zoznámil v rámci opakovaných štipendijných pobytov.¹⁰⁷

Medzi inštruktormi kurzov ŠÚPZZ sa B. Šippich po prvýkrát spomína v roku 1926 ako akademický maliar z Prahy. V tom čase pôsobil v Banskej Štiavnici ako tajomník Spolku pre zveľadovanie a propagáciu umeleckej výroby. Do Martina priviedol B. Šippicha bývalý riaditeľ spoločnosti Detva Karol Knop.¹⁰⁸ Zamestnancom ústavu sa stal v roku 1928 vo funkcii vrchný tajomník, od roku 1931 riaditeľ Služby živnostensko-zveľadovacej a úvernej so služobnou hodnosťou referent umeleckej výroby.¹⁰⁹ Jeho pôsobenie však bolo oveľa širšie: hneď v roku nástupu do ústavu bol poverený spracovaním výtvarného návrhu úspešnej expozície ŠÚPZZ na výstave súdobej kultúry v Brne, pričom sa podieľal aj na jej technickej realizácii.¹¹⁰ Následne začal svoje umelecké schopnosti uplatňovať „... v najhlavnejšom obore výrobnom, v remesle“ ako inštruktor kurzov maliarstva, izieb, lakovníctva a napodobňovania drieb a mramorov.¹¹¹ Od roku 1929, po tom, ako sa

¹⁰⁴ URBAN, Albert. Štvú i keď nechcú. In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XII, 1930, č. 31, s. 2.

¹⁰⁵ URBAN, Albert. Životopisné paměti. Od zrození k dospělosti. Národní muzeum Praha, fond 614 URBAN Albert, Hn 43.

¹⁰⁶ „Pripojujem aj album fotografií o vzniku Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností lebo i on patrí už histórii.“ Text sprievodného listu A. Urbana. Archív SNM, pobočka v Martine.

¹⁰⁷ URBAN, Albert. Slovensko stratilo dobrého pracovníka. Za Bohušom Šippichom. In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVII, 1935, č. 15, s. 1.

¹⁰⁸ URBAN, A. Cit. 107, s. 1-2.

¹⁰⁹ SNA Bratislava, fond ŠÚPZ, kart. 6, inv. č. 49 – Kvalifikačné popisy zamestnancov.

¹¹⁰ Zpráva o činnosti Štátneho ústavu pre zveľadovanie živností v Turčianskom Sv. Martine za rok 1928. Cit. 25, s. 16.

¹¹¹ URBAN, A. Cit. 107, s. 1.

zúčastnil svetového kongresu o reklame v Berlíne, ďalšou sférou jeho pôsobenia sa stalo aranžérstvo. Túto oblasť činnosti B. Šippicha hodnotil po jeho náhlom úmrtí v roku 1935 Albert Urban slovami: „To, čo som si cenil a čo dokazuje všestrannosť jeho schopností a jeho obdivuhodnú prispôsobivosť potrebám výroby a obchodu, boli jeho práce v obore aranžérstva a reklamy. Tento obor, pôvodne mu úplne cudzí, vyžadoval usilovného predbežného štúdia a namáhavej prípravy, čo Šippicha nezradilo z úmyslu, venovať sa aj tomuto oboru. A skoro vypracoval sa na takú úroveň, že práce ústavu v kurzoch úpravy výkladných skriň a reklamy prekonal všetky výsledky jestvujúcich aranžérskych škôl našich i zahraničných.“¹¹² Okrem už spomenutých bol B. Šippich aj inštruktorom kurzov pre maliarov písma a reklamných pozlacovačov; pre nové napodobňovanie drieb, mramorov a techniky náterov; pre figurálne kreslenie a pestovanie vkusu a kurzu aranžérsko-strihačského pre dámskych krajčírov a kreslenie módnych figurín.¹¹³ V súlade so svojou služobnou hodnosťou sa v rámci svojho referátu osobitne venoval domácej výrobe a stál pri zrode spolku Slovenská práca, kde bol najprv členom jeho užšieho výboru, od roku 1929 tajomníkom. Ako referent umeleckej výroby mal ambíciu z tradičných výrobných postupov a vzorov čerpať, ale zároveň ich tvorivo rozvíjať s rešpektovaním aktuálnych potrieb. Akcentoval využitie domácich surovín, miestne výrobné tradície a možnosť reálneho zlepšenia hospodárskej situácie lokality či regiónu. Za ideálne považoval, ak sa postupy a vzory tradičnej výroby dali adaptovať aj pre nové funkcie vytvoreného produktu, osobitne pre výrobu propagačných predmetov, v ktorej videl veľký ekonomický potenciál. Osobne sa vzorovaním nových typov, návrhom na zdokonalenie výrobných nástrojov i používaných farieb zaslúžil o revitalizáciu fenoménu kyjatických hračiek.

Po jeho predčasnom úmrtí v roku 1935 prešla rozhodnutím ministerstva jeho súkromná zbierka autentických artefaktov ľudového umenia, výrobkov z kurzov i vlastných realizovaných návrhov bábok, hračiek a propagačných predmetov v počte 368 kusov do zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Začlenená bola do nasledovných tematických zbierkových fondov:

Zbierkový fond ľudová keramika a hrnčina: autentické artefakty ľudovej keramiky a hrnčiny slovenskej proveniencie, výrobky z kurzov realizovaných v obciach Šivetice a Pukanec (dekoratívne a úžitkové predmety – misy, taniere, džbány, vázy, fľašky, nádoby s vrchnákmi, pokladničky, cukorničky, popolníky, hudobné nástroje, unikátny betlehem).

Zbierkový fond ľudové remeslá: realizované návrhy B. Šippicha, resp. Márie Šippichovej (obuv lyková, košíčky a tašky zhotovené z lyka a štiepaného prútia, opasky lykové).

Zbierkový fond duchovná kultúra: drevorezby s pamiatkovým, resp. votívnym námetom, stojany pod vianočný stromček, kazety v tvare ženskej postavy a kazety v tvare zvierat.

Zbierkový fond ľudové umenie: figurálne motívy s náboženskou tematikou.

Zbierkový fond ľudové hračky: autentické hračky z Kyjatíc a iných lokalít, artefakty realizované podľa návrhov B. Šippicha – hračky zhotovené z dreva, slamy a lyka, bábky, figúrky zo sklenených korálikov, suveníry (z dreva zhotovené figúrky skautov, trampov, lyžiarov, miniatúry architektonických objektov), úžitkové predmety (rámiky na fotografie, drevené podložky rôznych tvarov pod hrnce a misy, košíky s ozdobne

¹¹² URBAN, A. Cit. 107, s. 2.

¹¹³ SNA Bratislava, fond ŠÚPZZ, kart. 2 – evidencia kurzov.

tvarovanými vrchnákmi, obaly na fľašky zhotovené zo štiepaného prútia s výtvarne riešeným ukončením, vejáre zhotovené z lyka, textílií a korálikov). Napriek tomu, že v niektorých prípadoch je zaradenie predmetov do fondu ľudových hračiek diskutabilné, práve tu uložené artefakty najobjektívnejšie a najvýpovednejšie prezentujú Šippichovu invenciu a výtvarné nadanie uplatnené pri hľadaní nového poslania ľudovej umeleckej výroby a jej ekonomického zhodnotenia.

Ostatní českí zamestnanci

Na stránkach výročných správ bolo pravidelne konštatované, že ústav pociťuje nedostatok odborného personálu a že na nutnosť jeho doplnenia sústavne a pri každej príležitosti upozorňoval a naliehal. Do roku 1931 bolo vypísaných niekoľko konkurzov na obsadenie referentských miest a ministerstvá žiadané o uvoľnenie odborníkov, „... ale snahy tieto vyzneli naprázdno, lebo sa neprihlásili vhodní uchádzači ani z radov Slovákov, ba ani Čechov.“¹¹⁴ V roku 1923 sa v poradí tretím zamestnancom ústavu stal Josef Stejskal, nižší kancelársky úradník generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave. Od roku 1926 pôsobil v ústave ako pomocný úradník služby živnostensko-zveľaďovacej Julius Staněk, odborný úradník hlavného zemského finančného riaditeľstva v Užhorode. V ŠÚPZŽ pôsobil do roku 1931, kedy prešiel na ministerstvo. V roku 1928 bol personál ústavu rozšírený okrem B. Šippicha o Ing. Pavla Schwarzza, zmluvného strojného inžiniera (v ústave pôsobil do roku 1929) a Petra Neuwirtha, zmluvného zriadenca, strojníka ústavu. V roku 1929 nastúpil do ústavu Arnošt Hartman, elév živnostensko-zveľaďovacej služby. Ďalšie výrazné posilnenie personálu nastalo v roku 1931, kedy do ústavu nastúpili prví z odborných pracovníkov Slovákov, Ing. Emil Philadelphý, koncipient živnostensko-zveľaďovacej služby v zaradení referent mechanicko-technického oddelenia. V tomto roku do ústavu nastúpili aj Jaroslav Šeřl, koncipista živnostensko-zveľaďovacej služby v zaradení referent elektrotechnického oddelenia, Albert Veselý, účtovný tajomník a Mária Bražinová, kancelárska pomocníčka. Z ústavu zároveň odišiel Julius Staněk. V roku 1936 Ministerstvo obchodu vymenovalo za koncipienta živnostensko-zveľaďovacej služby Ing. Dr. Vladimíra Velvarkého, do toho času asistenta chemicko-technologického inžinierstva na vysokej škole v Prahe.¹¹⁵ Prvého februára 1937, na základe výnosu Ministerstva obchodu z 23. 7. 1936, nastúpil do ústavu Ing. Jan Salák, absolvent architektúry a pozemného staviteľstva pri ČVUT v Prahe do funkcie koncipienta živnostensko-zveľaďovacej služby.¹¹⁶

Ako nehonorovaný externista spolupracoval s ústavom **Dr. Rudolf Řetovský**,¹¹⁷ profesor Štátného ref. reál. gymnázia v Martine. V rámci činnosti chemicko-technologického oddelenia ústavu¹¹⁸ venoval pozornosť viacerým odborným témam,

¹¹⁴ Zpráva o desiatročnej činnosti ŠÚPZŽ za roky 1923 – 1933. Cit. 31, s. 11.

¹¹⁵ *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátného ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVIII, 1936, č. 14, s. 5.

¹¹⁶ *Slovenský remeselník a obchodník*. Roč. XIX, 1937, č. 3, s. 4.

¹¹⁷ Řetovský, Rudolf (*7. 6. 1904, Praha – †10. 8. 1965, Praha), botanik. Od roku 1946 docent Prírodovedeckej fakulty v Prahe. V roku 1958 v Botanickom ústave ČSAV v Průhoniciach založil laboratórium pre experimentálnu algológiu. Zaoberal sa hlavne rastlinnou fyziológiou, osobitne štúdiom rastových stimulátorov. Svetový odborník na sledovanie prirodzených rádioizotopov uránu v rastlinách. In TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století, Q – Ž*. Praha: Paseka, Petr Meissner, 1999. ISBN 80-7185-246-5, s. 79. V 20. a 30. rokoch 20. storočia pôsobil na Štátnom ref. reál. gymnázii v Martine (pozn. HZ).

¹¹⁸ „Riaditeľstvo ústavu pokladá si za povinnosť osobitne poďakovať p. dr. Rudolfovi Řetovskému za jeho nenáročnú spoluprácu a vzácnu ochotu, s akou nám nezištne, z úprimnej lásky k veci v chemicko-technickom oddelení vypomáhal, nakoľko mu to len jeho voľný čas dovoľoval.“ In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátného ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XVI, 1935, č. 8, s. 6.

pričom vždy zdôrazňoval nutnosť chemického výskumu pre potreby skvalitňovania živností, osobitne potravinárskych. Mimoriadnu pozornosť venoval výskumu slovenských minerálnych prameňov.¹¹⁹

Ku dňu 31. 12. 1938, na základe vládneho nariadenia č. 382 z 23. 12. 1938, ktorým bolo zo Slovenska odvolaných 9 000 českých zamestnancov,¹²⁰ boli všetci siedmi českí zamestnanci, v tom čase pôsobiaci v ústave, uvoľnení. Išlo o Ing. Alberta Urbana, vrchného radcu živnostensko-zveľaďovacej služby, Ing. Jaroslava Šefla, vrchného komisára živnostensko-zveľaďovacej služby, Ing. Jana Saláka, komisára živnostensko-zveľaďovacej služby, Alberta Veselého, účtovného tajomníka, Arnošta Hartmana, tajomníka živnostensko-zveľaďovacej a úvernej služby, Petra Neuvirta, zriadenca a Jana Jedličku, pomocného zriadenca. Správa ústavu ich mala vyzvať, aby sa čo najskôr hlásili na nastúpenie služby v prezídiu Ministerstva obchodu, kde im budú dané príslušné pokyny.¹²¹ Riaditeľom ústavu sa následne vo funkcii vládneho komisára stal služobne najstarší odborný pracovník ústavu, hlavný komisár Ing. Emil Philadelph.¹²² Na stránkach periodika Slovenský remeselník a obchodník bola na konto tejto udalosti uverejnená len krátka správa.

Popri slovenských menách nachádzame mnohé české mená aj medzi odbornými učiteľmi kurzov všetkých oblastí: Antonín Bárta, odborný učiteľ kolárstva, Praha; Josef Baruch, akademický maliar, Praha; Josef Brousek, knihársky majster, Unhošť; Josef Bursík, odborný učiteľ kuchárstva, Praha; Fr. Fiedler, inštruktor kurzu pre výrobu umelého kameňa, Úpice; Dr. Jiří Stanislav Guth Jarkovský, ministerský rada, Praha; Václav Had, odborný učiteľ dámskeho krajčírstva, Praha; J. Hladký, inštruktor odb. kurzu pekárského, Břeclav; Jan Horák, odb. učiteľ cukrárstva, Moravská Ostrava; František Jetonický, odborný učiteľ hostinstva, Praha; Josef Jůza, aranžér, Praha; Karel Kaláb, inštruktor cukrárskeho kurzu, Praha; Dr. Ing. E. W. Karpinský, prednosta výskumnej stanice pri Ústave pre zveľaďovanie živností, Brno; Rudolf Kočí, odborný učiteľ krajčírstva, Praha; Josef Krajíček, inštruktor kurzu pre výrobu umelého kameňa, Úpice; Jaroslav Krenner, tajomník živnostensko-zveľaďovacej služby Ministerstva obchodu, Praha; Dr. Kühn, Štátny pamiatkový úrad, Praha; Vladimír Machálek, odb. učiteľ natieračstva, Holešov; František Melich, odborný zvärač, Praha; Josef Oyroch, odb. učiteľ cukrárstva, Moravská Ostrava; Ing. K. Pecánek, Štátny pamiatkový úrad, Praha; Augustin Plešinger, odb. referent čs. svazu pre autogénne zváranie, Praha; Hubert Pospíšil, inštruktor obuvníckeho kurzu, Brno; J. Procházka, inštruktor autogénneho zvárania, Praha; Jan Příhoda, štátny odborný učiteľ strojnictva, Praha; František Reitinger, odborný učiteľ obuvníctva, Plzeň; Karel Röhrich, odborný učiteľ obuvníctva, Pardubice; František Ruda, absolvent Sochárskej a kamenickej školy, Hořice; J. Skřivánek, inštruktor kožušnickeho kurzu pre pomocníkov, Praha; Jan Sochor, architekt, Brno; Ladislav Srba, inštruktor kurzu pre výrobu umelého kameňa, Vysoké Mýto; Miloš Sum, odb. učiteľ cukrárstva, Přerov; J. Svěrák, inštruktor odb. kurzu pekárského, Břeclav; Antonín Svimerský, rezbár, Chrudim; Ing. Dr. K. Šmirous, zástupca továrny na farby, Praha; Marie Šippichová, odb. učiteľka ručných prác, Praha; František Uchytíl, odborný učiteľ

¹¹⁹ Počiatky a vývin živnostensko-zveľaďovacej služby na Slovensku 1923 – 1933. Cit. 92, s. 8.

¹²⁰ Sbirka zákonů a nařízení státu česko-slovenského. Vládné nariadenie o úprave niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov so zreteľom na autonómiu Slovenskej krajiny.

¹²¹ SNA Bratislava, fond ŠÚPZZ, kart. 7, inv. č. 66 – personálne záležitosti 1939.

¹²² Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Zpráva o činnosti 1923 – 1943. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, s. 18. SNA Bratislava, fond ŠÚPZZ, kart. 1.

obuvníctva, Chrudim; Marie Urbanová, majiteľka umelecko-priemyselného závodu, Praha; Václav Tillinger, odborný učiteľ krajčírstva, Plzeň; p. Tureček, inštruktor odb. kurzu pekárskeho, Břeclav; Jan Vaněk, štátny odborný učiteľ kolárstva, Mladá Boleslav; Adolf Veselý, odborný učiteľ krajčírstva, Brno; Václav Vrbenský, inštruktor kurzu pre morenie a politúrovanie dreva, Praha; Františka Vrtalová, pletárka firmy Baťa, Zlín; Josef Wenzel, inštruktor kurzu kalenia ocele, Kladno; Dr. Ing. Jan Žák, inštruktor odb. kurzu pekárskeho, Břeclav; Ing. J. O. Zemla, inštruktor odb. kurzu pekárskeho, Břeclav.

Ďalšími českými osobnosťami, ktoré sa podieľali na odbornom zabezpečení kurzov, boli odborníci dlhodobo pôsobiaci na Slovensku, o čom svedčia miesta ich pôsobenia v čase účinkovania v prospech ŠÚPZŽ, ktorých zoznam však nemusí byť úplný: Jaroslav Balcárek, dielvedúci knihárskeho družstva, Bratislava; Antonín Bébar, riaditeľ meštianskej školy, Trnava; František Dokonal, profesor Obchodnej akadémie, Martin; Jozef Dolejš, staviteľ, Nitra; Dr. Josef Hrdlička, praktický lekár, Martin; Antonín Koutný, štábny kapitán, Spišská Nová Ves; Antonín Krátký, profesor učit. ústavu, Košice; Břetislav Kubánek, učiteľ priemyselných škôl, Martin; Ing. Jindřich Lechner, komisár stavebnej správy, Martin; Jaroslav Míka, správca gymnázia, Trstená; Jaroslav Nečásek, profesor Obchodnej akadémie, Martin; Jan Pěnička, odborný učiteľ tkáčstva, Kežmarok; Jaroslav Pirochta, učiteľ meštianskej školy, Trenčianska Teplá; František Precechtěl, odb. učiteľ krajčírstva, Gajary; JUDr. František Sedláček, notár župného úradu, Martin; Josef Staněk, profesor Obchodnej akadémie, Martin; František Svačina, staviteľ, Martin; Jaroslav Vodrážka, profesor kreslenia, gymnázium, Martin; Rostislav Volný, profesor gymnázia, Martin; Ing. Antonín Zajíc, autorizovaný civilný inžinier a geodet, Martin.

Činnosť Ústavu pokračovala aj v podmienkach tzv. Slovenského štátu, po odchode zamestnancov českej národnosti, hlavne spočiatku však narážala na veľké problémy s kvalitným personálnym zabezpečením. Postupne boli prijímaní primerane kvalifikovaní zamestnanci – Slováci, medzi nimi aj niektorí z radov externých inštruktorov ústavu.¹²³ Základná myšlienka pôsobnosti ústavu sa rozšírila o síce pôvodný, no dovtedy nerealizovaný zámer prípravy odborných kádrov pre priemysel. 1. decembra 1938 začala v budove ústavu pôsobiť Slovenská vysoká škola technická, ktorá sem bola v dôsledku vývoja politických udalostí presunutá z Košíc (do 31. 8. 1939). K dispozícii mala celú administratívnu budovu s kanceláriami, učebňami a internátom s tým, že „... úradowať sa bude ďalej, hoci v skromnejších pomeroch, zato však intenzívnejšie pracovať“.¹²⁴ Od 1. 1. 1940 tu bola umiestnená Vyššia škola hospodárska.¹²⁵ Po oslobodení rozbeh prác skomplikoval fakt, že nemeckí okupanti, ktorí počas vojny sídlili v objekte ústavu, odviezli významnú časť jeho strojového vybavenia. Napriek tomu mal ŠÚPZŽ až teraz vytvorené podmienky pre riadne fungovanie podľa projektov, predstáv a túžob svojich zakladateľov. Táto situácia však trvala len do roku 1949, kedy na základe rozhodnutia Povereníctva priemyslu a obchodu z 8. 3. 1949 ústav dňa 15. 3. 1949 odovzdali do užívania Oblastnému riaditeľstvu kovorobných a strojárnských závodov Slovenska, ktoré tu zriadilo doškolovalacie stredisko technikov. Ústavu ostali k dispozícii len 2 kancelárie pre organizáciu činnosti na vidieku, táto ale bola 31. 12. 1949 tiež zastavená.¹²⁶

¹²³ SNA v Bratislave, fond ŠÚPZŽ, K/1940, inv. č. 43, kart. 1.

¹²⁴ Zprávy štátneho úradu. In *Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zvelaďovanie živnosti v Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XX, 1938, č. 21, s. 3.

¹²⁵ SNA v Bratislave, fond ŠÚPZŽ, K/1940, inv. č. 43, kart. 1.

¹²⁶ KALAVSKÝ, M. Cit. 47, s. 177-203.

Záver

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine vznikol na základe snáh uvedomelých predstaviteľov existenčne ohrozeného slovenského živnostníctva, podporených štátom. Následne, nie za ľahkých okolností, vyvíjal celý komplex aktivít, smerujúcich k zlepšeniu odbornej prípravy živnostníctva a tým k zvýšeniu jeho konkurencieschopnosti voči továrenskej produkcii.

V rámci ŠÚPZŽ pôsobili odborné oddelenia, ktoré viedli odborní referenti, väčšinou špičkoví odborníci. Programové úlohy ústavu predstavovali široké spektrum činností, zahŕňajúcich oboznamovanie živnostníkov s najnovšou technikou, materiálmi a surovinami, právne poradenstvo, sprostredkovanie nákupu strojov, vedenie odborných kurzov, prednášok, výstavnícku a propagačnú činnosť, skúšobníctvo nových výrobkov a normalizáciu, realizáciu patentov, živnostensko-výskumnícku činnosť a podávanie legislatívnych a iných návrhov vládnym orgánom. Hlavné ťažisko činnosti ŠÚPZŽ však spočívalo v odbornej výchove živnostníkov prostredníctvom odborných kurzov a prednášok. Ako toho času jediná v celoslovenskom kontexte pôsobiaca inštitúcia vzdelával živnostníkov aj v širších súvislostiach – v oblasti náuky o tovaroch, organizácie a racionalizácie práce, korešpondencii, účtovníctve, kalkulácie, reklamy a hygieny. Zameranie kurzov, ktoré boli najčastejšími formami vzdelávania živnostníkov ako z oblasti výroby, tak z oblasti služieb, reagovalo na požiadavky verejnosti a vzhľadom na to, že boli zabezpečované špičkovými odborníkmi z príslušnej oblasti výroby, prinášali aktuálne technické a technologické informácie.

ŠÚPZŽ mal veľkú zásluhu aj na záchrane a pozdvihnutí domácej výroby, ktorou zhodnocoval lokálne zdroje, umožňoval ich tvorivé spracovanie s obchodným potenciálom a následné ekonomické zhodnotenie. V zásade možno konštatovať, že činnosť ústavu, hlavne v tridsiatych rokoch 20. storočia, prispela k riešeniu hospodárskej stagnácie Slovenska. Napriek tomu, že v hodnotenom období vlastne ústav nestihol pracovať v optimálnych priestorových, personálnych a ekonomických podmienkach, významne ovplyvnil úroveň remeselníctva a živnostníctva ako početnej a dôležitej vrstvy spoločnosti na Slovensku a prispel k jej ekonomickej stabilizácii.

PRAMENE

Slovenský národný archív, fond Štátny ústav pre zveľaďovanie živností.

LITERATÚRA

DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava : Slovart, 2002, ISBN 8071456845.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I. Bratislava : VEDA, 1995.

KALAVSKÝ, Michal. Živnostensko-zveľaďovacia akcia na Slovensku. In *Zborník Slovenského národného múzea*. Roč. LXXIV, 1980, HISTÓRIA 20.

LINKOVÁ, Michala. *Remeslo pre 21. storočie*. Dizertačná práca, obhájená na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, 2016.

Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Okres Martin. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2012. ISBN 978-80-556-0784-9.

Pamätná kniha výstavy ľudovej keramiky v Šiviciciach 10. – 17. júna 1934. SNM – Historické múzeum, evid. č. E-17424.

Slovenský remeselník a obchodník. Roč. VII, 1925.

Slovenský remeselník a obchodník. Roč. XII, 1930.

Slovenský remeselník a obchodník. Roč. XIV, 1932.

Slovenský remeselník a obchodník so správami Štát. ústavu pre zveľaďovanie živností

v *Turčianskom Sv. Martine*. Roč. XV, 1933.

Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XVII, 1935.

Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XVIII, 1936.

Slovenský remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XIX, 1937.

Slov. remeselník a obchodník so zprávami Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine. Roč. XX, 1938.

STANO, Pavol. Ludové hračky z Kyjatíc. In *Umění a řemesla*, 4/1959.

TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století, Q – Ž*. Praha : Paseka, Petr Meissner, 1999, ISBN 80- 7185-246-5.

URBAN, Albert. *Živnostenské pomery na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Martin : Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Sv. Martine, 1925.

URBAN, Albert. *Životopisné paměti. Od zrození k dospělosti*. Národní muzeum Praha, fond 614 URBAN Albert, Hn 43.

Obr. 1. Výstava predmetov, vyrobených v kurzoch ŠÚPZŽ. Archív SNM, pobočka v Martine

Fig. 1. Exhibition of items made at ŠÚPZŽ courses. Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 2. Komisia na mieste darovanom mestom pre stavbu Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností. 1. Fr. Kupka (projektant), 2. A. Urban (riaditeľ), 3. J. Palkovič, 4. Ján Hlavaj, 5. P. Uličný (staviteľia), 6. Jozef Hlavaj, 7. Ing. Kroh, 8. Ing. Šebor (obaja za Krajinský úrad), 9. Ing. Lechner (stavebný dozor). Archív SNM, pobočka v Martine

Fig. 2. Committee on the site donated by the town for the construction of the State Institute for Promoting Self-Employment. 1. Fr. Kupka (architect), 2. A. Urban (director), 3. J. Palkovič, 4. Ján Hlavaj, 5. P. Uličný (building contractors), 6. Jozef Hlavaj, 7. Ing. Kroh, 8. Ing. Šebor (both representing the Regional Office), 9. Ing. Lechner (building supervisor). Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 3. Slávnostné kladenie základného kameňa budovy ŠÚPZŽ. Poklep A. Urbana, vpravo rukou opretý o trám minister Ing. L. Novák. Archív SNM, pobočka v Martine
Fig. 3. Celebrations for the laying of the foundation stone of the ŠÚPZŽ building. Cornerstone laid by A. Urban, Ing. L. Novák on the right, his hand resting on a beam. Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 4. Slávnostná schôdzka k oslave životného jubilea prezidenta ČSR. Archív SNM, pobočka v Martine
Fig. 4. Ceremonial meeting for the celebrations of the jubilee of the president of the Czechoslovak Republic. Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 5. Dámsky krajčírsky kurz, Nové Zámky, 1933
 Fig. 5. Ladies' dressmaking course, Nové Zámky, 1933

Obr. 6. Rezbársky kurz, Martin, 1937. Archív SNM, pobočka v Martine
 Fig. 6. Woodcarving course, Martin, 1937. Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 7, 8. Ukážky prác z kurzov ŠÚPZŽ, konaných v Kyjaticiach, Kremnici a Sv. Antone, Novej Bani a Pukanci. Správa o činnosti ŠÚPZŽ za rok 1927, s. 20-21. Slovenský národný archív, Bratislava

Fig. 7, 8. Samples of work from ŠÚPZŽ courses held in Kyjatice, Kremnica and Sv. Anton, Nová Baňa and Pukanec. Report on the activity of the ŠÚPZŽ for 1927, p. 20-21. Slovak National Archives, Bratislava

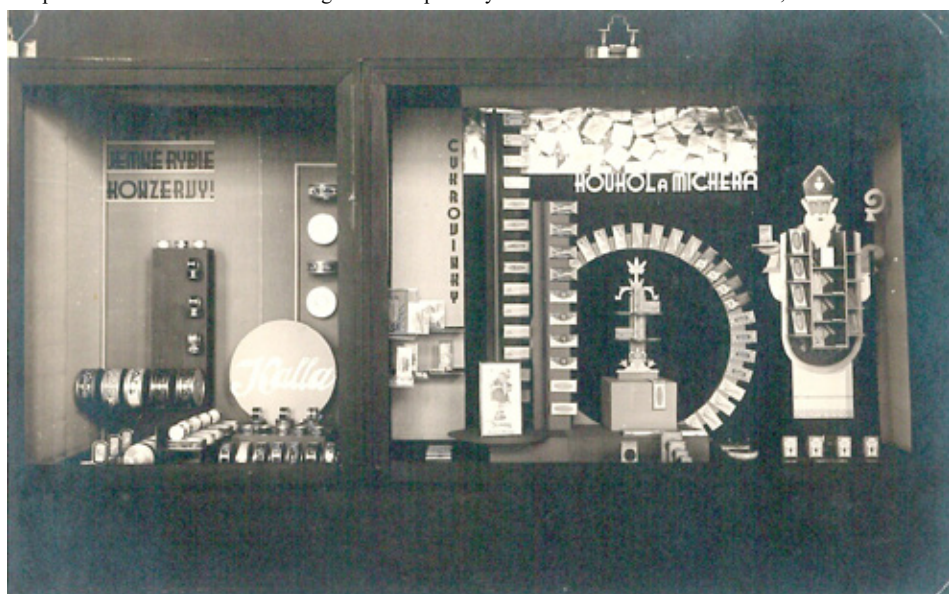

Obr. 9. Výkladné škríne inštalované v aranžérskych kurzoch ústavu. Originálny popis A. Urbana. Archív SNM, pobočka v Martine

Fig. 9. Display cabinets installed in the institute's window dressing courses. Original description by A. Urban. Archives of the SNM, Martin branch

Obr. 10. Boli to najprvší kurzy aranžérské poriadané v ČSR, navštevované i účastníkmi z českých zemí. Originálny popis A. Urbana. Archív SNM, pobočka v Martine

Fig. 10. These were the first window dressing courses organised in Czechoslovakia, attended even by participants from the Czech lands. Original description by A. Urban. Archives of the SNM, Martin branch

ON THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE STATE
INSTITUTE FOR PROMOTING SELF-EMPLOYMENT
IN TURČIANSKY SV. MARTIN WITH PARTICULAR
REGARD TO THE PARTICIPATION OF CZECH PERSONALITIES

Hana Zelinová

S u m m a r y

The training and support institute for the economic improvement of Slovakia, the State Institute for Promoting Self-Employment (ŠÚPZZ), held an important place within the development of economic and political life of the country, as part of the new Czechoslovak state. The Institute's headquarters was in Martin, where it developed its activity for the benefit of self-employment, which was at threat from factory production, from 1923 to 1948. Several Czech experts, whose work was fundamental for improving the economy in the area of craft and home-made production in Slovakia (Ing. Albert Urban, Václav Jandera, the academic painter Bohuslav Šippich) took part in organising and providing content for its activity.

The ŠÚPZZ included specialist departments led by specialist staff, usually leading professionals. The institute's tasks represented a wide range of activities including familiarising self-employed tradesmen with the latest technology, materials and raw materials, legal advice, acting as intermediaries for the purchase of machinery, holding specialist courses, lectures, an exhibition and promotional activity, trying out new products and normalisation, drawing up patents, research activity into self-employment and putting forward legislative and other proposals to government bodies. The main focus of ŠÚPZZ's activity, however, lay in the specialist training of the self-employed by means of specialised courses and lectures.

This paper aims to evaluate the role of Czech personalities in this process and bring to mind the merits of the ŠÚPZZ in saving and revitalising the phenomenon of home-made production, which it developed in cooperation with its partner institution – the Slovak Work Association.

Since as a result of the political events of 1938, Czech state employees were forced to leave Slovakia, the time period of the paper is limited to the years 1923 to 1938.

SOCIÁLNO-ZDRAVOTNÁ SITUÁCIA DETÍ NA SLOVENSKU PO VZNIKU PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Zora Mintalová Zubercová, Vrútky;
e-mail: zora.mintalovaz@gmail.com

Abstract: *The paper deals with the extremely difficult social and medical situation of the majority of children in Slovakia after the end of the First World War. The newly-founded Czechoslovak Republic paid great attention to resolving the issue of children, which was the basis for solving the most difficult social problems. However, it could not deal with it alone. It rapidly had to turn for help to foreign companies, foundations, humanitarian organisations, missions. Their donations, mainly food, milk for children, medicine, toiletries, clothing and shoes, were gradually able to turn around the desperate post-war fate of these children. In Slovakia, hungry and suffering children and their mothers were mostly aided by the Czechoslovak Red Cross, which as part of the international family of national Red Cross organisations was able to provide material, financial and moral aid. In addition, thanks to its stable organisational structure, doctors, members and volunteers, it was subsequently able to distribute and provide aid to the starving, ill and suffering children wherever it was needed*

Keywords: *children's diseases, lack of nutrition, foreign aid, food aid, clothing aid, medical and social centres.*

Prvá svetová vojna zasiahla strašným spôsobom do života rodín a najmä detí. Muži narukovali do *Veľkej vojny*¹, ženám, starým ľuďom a väčším deťom ostali na starosť hospodárstva, náročná práca na poliach. Žiaci na vidieku nemali počas jarných a jesenných prác chodiť do školy, ale pracovať na poliach, na lúkach. Starosť ako zabezpečiť potravu na každý deň pre deti, aj najnutnejšie zásoby na zimu ostala na ženách a starých ľuďoch. Ešte horšia situácia bola v mestách a mestečkách. Mnohé matky, ktorých manželia narukovali, sa nedokázali postarať o svoje deti trpiace podvýživou napriek tomu, že svojou prácou nahrádzali chýbajúce mužské ruky. Ak ich manželia vo vojne zahynuli (v uniformách rakúsko-uhorskej armády padlo asi 69 700 vojakov zo Slovenska), ich ženy síce dostávali vdovské, ale v mestách im to nestačilo na to, aby pre svoje deti získali dosť potravín, pretože ich cena stúpala a na predražené nákupy od čiernych obchodníkov – *keťasov*, nemali dosť peňazí.

Na Veľkú noc 1915 štátne úrady zaviedli prídelové lístky, za ktoré sa najprv nakupovala múka a chlieb, neskôr tuky, cukor, mlieko, zemiaky, káva, marmeláda, mäso; na kaž-

¹ KOLEKTÍV AUTOROV. *První světová válka 1914 – 1918/Die Erste Weltkrieg. Velká válka*. Nakladatelství Josef Filip, 2014. ISBN 9788090516649; KOVÁČ, Dušan a kol. *Prvá svetová vojna 1914 – 1918*. Bratislava : VEDA, 2008. ISBN 9788022410144.

dý druh potravín bol iný listok. Napriek prídelovému systému bol v mestách nedostatok potravín, ľudia hladovali, chýbala aj soľ, petrolej, mydlo, zápalky. V priebehu roka došlo za asistencie četníctva k rekvirácii obilia, zemiakov, maku, slaniny, strukovín a najmä dobytky, čo vyvolalo akútny nedostatok mlieka pre malé deti. Ak niekto potraviny schoval, komisia mala právo prehľadať domy, hospodárske stavby, dokonca i vytrhať drevené dlážky. Všade rozkvital čierny obchod, úžera a korupcia. Na čiernom trhu stálo 100 kg obilia až 800 korún.² Terézia Vansová situáciu v obchodoch zhodnotila takto: *Hned' z počiatku vojny všetko, čo bolo dovezené z cudziny, strácalo sa z obchodov a zapadlo kdesi v útrobach magazínov alebo v rukách keťasov, ktorí s tým robili veľké obchody. Do obchodov prišli len tie najpotrebnejšie potravné články, o ktoré sme museli bojovať s odvážením života.*³ Situácia bola natoľko dramatická, že deti v roku 1917 jedávali len varené alebo pečené zemiaky, pokrmy z kukuričnej múky bez tuku, kukuričný chlieb, v čase najväčšej núdze aj jedlá z múky z bôbu a gaštanov, čo sa tiež odrazilo na ich zlom zdravotnom stave. (Obr. 1.) Preto po prvej svetovej vojne išlo o záchranu životov tisícok

Obr. 1. Zbiedení chlapci z Rajca v roku 1917. Fotoarchív SNM v Martine, č. F 06 796.

Foto autor neznámy, 1917

Fig. 1. Destitute boys from Rajec in 1917. Photographic archives of the SNM in Martin, no. F 06 796. Photographer unknown, 1917

² MINTALOVÁ, Zora. *Závěrečná správa vedeckovýskumnej úlohy Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919 – 1944*. Múzeum Slovenského Červeného kríža, Martin, 2004, s. 49. MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Zora. *Ako sme kedysi žili. Obrazy každodenného života našich predkov*. Bratislava : SLOVART, 2018, ISBN 978-80-556-2795-3, s. 61.

³ VANSOVÁ, Terézia. *Nová kuchárska kniha*. Liptovský Mikuláš, 1925, s. IV.

bezbranných detí hlavne v obciach severného a severovýchodného Slovenska, o zlepšenie ich zdravotného stavu, o zabezpečenie základných potravín a správnej výživy pre ne. Aj to patrilo k hroznému povojnovému dedičstvu, ktoré novovzniknutá Československá republika musela v prvých rokoch svojho vzniku urýchlene riešiť.

Hospodárska a sociálna situácia v novovzniknutej Československej republike

Koniec prvej svetovej vojny vzbudil u ľudí oprávnenú radosť, nadšenie, očakávanie konca utrpenia, nesmierne ťažkej práce a hladu, návratu mužov z bojísk. U mnohých vystupňovali predstavy o lepšom živote aj správy o vzniku Československej republiky. Koniec prvej svetovej vojny, ani nová republika však neznamenali hneď plné obchody, dostatok potravín, ani vyriešenie množstva ďalších problémov. Naďalej pokračoval prídelový systém, a s ním aj čierny obchod. Vojaci vracajúci sa z bojísk, na ktorých čakali ženy so zúboženými deťmi, práca na poliach, v hospodárstve či v továrňach, prichádzali slabí, vychudnutí, s podlomeným zdravím, často neschopní zapojiť sa hneď do práce. Vojna priniesla tiež tisíce invalidov, ktorí sa nemohli zamestnať, čím sa znížila už aj tak mimoriadne nízka životná úroveň ich rodín s deťmi. Navyše na jar 1919 situáciu ešte zdramatizoval vojnový konflikt s Maďarskou republikou rád. Maďarská Červená armáda vtrhla na juhovýchodné Slovensko, bolo vyhlásené štatárium, a tak mnohí otcovia museli znovu opustiť svoje deti a narukovať.⁴

Pred novovzniknutou Československou republikou tak vyvstali priam neriešiteľné problémy. Hospodárska a sociálna situácia bola po prvej svetovej vojne veľmi zlá, v niektorých oblastiach života, hlavne v zdravotno-sociálnej dramatická a zúfalá. Radosť z konca svetovej vojny, ani zo vzniku novej, samostatnej republiky Čechov a Slovákov, nedokázala zahnať biedu, hlad, choroby, epidémie, utrpenie obyvateľov, predovšetkým však detí, u ktorých bola vysoká úmrtnosť. Ešte v roku 1918 sa rozšírila po Európe chrípka – *španielka*, ktorá mala nesmierne ťažký priebeh; vyžiadala si celkom viac obetí ako prvá svetová vojna. *Španielka* vypukla aj na Slovensku, kde jej zoslabnutí, podvýživou trpiaci ľudia a najmä zúbožené deti, nedokázali odolávať. Navyše, s príchodom vojakov z frontu, šíрили sa ďalšie choroby a epidémie; hlavne brušný a škvrnitý týfus, cholera, rozšírená bola žltáčka, šarlach. Desiatitisíce ľudí, vrátane detí, ochoreli na tuberkulózu, o čom často ani nevedeli. Dedičstvo svetovej vojny znásobovala všeobecná bieda, akútny nedostatok potravín, keď hladom trpeli celé oblasti, čo najviac pociťovali deti. K tomu sa pridružil nedostatok lekárov, najmä pediatrov, liekov, sanitného materiálu, zlé hygienické pomery. Navyše na slovenskom vidieku, najmä v jeho severných horských oblastiach, pretrvávali rôzne predsudky a nezdravé návyky, ktoré situáciu ešte zhoršovali. Obyvatelia obcí boli oslabení vojnovým nedostatkom a odkázaní na svojpomoc, ktorú jednoducho nemohli zvládnuť, nedokázali chorobám odolávať. Preto si rôzne epidémie, aj tuberkulóza, vybrali krutú daň na ľudských životoch. Veľmi vysoká bola predovšetkým dojčenská úmrtnosť, ktorá patrí k dôležitým demografickým ukazovateľom a hodnotí sa podľa nej sociálna a kultúrna úroveň každej krajiny. Na Slovensku predstavovala ešte v roku 1920 až 185 promile.⁵ Nemocnice nemali dostatok lôžok pre detských pacientov. Na detskej klinike Lekárskej fakulty v Bratislave mali napríklad v piatich oddeleniach (oddelenie pre dočatá, pre staršie deti, infekčné choroby, deti choré na tuberkulózu a oddelenie pre detskú chirurgiu) len šesť izieb s osemdesiatimi posteľami.

⁴ Evakuácia maďarskej Červenej armády zo Slovenska začala 30. júna 1919.

⁵ FALISOVÁ, Anna. Zdravotno-sociálne aspekty v rodinách na Slovensku 1918 – 1938. In MANNOVÁ, E. (ed.) *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, ISBN 80-88880-20-3, s. 210.

Rozsah všetkého, čo v novej Československej republike chýbalo, bol taký veľký a pomoc natoľko naliehavá, že to nemohol zvládnuť ani novovzniknutý štát. Pomoc mohli poskytnúť jedine štáty, ktoré neboli vojnou dotknuté, prípadne mali dostatok toho, čo v Československu chýbalo. Problém však bol v tom, že novovzniknutá Československá republika ešte nemala dostatočné zahraničné kontakty, ani tak prepotrebné oficiálne vzťahy či zmluvy, aby mohla počítať s tým, že jej bude poskytnutá potrebná pomoc. A hlavne, keď o takúto pomoc žiadali mnohé štáty zdevastované vojnou, so zničeným hospodárstvom, s obyvateľstvom bojujúcim s epidémiami. V Bukurešti bol týfus, v Carrihrade mor, epidémie sa vyskytovali v Poľsku, Maďarsku aj v Srbsku. Bolo potrebné zabrániť šíreniu epidémií skôr, ako by prerástli v pandémiu.

Vznik a činnosť Československého Červeného kríža

V tejto situácii sa dalo spoliehať jedine na zahraničné spoločnosti, nadácie a humanitárne organizácie. Práve preto sa krátko po vzniku Československej republiky začali konať viaceré aktivity štátu v spolupráci s humanitárnymi organizáciami, aby sa zmiernili následky prvej svetovej vojny a zabránilo sa zhoršeniu zdravotného stavu obyvateľstva, hlavne detí. Významnú úlohu zohralo predovšetkým medzinárodné hnutie Červeného kríža (ďalej ČK) a Červeného polmesiaca (ďalej ČP). Ako pomocná dobrovoľná organizácia vojenskej zdravotníckej služby malo nielen pevný organizačný základ, ale združovalo národné spoločnosti z celého sveta, pre ktoré sa povojnová pomoc stala prioritou. V Československej republike však organizácia Československého Červeného kríža (ďalej ČsČK) neexistovala.⁶ Ťažká povojnová situácia obyvateľov, predovšetkým bezbranných detí, ich matiek, chorých a starých sa však musela urýchlene riešiť. Začiatkom februára 1919 sa aj preto v Prahe konala informačná porada, na ktorej sa zúčastnení rozhodli, že je nevyhnutné získať zahraničnú pomoc a založiť ČsČK.⁷ V zmysle stanov Medzinárodného výboru ČK (ďalej MV ČK) v Ženeve sa následne s písomnou žiadosťou obrátili na prezidenta republiky.⁸ Tomáš G. Masaryk žiadosť písomne schválil a do funkcie predsedníčky ČsČK menoval PhDr. Alicu Masarykovú, ktorú československé ministerstvo sociálnej starostlivosti v januári 1919 poverilo dozorom nad sociálnymi organizáciami, ústavmi a odbornými školami. MV ČK v Ženeve síce uznal ČsČK až 1. decembra 1919, ale už od februára sa rozbehla jeho, tak prepotrebná činnosť. Alica Masaryková so štábnom skúsených, skvelých odborníkov zaviedla pevnú organizačnú štruktúru, vytvorila Hlavný stan, Ústredné riaditeľstvo a jeho oddelenia, Výkonný výbor a divízie vrátane Divízie ČsČK pre Slovensko. ČsČK sa tak stal jedinou organizáciou v novovytvorenej republike, ktorá v povojnových rokoch dokázala nielen plniť vlastné závažné úlohy, ale zodpovedne plniť úlohy, ktorými ju poverila vláda.

Zásľuhou československých zahraničných pracovníkov a činov československého zahraničného vojska sa o Československo začalo zaujímať zahraničie; získať konkrétnu pomoc však nebolo jednoduché. Hneď od vzniku ČsČK prichádzali totiž na jeho prezídium otázky, týkajúce sa hospodárskej situácie v Československej republike a zdravotného stavu obyvateľstva, hlavne detí. Zahraničie spolu so štatistickými prehľadmi požadovalo aj návrhy, ako a čím by malo konkrétne pomôcť. Získať spoľahlivé údaje od

⁶ V Československej republike bolo potrebné najprv právne ukončiť pôsobenie Rakúskej spoločnosti ČK, ktorá pôvodne pôsobila v Čechách, aj pôsobenie Spoločnosti ČK pre krajiny Svätej maďarskej koruny, pod ktorú pôvodne spadalo Slovensko.

⁷ Porada sa konala na podnet amerického kapitána českého pôvodu Viktora E. Vosku, styčného dôstojníka americkej armády a československých légii a organizátora potravinovej pomoci Československu.

⁸ MINTALOVÁ, Z. Cit. 2, s. 24.

príslušných úradov, z ktorých poniektoré len začali v novovzniknutej republike pracovať, nebolo možné. Preto ČsČK vyzval nemocnice, inštitúcie, súkromné spolky aj niektoré priemyselné podniky, aby podali návrhy, vypracovali prehľady a odoslali ich Ústrednému riaditeľstvu ČsČK v Prahe. Materiály následne spracovali, preložili do angličtiny a francúzštiny a odoslali do zahraničia. Poskytli ich aj misiám, ktoré prišli do Československa. Stalo sa však, že zahraniční zástupcovia a členovia misií boli u nás nielen srdečne privítaní, ale až tak pohostení, že si nemohli vytvoriť objektívny prehľad o situácii a vážnosti problémov so zásobovaním zbiedeného obyvateľstva, so zúfalou situáciou detí. Nepriaznivo taktiež pôsobili skreslené informácie o tom, že v novovzniknutej republike je všetkého dostatok. Pritom na Slovensku boli celé oblasti zamorené hladom. V mestách a v obciach bol akútny nedostatok potravín, najmä mlieka, čím trpeli predovšetkým malé deti; počas vojny sa totiž hovädzí dobytok rekviroval pre potreby armády. Najhoršie pomery boli v horských oblastiach Slovenska a v Podkarpatskej Rusi. (Obr. 2.) Navyše vládla vysoká nezamestnanosť, chýbalo šatstvo, bielizeň a obuv pre deti. Kvôli nedostatku lekárov, hlavne pediátrov, boli problémy s poskytovaním lekárskej pomoci, s liečením chorých detí v nemocniciach. Nemocnice boli bez sanitného materiálu a posteľnej bielizne, chýbali im lieky, takže hrozilo, že ich budú musieť zavrieť. Preto bolo nutné zahraničie objektívne informovať o tom, že Československá republika a najmä Slovensko sa skutočne nachádza v ťažkej a vážnej situácii. Z toho dôvodu ČsČK sprostredkoval priame spojenie zahraničných misií s nemocnicami, so zdravotnými úradmi a so spolkami starostlivosti o mládež. Zahraničné misie potom získavali informácie o stave tuberkulózných detí, o nedostatku potravín, bielizne, liekov či obväzov priamo na mieste, navštevovali aj chudobné časti miest a obce.

Vážnosť situácie mohla riešiť iba urýchlená pomoc pre nemocnice, deti a pacientov a spolupráca s kvalitnými zahraničnými odborníkmi, ktorí mali zaujať vecný postoj k situácii v Československu a nadviazať kontakty s významnými osobnosťami a predstaviteľmi v zahraničí. ČsČK sa obrátil na MV ČK v Ženeve a Ligu spoločností ČK a Červeného polmesiaca (ďalej ČP). Obidve ústredia vyslali do Prahy delegátov, ktorí im potom podávali správy a návrhy na riešenie. Prvé priame kontakty najvyšších predstaviteľov ČsČK sa zamerali na získanie pomoci pre Československú republiku prostredníctvom kuriérov – splnomocnených delegátov ČsČK. Odcestovali do Francúzska, Anglicka a USA, kde pracovali počas prvej svetovej vojny naši zahraniční činitelia. Štrnásť dní po vzniku ČsČK prišli z Paríža do Československa štyri vagóny šatstva, potravín a hračiek pre deti. Splnomocnení delegáti odišli aj do Švajčiarska získať podporu pre prázdninové ubytovanie podvyživených detí. Do Dánska odišli sprostredkovať kúpu rybieho oleja pre detské nemocnice, do Kanady kvôli nemocničnému materiálu. Odcestovali aj na východ – do Ruska, kde mali pomôcť československým štátnym príslušníkom s rodinami vrátane detí, ako aj československým legionárom, vracajúcim sa cez viaceré štáty späť do vlasti. Aj predsedníčka ČsČK Alica Masaryková zúročila svoje medzinárodné kontakty. Krátko po vzniku Československej republiky a hneď po vzniku ČsČK absolvovala zahraničné pracovné cesty. Od Francúzskeho ČK získala veľký dar gumových rukavíc, bandáže a iného materiálu, ktorého bol v nemocniciach akútny nedostatok. V Paríži sa tiež stretla so zástupcami Kanadského ČK a zanedlho nato odoslali z Kanady veľké množstvo obväzov a nemocničného materiálu, z ktorého časť prideliť nemocniciam na Slovensku. Stretnutie so zástupcom Dorastu Amerického ČK prinieslo financovanie detskej letnej kolónie pre podvyživené deti v Dolnom Smokovci. Májová cesta do Londýna a informácie o žalostnej situácii detí zabezpečila príchod anglického lekára, kapitána Dr. Fitz Williama, vďaka ktorému bolo následne do Československa dopravené kondenzované

Obr. 2. Chudobné dieťa – sirota, odkázané na pomoc humanitárnej organizácie. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 100 099. Foto J. Schenk, 1934 – 1935

Fig. 2. Poor child – orphan, reliant on help from a humanitarian organisation. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 100 099. Photograph by J. Schenk, 1934 – 1935

mlieko pre dojčatá a malé deti. V období, keď bola potrebná urýchlená pomoc, zohrala mimoriadne dôležitú úlohu realizácia rozsiahlej stravovacej a zdravotnej akcie pre deti. Inicioval ju Herbert Hoover, ktorý počas prvej svetovej vojny stál v USA na čele agentúry pre potravinovú pomoc.⁹ Spolupráca Amerického ČK, československých vládnych orgánov a dobrovoľných organizácií viedla k otvoreniu rozsiahleho programu, ktorý začal 16. apríla 1919 a trval až do jesene 1920. Už do dvoch týždňov od doručenia zásielok z USA sa jedlo podávalo okolo 75 000 deťom v Čechách a na Morave. Na Slovensku, kde pretrvávali zložité politické pomery, však táto prvá etapa podchytila len 5718 detí.¹⁰

Pôsobenie Misie ČK Britského kráľovstva

V Anglicku sa zásluhou prednášok Emy Novákovej z Divízie ČsČK pre Slovensko, vytvoril *Anglo-czech relief Fund*. Začal zbierať potraviny a peniaze, ako aj látky, z ktorých anglické dámy šili podľa dodaných vzorov bielizne pre československé dojčatá a chorých. Zbierky fondu boli neskôr rozdelené prostredníctvom Misie ČK Britského kráľovstva na čele s Lady Muriel Paget, pragmaticky mysliacou a organizačne zdatnou dámou z najvyšších londýnskych kruhov. Počas prvej svetovej vojny založila v Petrohrade anglicko-ruskú Základnú nemocnicu a viaceré poľné nemocnice pri nemecko-ruskej frontovej línii.¹¹ Disciplína, morálka a odhodlanie československých legionárov ju nadehli natoľko, že sa rozhodla spoznať ich vlast'. Vo februári 1919, na osobnú prosbu predsedníčky ČsČK, odcestovala do Československa. Na základe odporúčania Alice Ma-

⁹ Herbert Clark Hoover sa v roku 1929 stal 31. prezidentom Spojených štátov amerických.

¹⁰ FALISOVÁ, A. Aktivity štátu a dobrovoľných organizácií zamerané na zlepšenie zdravotných pomerov na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 29.

¹¹ LIMERICK, Sylvia Countess. Lady Muriel Paget and her mission in Slovakia. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 35.

sarykovej sa začala zaujímať o Slovensko, kde bola sociálna starostlivosť o deti len v začiatkoch a ich situácia bola priam hrozivá. Lady Muriel Paget sa preto rozhodla deťom na Slovensku pomôcť. Svojím vplyvom podporovala zbierky na *Anglo-czech relief Fund*, ktorý neskôr dostala k dispozícii.

V apríli 1919 prišli prví pracovníci pomocnej misie Britského ČK na čele s Lady Muriel Paget, aby na Slovensku pomáhali deťom, najmä dojčatám. Neskôr štyridsaťčlenná misia rozšírila svoju činnosť aj na likvidáciu škvrnitého týfusu.¹² Misia viedla epidemickú nemocnicu v Turzovke, sedem stravovacích zariadení pre deti v Žiline, vo Vrútkach, v Ružomberku, kuchyňu pre deti v Turzovke, dve v jej okolí, ako aj detský domov v Modre. Mimoriadny význam mala Detská nemocnica Lady Muriel Paget v Bytčici a hlavne šesťnásť sociálnozdravotných staníc pre deti a matky v rôznych obciach a mestách na severnom a východnom Slovensku, ktoré pomocná Misia Britského ČK založila; pomáhala a podporovala aj ďalšie akcie. Na žiadosť zástupcov a spolkov v Liptovskom Sv. Mikuláši začala napríklad dodávať vagóny potravín pre hladom trpiace deti, vďaka čomu vznikla v tomto meste 1. decembra 1919 prvá detská kuchyňa. Denne sa v nej stravovalo okolo 350 detí, aj siroty z evanjelického sirotinca. V septembri 1921 sa vo vybraných mestách a obciach na Slovensku uskutočnil *Týždeň slovenského bábätká*, ktorý zastrešovala práve Lady Muriel Paget. V rámci odborných aktivít o zdravotnej výchove sa uskutočnilo 55 praktických ukážok starostlivosti o malé dieťa, na ktorých členky misie učili matky zo sociálne slabého prostredia ako dieťaťko kúpať, baliť do perinky či správne rozrábať sušené mlieko. Konali sa prednášky, prezentácie a výstavy o opatere detí, správnej výžive, o výchove a starostlivosti o malé dieťa. V dedinách bolo rozdaných desaťtisíce letákov aj o tom, aký je pre malé deti dôležitý čerstvý vzduch, ktorý sa dosiahne každodenným otváraním okien a vetraním izieb, v ktorých často žili viacgeneračné rodiny. Veľkým prínosom a v podhorských oblastiach dovtedy *nevidaným čudom* bolo premietanie filmov o starostlivosti o dieťa v pojazdnom kine, za účasti lekárov.¹³

Materiálna a finančná pomoc zo zahraničia

Veľká pomoc pre československých obyvateľov, vrátane hladných, trpiacich a chorých detí prišla od Amerického ČK, od americkej Rockefellerovej nadácie pre verejné zdravotníctvo, od mnohých ďalších inštitúcií a od krajanov v zahraničí. Takto sa získali lieky, ktorých bol na jar 1919 akútny nedostatok, nemocničný materiál a bielizeň, kondenzované mlieko pre deti, šatstvo, finančná aj morálna pomoc. Deti v slovenských a českých školách v USA napríklad zbierali mydlo a uteráky, ich rodičia peniaze, organizovali sa rôzne zbierky a bazáre. Časť financií potom organizátori odovzdávali Misii Herberta Hoovera, za ktoré nakupovala potraviny aj kondenzované mlieko pre naše deti. Aby stravovacia akcia prebiehala pružne, vznikli pobočky Československej starostlivosti o dieťa. Formy ďalšej pomoci boli rôzne, vrátane financií. Prvú zásielku financií z USA, určených na pomoc Slovensku, doviezla pri svojom návrate do Československa Ema Nováková; išlo o šek na 1 414 747,- Kč. Veľký význam aj morálnu podporu mali *dary lásky*. V USA tisíce žien šli a pletli častí detského odevu, pričom deti k nim pridávali rôzne darčeky pre svojich rovesníkov v Československu. Individuálne balíky pre príbuzných so svetrami, ponožkami, bielizňou, vlnou na pletenie, liekmi, uterákmi boli zabalené do 1092 dební; medzi darmi bolo aj 50 debničiek mydla, 20 sudov masti a 930 debničiek

¹² SYLVIA ZLIMERICKU – MINTALOVÁ, Z. Z činnosti pomocnej misie Britského Červeného kríža na Slovensku. In *Historický časopis*, 56, 3, 2008, s. 502, 503.

¹³ MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. Cit. 2, s. 196.

kondenzovaného mlieka. Cena darov od amerických krajanov predstavovala vyše desať miliónov Kč. Za účasti národných organizácií a zástupcov Československej republiky bol vytvorený výbor, ktorý postupne vypravil tri lode s darmi pre Československo. Loď *Prezident Wilson* a *Georgiana* pristála v prístave Terst, loď *Juliana* v Hamburgu. Odtiaľ boli debny v železničných vagónoch, označených znakom ČK, odexpedované do Prahy. Ako prvé priviezli zásielky kondenzovaného mlieka a potravín pre deti, kojace matky a nemocnice. Ďalšie zásielky boli prepravené na piatich lodiach, ktoré pristáli v Terste, odkiaľ ich tiež previezli železničnou dopravou do Prahy, kde bol hlavný sklad ČsČK. Od 1. júla do konca roku 1919 prišlo do tohto skladu 183 vagónov šatstva, bielizne, liekov, sanitného materiálu a potravín. Debny boli následne rozbalené a obrovské množstvo balíkov vyexpedované na miesto určenia; ako prvé bolo odoslaných 80 000 zásielok. Ministerstvo financií povolilo bezplatné colné vybavenie zásielok, ministerstvo pôšt a telekomunikácií bezplatnú dopravu balíkov s darmi. V roku 1919, v čase najväčšej núdze, dosiahli dary z USA pre ČsČK sumu 108 miliónov Kč. Dary prichádzali aj z iných krajín. Anglická výživová misia v Terste darovala 2447 debničiek kondenzovaného mlieka pre deti v sume pol milióna Kč. Potraviny, bielizeň, šatstvo, obvazy a lieky prišli zo Švajčiarska, zo Švédska poslali bielizeň a šatstvo, z Talianska obvazy a lieky, Dánsky ČK poslal štyri sudy rybieho oleja pre podvyživené deti.¹⁴ ČsČK získal pri rôznych príležitostiach ďalšie príspevky so špeciálnym venovaním, pre ktoré boli postupne založené rôzne fondy, medzi nimi aj *Fond pre slovenské dieťa*. Pomoc smerovala na prázdninové pobyty podvyživených detí v Dolnom Smokovci, aj na prázdninovú osadu v Piešťanoch.

Stravovacie akcie pre deti

Distribúciu darov na Slovensku zabezpečovala Divízia ČsČK pre Slovensko. Od júla 1919 sídlilo jej riaditeľstvo v Trenčíne, od októbra 1919 do roku 1924 v Bratislave. Riaditeľom divízie bol v rokoch 1919 – 1922 MUDr. Ján Blahoslav Kraicz, od roku 1922 MUDr. Alois Cirps, podplukovník vojenskej zdravotníckej služby.¹⁵ Podstatnú časť činnosti Divízie ČsČK pre Slovensko predstavovalo až do roku 1922 rozdeľovanie materiálnej pomoci zo zahraničia – kondenzovaného mlieka pre deti, potravín, bielizne, šatstva, obuvi, sanitného materiálu, liekov. Prvá úloha, pred ktorú bol ČsČK na Slovensku postavený, bolo zlepšenie zlej, nedostatočnej výživy detí. Deti boli slabé, chorľavé, nemali vhodnú stravu ani prísun vitamínov, ich organizmus nebol schopný odolávať chorobám, často trpeli podvýživou a rôznymi chorobami z nedostatku. Rodičia im nedokázali poskytnúť kvalitnejšiu stravu preto, lebo o správnej výžive nič nevedeli, ale hlavne z toho dôvodu, že lepšiu stravu doma nemali. Preto sa na rodičov nedalo pôsobiť propagáciou zdravotných zásad. Aj keď bola postupne bezprostredná povojnová bieda z časti zmierená, na Slovensku boli stále oblasti, v ktorých obyvatelia trpeli hladom. Preto boli ako najvhodnejšia forma pomoci deťom stravovacie akcie.

V prvých rokoch po vzniku Československej republiky pôsobila na Slovensku organizácia *Československej starostlivosti o dieťa*, ktorá zabezpečila distribúciu potravín a zriadila takmer 100 kuchýň, ktoré denne poskytovali stravu vyše 10 000 deťom; preventívne im podávali rybí olej. Akcia mala mimoriadny význam najmä v horských oblastiach Slovenska, kde ľudia trpeli pre neúrody a nezamestnanosť. Deti boli slabé, kvôli veľkým vzdialenostiam škôl od ich obydľí nechodili do nich. Tie, ktoré predsa išli do

¹⁴ MINTALOVÁ, Z. – TELGÁRSKY, B. *Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919 – 1939*. Martin : Vydavateľstvo Matica slovenskej, 2005, ISBN 80-969221-9-X, s. 56-58.

¹⁵ MUDr. Alois Cirps bol počas prvej svetovej vojny veliteľom československej legionárskej nemocnice v ruskom Čeljabinsku.

školy peši, prešli denne mnoho kilometrov, v škole boli hladné a bez teplého jedla. Práve v týchto oblastiach malo poskytovanie teplej stravy deťom mimoriadny význam. V roku 1922 sa zdalo, že pomery so stravovaním detí sú už skonsolidované, preto organizácia *Československej starostlivosti o dieťa* svoju činnosť postupne končila. Ministerstvo pre zásobovanie obyvateľstva však rozhodlo, že stravovacie akcie na Slovensku sú naďalej potrebné. So žiadosťou o prevzatie tejto úlohy sa obrátilo na ČsČK, ktorý sa jej rýchlo ujal. Pri školách zriadil 90 *stravovacích kuchýň*.¹⁶ Správcom stravovacej kuchyne bol zvyčajne učiteľ. Kuchyne poskytovali denne výživné polievky pre 13 200 detí. Podávanie teplej stravy malo okrem zlepšenia detskej výživy aj ďalší význam. Polievky s chlebom alebo výživným, tzv. Leachovým suchárom, hlavne v obciach severovýchodného Slovenska, sa podávali už pred začiatkom vyučovania, čím sa zlepšila dochádzka detí do školy a zvýšila sa ich bystrosť a čulosť počas vyučovania. V niektorých obciach pridávali stravovacie výbory k polievkam aj druhé jedlo, niekde dokonca i koláče, na čo sa všetky deti tešili. Podávanie stravy si v žiadnom prípade nenechali ujsť, navyše si zvykli na pravidelné umývanie rúk pred jedlom, udržiavanie príborov v čistote, dbali viac aj na svoj vzhľad.

Predsedníčka ČsČK Alica Masaryková charakterizovala toto obdobie: *Celý Československý Červený kríž sa zrodil po prvej svetovej vojne. Vtedy bolo jeho povinnosťou hojiť otvorené rany, ktoré zanechala vojna na našom národe. Mnoho detí bolo podvyživených. V rodinách a ústavoch chýbalo mlieko a najdôležitejšie potraviny, v nemocniciach nebolo bielizne, nástrojov, nebolo liekov. Pamätám sa, akým dojomom pôsobili fotografie našich chudých, priesvitných detí, štatistické údaje o ich úmrtnosti a biede, nedostatočné obvazy, ktoré sme doniesli do Ligy ČK v Ženeve. Kontakt s celým božím svetom je najdôležitejším znamením práce Červeného kríža. Hranice miznú pod týmto symbolom rýchlej, láskyplnej pomoci. Tým, že Československý Červený kríž bol členom medzinárodnej rodiny, mohol sa obrátiť o pomoc na Medzinárodné ústredie ČK. Naša prosba nevyznela naprázdno: pomoc prišla a zdravie detí aj dospelých bolo posilnené, upevnené.*¹⁷ ČsČK organizoval stravovacie akcie aj v ďalších rokoch. V roku 1925, po zastavení práce v podnikoch v Krompachoch napríklad zriadil stravovacie kuchyne pre rodiny nezamestnaných; šesť mesiacov sa v nich stravovalo 450 detí. V najchudobnejších obciach Košickej župy, v Zlatej Idke a v Opake (od roku 1927 Opátka) boli na prelome rokov 1925 – 1926 tiež zriadené stravovacie kuchyne, ktoré mesačne vydávali 16 800 obedov. Organizovali sa aj mliečne stravovacie akcie pre žiakov, ktorí v školách dostávali štvrt' litra mlieka a chlieb, čo pokračovalo aj v ďalších rokoch. (Obr. 3.) Deti, ktoré nechodili do školy a starí ľudia tiež dostávali chlieb a mlieko. Spolok ČK v Liptovskom Sv. Mikuláši takto od decembra 1927 vydával štyri mesiace chudobným deťom a starým ľuďom polievku, chlieb, kakao, niekedy guláš alebo halušky.

Ošacovacie akcie pre deti

Ďalším problémom po skončení prvej svetovej vojny bolo urýchlené ošatenie detí. V ťažkej povojnovej situácii neboli v chudobných rodinách finančné prostriedky na zakúpenie vhodného šatstva a obuvi pre deti, a nebolo ich dost' ani v obchodoch. Deti nemali zimný odev, vhodnú obuv, trpeli chladom. V rodinách s viacerými deťmi sa zvyčajne nachádzal len jeden pár topánok, aj preto mnohé deti na vidieku v zime nechodili do

¹⁶ MINTALOVÁ ZUBEROVÁ, Z. *Tradičie na Slovensku. Rodinné aj výročné sviatky a zvyky*. Bratislava : SLOVART, 2015, ISBN 978-80-556-1482-3, s. 311.

¹⁷ MINTALOVÁ, Z. Cit. 2, s. 53.

Obr. 3. Mliečna akcia pre žiakov meštianskej školy koncom 20. rokov 20. storočia. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej

Fig. 3. Milk drive for pupils of the town school at the end of the 1920s. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

Obr. 4. Dieťa zo strednej vrstvy v detskej košielke, ušitej krajčírkou v domácom prostredí. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej

Fig. 4. Child from the middle classes wearing a child's blouse sewn by a seamstress in the home environment. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

školy. Úlohy poskytnúť nevyhnutnú pomoc sa znovu ujal ČsČK cez svoje miestne spolky v obciach a mestách. Najprv správcovia škôl a notári vypracovali potrebné zoznamy. Následne z darov zahraničných národných spoločností ČK dostávali deti na Slovensku šatstvo, teplé vlnené svetre, flanelové košele, vesty, rukavice, šály, pančuchy, bielizeň, obuv. Pre deti z chudobných rodín, ktoré často chodili v biednych, spraných, poplátaných a poprešivaných častiach odevu po rodičoch, prípadne v otrhaných šatách po starších súrodencoch, boli takéto dary priam sviatkom. Zahraničné dary sa však postupne celkom vyčerpali a požiadavky stále neboli uspokojené. Preto sa v roku 1923 začala podporná *ošacovacia* akcia priamo zo štátnych prostriedkov. Akcia sa konala pod štátnym dozomom a zodpovedné za ňu boli okresné úrady a miestne spolky ČsČK, resp. ich zástupcovia. Rozdelením šatstva bol opäť poverený ČsČK. V priebehu roku 1923 bolo na Slovensku takto ošatených 37 057 detí. Chlapci dostali teplé a letné nohavice, rukavice, čiapky, šály, teplé a letné vesty, flanelové a letné košele, chlapčenské obleky, súpravy spodnej bielizne, kabáty, plášte a obuv. Dievčatá si mohli obliecť nové šaty, blúzky, sukne, košieľky, dievčenské kombiné a nohavičky, pančuchy, pyžamá, obuť nové topánky a papuče. Ďalej boli rozdelené detské šatočky a prikrývky, rôzne látky, aj vlna na pletenie svetrov a pulóvrov, čo malo následný dopad na rozšírenie pletenia svetrov a pulóvrov v prostredí tradičných roľníckych rodín. Akcia pokračovala i v roku 1924. V marci dostali okresní náčelníci a predsedovia miestnych spolkov ČsČK na Slovensku prípis, týkajúci sa pomocnej akcie pre deti nezamestnaných rodičov. Divízia ČsČK pre Slovensko začala následne rozosielať na jednotlivé okresné úrady alebo miestne spolky ČsČK detské odevy priamo z tovární. Pri ich prevzatí musela byť komisia, ktorú tvoril zástupca okresnej politickej správy, zástupca ČK, odborovej organizácie a znalci – krajčír a obuvník. Zásielky odevu obsahovali súpravy dievčenskej a chlapčenskej bielizne, dievčenské šaty a plášte, chlapčenské obleky, obuv pre dievčatá a chlapcov. Pri ich preberaní muselo každé dieťa alebo jeho rodič písomne potvrdiť príjem konkrétneho šatstva a obuvi. V roku 1923 a 1924 dostalo ošatenie a obuv 60 000 detí zo Slovenska, čo predstavovalo sumu 2 500 000 Kč.¹⁸

Starostlivosť o siroty

Mimoriadny význam mala starostlivosť o siroty. Vojna, rôzne epidémie, hlavne chrípka *španielka*, pripravila o život matky aj otcov a z detí sa stali siroty. V lepšom prípade sa ich ujali blízki príbuzní, najmä krstní rodičia, v mestách ich umiestnili do sirotincov. Miest však nebolo dosť. Na gazdovstvách a veľkostatkoch sa i preto spočiatku objavili detskí pomocníci, ktorí často nedokázali uniesť ťažkú prácu. Nechodili ani do školy, aj keď školská dochádzka bola povinná; „tútori“ ich do školy jednoducho nepustili. Mnohé siroty žili aj u vzdialených, nie vždy citlivých príbuzných, kde mali ťažké podmienky; siroty sa utešovali aspoň tým, že majú strechu nad hlavou, chlieb a raz denne akú-takú teplú stravu. Situáciu sa snažil riešiť štát i dobrovoľné organizácie, veľkú pomoc poskytla cirkev, ktorá mala v zdravotno-sociálnej oblasti dlhú tradíciu. ČsČK na Slovensku zriadil *rodinné sirotince*, v ktorých sa staršia žena starala o nevelký počet sirôt. Sirotince pre väčší počet sirôt založil v Čeklisi, v roku 1924 v Prešove. O vybudovanie útulkov a ich chod sa zaslúžili i rôzne spolky, finančne ich podporovali bohatí dobrodinci a inteligencia. Tejto činnosti sa venovala aj Kristína Royová, ktorá v Starej Turej upriamila svoju pozornosť na duchovnú, charitatívnu a sociálnu činnosť. Pre opustené deti a siroty najprv založila útulok, v roku 1926 sirotinec.¹⁹ Pomocná misia Britského ČK, vidiac hrozivú situáciu, otvorila v Modre už v júli 1919 pri evanjelickom a. v. sirotinci (z roku 1913)

¹⁸ MINTALOVÁ, Z. – TELGÁRSKY, B. Cit. 14, s. 118, 119.

¹⁹ Kristína Royová (1860 – 1936) bola najprekladanejšia slovenská náboženská spisovateľka, čelná pred-

domov pre 50 podvyživených detí. V roku 1919 dostali miestne spolky ČsČK, sirotince, rôzne ústavy a organizácie na Slovensku pomoc pre siroty po padlých vojakoch, ktorí tvorili potraviny, šatstvo a bielizeň. Akcie pokračovali aj v ďalších rokoch. V januári 1926 napríklad Divízia ČsČK pre Slovensko organizovala *ošacovaciu* akciu pre siroty a polosiroty, ktorej venovala mimoriadnu pozornosť. Riaditeľ Divízie MUDr. Alois Cirps požadoval od obvodných *notariátov*, správcov škôl a miestnych spolkov ČK presne vyplnené a prekontrolované súpisné háčky, ktoré musela potvrdiť aj policajná stanica.

Sociálnozdravotné stanice ČsČK a boj proti detským chorobám

Stravovacími a *ošacovacími* akciami rýchlej pomoci sa povojnová pomoc deťom nekončila. Oveľa ťažší a náročnejší bol priamy boj s detskými chorobami, aj so zvýšením povedomia obyvateľov Slovenska v boji proti chorobám. Deti sužovali po prvej svetovej vojne nespočetné choroby, ich úmrtnosť bola vysoká, percentá novorodeneckej úmrtnosti boli desivé. Keď v roku 1920 ochorelo na záškrt 810 detí, 432 z nich zomrelo, v roku 1921 z 1030 chorých detí zomrelo 517, v roku 1922 ochorelo 803 detí, zomrela z nich viac ako polovica. Z ďalších chorôb bol rozšírený brušný týfus, šarlach, škvrnivka, *spála*, tuberkulóza. Kým v dobre situovaných rodinách bol zaužívaný systém rodinného lekára, ktorý poznal zdravotný stav celej rodiny vrátane detí, choré deti roľníkov alebo nezamestnaných lekára často ani nepoznali.²⁰ Preto bolo potrebné bojovať na dvoch frontoch. Na jednej strane išlo o konkrétnu liečbu chorých detí, na druhej strane o boj s nevedomosťou dospelých, s odstraňovaním predsudkov a nezdravých návykov matiek a starých matiek predovšetkým v tradičnom dedinskom prostredí. Najvhodnejšou formou v tomto mimoriadne náročnom a zdĺhavom boji bolo vybudovanie bezplatných staníc sociálnozdravotnej starostlivosti pre deti a matky. Už v roku 1919 zriadila pomocná misia Britského ČK Lady Muriel Paget šesťnásť staníc v tých oblastiach Slovenska, kde bol nedostatok lekárov pediatrov, alebo bolo veľmi vysoké percento chorobnosti a úmrtnosti detí. Pomocná misia zriadila aj Detskú nemocnicu v Bytčici, ktorú v roku 1921 odovzdala ČsČK. Koncom roku 1921 prevzal ČsČK aj bezplatné stanice detskej sociálnozdravotnej starostlivosti pomocnej misie Britského ČK a postupne budoval ďalšie. K detským sociálnozdravotným staniciam ČsČK v Čadci, Dolnom Kubíne, Zázrivej, Sedliackej Dubovej, Malatinej, Kremnici, Námestove, Spišskej Novej Vsi, Turzovke, Makove, Tvrdošíne, v Žiline, v Považskej Bystrici, Prešove, Rajci, vo Fačkove a vo Veľkej Bytči, pribudli v roku 1922 detské stanice v Bardejove, Starej Dubovej, Hlohovci, Papradne, Marikovej, Slovenskej Ľupči a vo Vysokej. V roku 1923 ich ČsČK založil v Starej Bystrici, Skalitom, Košiciach, Kunešove, Levoči, Liptovskom Sv. Mikuláši, Zakamennom, Kline, Nitre, Nových Zámkoch, Piešťanoch, Ružomberku, Hiadeli, Šahách, Trenčianskych Tepliciach, Turčianskom Sv. Martine, Staškove a vo Zvolene. V roku 1924 vznikli detské sociálnozdravotné stanice v Banskej Bystrici, vo Valaskej Dubovej, v Malackách, Čičmanoch a Podbieli.

Do každej sociálnozdravotnej stanice ČsČK prichádzal sprvu raz do mesiaca obvodný lekár s dobrovoľnou sestrou ČK. Neskôr vo všetkých týchto staniaciach ČK pracoval 2 – 3-krát v týždni lekár na kratší pracovný úväzok. V každej stanici bola počas celého týždňa sociálnozdravotná sestra. Často bola v stanici aj ubytovaná a tak mohla deťom

staviteľka spolku evanjelickej diakonie Vierošlava.

²⁰ Zákomom č. 33 z roku 1888 o nemocenskom poistení robotníkov bolo síce ich poistenie povinné, ale nevzťahovalo sa na rodinných príslušníkov. Napriek zmene v zákone v roku 1924, choré deti hlavne z tradičného dedinského prostredia liečili aj naďalej matky a staré matky, a to nielen preto, že nemali peniaze, ale lekárom a nemocniciam nedôverovali.

poskytovať pomoc podľa potreby, aj navštevovať rodiny s deťmi. Zároveň bola určitou spojnicou medzi lekárom, detskými pacientmi a miestnym spolkom ČK, ktorý poskytoval potrebnú pomoc. Detské sociálnozdravotné stanice sa tak stali nenahraditeľnými. Aj keď boli určité rozdiely medzi stanicami v mestách a na dedinách, cieľ mali spoločný – bezplatnú zdravotnú a sociálnu poradenskú službu, odstraňovanie problémov, ktoré ohrozovali zdravie detí. V mestách mali stanice charakter poradní, v ktorých matky získavali rady ako sa starať o dieťa, ako predchádzať chorobám. V poradni im dieťa vyšetřili, odvážili, odmerali, údaje zapísali do zdravotnej karty dieťaťa. V sociálnozdravotných staniaciach na dedinách lekári deti vyšetřovali i liečili, miestny spolok ČK zdarma poskytoval potrebné lieky. Išlo o mimoriadne záslužnú činnosť, pretože keby záležalo len na rozhodnutí matiek, väčšina chorých detí by sa k lekárovi nikdy nedostala. Mimoriadny význam týchto staníc dokladajú údaje: v roku 1921 v nich vyšetřili 28 546 detí, v roku 1922 ich bolo 25 529 a počas roka 1923 až 55 722. V roku 1921 vykonali sociálnozdravotné sestry ČK 13 781 návštev detí v rodinách, v roku 1922 ich už bolo 19 981 a cez rok 1923 sa počet návštev zvýšil na 31 112. V rokoch 1921 – 1923 bolo v detských sociálnozdravotných staniaciach na Slovensku celkom vyšetřených 109 797 detí a sestry vykonali 64 874 návštev; finančná podpora na lieky predstavovala sumu 33 692 Kč.²¹ Prácu v staniaciach pozorne sledovali miestne spolky ČK. Preberali starostlivosť o rodiny, ktoré sociálnozdravotná sestra vyšetřila a odporučila. Pre spoluprácu získali miestne pobočky *Spolku slovenských žien Živena*. Jej členky šli bielizeň pre dojčatá, prešivali šaty pre deti, pripravovali výživné sucháre, ktoré v staniaciach rozdávali deťom. V ďalších rokoch ČsČK nielenže vybudoval nové detské sociálnozdravotné stanice ČsČK, ale pôsobnosť týchto staníc rozšíril o *ochranu matiek*. Sociálnozdravotné sestry v nich viedli poradne pre tehotné ženy i matky novorodencov, prípadne zabezpečili pomoc pri pôrode.

Od roku 1924 malo zlepšiť pomery tehotných žien a matiek po pôrode, a tým aj ich detí, prijatie zákona č. 221/1924 o nemocenskom poistení. Išlo v ňom o pomoc vyškolenej pôrodnej babice, ktorá absolvovala požadované skúšky, v prípade komplikácií aj o pomoc lekára. Šesť týždňov pred pôrodom mala tehotná žena dostávať finančnú podporu, ktorá matke prináležala aj šesť týždňov po pôrode. Navyše dostávala dvanásť týždňov po pôrode peňažný príspevok na dojčenie.²² Vzdelané ženy, úradníčky alebo učiteľky, ktoré mali zamestnanie, po šestonedeli nastúpili do zamestnania a k dieťaťu si najímali varovkyňu. Ak im to zamestnávateľ umožnil, varovkyňa im cez prestávku doviezla dieťaťko v kočíku, aby ho mohli nakrmiť. Často to využívali učiteľky, ktoré cez prestávku dojčili svoje dieťa v kabinete. Rodičky zo zámožných rodín mali situáciu jednoduchšiu. Rodili za prítomnosti lekára, pri počiatocnej opatere dieťaťka im pomáhala matka, ktorá zvykla pricestovať na niekoľko týždňov, mali pestúňku aj pomocnicu v domácnosti; v mnohých rodinách dieťaťko dojčila zdravá dojka, ktorej platili. Ak bolo potrebné dokompletizovať detskú výbavičku, zavolali krajčírku, ktorá šila bielizeň. (Obr. 4.) Dali jej k dispozícii šijací stroj, aby mohla ušiť detské košieľky, čepčeky, obliečky na *zavinovaciú* perinku.²³

V sociálnozdravotných staniaciach ČsČK sestry naďalej vykonávali návštevy detí, aj rodičiek priamo v domácnostiach, všímali si aj prostredie, v ktorom rodina žila. Radili matkám ako predchádzať chorobám a zlepšiť zdravotné prostredie. Obetavá prospešná práca lekárov a sociálnozdravotných sestier na dedinách, ich ľudský prístup k chorým i zdravým deťom a ich matkám, postupne si získaval ich dôveru, začal prinášať ovocie, a vžíval sa do

²¹ MINTALOVÁ, Z. Cit. 2, s. 67; MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. Cit. 2, s. 197.

²² Podľa zákona č. 221/1924, ktorý sa týkal aj poistenia rodinných príslušníkov poistenca, dostávala podporu manželka aj družka poistenca, aj manželka nepoisteného, čo z časti zlepšilo finančnú situáciu v rodinách.

²³ MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. Cit. 2, s. 197, 198.

povedomia obyvateľov na vidieku. Do roku 1928 boli bezplatné sociálnozdravotné stanice vybudované spolu v 59 mestách, mestečkách a obciach na Slovensku. Od začiatku roka 1928 v nich evidovali 25 090 zdravých a chorých detí; celkový počet predstavoval 97 247 prípadov.²⁴ Lekári v staniach zabezpečovali lekárske prehliadky, venovali sa deťom s poruchami výživy, liečili deti s pľúcnymi chorobami, tuberkulózou, očnými chorobami vrátane trachómu, ušnými a infekčnými chorobami, rachitídou aj pohlavnými chorobami. ČK na Slovensku svoju činnosť postupne rozšíril a pri miestnych spolkoch zriadil pre potreby Dorastu ČsČK zubné poradne. Od roku 1924 boli v Trenčianskych Tepliciach, Prešove, Ružomberku a v Spišskej Novej Vsi. Vykonávali sa v nich prehliadky zubov všetkých miestnych detí; deťom z nemajetných rodín ošetrovali zuby zdarma. Riaditeľstvo Divízie ČsČK pre Slovensko, ktorej sídlo sa v roku 1924 zásluhou predsedníčky ČsČK Alice Masarykovej presťahovalo do Turčianskeho Sv. Martina, zabezpečovalo v roku 1928 spolu 59 sociálnozdravotných staníc a 27 odborov *Starostlivosti o mládež*. Vznikli na základe dohody ČsČK na Slovensku a Ministerstvom sociálnej starostlivosti o ich zriadení pri spolkoch ČsČK v sídlach okresných úradov.

Závažným problémom, ktorý bolo na Slovensku potrebné urýchlene riešiť, bol boj s tuberkulózou detí. V rámci boja proti tuberkulóze ČsČK zriadil a prevádzkoval tuberkulózne poradne – *dispenzáre*, v ktorých lekári vyšetrovali aj deti a mládež. Od roku 1920 potom na vlastné náklady posielali vybrané deti do Šrobárovho ústavu v Dolnom Smokovci, od roku 1923 do prázdninovej osady v kúpeľoch Lučivná. V roku 1924 bolo v Novom Smokovci zriadené *Preventórium* ČsČK pre deti ohrozené tuberkulózou. Na základe lekárskeho prehliadok v *dispenzároch* ČsČK a situácie v rodinách boli deti potom umiestnené na tri mesiace do *preventória*. Prínosom v tejto oblasti bolo pôsobenie MUDr. Josefa Švejcara, ktorý v roku 1922 založil pri Detskej klinike LF UK v Bratislave špeciálnu ambulanciu pre deti choré na tuberkulózu, z ktorej vznikol dispenzár Masarykovej ligy proti tuberkulóze; mal podiel aj na vzniku osady v Lučivnej. ČsČK sprostredkoval umiestnenie detí aj do ďalších zdravotníckych ústavov. V spolupráci s úradmi a organizáciami, ktoré sa zameriavali na detskú zdravotnú starostlivosť, zabezpečoval bezplatné, prípadne zlacnené pobyty pre choré deti, získaval príspevky na ich liečenie. Miestny spolok ČsČK v Turčianskom Sv. Martine vybuďoval v doline pod Martinskými hoľami detskú ozdravovňu Eleny Maróthy Šoltésovej pre 40 detí. (Obr. 5.) Do ozdravovne prijímali deti zo sociálne slabších rodín na šesťtýždňové turnusy. Dôležitý význam postupne získali aj zdravotné osady ČsČK pre deti ohrozené tuberkulózou. Deti do nich vyberali z evidenčných súpisov *dispenzárov*. Dozor nad zdravotnou osadou mal miestny lekár, ktorý každé prichádzajúce aj odchádzajúce dieťa vyšetril a zabezpečil mu dennú odbornú starostlivosť. V zdravotnej osade pracovali organizačný vedúci, ošetrovateľka, kuchárka a dobrovoľníčka. Deti dostávali výživnú stravu, viedli ich k správnej životospráve, pobytu na čerstvom vzduchu a pravidelnému odpočinku, i k plneniu jednotlivých zásad Dorastu ČsČK. V roku 1923 sa na Slovensku organizovali štyri zdravotné osady, v roku 1924 bolo sedem osád pre 436 detí. Zdravotné osady pravidelne organizoval miestny spolok ČsČK v Ružomberku, príležitostne spolky v Bratislave, Bardejove, Liptovskom Sv. Mikuláši, Michalovciach, Nových Zámkoch, Prešove, Trnave a aj v Turčianskom Sv. Martine. Detské zdravotné osady organizovali miestne spolky ČK na Slovensku i v ďalších rokoch, pričom ich príprava a finančné zabezpečenie vôbec nebolo jednoduché.²⁵ (Obr. 6.)

²⁴ MINTALOVÁ, Z. – TELGÁRSKY, B. Cit. 14, s. 121.

²⁵ V lete 1927 získal miestny spolok ČsČK v Lipt. Sv. Mikuláši financie na zdravotnú osadu od Podtatranskej župy, mesta, miestnych sponzorov a tiež od ev. farského úradu, v osadách pracovali aj dobrovoľníci.

Obr. 5. Ozdravovňa Eleny Maróthy Šoltésovej pod Martinskými hoľami, ktorú postavil miestny spolok ČsČK v Turčianskom Sv. Martine. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej
Fig. 5. Elena Maróthy Šoltésová Sanatorium under Martinské hole built by the local ČsČK association in Turčiansky Sv. Martin. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

Obr. 6. Podávanie raňajok v zdravotnej osade pre podvyživené deti ohrozené tuberkulózou. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej
Fig. 6. Serving breakfast in the medical camp for undernourished children at risk of tuberculosis. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

Ďalší zdravotný problém, ktorý sa v povojnových rokoch bezprostredne dotýkal aj detí a žiakov bol *trachóm* – infekčný zápal očnej spojovky a vrchnej časti rohovky. Pre nedostatok hygienických návykov sa rozšíril v chudobných rodinách robotníkov, sezónnych poľnohospodárskych robotníkov a nezamestnaných, kde každý člen rodiny nemal vlastný uterák, kde bola hygiena na nízkej úrovni a choroba sa ľahko prenášala z otca na deti. V niektorých oblastiach severozápadného Slovenska ochorelo na trachóm, ktorý vo vysokom štádiu očnej choroby zapríčinil slepotu, vyše 10 % obyvateľstva, medzi ktorými boli aj deti. Preto ministerstvo zdravotníctva vyslalo v roku 1922 na Slovensko špeciálnu misiu, ktorá mala evidovať infikovaných pacientov a zabezpečiť im potrebné lekárske ošetrovanie. V postihnutých oblastiach boli nariadené prehliadky žiakov, robotníkov, vojakov a sezónnych robotníkov, ktorí odchádzali za prácou na južné Slovensko. Lekári im poskytli odborné ošetrovanie, pravidelné kontroly, vážne chorých posielali do nemocníc; chudobným pacientom hradil liečenie štát. Najväčšiu kapacitu *trochomatózných* pacientov mala nemocnica v Žiline. Mnohí chorí však nemocničnú liečbu odmietali, a ani deti nechceli pustiť do nemocnice, lebo by museli precestovať veľké vzdialenosti. Napriek tomu sa zásluhou cieľavedomej práce lekárov získal prehľad o chorých, začala sa úspešná liečba aj medzi žiakmi, zabránilo sa šíreniu choroby, takže koncom tridsiatych rokov 20. storočia začal počet komplikovaných ochorení klesať.

Dorast ČsČK

Na dokreslenie sociálno-zdravotnej situácie detí po skončení prvej svetovej vojny, je potrebné venovať pozornosť aj dôležitému fenoménu, ktorým boli samostatné dorastové sekcie detí a mládeže pri národných spoločnostiach ČK. Dorastová sekcia vznikla aj v Československu s cieľom riešiť zdravotnú výchovu žiakov, systém pravidiel, lekárske prehliadky a vzájomnej pomoci. Z pôvodného zdravotníckeho programu *Boj o dobré zdravie*, ktorý začal v roku 1919 v školách v Prahe a mal naučiť deti *dokonalej čistote a láske k zdravému vzduchu*, došlo v školskom roku 1920/1921 k jeho zaradeniu do viacerých obecných škôl vrátane Bratislavy. V januári 1921 vznikol Dorast ČsČK.²⁶ Bol zameraný na školákov do štrnásť rokov a poskytoval program dôkladne prepracovanej koncepcijnej činnosti s dlhodobou perspektívou. Členmi dorastu sa stali žiaci aj učitelia, pracovali v ňom lekári i zdravotnícki pracovníci. V obecných a meštianskych školách bola spočiatku prvoradou povinnosťou dorastencov starostlivosť o zdravie a služba druhým; na stredných školách aj praktická ručná práca. Základnou organizačnou jednotkou Dorastu ČsČK bola trieda, ktorá si volila samosprávu. V roku 1921 bolo na Slovensku v 707 triedach organizovaných 25 447 žiakov, v roku 1922 v 806 triedach už 28 502 žiakov, v júni 1924 v 2029 triedach až 68 275 žiakov.²⁷ V roku 1928 bolo na Slovensku dokonca 92 135 dorastencov. (Obr. 7.) Dorast ČsČK mal bohatú činnosť, zameranú na starostlivosť o osobnú hygienu a čistotu okolia (dorastenci pri vstupe do triedy kontrolovali svojich spolužiakov, či majú čisté ruky, uši, očistené topánky), denný telocvik mimo školy, zdravotnícke kurzy a záhradkársku prácu. Patrila k nim aj starostlivosť o chorých a chudobných spolužiakov.

²⁶ Ministerstvo školstva a národnej osvety Československej republiky svojím výnosom z 26. januára 1921 povolilo organizovanie Dorastu ČsČK ako jedinej školskej organizácie v Československej republike. PROCHÁZKA, J. – ŠVEJNOHA, J. *80 let dorostu Českého Červeného kříže*. Praha, 2000, s. 5.

²⁷ MINTALOVÁ, Z. Význam Dorastu ČsČK v zdravotnej výchove a výchovnom procese školskej mládeže na Slovensku v medzivojnovom období. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alice G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 153.

Obr. 7. Dorastenci ČsČK z jednotriednej školy v Turci v roku 1928. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej
Fig. 7. ČsČK youth members from the single-class school in the Turiec region in 1928. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

Obr. 8. Matrózky – oblečenie bolo obľúbené nielen u dievčat, ale aj u chlapcov. Hnedé a modré sa nosievali do školy, biele najmä v nedeľu. Fotoarchív Z. Mintalovej Zubercovej
Fig. 8. Sailor suit – this clothing was popular for girls and boys alike. Brown and blue ones were worn to school, and white suits on Sundays. Photographic archives of Z. Mintalová Zubercová

Dorast ČsČK bol zároveň organizáciou, ktorá často nahrádzala nedostatky štátnej a sociálnej starostlivosti o deti a mládež. Ústredie zabezpečovalo do škôl uteráky, mydlá, pasty na drevené podlahy, nádoby na odpadky, zubné kefky aj pasty a pod. Koncom 20. rokov 20. storočia sa dokonca v školách, ktoré nemali vodovod, začali používať *patentné umývadlá značky Dorost*, ktoré naraz slúžili trom deťom. Deti si aj vďaka tomu osvojili heslo: *Umývanie rúk niekoľko ráz nikdy nezaškodí*. Každý dorastenec však musel v prvom rade plniť dvanásť pravidiel, ktoré boli základom pre zdravý vývoj každého:

1. *Umyjem si každý deň a večer mydlom tvár, ruky, krk, uši, telo po pás a nohy.*
2. *Vyčistím si zuby ráno a večer.*
3. *Umyjem si ruky pred každým jedlom aj po použití záchodu.*
4. *Aspoň raz do týždňa celý/á sa okúpem.*
5. *Budem sa držať priamo, či sedím alebo stojím.*
6. *Budem dbať na to, aby môj zovňajšok bol vždy v poriadku a čistý, najmä vlasy a nechty.*
7. *Nebudem dávať do úst prsty alebo špinavé predmety a nebudem plávať na dlážku ani na ulicu.*
8. *Nebudem si vyberať v jedle, budem piť každý deň mlieko a jesť mnoho ovocia a zeleniny.*
9. *Budem spať aspoň 9 hodín denne vo vyvetranej miestnosti.*
10. *Vystriham sa pitia liehovín a fajčenia.*
11. *Postarám sa, aby môj dom a moja trieda boli čisté.*
12. *Budem dýchať vždy nosom a nikdy nie ústami a budem čo najviac na slnci a na zdravom vzduchu.*

*Chcem tiež vždy a všade pomáhať spolužiakom i všetkým ľuďom, ktorí pomoc potrebujú, brániť proti krivde všetky živé tvory a ochraňovať kvetiny a stromy.*²⁸

Plnenie pravidiel bolo pravidelne vyhodnocované, dorastenci zbierali body a podľa ich počtu dostávali zubné pasty, kefky, zošitky, čo malo hlavne pre žiakov z chudobných rodín nesmierny význam. Pozitívne vplýval na dorastencov aj bod číslo jedenásť, týkajúci sa čistoty domu, k čomu žiaci nútili aj svojich mladších súrodencov, v zanedbaných domácnostiach niekedy aj rodičov. Chudobní žiaci, ktorí boli dorastencami veľmi dbali aj na svoj zovňajšok, a ak mali biedne šaty, chceli ich mať aspoň čisté. V mestách chodili chlapci do školy v košeliach mestského strihu a krátkych nohaviciach na traky. Keď sa schladilo nosili krátke jednofarebné, alebo zvislo pásikavé kabátiky, svetle, vlnené pančuchy, ktoré si upínali na pančuchové pásy. Vlasy mali ostrihané *podľa kastróla*, v lete dohola alebo s *kečkou*. Nosievali čiapky s veľkým šiltom. Ich malí bratia mali vlásky zastrihnuté do *bubi* účesu. Dievčatá si do školy obliekali sukne, blúzky, jednoduché šaty so sedlom, v chladnom počasí svetle. Dcéry z bohatých rodín mali šaty z kvalitnejších látok, s volánikmi, často nosili matrózky modrej alebo hnedej farby i šaty zo zamatu s bielymi golierikmi. (Obr. 8.) Keď sa ochladilo, nosili futrované kabátiky, v zime kožušinové bundičky a čiapky, ruky si hriali v kožušinových *mufoch* – rukávnikoch. Vlasy mali dlhé po plecيا, na vrch stočené a ozdobené mašľou, neskôr boli rozšírené dorovna zastrihnuté vlasy s ofinou aj u dievčat. Žiaci z chudobných rodín boli oblečení biednejšie, ich šaty boli často sprané a pozašivané, matky im prešivali aj odev po dospelých, alebo obnosené šaty a obuv zdedili po starších súrodencoch. Nové, krajšie oblečenie žiaci dostávali z darov šatstva a bielizne, nesmierne si ich šetrili a opatrovali.²⁹ Podobne sa obliekali aj žiaci

²⁸ MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. Cit. 2, s. 153.

²⁹ Chudobných žiakov, ktorí chodievali do nižších ročníkov, v škole aj kúpali: učiteľky kúpali dievčatá, učiteľ alebo správca školy chlapcov.

z chudobných rodín na vidieku, a ak mal žiak či žiačka šaty moderného strihu a moderný účes, určite patril k miestnej *honorácii*. Žiačky na vidieku nosievali vlasy zapletené do jedného alebo dvoch vrkočov, chlapani účes *podľa kastróla*, alebo mali dohola vystrihanú hlavu. Postupne sa bledé, prievitné tváre chorľavých detí povojnového obdobia strácali, menil sa aj ich celkový vzhľad.

Vďaka zahraničným darom, rozsiahlej koncepcnej a neúnavnej práci lekárov, zdravotníkov, štátnych orgánov, členov a dobrovoľníkov rôznych organizácií, spolkov ale tiež cirkvi a dobrodincov, no predovšetkým ČsČK, sa podarilo zmierniť nesmierne ťažkú, povojnovú sociálno-zdravotnú situáciu detí na Slovensku, ktorá bola základom riešenia najťažších sociálnych problémov. Skonštatoval to MUDr. Alois Cirps, riaditeľ Divízie ČsČK pre Slovensko, v roku 1921 pri preberaní Detskej nemocnice Muriel Paget v Bytčici, keď povedal: *V každej práci zdravotne-sociálnej jest základním problémem dětská otázka. Řešit dobře dětskou otázku znamená řešit i nejtěžší problémy sociální.*³⁰

LITERATÚRA

LIMERICK, SYLVIA, COUNTESS. Lady Muriel Paget and her mission in Slovakia. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 35-37.

FALISOVÁ, A. Zdravotno-sociálne aspekty v rodinách na Slovensku 1918 – 1938. In MANNOVÁ, E. (ed.) *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, ISBN 80-88880-20-3.

FALISOVÁ, A. Aktivity štátu a dobrovoľných organizácií zamerané na zlepšenie zdravotných pomerov na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 25-34.

Kolektív autorov. První světová válka 1914 – 1918/Die erste Weltkrieg. Velká válka. Nakladatelství Josef Filip, 2014. ISBN 978-80-90516-64-9.

KOVÁČ, Dušan a kol. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. Bratislava : Veda, 2008. ISBN 978-80-22410-14-4

MINTALOVÁ, Z. *Záverečná správa vedeckovýskumnej úlohy „Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919 – 1944“*. Múzeum Slovenského Červeného kríža, Martin, 2004, 400 rkp. s.

MINTALOVÁ, Z. – TELGÁRSKY, B. *Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919 – 1938*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2005, ISBN 80-969221-9-X.

MINTALOVÁ, Z. Význam Dorastu ČsČK v zdravotnej výchove a výchovnom procese školskej mládeže na Slovensku v medzivojnovom období. In MINTALOVÁ, Z. (ed.) *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Slovenský Červený kríž, 2006, ISBN 80-969550-8-X, s. 150-158.

MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. *Tradicie na Slovensku. Rodinné aj výročné sviatky a zvyky*. Bratislava : SLOVART, 2015. ISBN 978-80-556-1482-3.

MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z. *Ako sme kedysi žili. Obrazy každodenného života našich predkov*. Bratislava : SLOVART, 2018. ISBN 978-80-556-2795-3.

PROCHÁZKA, J. – ŠVEJNOHA, J. *80 let dorostu Českého Červeného kříže*. Praha, 2000.

SYLVIA Z LIMERICKU – MINTALOVÁ, Z. Z činnosti pomocnej misie Britského Červeného kríža Lady Muriel Paget na Slovensku. In *Historický časopis*, ročník 56, číslo 3. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008, ISSN 0018-2575, s. 497-506.

VANSOVÁ, T. *Nová kuchárská kniha*. Liptovský Sv. Mikuláš : F. Klimeš, 1925.

³⁰ MINTALOVÁ, Z. Cit. 2, s. 93.

THE SOCIAL AND MEDICAL SITUATION OF CHILDREN IN SLOVAKIA AFTER THE ESTABLISHMENT OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

Zora Mintalová Zubercová

S u m m a r y

The First World War affected the lives of families to a terrible extent, in particular women and children, because they needed to replace the work of the men who had enlisted. Despite the system of rationing, there was a shortage of food everywhere, children were starving, suffering from malnutrition, unable to resist the diseases and epidemics which spread throughout Europe after the end of the war. In Slovakia, there was an acute shortage of medicine and hospital materials; in northern and north-eastern Slovakia there was a high child mortality rate. Children lost their childhood, they lacked food, clothing, laundry; orphans did not have suitable housing.

The economic and social situation in the newly-founded Czechoslovak Republic was very bad, and even desperate in medical and social terms. The situation was worsened by the fact that the Czechoslovak Republic did not yet have sufficient foreign contacts or official relations and treaties to expect post-war aid to be provided. Foreign companies, foundations, humanitarian organisations and missions could help. For this reason, shortly after the foundation of the Czechoslovak Republic, the state played an active. Cooperation with humanitarian organisations was established to lessen the consequences of the First World War and prevent a deterioration in the state of health of the population, children in particular. The newly-established Czechoslovak Red Cross (hereafter "ČsČK") as part of the international family of national Red Cross organisations worldwide played an important role. It ensured rapid help from France, Switzerland, Denmark, Great Britain, America and Canada: condensed milk for infants and young children, food, clothing and laundry, doctors and missions. Cooperation with Czechoslovak government bodies, voluntary organisations and the American Red Cross enabled a programme of food aid for children to be launched from April 1919. The organisation Czechoslovak Child Care played an important role in opening kitchens for children and distributing food.

The over forty-strong Lady Muriel Paget mission came to Slovakia from Great Britain, bringing food, medicine, hospital equipment, clothing and laundry. The mission of the British Red Cross equipped an epidemic hospital in Turzovka, seven food stations for children, a children's hospital in Bytčica and founded a home for undernourished children. The foundation of sixteen free social and medical stations for children and mothers was of exceptional importance. The missions supported kitchens for school age children by supplying food and organised lectures and activities for mothers. Aid for children was provided by the American Red Cross, the Herbert Hoover mission, the Rockefeller foundation for public health, as well as by various institutions and Slovaks living abroad who sent food, clothing, various donations and finance. Their distribution to children was ensured by the Division of the Czechoslovak Red Cross for Slovakia. From foreign donations, it quickly provided clothing for children, and from 1923 an auxiliary clothing programme using state funds, and continued to organise food programmes.

After the First World War, fighting children's diseases and lowering the infant mortality rate were extremely important. For this reason, further stations of free child social and medical care were added to the original sixteen stations founded by the Mission of

the British Red Cross under the leadership of Lady Muriel Paget; in 1928, there were 58 of these stations in Slovakia. The doctors in the stations provided preventive medical checks for children, treated them and sent ill and malnourished children for treatment in sanatoria, spas, medical and holiday camps.

From 1921, the youth branch of the Czechoslovak Red Cross played an important role in the life of school-age young people in Slovakia, where the original medical programme changed into a concept-based health education for pupils, a system of rules, medical checks and mutual help. The basic organisational unit of the Youth ČsČK was the class. In 1921, 707 classes contained 25,447 pupils, in 1928 there were already 92,135 youth members. Their foremost obligation was health care and providing help.

Thanks to foreign donations, the wide-ranging concept-based and untiring work of doctors, nurses, state institutions, members and volunteers of various organisations, as well as religious associations and benefactors, but mainly thanks to the ČsČK, the difficult post-war situation of children in Slovakia gradually improved.

SPRÁVY

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2017

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

Stručnú správu z činnosti múzea za uplynulý rok začíname bližšou informáciou o projektoch, ktoré sme naznačili už v minuloročnom zborníku. Múzeum bolo úspešné pri vyhodnocovaní spracovaných a predložených projektových žiadostí v rámci viacerých programových výziev.

Začiatkom roka bol realizovaný bilaterálny projekt v rámci Finančného mechanizmu EHP a Nórskeho finančného mechanizmu v programovej oblasti „Zachovanie a revitalizácia kultúrneho a prírodného dedičstva a Podpora rozmanitosti v kultúre a umení v rámci európskeho kultúrneho dedičstva“ (CLT – PA16+PA17). Projekt bol zameraný na 9-dňový študijný pobyt dvoch pracovníkov Múzea slovenskej dediny (R. Sýkora, T. Kadlecová) v Nórsku – v Norsk Folkemuseum v Osle a Maihaugen v Lillehammeri. Projekt bol ukončený spracovaním záverečnej správy a vyúčtovaním projektu, ktoré bolo riadiacim orgánom akceptované bez pripomienok. Samostatná správa o projekte bola publikovaná v našom zborníku v roku 2017.

V štádiu prípravy a spresňovania harmonogramu aktivít sú dva projekty, zamerané predovšetkým na obnovu objektov v Múzeu slovenskej dediny.

Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR ako riadiaci orgán pre program Interreg V-A Slovenská republika – Česká republika v novembri 2017 schválilo projekt, ktorý múzeum ako hlavný partner pripravilo v roku 2016 s Valašským múzeom v prírode v Rožnově pod Radhoštěm pod názvom „Kultúrne dedičstvo Javorníkov a Beskyd“. Celkový finančný príspevok na projekt je 532 911,26 €, z toho je príspevok SNM vo výške 312 237,65 €. Cieľom projektu je spolupráca oboch múzeí na podujatiach, určených pre odbornú i širšiu laickú verejnosť (workshopy, semináre, výstava) a oprava expozičných objektov v Múzeu slovenskej dediny: hospodársky objekt krčmy z Oravskej Polhory, stodola z Jasenovej, vozareň z Moškovca, usadlosť zo Štiavniku a filagória zo Slovenského Pravna. Realizáciu projektu začne múzeum v dohľadnej dobe, po podpise zmluvy.

Schválený bol aj projekt „Przy drodze wiejskiej – w rytmie pracy dawnych zakładów przemysłowych i pracowni rzemieślniczych“, pripravený v roku 2016 hlavným partnerom Muzeum Park Etnograficzny w Zubrzyci Górnej, v ktorom je naše múzeum hlavným cezhraničným partnerom. Ďalšími partnermi sú na poľskej strane Muzeum Okręgowe w Nowom Sączu, na slovenskej strane Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne a Múzeum oravskej dediny v Zuberči-Brestovej. Celková výška projektu je 1 682 206,49 €, z toho je príspevok SNM vo výške 420 476,55 €. Termín ukončenia projektu bol zmluvne stanovený na 30. 10. 2018. Cieľom projektu je okrem vzdelávacích

a kultúrno-výchovných aktivít (semináre, workshopy), na ktorých naše múzeum spolupracuje, oprava nasledovných expozičných objektov: stodola a olejareň z Oravského Veselého, usadlosť Novot', vyháňa zo Suchej Hory, zvonkárská dielňa zo Zázrivej, stodola usadlosti z Vyšného Kubína, usadlosť Hruštín. V roku 2017 bola podpísaná zmluva k projektu a prebiehala príprava verejného obstarávania.

Úspešne vyhodnotená bola aj projektová žiadosť na medzinárodné výmenné pobyty pracovníkov múzeí, ktorá bola spracovaná v rámci programu Erasmus+. Hlavným partnerom projektu je SA Pärnu Muuseum (Estónsko), ďalšími partnermi sú SNM v Martine a Nemzeti Múzeum v Budapešti. Realizácia aktivít projektu pod názvom „How to integrate adults and different generations in museums' activities?/Ako zapájať dospelých a ďalšie generácie do aktivít múzea?“ je rozložená na roky 2017 a 2018 a podieľa sa na nej viacero riešiteľov (M. Kiripolská, S. Straková, M. Both, N. Nováková, E. Bercíková, A. Daneková). V roku 2017 bolo prvé pracovné stretnutie všetkých partnerov (4 účastníci z každej krajiny), a to na Slovensku, v SNM v Martine v dňoch 16. – 20. decembra. Podrobná informácia o zámeroch a celom priebehu projektu je publikovaná v zborníku formou samostatnej správy.

V apríli sa múzeu po niekoľkoročnom úsilí podarilo úspešne ukončiť realizáciu nových expozícií v Múzeu A. Kmeťa a sprístupniť ich verejnosti. Expozícia „Príroda Turca“ i expozícia „Kmetianum“ sa od svojho otvorenia stretávajú so značným záujmom návštevníkov a stali sa vyhľadávaným kultúrnym zážitkom nielen pre Martinčanov. Podrobne sa príprave a priebehu budovania expozícií a ich sprístupneniu venuje Andrej Bendík v samostatnom príspevku, publikovanom v Zborníku SNM – Kmetianum 14, ktorý bol vydaný v roku 2017.

V súvislosti s prípravou uvedených expozícií i projektových zámerov, ktoré značne odčerpávali naše pracovné kapacity, bola v sledovanom roku mierne poddimenzovaná vedeckovýskumná činnosť, predovšetkým v Múzeu A. Kmeťa a Múzeu slovenskej dediny. Riešenie vedeckovýskumných úloh v oblasti prírodných vied pokračovalo hlavne v druhom polroku a v tomto období boli splnené aj úlohy v Múzeu slovenskej dediny, týkajúce sa tvorby technických scenárov expozícií na základe historicko-etnografických štúdií objektov, spracovaných v predchádzajúcom roku (A. Kiripolská, R. Sýkora, T. Kadlecová). Pokračoval nedeštruktívny archeologický výskum (M. Both) okresu Martin v Turčianskej kotline a za veľmi dôležité považujeme spracovávanie doteraz neurčených a nedokumentovaných archeologických nálezov (osobitne zbierka Š. Janšáka). Priebežne pokračovali aj vedeckovýskumné úlohy, zamerané na sklársku produkciu strojovej výroby 2. polovice 20. storočia v Lednických Rovniach (B. Pekaríková), zberateľstvo M. Benku (M. Váleková) a význam českého fenoménu pre hospodársky rozvoj Slovenska na príklade činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine (H. Zelinová). V rámci vedeckovýskumnej úlohy „Slovensko a jeho identita“, ktorá je zameraná na prípravu novej expozície Etnografického múzea, pokračovali práce na úvodných scenároch jednotlivých tematických častí, odborné konzultácie s riešiteľmi čiastkových úloh a pripomienkovanie parciálnych častí.

Zasadnutie vedeckej rady sa nekonalo i z dôvodu zmien, ktoré priniesol nový organizačný poriadok organizácie, účinný od novembra 2017. V jeho zmysle dochádza k reorganizácii vedeckých rád podľa vedných odborov, pričom jednotlivé vedecké rady zastrešujú vedeckovýskumnú činnosť všetkých organizačných zložiek národného múzea. Okrem vrcholnej Vedeckej rady SNM sú kreované čiastkové vedecké rady pre etnografiu (SNM v Martine), prírodné vedy (SNM – Prírodovedné múzeum), archeológiu (SNM – Archeologické múzeum), hudobnú vedu a dejiny hudby (SNM – Hudobné múzeum), historické

Obr. 1. Jitka Petrikovičová: Tanier s hrnčiarom za kruhom, 1964 – 1965, glazúra, evid. č. KH-11 473. Foto B. Pekaríková, 2017
 Fig. 1. Jitka Petrikovičová: Plate with a potter at his wheel, 1964 – 1965, glaze, rec. no. KH-11 473. Photograph by B. Pekaríková, 2017

Obr. 2. Rudolf Jurníkl: Váza, 70. roky 20. storočia, sklo, lisované, OBAS Teplice, závod Libochovice, evid. č. KH-11 356. Foto B. Pekaríková, 2017
 Fig. 2. Rudolf Jurníkl: Vase, 1970s, pressed glass, OBAS Teplice, Libochovice factory, rec. no. KH-11 356. Photograph by B. Pekaríková, 2017

Obr. 3. Pavel Pánek: Baran, 1972, sklo, lisované, Sklo Union, Libochovice, evid. č. KH-11 311. Foto B. Pekaríková, 2017
 Fig. 3. Pavel Pánek: Ram, 1972, pressed glass, Sklo Union, Libochovice, rec. no. KH-11 311. Photograph by B. Pekaríková, 2017

vedy (SNM – Historické múzeum), umeleckú históriu a výtvarné umenie (SNM – Historické múzeum). Činnosť jednotlivých vedeckých rád, za ktorú zodpovedajú riaditelia príslušných múzeí, začne v prvom štvrtroku 2018.

V oblasti evidencie, správy a ochrany zbierkových predmetov vykonali kurátori množstvo práce, ktorá je síce drobná, mravčia, navonok síce bez viditeľnejšieho efektu, ale tvorí základ našej pracovnej náplne a jej dôsledný výkon je jednou zo základných podstát múzea. Zbierkový fond múzea bol obohatený kúpami i darmi viacerých kolekcí, ako aj jednotlivých predmetov v celkovom počte 17 211 kusov, z toho v oblasti spoločenských vied v počte 1349 predmetov. Systematicky pokračuje dopĺňanie zbierky ľudového odevu, predovšetkým z obdobia prvej polovice 20. storočia z lokalít nezastúpených alebo nedostatočne zastúpených v tejto zbierke, zbierky úžitkových a dekoratívnych predmetov kultúry každodennosti (sklo, keramika, nábytkový dizajn) druhej polovice 20. storočia a reprezentatívneho súboru uzavretej tvorby keramikárky J. Petrikovičovej. K zaujímavostiam patrí získanie niekoľkých predmetov, viažucich sa k osobe a rodine krajinského prezidenta J. Országha. Zároveň pokračovalo spracovávanie II° evidencie a osobitne dohľadávanie a odstraňovanie nezrovnalostí z fyzickej revízie zbierkového fondu, ktorá sa skončila v roku 2016. Určitý posun nastal aj v oblasti obrazovej dokumentácie zbierkového fondu, keď do tejto databázy pribudlo 2873 záznamov. Za prínos považujeme aj pokračujúcu spoluprácu (E. Bercíková) s Digitalizačným centrom Múzea SNP v Banskej Bystrici, ktorá spočívala v roku predovšetkým v digitalizácii ďalších vytypovaných zbierok a osobitne v digitalizácii kresbovej dokumentácie objektov ľudovej architektúry, nateraz uložených v priestoroch Múzea slovenskej dediny v nevyhovujúcich podmienkach. V roku zdigitalizovaná časť tejto dokumentácie je nanovo uložená v budove Etnografického múzea ako súčasť archívu.

Aj v uplynulom roku múzeum cielene pokračovalo v prezentácii histórie a kultúry Slovákov žijúcich v zahraničí. V zmysle vzájomnej dohody s Múzeom Vojvodiny v Novom Sade pripravilo toto múzeum reprezentatívnu výstavu o Slovákoch vo Vojvodine, premiérovu (2016) vo vlastných výstavných priestoroch s následným prevozom na Slovensko. Vďaka finančnej podpore Ministerstva kultúry SR mohlo výstavu „Za horami, za dolami. Tri storočia Slovákov vo Vojvodine“ naše múzeum sprístupniť aj v Martine (september – november 2017) a následne v Bratislave (december – marec 2018). Výstava textom, obrazom i trojrozmerným materiálom priblížila návštevníkom históriu, spôsob života a kultúru vojvodinských Slovákov, pričom bola doplnená aj o osobitý fenomén tvorby insitných kovačických umelcov. Z vlastných výstav uvádzame predstavenie tvorby martinskej keramikárky Jitky Petrikovičovej, ktoré pripravila B. Pekaríková. Samotný názov výstavy „Od zrnitosti hlíny k farbám majoliky“ prezrádza zámer priblíženia jej tvorby od úplných začiatkov až po samotný záver. Výstava sa stretla so značným záujmom nielen martinskej verejnosti. K nesporne zaujímavým výstavným titulom patrila aj prierezová výstava z tvorby Ladislava Fapša, príslušníka strednej generácie drotárskych majstrov, v kurátorskej koncepcii D. Ferklovej. V závere roka spríjemnila návštevníkom múzea adventnú atmosféru výstava z bohatého, veľmi cenného a nateraz málo prezentovaného fondu ľudového umenia. N. Nováková predstavila výstavou „Panna Mária – Matička naša“ rôzne ikonografické typy P. Márie (podľa etáp jej života alebo proveniencie predlohy), mimoriadne pôsobivo stvárnené predovšetkým v ľudovej maľbe a plastike.

Z množstva výstavných titulov, ktoré múzeum v uplynulom roku realizovalo, pripomíname ešte rozsiahlu výstavu z tvorby M. Benku, ktorú múzeum na vyžiadanie Galérie P. M. Bohúňa prezentovalo v Liptovskom Mikuláši. Vďaka iniciatíve vedenia Galérie P. M. Bohúňa vyšla ako sprievodná tlač k výstave (M. Váleková) aj bohato ilustrovaná

Obr. 4. Výstava „Panna Mária – Matička naša“. Foto M. Kiripolská, 2018
Fig. 4. Exhibition “The Virgin Mary – Our Mother”. Photograph by M. Kiripolská, 2018

publikácia pod názvom „Martin Benka – človek a krajina“ z pera kurátorky výstavy. K zaujímavým podujatiam patrili aj výstavy menšinových pracovníkov. Napr. výstava „Život a doba Karla Čapka“ a „Tramping a tramské piesne regiónu Turiec“ v Múzeu kultúry Čechov na Slovensku, či výstava z tvorby rómskych neprofesionálnych umelcov, ktorú Múzeum kultúry Rómov na Slovensku prezentovalo v Etnografickom múzeu i na pôde Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Pracovníci Múzea slovenskej dediny pripravili všetky plánované prezentačné podujatia v rámci Národopisného roka. Bolo ich celkovo 15, pričom podstatná časť z nich už tvorí stabilnú súčasť našej ponuky návštevníckej verejnosti. Záujem o tieto podujatia je jednou z veľmi potešiteľných skutočností v rámci stúpajúcej návštevnosti múzea ako celku. V roku 2017 stúpila celková návštevnosť múzea oproti predchádzajúcemu roku (56 194) o 9042 osôb na celkových 65 236 návštevníkov. Porovnateľnú návštevnosť s predchádzajúcim rokom si udržalo Múzeum slovenskej dediny (v roku 2016 – 40 697 návštevníkov, v roku 2017 – 40 872), ale dlhodobo mierne klesá návštevnosť Etnografického múzea. Na náraste návštevnosti sa podpísalo otvorenie expozícií v prvej budove SNM, ktoré od ich sprístupnenia v apríli navštívilo 13 516 osôb.

Záverom možno konštatovať, že múzeum prechádza do ďalšieho roka so splnenými úlohami. Rok 2018 sa bude niesť v znamení viacerých výročí, ktoré si bude múzeum pripomínať rôznymi formami, a zároveň bude mimoriadne náročný ohľadom plánovaných stavebných prác v Múzeu slovenskej dediny, i celkovej koordinácie všetkých projektov.

Február 2018

Obr. 5, 6. Nohavice súkenné, súkno; košeľa mužská s náprsenkou, bavlna; 1900 – 1920, Dačov Lom. Foto E. Dudková, 2017
Fig. 5, 6. Cloth trousers, wool cloth; men's shirt with chest embroidery, cotton; 1900 – 1920, Dačov Lom. Photograph by E. Dudková, 2017

Obr. 7, 8. Otvorenie výstavy „Za horami, za dolami. Tri storočia Slovákov vo Vojvodine“. Zľava Drago Njegovan, riaditeľ Múzea Vojvodiny a Šani Dermaku, veľvyslanec Srbskej republiky na Slovensku. Prezentácia výstavy. Foto R. Sýkora, B. Pekaríková, 2017

Fig. 7, 8. Opening of the exhibition “Over the Hills and Far Away. Three centuries of Slovaks in the Vojvodina region”. From left to right: Drago Njegovan, director of the Vojvodina Museum, and Šani Dermaku, ambassador of the Republic of Serbia in Slovakia. Presentation of the exhibition. Photograph by R. Sýkora, B. Pekaríková, 2017

Obr. 9. Rukávce ženské z Dačovho Lomu (1915 – 1925), bavlna. Foto E. Dudková, 2017
Fig. 9. Women's sleeves from Dačov Lom (1915 – 1925), cotton. Photograph by E. Dudková, 2017

Obr. 10. Malí prírodovedci počas hydrobiologického výskumu vodnej fauny v Gaderskej doline. Foto M. Žiak, 2017
Fig. 10. Young natural scientists during hydrobiological research into aquatic fauna in Gaderská dolina. Photograph by M. Žiak, 2017

REPORT

ON THE ACTIVITY OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN IN 2017

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

We begin our brief report on the museum's activity over the past year with further information on projects which we mentioned in last year's anthology. The museum was successful in the evaluation process for project applications submitted in several programme calls for proposals.

At the beginning of the year, a bilateral project was carried out within the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism in the programme area of "Conservation and Revitalisation of *Cultural* and *Natural Heritage* and Promotion of Diversity in *Culture* and Arts within European *Cultural Heritage*" (CLT – PA16+PA17). The project was focused on a 9-day study visit by two employees of the Museum of the Slovak Village (R. Sýkora, T. Kadlecová) to Norway, to the Norsk Folkemuseum in Oslo and Maihaugen in Lillehammer. The project was concluded by the preparation of a final report and project accounting which was accepted without comments by the management body. A separate report on the project was published in our anthology for 2017.

Two projects are in the process of preparation and finalizing a timetable, mainly aimed at the renovation of buildings in the Museum of the Slovak Village.

The Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, as a governing body for the programme Interreg V-A Slovak Republic – Czech Republic, approved in November 2017 a project which the museum, as the main partner, prepared in 2016 with the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm entitled "The Cultural Heritage of the Javorníky and Beskydy Regions". The total financial contribution to the project is 532,911.26 €, of which the SNM's contribution is 312,237.65 €. The project's goal is cooperation between the two museums on events aimed at the specialist and wider public (workshops, seminars, exhibitions) and the repair of exhibition buildings in the Museum of the Slovak Village: the farm building of the public house from Oravská Polhora, the barn from Jasenová, the farmstead from Štiavnik and the folly from Slovenské Pravno. The museum will begin work on the project in the near future, after the signature of the contract.

The project "*Przydrodze wiejskiej – wrytnie pracy dawnych zakładów przemysłowych i pracowni rzemieślniczych*" was also approved, prepared in 2016 by the main partner, the Muzeum Park Etnograficzny in Zubrzyca Górna, for which our museum is the main cross-border partner. Other partners on the Polish side are the Muzeum Okręgowe in Nowy Sącz, and the Orava Museum of P. O. Hviezdoslav in Dolný Kubín and the Museum of the Orava Village in Zuberec-Brestová. The total amount of the project is 1,682,206.49 €,

of which the SNM's contribution is 420,476.55 €. The deadline for the project completion was contractually set for October 30th 2018. The project's aim, as well as the educational and cultural activities (seminars, workshops) on which our museum is cooperating, for the repair of the following exhibition buildings: the barn and oil-making workshop from Oravské Veselé, the farmstead from Novot', the forge from Suchá Hora, the bell-making workshop from Zázrivá, the barn of the farmstead from Vyšný Kubín, the farmstead from Hruštín. In 2017, a contract was signed for the project and the preparation for public procurement took place.

The project application for international exchange stays for museum staff, processed through the Erasmus+ programme was also assessed successfully. The project's main partner is SA Pärnu Muuseum (Estonia); further partners are the SNM in Martin and the Nemzeti Museum in Budapest. The realisation of the activities of the project entitled "How to integrate adults and different generations in museum activities?" is spread over 2017 and 2018 and several researchers are involved in it (M. Kiripolská, S. Straková, M. Both, N. Nováková, E. Bercíková, A. Daneková). In 2017, the first working meeting between all partners (4 participants from each country) took place, in Slovakia, in the SNM in Martin, from December 16th to 20th. Detailed information on the project's objectives and its progress is published in the anthology as a separate report.

In April, the museum was able to finalise successfully, after several years of efforts, the new permanent exhibitions in the A. Kmeť Museum and open them to the public. The exhibitions "Nature in the Turiec Region" and "Kmetanium" have encountered a high level of interest from visitors since their opening, and have become a much valued cultural experience not only for the inhabitants of Martin. Andrej Bendík deals with the preparation and course of the construction of the exhibitions and their opening to the public in a separate paper published in the Anthology of the SNM – Kmetanium 14, published in 2017.

In relation to the preparation of the above-mentioned exhibition and projects, which took up much of our time and energy, scientific research activities were somewhat reduced in the year in question, particular in the A. Kmeť Museum and the Museum of the Slovak Village. Scientific research tasks in the field of natural sciences continued mainly in the second half of the year, and tasks in the Museum of the Slovak Village were also pursued in this period, involving the creation of technical layouts of exhibitions based on historical and ethnographic studies of buildings which had been carried out in the previous year (A. Kiripolská, R. Sýkora, T. Kadlecová). Non-destructive archaeological research (M. Both) continued in the Martin district in the Turiec basin, and we consider the processing of as yet undetermined and undocumented archaeological findings (in particular the collection of Š. Janšák) as very important. Scientific research tasks focused on the machine-produced glass-making in the second half of the 20th century in Lednické Rovne (B. Pekaríková), the collection activity of M. Benka (M. Váleková) and the importance of the Czech phenomenon in the economic growth of Slovakia using the example of the activity of the State Institute for the Promotion of Self-Employment in Martin (H. Zelinová) also continued. As part of the scientific research task "Slovakia and its Identity", which is focused on preparing a new permanent exhibition for the Ethnographic Museum, work continued on the introductory layout and texts for individual thematic parts, alongside specialist consultations with researchers for individual tasks and commenting on specific items.

The general assembly of the scientific council did not take place, partially as a result of the changes which the organisation's new organisational regulations brought about,

effective as of November 2017. The regulations result in a reorganisation of the scientific councils by scientific discipline, where individual scientific councils cover the scientific research activities of all the organisational branches of the national museum. As well as the supreme Scientific Council of the SNM, individual scientific councils are created for ethnography (SNM in Martin), natural sciences (SNM – Natural Science Museum), archaeology (SNM – Museum of Archaeology), music science and music history (SNM – Museum of Music), historical science (SNM – Museum of History), art history and fine art (SNM – Museum of History). The activity of each scientific council for which the directors of the relevant museums are responsible will begin in the first quarter of 2018.

In the field of the records, administration and protection of collection items, curators performed much work, which might be minor, antlike work, and without any visible effect, but it forms the basis of our work and its painstaking completion is one of the essences of the museum. The museum's collections were enriched by purchases and donations of various collections and individual items, with a total number of 17,211 items, of which 1,349 were in the field of social sciences. The addition to the folk costume collection continues systematically, in particular concerning the first half of the 20th century from sites unrepresented or insufficiently present in this collection, collections of applied and decorative items of everyday culture (glass, ceramics, furniture design) from the second half of the 20th century and a representative set of the completed work of the ceramic artist J. Petrikovičová.

The acquisition of several items concerning the person and family of the regional president, J. Országh, is also of interest. The processing of II° records also continued, with particular care paid to eliminating discrepancies from the physical revision of the collection which ended in 2016. Progress was also made in the area of the pictorial documentation of the collection, since 2,873 records were added to this database. We also consider continuing cooperation (E. Bercíková) with the Digitalisation Centre of the SNP Museum in Banská Bystrica as beneficial, which consisted mainly in the digitalisation of further selected collections and in particular of the digitalisation of drawing documentation of buildings of folk architecture, currently stored in the Museum of the Slovak Village in unsatisfactory conditions. The part of this documentation digitalised this year has been stored anew in the building of the Ethnographic Museum as part of the archives.

In the past year, the museum has also continued in its targeted presentation of the history and culture of Slovaks living abroad. Pursuant to the mutual agreement with the Vojvodina Museum in Novy Sad, that museum prepared a representative exhibition about Slovaks in the Vojvodina region, with a premiere (2016) in its own exhibition premises, followed by a transfer to Slovakia. Thanks to the financial support of the Ministry of Culture of the Slovak Republic, our museum was able to open the exhibition "Over the Hills and Far Away. Three Centuries of Slovaks in the Vojvodina Region" in Martin (September – November 2017) and then in Bratislava (December – March 2018). Through text, pictures and three-dimensional material, the exhibition explained to visitors the history, way of life and culture of Vojvodina Slovaks, with the addition of the particular phenomenon of the work of naïve artists from Kovačica. From our own exhibitions, we presented the work of the ceramic artist from Martin, Jitka Petrikovičová, prepared by B. Pekaríková. The title of the exhibition "From the graininess of clay to the colours of majolica" gives away the intention of treating her work from its very beginnings to the end. The exhibition met with great interest, not only from the public from Martin, but from outside, too. One of the undoubtedly interesting exhibitions included a cross-section exhibition from the work of Ladislav Fapšo, a member of the middle generation

of wire craft masters, conceived by the curator D. Ferklová. At the end of the year, an exhibition from the rich, very valuable and as yet under-exhibition collection of folk art helped produce an enjoyable Advent atmosphere for visitors. N. Nováková presented in the exhibition “The Virgin Mary – Our Mother” various iconographic types of the Virgin Mary (according to the stages of her life or the provenance of the artwork), which are exceptionally powerful as folk paintings or sculptures.

Of the many exhibitions which the museum has held over the past year, we can mention the extensive exhibition from the works of M. Benka which the museum presented in Liptovský Mikuláš following a request by the P. M. Bohúň Gallery. Thanks to an initiative by the management of the P. M. Bohúň Gallery, a richly illustrated publication entitled “Martin Benka – Man and Landscape” was issued to accompany the exhibition (M. Váleková), written by the curator of the exhibition. There were also some interesting exhibitions organised by the museums dealing with ethnic minorities, for example “The Life and Times of Karel Čapek” and “Tramping and Tramp Songs of the Turiec Region” in the Museum of the Culture of Czechs in Slovakia, or an exhibition from the work of Roma amateur artists which the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia presented in the Ethnographic Museum and at the University of Constantine the Philosopher in Nitra.

Staff of the Museum of the Slovak Village prepared all the planned special presentation events. There were 15 of these in all, most of them being a regular feature of our offer to visitors in the region. Interest in these events is one of the very encouraging facts which are part of a rise in visitor rates overall. In 2017, the total number of museum visitors rose compared to the previous year (56,194) by 9,042 people to a total of 65,236 visitors. The Museum of the Slovak Village maintained a similar visitor rate to the previous rate (40,697 visitors in 2016, 40,872 in 2017), but the visitor rate of the Ethnographic Museum is falling slightly over the long term. The growth in visitor rates was the result of the opening of exhibitions in the first building of the SNM, which was visited by 13,516 people since its opening in April.

In conclusion, we can state that the museum is entering another year with its tasks fulfilled. 2018 will be marked by several anniversaries which the museum will commemorate in various forms, and will also be exceptionally difficult in terms of the planned building work in the Museum of the Slovak Village and the overall coordination of all the projects.

February 2018

PREZENTAČNÉ PODUJATIA V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY V ROKOCH 2008 – 2017

*Jaroslava Ďurdíková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: jaroslava.durdikova@snm.sk*

Programové podujatia s ukázkami zvykoslovia, folklóru a tradičnej ľudovej umeleckej výroby v Múzeu slovenskej dediny (ďalej MSD) sú pravidelne organizované od roku 1991. Pod názvom *Kalendárium* Národopisného roka sú každoročne realizované programy, ktoré ponúkajú návštevníkom celodenný zážitok v prostredí múzea, čoraz častejšie využívaný aj rodinami s deťmi. V roku 2008 sme na stránkach zborníka priniesli správu o realizácii týchto podujatí v rokoch 1997 – 2007.¹ V tomto príspevku chceme podať nielen štatistický výpočet, ale aj zhodnotenie prezentačných podujatí realizovaných v rokoch 2008 – 2017 v Múzeu slovenskej dediny, pričom nezabudneme ani na špeciálne vzdelávacie programy určené deťom školského a predškolského veku.

Areál MSD, región Turiec. Foto K. Očková, 2005

¹ KIRIPOLSKÁ, Anna. Prezentačné podujatia v Múzeu slovenskej dediny v rokoch 1997 – 2008. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 49*. Edit. M. Halmová. Roč. CII, Martin : SNM, 2008, s. 117-126.

V rokoch 2008 – 2017 sa v MSD uskutočnilo spolu 144² programových podujatí, ktoré v dvojtýždňových intervaloch boli realizované v letnej návštevnickej sezóne (počas mesiacov máj až október). Podujatia Vianoce na dedine, Už sa fašiang kráti a Veľká noc na dedine sa konali počas zimnej návštevnickej prevádzky. Za uvedené obdobie počas rokov 2008 – 2017 navštívilo programové podujatia spolu 179 610 návštevníkov, priemerná návštevnosť jedného podujatia bola 1247 návštevníkov.³

² Prehľad programových podujatí podľa jednotlivých rokov:

Rok 2008: 3. 2. Už sa fašiang kráti; 16. 3. Veľká noc na dedine; 27. 4. Láska, bože, láska...; 11. 5. Hasičská nedeľa; 1. 6. Detská nedeľa; 15. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 21. 6. Na sv. Jána; 29. 6. Turčianske halali; 13. 7. Turčianska harmonika; 26. 7. Anna bál; 10. 8. Te prindžaras pes/Spoznajme sa; 24. 8. Dožinky; 14. 9. Človek a príroda; 28. 9. Michalský jarmok; 12. 10. Na slávu zemiakom; 14. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2009: 22. 2. Už sa fašiang kráti; 5. 4. Veľká noc na dedine; 3. 5. Hasičská nedeľa; 31. 5. Detská nedeľa; 14. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 28. 6. Turčianske halali; 12. 7. Turčianska harmonika; 9. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 23. 8. Dožinky; 13. 9. Človek a príroda; 27. 9. Michalský jarmok; 11. 10. Keď sa zima opýta; 6. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2010: 14. 2. Už sa fašiang kráti; 28. 3. Veľká noc na dedine; 2. 5. Stavanie májov; 30. 5. Detská nedeľa; 13. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 19. – 20. 6. Turčianske slávnosti folklóru; 27. 6. Turčianske halali; 11. 7. Turčianska harmonika; 8. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 22. 8. Dožinky; 12. 9. Všetko nám dáva matka príroda; 26. 9. Michalský jarmok; 10. 10. Keď sa zima opýta; 12. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2011: 6. 3. Už sa fašiang kráti; 17. 4. Veľká noc na dedine; 1. 5. Stavanie májov; 7. – 8. 5. Hasičské dni; 29. 5. Detská nedeľa; 12. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 18. – 19. 6. Turčianske folklórne slávnosti; 10. 7. Turčianska harmonika; 24. 7. Poďme kmotru vítať; 7. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 21. 8. Dožinky; 11. 9. Všetko nám dáva matka príroda; 25. 9. Michalský jarmok; 9. 10. Keď sa zima opýta; 11. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2012: 19. 2. Už sa fašiang kráti; 1. 4. Veľká noc na dedine; 29. 4. Stavanie májov; 27. 5. Detská nedeľa; 10. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 16. – 17. 6. Turčianske slávnosti folklóru; 8. 7. Turčianska harmonika; 12. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 26. 8. Dožinky; 9. 9. Človek a príroda; 30. 9. Michalský jarmok; 14. 10. Keď sa zima opýta; 9. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2013: 10. 2. Už sa fašiang kráti; 24. 3. Veľká noc na dedine; 28. 4. Stavanie májov; 12. 5. Turčianska nedeľa; 26. 5. Detská nedeľa; 9. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 15. 6. – 16. 6. Turčianske slávnosti folklóru; 14. 7. Turčianska harmonika; 28. 7. Lanová nedeľa; 11. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 25. 8. Dožinky; 8. 9. Človek a príroda; 29. 9. Michalský jarmok; 13. 10. Keď sa zima opýta; 8. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2014: 23. 2. Už sa fašiang kráti; 13. 4. Veľká noc na dedine; 27. 4. Stavanie májov; 11. 5. Pei-uns i Tuez/U nás v Turčeku; 25. 5. Detská nedeľa; 8. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 22. 6. Turčianske slávnosti folklóru; 13. 7. Turčianska harmonika; 27. 7. Lanová nedeľa; 10. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 24. 8. Dožinky; 14. 9. Človek a príroda; 28. 9. Michalský jarmok; 12. 10. Keď sa zima opýta; 14. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2015: 15. 2. Už sa fašiang kráti; 29. 3. Veľká noc na dedine; 26. 4. Láska na dedine; 31. 5. Detská nedeľa; 14. 6. Dnes tovariš, zajtra majster; 12. 7. Turčianska harmonika; 26. 7. Lanová nedeľa; 9. 8. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 23. 8. Dožinky; 13. 9. Človek a príroda; 27. 9. Michalský jarmok; 11. 10. Keď sa zima opýta; 13. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2016: 31. 1. Už sa fašiang kráti; 20. 3. Veľká noc na dedine; 24. 4. Láska na dedine; 15. 5. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 29. 5. Detská nedeľa; 12. 6. Turčianske slávnosti folklóru a Dnes tovariš, zajtra majster; 25. 6. Na svätého Jána; 10. 7. Turčianska harmonika; 24. 7. Lanová nedeľa; 14. 8. Liptovská nedeľa; 28. 8. Dožinky; 11. 9. Človek a príroda; 25. 9. Michalský jarmok; 16. 10. Keď sa zima opýta; 11. 12. Vianoce na dedine.

Rok 2017: 26. 2. Už sa fašiang kráti; 9. 4. Veľká noc na dedine; 30. 4. Láska na dedine; 14. 5. Te prindžaras amen/Spoznajme sa; 28. 5. Detská nedeľa; 11. 6. Turčianske slávnosti folklóru a Dnes tovariš, zajtra majster; 24. 6. Na svätého Jána; 9. 7. Turčianska harmonika; 23. 7. Lanová nedeľa; 13. 8. Liptovská nedeľa; 27. 8. Dožinky; 10. 9. Človek a príroda; 24. 9. Michalský jarmok; 15. 10. Keď sa zima opýta; 10. 12. Vianoce na dedine.

³ Návštevnosť podujatí za jednotlivé roky: 2008 – 17 601 návštevníkov; 2009 – 15 956 návštevníkov; 2010 – 17 461 návštevníkov; 2011 – 20 612 návštevníkov; 2012 – 14 682 návštevníkov; 2013 – 17 206 návštevníkov; 2014 – 18 714 návštevníkov; 2015 – 19 073 návštevníkov; 2016 – 19 385 návštevníkov; 2017 – 18 920 návštevníkov.

Programová štruktúra v zásade pozostáva z tematicky viazaného vystúpenia folklórneho kolektívu (resp. viacerých folklórnych kolektívov alebo sólistov), tak isto tematicky viazaných situačných premien vybraných objektov v rámci stálej expozície MSD, výstavy, prezentácie tradičných postupov ľudovej výroby, ochutnávky tradičných jedál a tvorivých dielní. Špecifickým doplnením programu môžu byť videoprojekcie, súťaže či iné aktivity. V rámci viacerých podujatí majú návštevníci k dispozícii receptáre bylinkových čajov a tradičných jedál či slovníky nárečových výrazov a spevníky.

Podujatia Národopisného roka sa konajú vždy v nedeľu, s výnimkou sobotného podujatia *Na sv. Jána*. Exteriér stálej expozície (napr. priestor pred objektom krčmy z Oravskej Polhory, priestor pred objektom obytného domu z Moškovca), resp. dvory jednotlivých usadlostí, sú priestorom na uvedenie jednotlivých programov v prípade vystúpení folklórnych kolektívov. V prípade nepriaznivého počasia sa program koná v objekte vozárne z Moškovca. Výrobcovia a predajcovia výrobkov z tradičných materiálov lemujú svojimi stánkami prehliadkovú trasu expozície. Organizátormi a odbornými garantmi programových podujatí sú odborní pracovníci MSD. Ako demonštrátori tradičných výrobných postupov, lektori tvorivých dielní alebo autori čiastkových programov sa na nich podieľajú aj pracovníci ďalších zložiek múzea.

Podujatia zamerané na predstavenie tradičnej kultúry jednotlivých regiónov⁴

Počas rokov 2008 – 2017 sa uskutočnili nasledovné regionálne podujatia:

V roku 2013 *Turčianska nedeľa* s ukázkami činností v gazdovstve či voľbou richtára v turčianskej obci Podhradie. V roku 2014 bola v rámci podujatia *U nás v Turčeku/Peiuns i Tűez* sprístupnená v MSD expozícia objektu z Horného Turčeka, reprezentujúca časť regiónu Turiec, patriacu ku tzv. Hauerlandu, jednej z oblastí usídlenia karpatských Nemcov na Slovensku. V rámci sprievodného programu sa návštevníkom predstavili členovia folklórnej skupiny z obce Turček s ukázkami tradičných detských hier a tancami. So zaujímavými ukázkami výtvarných aktivít sa predstavili aj obyvatelia obce. Program *Liptovská nedeľa* bol realizovaný opakovane v rokoch 2016 a 2017, tvorili ho ukážky obyčaji, folklóru, tradičnej kultúry a ľudovomelečkej výroby regiónu Liptov, spojené s ochutnávkou tradičných jedál. Zaujímavým doplnkom podujatia bola videoprojekcia výročných obyčaji z Liptova v objekte obytného domu z Moškovca. Do tejto skupiny podujatí môžeme zaradiť aj *Turčianske slávnosti folklóru* (ďalej TSF), ktoré sa v areáli MSD konajú od roku 2010 v spolupráci s Turčianskym kultúrnym strediskom. Sú prehliadkou činnosti folklórnych kolektívov pôsobiacich v regióne, detských a folklórnych súborov a ľudových hudieb, pričom ich programovým ťažiskom je program dedinských folklórnych skupín. Tradičným sprievodným podujatím TSF je jarmok tradičných remeselníkov a výstava výtvarných prác žiakov základných škôl. V roku 2015 sa programovou súčasťou TSF stalo pôvodne samostatné podujatie Kalendária Národopisného roka *Dnes tovariš, zajtra majster* s bohatými ukázkami činnosti stredných škôl s umeleckým zameraním, invenčne rozvíjajúcich tradičné výrobné postupy. Na príprave TSF sa podieľajú odborní pracovníci Slovenského národného múzea v Martine, ktorí sú členmi ich programovej rady, trvale metodicky usmerňujú činnosť folklórnych kolektívov v regióne a v niektorých prípadoch sú aj autormi programov. TSF je možné považovať za najvýznamnejšie podujatie v MSD, reprezentujúce kultúrne tradície regiónu Turiec, ideálne tak dopĺňajúce architektonický súbor objektov regiónu Turiec v rámci stálej expozície.

⁴ V príspevku používame klasifikáciu programových podujatí PhDr. A. Kiripolskej, uplatnenú v príspevku pod pozn. 1.

Podujatia prezentujúce výročné a rodinné zvyky

V rámci *Kalendária* Národopisného roka v MSD je časovo ako prvé zaradené programové podujatie *Už sa fašiang kráti*. Patrí k osvedčeným, verejnosťou najnavštevovanejším programom. Súčasťou programovej štruktúry je od roku 2000. Tradičný fašiangový sprievod masiek, pôvodne pozostávajúci len z nadšencov z radov pracovníkov SNM v Martine, bol postupne dopĺňaný „maškarami“ z radov návštevníkov a dobrovoľníkov. Dnes je jeho súčasťou už aj vystúpenie folklórneho kolektívu, ktorého program tradične dopĺňa pochovávanie basy, ukončujúce fašiangové obdobie. Ďalšiu zvykoslovnú tému približuje podujatie *Veľká noc na dedine*. Obsahuje ukážky predveľkonočných a veľkonočných zvykov a obchôdzok: folklórne súbory z rôznych lokalít severozápadného Slovenska vynášajú Morenu a prinášajú letko, atraktívnou súčasťou programu je veľkonočná oblievačka, ako aj ochutnávka pôstnych jedál a ukážky lisovania ľanového oleja, používaného na prípravu jedál v období pôstu. Toto podujatie býva doplnené o výstavu venovanú jarnej časti výročného zvykoslovného cyklu. Podujatie *Stavanie májov* (pod týmto názvom vedené v rokoch 2010 – 2015, v rokoch 2016 – 2017 prezentované pod názvom *Láska na dedine*) je programovým podujatím, otvárajúcim letnú návštevnícku sezónu. V jeho rámci majú návštevníci možnosť spoznať ďalšiu tematickú skupinu jarného zvykoslovnia – stavanie májov, ale aj ukážky pracovného zvykoslovnia – úkony sprevádzajúce prvé vyháňanie dobytky či strihanie oviec. Program býva doplnený o populárnu ľúbostnú poradňu, obsahujúcu rady o ľúbostných praktikách a magických účinkov jarnej zelene. Po niekoľkoročnej absencii bolo do programu Národopisného roka opäť zaradené podujatie *Na sv. Jána* a vďaka novému prístupu k jeho obsahovej štruktúre je čoraz viac návštevnícky obľúbené. Jeho výnimočnosť spočíva v konaní v „inom“ termíne, počas sobotného večera, obohateného o jedinečnú atmosféru jánskej vaty. Prezentuje obyčaje spojené s oslavou letného slnovratu. Jeho súčasťou sú tematické prehliadky expozície s lampášmi, rozprávanie o magických jánskych rastlinách a zvykoch, tanečná škola a hľadanie pokladu s bájnymi bytosťami. Jeho pripravovatelia postupne prekročili zvykoslovný rámec a dnes je vyvrcholením tohto podujatia koncert niektorej z osobností reprezentujúcich hudobnú produkciu mimo mainstreamového prúdu.

Cyklus venovaný jednotlivým bodom výročného zvykoslovnia vrcholí podujatím *Vianoce na dedine*. Patrí k overeným, z hľadiska návštevníkov tradične najnavštevovanejším programom a uzatvára Národopisný rok v MSD. Pripravené aktivity sú prezentáciou zvykov viazucich sa k predvianočnému i vianočnému obdobiu, ktorými sú pochôdzkové hry a obchôdzky Lucii a iných koledníkov vrátane Mikuláša, anjela a čerta. Súčasťou podujatia sú ukážky výrob a predaj vianočných ozdôb z tradičných materiálov, tvorivé dielne a vianočný koncert v objekte kostola z Rudna, prípadne vozárne z Moškovca.

Rodinnému zvykosloviu bolo v hodnotenom období venované len jedno podujatie, a to v roku 2011 uvedený program *Pod'me kmotru vítat'*, približujúci zvyky spojené s narodením a krstom (v podaní folklórnej skupiny z turčianskej obce Podhradie). Program bol obohatený o výstavu detského odevu, nábytku a hračiek v objekte pošty z Necpál.

Podujatia zamerané na prezentovanie spôsobu života a zvykov rôznych vekových, etnických a socioprofesionálnych skupín

TradiCIám, zvykom a zábave turčianskych poľovníkov a rybárov bolo venované podujatie *Turčianske halali*, konané počas rokov 2003 – 2010. V spolupráci s Okresnou organizáciou Slovenského poľovníckeho zväzu a Slovenským rybárskym zväzom a mestskou organizáciou Martin bol jeho súčasťou slávnostný sprievod, vystúpenie sokoliarov, súťaž vo vábení jeleňa, výstava poľovníckych trofejí, detská súťaž v love rýb. V spolupráci

Obr. 1, 2. Turčianske slávnosti folklóru. Foto J. Neplech, 2011
Fig. 1, 2. Turiec Folklore Festival. Photograph by J. Neplech, 2011

s dobrovoľnými a profesionálnymi hasičskými zbormi sa konalo niekoľko ročníkov *Hasičskej nedele* (v rokoch 2008, 2009, 2011). Jej efektným úvodom bola kolóna hasičských vozidiel, smerujúca z mesta Martin do areálu MSD. Následne mohli návštevníci vidieť a vyskúšať si historickú i súčasnú hasičskú techniku pri ukázkach hasenia a súťaže hasičských družstiev. Toto podujatie sa posledné roky, a zrejme už trvalo, koná v iných mestských častiach mesta Martin.

Detská nedeľa je podujatím s dlhoročnou tradíciou, realizovaným počas celého hodnoteného obdobia. Program je orientovaný na detského návštevníka rôznych vekových kategórií, pre ktorých je v tento deň vstup voľný. Jej obsahom sú vystúpenia detských folklórnych súborov, divadelné a bábkové predstavenie, v rámci aktivity *hlavička ako makovička* majú dievčence možnosť úpravy vlasov do tradičných účesov, obľúbenú detskú tombolu a rôznorodé súťaže za účasti rozprávkových postáv. Už tradičným partnerom tohto podujatia je Pedagogická a sociálna akadémia v Turčianskych Tepliciach. Súčasťou Kalendária Národopisného roka je aj podujatie *Te prindžaras amen/Spoznajme sa*, ktorého cieľom je prezentovať tradičnú i súčasnú kultúru Rómov v podobe hudobných, tanečných a divadelných vystúpení, výtvarné diela rómskych umelcov či predstaviť ukážky remesla a ich pracovné činnosti. Toto podujatie je výsledkom aktivity špecializovaného pracoviska SNM v Martine – Múzea kultúry Rómov na Slovensku. Od roku 2003 si našlo svoj stály okruh priaznivcov aj podujatie *Turčianska harmonika* ako prehliadka sólistov či zoskupení hráčov na akordeón a heligónku nielen z regiónu Turiec, ale aj z okolitých regiónov – Oravy, Kysúc, Považia a Liptova.

Podujatia zamerané na tradičné poľnohospodárstvo a s ním spojené zvyky

Tradičné zvyky, sprevádzajúce zber a spracovanie obilia a oslavu úrody môžu návštevníci vidieť na podujatí *Dožinky*. Program je obohatený ukázkami tradičných pracovných postupov – drvenia zrna viacerými spôsobmi, mlátenia obilia cepmi i ochutnávkami tradičných jedál z rôznych obilnín. Návštevníci si môžu mnohé z týchto činností vyskúšať, no ich pozornosť priťahuje hlavne funkčná motorová mláťačka so stacionárnym motorom. Podobne je zameraný program aj na podujatiach *Na slávu zemiakom* a *Keď sa zima opýta*. Pôvodnou ambíciou pripravovateľov programu *Na slávu zemiakom* bolo pripraviť súbor aktivít zohľadňujúcich len význam zemiakov ako dôležitej potravinovej zložky našich predkov. Podujatie *Keď sa zima opýta* malo byť koncipované širšie, s ohľadom na spracovanie dopestovaných plodín. Vzhľadom na ich obsahovú blízkosť boli obe podujatia spojené a dnes je súčasťou celého cyklu len októbrové podujatie *Keď sa zima opýta*. Členovia dedinských folklórnych skupín a folklórnych súborov vykonávajú činnosti súvisiace s jesenným zberom, spracovaním a uskladnením úrody (strúhanie a tlačenie kapusty, príprava ovocia na sušenie, varenie slivkového lekváru a i.). Pre návštevníkov sú pútavé aj ochutnávky tradičných jedál zo zemiakov a čajov z bylín, dopestovaných v agroexpozícii MSD. V roku 2013 do tejto kategórie programových podujatí pribudla Ľanová nedeľa, na ktorej prezentujeme činnosti spadajúce do sféry tradičných ženských prác, súvisiacich s pestovaním a spracovaním textilných vlákien, zhotovovaním textilných odevných súčastí a ich údržbou (práce s ľanom pri získavaní vlákna, pradenie, tkanie, ale aj pranie a žehlenie). Návštevnícky atraktívna je aj prehliadka ľudového odevu a jeho súčastí z rôznych oblastí Slovenska či ukážky tkania plátna a kobercov.

Podujatia zamerané na tradičné výrobné postupy, techniky a technológie

Do tejto skupiny patrí tradične najnavštevovanejšie podujatie *Michalský jarmok*, konané v priebehu celého hodnoteného obdobia. Je priblížením podoby dávnych jarmokov, kto-

ré boli nielen miestom možnosti získania rôznych tovarov, ale aj miestom spoločenských stretnutí obyvateľov zo širokého okolia. V tomto duchu je toto podujatie prehliadkou veľkého počtu remeselníkov a demonštrátorov prezentujúcich tradičné výroby a výrobné postupy pri spracovaní tradičných materiálov z rôznych častí Slovenska. Ich výber podlieha prísnyh kritériám, ktoré zohľadňujú vyššie spomenuté princípy zachovávanía kvality ponúkaného sortimentu výrobkov a pokiaľ možno prezentácie výrobných postupov. Program jarmoku je obohatený o dobový fotoateliér, vystúpenie flašinetára, burzu starožitností a kníh, ako aj možnosť využiť dobovú kolkáreň pri objekte obytného domu z Moškovca. Samozrejmom súčasťou jarmoku je aj možnosť ochutnávok jedál z tradičnej slovenskej kuchyne. *Dnes tovariš, zajtra majster* je podujatie zamerané na ukážky prác študentov stredných umeleckých a odborných škôl, ktoré ako inšpiráciu učebných osnov využívajú tradičné postupy, technológie a materiály vychádzajúce z tradičnej ľudovej výroby. Z textilných techník je to napr. tkanie na krosienkach, kartičkách, tlač na textil, mokré a suché plstenie ovčej vlny a i. Pravidelne sa tu však prezentujú aj umelecké školy zamerané na spracovanie kovu a dreva, resp. výrobu drevených hračiek. Študenti sa tu prezentujú nielen hotovými výrobkami, ale návštevníkom poskytujú aj možnosť zúčastniť sa interaktívnych tvorivých dielní. Od roku 2016 je toto podujatie súčasťou programovej skladby Turčianskych slávností folklóru.

Obr. 3. Prezentácia Strednej odbornej školy strojníckej z Kysuckého Nového Mesta v rámci podujatia „Dnes tovariš, zajtra majster“. Foto M. Lanková, 2013

Fig. 3. Presentation of the Secondary Technical School of Engineering in Kysucké Nové Mesto as part of the event “Today an apprentice, tomorrow a master”. Photograph by M. Lanková, 2013

Obr. 4. Vynášanie Moreny v podaní Detského folklórneho súboru Turiec. Foto J. Neplech, 2010
Fig. 4. Carrying Morena as performed by the Turiec children's folk group. Photo by Foto J. Neplech, 2010

Obr. 5. Folklórny súbor Jedľovina z Kysuckého Nového Mesta pri zdobení mája. Foto S. Horváth, 2009
Fig. 5. The Jedľovina folk group from Kysucké Nové Mesto shows how to decorate a maypole. Photograph by S. Horváth, 2009

Osobitný druh programov

Do tejto skupiny možno zaradiť podujatie Človek a *príroda* (v rokoch 2010 a 2011 pod názvom Všetko nám dáva matka príroda), ktoré od roku 2008 pripravujú a realizujú pracovníci SNM v Martine – Múzea Andreja Kmeťa v spolupráci s pracovníkmi národných parkov Veľkej a Malej Fatry, členmi jaskyniarskeho klubu SPELEO Turiec a dobrovoľnými ochrancami prírody. Podujatie je zamerané na aktivity súvisiace s poznávaním a ochranou živej a neživej prírody. Počas programu môžu návštevníci spoznávať hlasy vtákov, určovať minerály, liečivé aj invázne rastliny, ryžovať zlato, využiť hubársku poradňu, poradňu boja so škodcami v domácnosti či zoznámiť sa s prácou kynológov. V ostatných ročníkoch býva program obohatený o výstavu mäsožravých rastlín, sukulentov a orchideí, poznávanie invázných rastlín a prezentáciu ekologického hospodárenia. V rámci hľadania optimálnej štruktúry Národopisného roka bol v roku 2008 realizovaný *Anna bál*, večerné podujatie s tanečnou zábavou za sprievodu ľudovej hudby, ktorá bola, v záujme navodenia dobovej atmosféry, umiestnená na traktorovej vlečke. Pre účastníkov boli pripravené aj rôzne súťaže a tombola.

Súčasťou väčšiny programov Národopisného roka sú tvorivé dielne, určené hlavne detským návštevníkom a rodinám s deťmi. Deti tu majú možnosť zvládnuť jednoduché pracovné postupy a zhotovovať predmety obsahovo viazané na tému konkrétneho podujatia. Tvorivé dielne pri podujatí *Vianoce na dedine* poskytujú možnosť zhotovenia vianočných ozdôb zo slamy či papiera, zdobenie medovníkov. V rámci podujatia *Veľká noc na dedine* má zas návštevník možnosť zvládnuť pletenie vŕbových korbáčov či zdobenie kraslíc tradičnými technikami. Na *Detskej nedeli* patrí k najobľúbenejším aktivitám výroba handrovej bábiky, gombíkovej frndžalky či inej jednoduchšej hračky. Podujatie *Keď sa zima opýta* ponúka výrobu „pečiatok“ zo zemiakov, bábik z makovic a voňavých vrecúšok z byliniek. Ľanová *nedela* prezentuje tkanie na stolových krosnách a poskytuje možnosť naučiť sa tzv. predtkáčske techniky, ku ktorým patrí hlavne tkanie na prstoch a detských stolových krosnách. Program jednotlivých podujatí býva doplnený o bohoslužby, striedavo r. k. sv. omšu a evanjelické služby Božie.

Škola v múzeu

Pod názvom Škola v múzeu sa v MSD realizujú podujatia, ktoré sú obsahovo pripravované podľa požiadavky objednávateľa, spravidla určené pre detských návštevníkov (žiakov materských, základných a špeciálnych škôl). Určené sú napr. účastníkom letných táborov, školským klubom, centráram voľného času a rodinám s deťmi. Sú realizované interaktívnou formou s možnosťou využitia objektového a zážitkového učenia.

Čo nájdeme na dvore a v komore je vzdelávací program, realizovaný formou interaktívnej prehliadky expozície MSD s využitím objektového a zážitkového učenia, v ktorom sa prostredníctvom prehliadky jednotlivých objektov stálej expozície detskí návštevníci dozvedia o spôsobe života v minulosti. Zoznámia sa so spôsobom bývania, s domácimi zvieratami a pestovanými rastlinami, vyskúšajú si niektoré práce v gazdovstve. Následne si v tvorivej dielni vyskúšajú rôzne tradičné výrobné postupy spracovania prírodných materiálov. Základom vzdelávacieho programu *Ako bolo voľakedy...* je interaktívne rozprávanie s využitím objektového a zážitkového učenia. Jeho obsah sa mení podľa aktuálneho obdobia, súvisiaceho s výročným zvykoslovím. Vždy je spojené s tvorivou dielňou. Napr. v rámci témy *Ako bolo na fašiangy* si po rozprávaní o fašiangových zvykoch a tradičných maskách deti masky vyskúšajú, naučia sa fašiangovú pesničku a samy si vyrobia jednoduchú masku. Tematický program *Ako bolo na Veľkú noc*, venovaný vítanu jari, zvykom na sv. Juraja a veľkonočným tradíciám, umožňuje deťom zhotoviť si a vyniesť symbol odchádzajúcej zimy – Morenu a priniesť letko (symbol nadchádzajúcej jari). V tvorivej dielni si dievčence tradičnými tech-

nikami zdobia kraslice, chlapci sa učia pliesť korbáče z prútia. Medzi návštevnícky najobľúbenejší program patrí téma *Ako bolo na Vianoce*. Pri rozprávaní o vianočných zvykoch v minulosti sa deti dozvedia aké zvyky a prečo ich naši predkovia vykonávali, čo sú to strídžie dni a následne si vyskúšajú odev Mikuláša a jeho družiny. Zároveň majú mimoriadnu možnosť vziať si do ruky husie krídlo, a tak ako „Lucky“ vymiesť kúty obytných domov i hospodárskych budov, aby ich zbavili negatívnych síl. Vyskúšať si môžu aj praktiky ľubostného veštenia, napríklad liatím roztopeného vosku do vody. Ani v tomto programe nechýba tvorivá dielňa, kde si deti zhotovujú svoju vianočnú ozdobu zo slamy, papiera alebo textilu. *Cesta ľanového semienka* je obľúbený edukačný program realizovaný s pracovným listom, v ktorom sa žiaci formou objektového učenia a názorných ukážok oboznámia s pracovným náradím a materiálom, potrebným na zhotovenie tkaniny i s celým procesom výroby textilie od ľanového semienka po hotové plátno. Zúčastní sa majú možnosť skúsiť trepanie ľanu, pradenie a tkanie plátna či koberca na krosnách. Pre deti je osobitne lákavá možnosť vytvoriť si vlastný výrobok – koberček, tkanicu tkanú na prstoch a pod.

V uvedenom časovom období sme v MSD realizovali aj akcie pripravené v spolupráci s centrami voľného času, napríklad v rokoch 2002 – 2010 bol realizovaný cyklický program *Putujeme storočiami*. Počas celého školského roka sa stretávali tri skupiny detí z rôznych škôl a riešili súťažné úlohy súvisiace so zvykmi a tradíciami daného obdobia kalendárneho zvykoslovného cyklu. Podobným programom bol *Rok vo zvykoch nášho ľudu*, ktorý prebiehal v rokoch 2006 – 2012. Pozostával z aktivít, ktoré obsahovo nadväzovali na zvyky a tradície výročného obradového cyklu. Od roku 2005, každoročne počas letných prázdnin, v spolupráci s Centrom voľného času ABC Martin, o. z., realizujeme prímestský tábor. V jeho rámci majú deti pod vedením lektora možnosť formou hier a súťaží, orientovaných na poznávanie ľudovej kultúry vlastného regiónu, aktívne prežiť voľný čas v atraktívnom prostredí expozície múzea v prírode.

V rámci Školy v múzeu sme realizovali aj niekoľko projektov, určených znevýhodneným návštevníkom, napr. v roku 2009 spoločný projekt študentov Gymnázia J. Lettricha v Martine a špeciálnej ZŠ A. Bernoláka v Martine. Priebežne tiež organizujeme programy pre klientov detských domovov a ústavov sociálnej starostlivosti. Súčasťou aktivít Múzea slovenskej dediny je aj množstvo jednorazových podujatí, realizovaných na základe objednávky rôznych subjektov, ktorých hodnotenie však nie je predmetom tohto príspevku.

Jednotlivé programové podujatia v MSD postupne získali svoj stály okruh záujemcov, pričom sa potvrdzuje, že nové typy podujatí si svojich návštevníkov hľadajú len postupne a ich návštevnosť sa zvyšuje priebežne. Návštevnosť je jedným, nie však najdôležitejším kritériom toho, či sa program stane stabilnou súčasťou *Kalendária* Národopisného roka, prípadne je potrebné inovovať jeho programovú štruktúru, alebo ho nerealizovať vôbec.

V súčasnosti má verejnosť možnosť výberu zo širokej ponuky rôznych programov s folklórnou i „folklórnou“ tematikou (dedinské jarmoky, vystúpenia kolektívov spracovávajúcich folklórny materiál na rôznej úrovni štylizácie, regionálne a lokálne podujatia a pod.). Je preto dôležité, aby programové podujatia, ktoré múzeum ponúka návštevníkom, boli pripravené na základe odborného spracovania témy, s využitím archívnych materiálov a odbornej literatúry, doplnených informáciami z terénneho výskumu. Napriek tomu, že pre návštevníkov je atraktívna už samotná expozícia múzea v prírode, má Múzeum slovenskej dediny povinnosť pripravovať programy tak, aby svojou skladbou oslovili z hľadiska veku i záujmov rôznorodé skupiny návštevníkov a priniesli im autentický zážitok, zrealizovaný na odbornej úrovni. Len tak dokáže konkurovať čoraz častejším podujatiam obchodných reťazcov, neobmedzených finančným rozpočtom, bez vymedzenia počtu účinkujúcich, na ktorých majú návštevníci vstup voľný.

Obr. 6, 7. Vianoce na dedine – Detský folklórny súbor Cipovička zo Žiliny. Veštenie na sv. Ondreja v podaní kurátoriek múzea. Foto S. Straková, 2012; J. Nephelch, 2014

Fig. 6, 7. Christmas in the village – Cipovička children's folk group from Žilina. Fortune-telling on St Andrew's Day as performed by the museum's curators. Photograph by S. Straková, 2012; J. Nephelch, 2014

Obr. 8. Dožinky – poďakovanie za úrodu. Folklorná skupina Limbora, Prečín. Foto J. Neplech, 2011
Fig. 8. Harvest festival – thanksgiving for the harvest. Limbora folk group, Prečín. Photograph by J. Neplech, 2011

Obr. 9. Keď sa zima opýta – pečenie v pahrebe. Foto J. Neplech, 2016
Fig. 9. When winter is on the way – cooking in the embers. Photograph by J. Neplech, 2011

Obr. 10. Pásmo „Poďme kmotru vítať“ v podaní folklórnej skupiny Podhradie. Foto T. Kadlecová, 2011
 Fig. 10. “Let’s welcome our godmother” as performed by the Podhradie folk group. Photograph by T. Kadlecová, 2011

Obr. 11. Ukážka výroby dlabaného riadu v rámci podujatia Michalský jarmok. Foto S. Straková, 2012
 Fig. 11. Demonstration of the production of hollowed-out crockery at the St Michael’s Fair. Photograph by S. Straková, 2012

Obr. 12. Všetko nám dáva matka príroda –
výstava húb. Foto M. Lanková, 2011
Fig. 12. Mother Nature gives us everything –
mushroom exhibition. Photograph by
M. Lanková, 2011

Obr. 13. Tvorivá dielňa – tkanie koberčeka.
Foto J. Ďurdíková, 2010
Fig. 13. Creative workshop – rug weaving.
Photograph by J. Ďurdíková, 2010

KNIŽNICA SNM V MARTINE SPRÁVA O KNIŽNIČNOM FONDE ZA ROKY 2016 – 2017

*Anna Peťová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: anna.petova@snm.sk*

V krátkom príspevku prinášame informácie o stave knižničného fondu a postupe prác v knižnici za uplynulé dvojročné obdobie. Nadväzujeme tak na informácie, zverejnené v Zborníku SNM v Martine – Etnografia 57 z roku 2016.

Predkladané číselné informácie sa týkajú fondu knižnice SNM v Martine en bloc, t. j. knižnice SNM – Etnografického múzea a jej čiastkových fondov a taktiež knižnice Múzea Andreja Kmeťa. K 31. 12. 2017 bol objem knižničného fondu 69 089 knižničných jednotiek. Z toho počet starých tlačí je konštantné číslo 4682 knižničných jednotiek. Za roky 2016 a 2017 sme získali darom 846 jednotiek. Nadobúdanie literatúry formou výmeny (297 jednotiek) a kúpou (59 jednotiek) je stále v útlme. Výmenných partnerov si udržiavame prostredníctvom zasielania Zborníka SNM v Martine : Etnografia. Na kúpu kníh sme nemali v rokoch 2016 a 2017 od zriaďovateľa pridelené žiadne finančné prostriedky. Od mája 2017 múzeum vytvorilo pre knižnicu Etnografického múzea ďalšie pracovné miesto a zároveň je tu vytvorené jedno miesto formou dobrovoľníckej činnosti.

K 31. 12. 2017 obsahovala databáza knižnice SNM – EM 3967 záznamov. Od začiatku roku 2017 sme začali poslednú etapu elektronizácie knižnice – retrokonverziu menného katalógu. (V roku 2013 sme implementovali modul spracovania v elektronickom prostredí KIS MaSK-u a v roku 2016 modul výpožičiek, zároveň sme začali používať čiarové kódy pri spracúvaní nových prírastkov.) Lístky menného katalógu prepisovali dvaja spracovatelia ručne do elektronickej podoby. Prácu kontroluje jeden supervízor. V priebehu roka sme vytvorili 1938 rektrokonvertovaných záznamov. V tejto súvislosti vznikli dva interné materiály: Konceptcia retrokonverzie menného katalógu a Metodika zápisu konvertovaných záznamov. Obidva materiály boli predložené vedeniu SNM v Martine a na základe nich prebiehalo zaškoľovanie pracovníkov na zápis katalogizačných lístkov do elektronického prostredia. Keďže katalogizačné záznamy v lístkovej podobe sú v rôznych jazykoch (maďarčina, nemčina, latinčina a iné), je ich prepis do katalogizačného formátu MARC 21 o to náročnejší. Práca si vyžaduje značnú koncentráciu. Dve pracovníčky knižnice ju vykonávajú popri ostatných činnostiach v knižnici i mimo nej a tým je celý proces do značnej miery spomalený. Výhodou manuálneho prepisu katalogizačných lístkov na pracovisku je finančná nenáročnosť a to, že katalogizačné lístky neopúšťajú priestor knižnice a tým sa predíde ich prípadným stratám. Nevýhodou tohto procesu je enormná záťaž pracoviska. Každoročne tiež kompletujeme došlé periodiká fyzicky do tvrdých obalov a doobjednáваме chýbajúce čísla a aktualizujeme záznamy periodík, ktoré vlastnime, v Súbornom katalógu Ulib.

Elektronizácia knižnice prebieha aj v knižnici Múzea Andreja Kmeťa. Od mája 2017 nastúpila do knižnice pracovníčka po materskej dovolenke, ktorá je zároveň aj dokumentátorkou múzea. Pracovníčka prešla zaškolením pre prácu s knižničným systémom, jeho manipuláciou ako aj vyškolením pre zápis záznamov v katalogizačnom formáte MARC 21. Databáza múzea je zameraná v súčasnosti primárne na zápis a evidenciu periodík. Obsahuje približne 100 záznamov kníh a titulov periodík a približne raz toľko spätne zaevidovaných ročníkov periodík.

Prezenčných a absenčných výpožičiek bolo v roku 2016 a 2017 spolu 1560 (knižnicu navštívilo 785 čitateľov), z toho prezenčných výpožičiek sme poskytli 955, absenčných 532, MVS z iných knižníc – 65 titulov. Knižnica SNM v Martine poskytla tituly piatim knižniciam a medzinárodnú medziknižničnú službu sme využili trikrát. Snažíme sa vyhýbať absenčným výpožičkám. Náš fond má špecifické zameranie a mnohé tituly, vzhľadom na ich nízky náklad, sú v čase svojho vzniku nenahraditeľné. Čitateľom poskytujeme odbornú literatúru, a to hlavne na štúdiu v študovni alebo zhotovujeme reprintové kópie a skeny. Študujúcich čitateľov navštívilo našu knižnicu 112. Vrátených knižničných jednotiek sme zaevidovali 594, založených kníh do knižničného fondu bolo 784 a založených katalogizačných lístkov 498. Poskytnutých registrovaných bibliografických a faktografických informácií bolo 163 a počet rešerší 26.

Knižnica poskytuje informačné zázemie kurátorom múzea k rôznym výstavám. Pracovníčky knižnice zrealizovali v roku 2017 malú samostatnú výstavku „O múzeu rečou kníh“, ktorá bola sprievodným podujatím pri burze kníh, konanej v priestoroch Etnografického múzea v spolupráci s občianskym združením Premena – spolupráca v Turci. Metodicky sme pomáhali knižnici Turčianskej galérie v Martine a knižnici Galérie P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši.

Propagačná činnosť knižnice spočíva v pravidelnom štvrťročnom zasielaní prírastkového zoznamu kníh pracovníkom múzea. Naše fondy propagujeme tiež prostredníctvom facebooku a knižnou burzou multiplikátov z nášho fondu, ktorá sa koná dvakrát ročne.

Obr. 1. Knižná burza v budove Etnografického múzea. Foto M. Kiripolská, 2017
Fig. 1. Book sale in the building of the Ethnographic Museum. Photograph by M. Kiripolská, 2017

AKO ZAPÁJAŤ DOSPELÝCH A ĎALŠIE GENERÁCIE DO AKTIVÍT MÚZEA?

Vzdelávanie dospelých v rámci programu Erasmus+

*Slávka Straková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: slavka.strakova@snm.sk*

Jednou z kľúčových úloh a poslani pamäťových inštitúcií v rámci ich pôsobenia v spoločnosti je nepopierateľne ich prezentačná funkcia. Význam múzejnej a galerijnej pedagogiky tu vyvstáva ako jeden z možných nástrojov pamäťových inštitúcií, ktorý môže prispieť k zmene povedomia spoločnosti a utvárať či formovať tak do istej miery jej charakter. Vo svete je dnes toto odvetvie múzejnej práce už zväčša samozrejmosťou, resp. dochádza tam, podobne ako napr. u našich západných susedov, k budovaniu solidných základov pre jej profesionalizáciu. Alexandra Brabcová, popredná česká odborníčka na múzejnú a galerijnú pedagogiku, už pred 15 rokmi poukázala na okrajové vnímanie funkcie múzejnej pedagogiky vo väčšine menších českých múzeí a zdôrazňovala potrebu kooperácie kurátorov a edukátorov pri tvorbe výstav, interpretácii a prezentácii, či na tvorbe a rozvoji celkovej koncepcie činnosti múzea.¹ Česká republika sa v tejto oblasti posunula za celé spomínané obdobie na úroveň profesionalizácie do takej miery, že múzejná a galerijná pedagogika boli na vybraných univerzitách etablované ako študijný predmet či modul.²

Na Slovensku múzejná a galerijná edukácia taktiež pozvoľna nadobúda svoje miesto (napr. na Katedre etnológie a muzeológie FF UK v Bratislave v rámci študijného odboru muzeológia a kultúrne dedičstvo) a veríme, že v dohľadnej dobe ho obháji medzi legitímnymi profesiami. Jednou z možných ciest je popri vzdelávaní a špecializácii edukátorov v múzeách taktiež účasť na medzinárodných projektoch, ktoré môžu byť efektívnym nástrojom ďalšieho vzdelávania, a to najmä prostredníctvom vzájomnej výmeny skúseností a príkladov dobrej praxe.

Ako zapájať dospelých a ďalšie generácie do aktivít múzea?

Vzdelávanie dospelých v rámci programu Erasmus+

Slovenské národné múzeum v Martine sa v roku 2017 zapojilo do medzinárodného programu Európskej únie Erasmus+. Popri vzdelávaní mládeže, odbornej príprave a športe zahŕňa tento program taktiež oblasť vzdelávania dospelých. Únia tak umožňuje

¹ BRABCOVÁ, A. (ed.) *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Náchod: Nakladatelství Juko, 2002.

² Múzejní pedagogika ako magisterské štúdium na Katedre výtvarnej výchovy na Pedagogickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci. Okrem toho je možné v Českej republike absolvovať múzejnú pedagogiku v rámci 10-mesačného základného kurzu Metodického centra muzejní pedagogiky, ktoré pracuje pri Moravskom zemskom múzeu v Brne.

zlepšovať profesijné zručnosti obyvateľom Európy (otvorená je však tiež partnerským krajinám z celého sveta). Podporuje tým politiku zvyšovania kvalifikácie európskej populácie podporou vzdelávania špeciálne zameraného na nadobudnutie nových zručností požadovaných trhom práce, ktoré je možné získať aj mimo formálneho vzdelávacieho systému. Deje sa tak najmä prostredníctvom výmeny zamestnancov medzi organizáciami, či už na základe štruktúrovaných kurzov, školení a výučbových pobytov v rámci odbornej prípravy, ale tiež prostredníctvom hospitácií, resp. takzvaného job shadowingu.³ V tomto prípade ide najmä o výmeny príkladov dobrej praxe v rámci rôznych profesií, pričom tieto výmeny umožňujú získať rozšírenie obzoru a nové perspektívy, v našom prípade konkrétne v oblasti postupov pri vzdelávaní dospelých, či ich zapájania do múzejných vzdelávacích programov.

O tom, že program Erasmus+ má v súčasnosti celoeurópsky úspech, hovoria aj štatistiky z novembra 2017 – program mobility absolvovalo rekordných 725 000 Európanov investovaním 2,27 mld. Eur. V roku 2017 sa z rozpočtu financovalo 21 000 projektov, do ktorých bolo zapojených 79 000 organizácií pôsobiacich v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže.⁴

Ako zapájať dospelých a ďalšie generácie do aktivít múzea? je názov projektu, ku ktorému bolo Slovenské národné múzeum v Martine (ďalej len SNM v Martine) prizvané ako partner spolu s Maďarským národným múzeom v Budapešti (Magyar Nemzeti Múzeum, ďalej len MNM). Jeho hlavným riešiteľom je estónske Pärnu Muuseum (ďalej len PM), resp. jeho nadácia (Pärnu Muuseum Foundation) zastúpená jeho riaditeľom Aldurom Vunkom, ktorý je zároveň členom správnej rady. Projekt začal 1. septembra 2017 a jeho priebeh spočíval v troch plánovaných medzinárodných stretnutiach s cieľom výmeny a zdieľania príkladov dobrej praxe, resp. job shadowingu. Nemenej dôležitým a očakávaným prínosom projektu však má byť tiež vytvorenie dlhodobších profesijných partnerstiev a väzieb medzi jednotlivými účastníkmi a inštitúciami.

Po prvýkrát sme sa ako zástupcovia SNM v Martine s ostatnými účastníkmi zo zahraničia stretli práve na pôde našej domovskej inštitúcie. Predchádzala tomu niekoľkomesačná príprava slovenského hosťiteľského tímu, ktorá bola konzultovaná s partnermi, najmä s hlavnou koordinátorkou Riinou Nõupuu, ktorá ako projektová manažérka PM dohliadala na formálne administratívne záležitosti projektu. Po vzájomnej dohode a koordinácii bol ako dátum prvého stretnutia určený 16. – 20. december 2017.

Projektové stretnutie v Slovenskom národnom múzeu v Martine

Stretnutie účastníkov v Martine malo skôr formálnejší a zoznamovací charakter. Nosné témy boli na základe vzájomnej dohody stanovené, resp. rozdelené v rámci jednotlivých medzinárodných stretnutí. Nakoľko stretnutie na Slovensku prebehlo ako prvé, dôležitým bodom programu bolo predstavenie jednotlivých inštitúcií a ich činnosti na poli práce s verejnosťou. Pozornosť bola vo väčšej miere venovaná práci s detským návštevníkom a školami, ktoré tvoria nosnú časť ponuky výchovno-vzdelávacích programov SNM v Martine. Keďže pobytový čas v jednotlivých krajinách bol stanovený na 5 dní vrátane, z čoho 2 dni boli vyčlenené na cestovanie, bolo pomerne náročné program časovo zvládnuť a zosúladiť.

Prvý pracovný deň bol venovaný zoznámeniu sa so zahraničnými kolegami a ich in-

³ Job shadowing zahŕňa aktivity vzájomného učenia sa a získavania skúseností pozorovaním zodpovedných zamestnancov pri pracovnej činnosti v partnerských organizáciách.

⁴ [Cit. 2018-04-18.] Dostupné na: http://www.erasmusplus.sk/kniznica/media/2017/Vysledky_programu_Erasmus.pdf.

štitúciami. V rámci prezentácií a následnej diskusie sa účastníci dozvedeli základné informácie z oblasti zamerania toho-ktorého múzea, jeho expozícií, personálnych zdrojov, ale najmä informácie o charaktere programov a podujatí pre širokú verejnosť. Hlavnou zložkou prezentácie bola časť venovaná edukačným programom, ktoré SNM v Martine ponúka návštevníckej verejnosti, počnúc „Školou v múzeu“ až po prezentačné podujatia v Múzeu slovenskej dediny, kde boli účastníci programu pozvaní v poobedňajších hodinách na prehliadku expozície. Počas sprevádzania priamo v areáli expozície im boli sprostredkované bližšie informácie o podujatiach konaných zväčša počas hlavnej návštevníckej sezóny. Boli teda predstavené v kontexte zamerania celého projektu ako jedna z viacerých alternatív vzdelávania dospelého múzejného publika v SNM v Martine, a to ich zapojením do prezentácií tradičných remesiel a demonštračných ukážok tradičných pracovných postupov či zvykoslovia. Keďže však decembrové počasie neprišlo pôvodnému plánu realizovať samostatné demonštračné ukážky remesiel priamo v areáli Múzea slovenskej dediny, udialo sa tak v budove Etnografického múzea v priestoroch expozície Človek a pôda. Účastníci tieto prezentácie ocenili a z tzv. hands on aktivít,⁵ spočívajúcich v príprave dekorácií z vizovického cesta, tkania na krosnách a ručnom štiepaní šindľa, si odniesli zaujímavé dojmy.

V rámci výmenných pobytov bola jednou z vyžiadaných zložiek programu tiež plánovaná exkurzia a stretnutie so zamestnancami iných múzeí či inštitúcií. Po starostlivom zvážení sme sa rozhodli osloviť kolegov z Múzea SNP v Banskej Bystrici, ktorí ponúkajú širokú základňu programov pre verejnosť. V rámci pobytu v tomto múzeu boli zahraničným účastníkom predstavené najmä programy zamerané na dospelých a seniorov. Ďalším bodom programu bola prezentácia vo Vzdelávacom centre⁶ Múzea SNP, ktoré funguje od roku 2015 ako akreditované edukačné, vedecko-výskumné pracovisko s regionálnym, no tiež národným a medzinárodným pôsobením. V rámci svojej vzdelávacej činnosti oslovuje nielen odbornú verejnosť, no zameriava sa, popri iných, aj na skupinu seniorov či handicapovaných návštevníkov. Následne sa hostia stretli s predsedom Odbornej komisie pre výchovu a vzdelávanie v múzeách Zväzu múzeí na Slovensku Jaroslavom Hankom, ktorý účastníkov oboznámil s jej fungovaním a aktivitami. Komisiu predstavil ako odborný a metodický poradný orgán pre výchovu a vzdelávanie v múzeách, pracujúci na dobrovoľníckom princípe, ktorý vznikol v roku 2008. Zdôraznil jej hlavnú funkciu a poslanie, ktorá spočíva v rozvoji vzdelávacej funkcie múzeí na Slovensku a snahe o zvyšovanie povedomia o dôležitosti múzejnej edukácie, resp. profesie múzejného pedagóga. Komisia tiež presadzuje legitimizovanie múzeí ako priestoru na vzdelávanie a výchovu prostredníctvom posilňovania tejto odbornej činnosti v ich aktivitách.

Ukážku vzdelávacieho programu „Od črpača k bryndzi“, spojenú s prehliadkou stálej expozície SNM – Etnografického múzea, absolvovali účastníci v rámci posledného pracovného dňa. Programom a expozíciou ich previedla Elena Bercíková, ktorá je zároveň autorkou vzdelávacieho programu zameraného na valašskú kolonizáciu a jej dôsledky na kultúrnu identitu Slovákov. Program je postavený na princípoch objektového učenia.⁷

⁵ Pojem hands on aktivity, ktoré boli v projekte vyžiadané, je použitý v zmysle tzv. tvorivých dielní.

⁶ Vzdelávacie centrum sídli v zrekonštruovanej budove bývalej materskej školy, pričom projekt prestavby bol realizovaný v rokoch 2012 – 2014 za finančnej spoluúčasti EÚ z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

⁷ BRABCOVÁ, A. Cit. 1. Objektové učenie je metódou viazanou na artefakty hmotnej povahy a uplatňuje sa pri vzdelávaní (nielen) školských skupín v múzeách prakticky po celom svete. Sprístupňuje samostatné zbierky múzea, resp. ich kópie, pretože je založené na informáciách, ktoré sú s predmetmi priamo spojené. Podľa A. Brabcovej je tento typ učenia veľmi dobrým a efektívnym spôsobom pre rozvoj kritického myslenia a analytických či verbálnych schopností.

Poobedňajšie hodiny posledného pracovného dňa boli venované prehliadke expozície Múzea Martina Benku a nových expozícií Múzea Andreja Kmeťa.

Stretnutie v Magyar Nemzeti Múzeum v Budapešti

Nosnými témami stretnutia na pôde MNM v Budapešti v dňoch 5. – 9. februára 2018 boli dobrovoľníctvo a marketing, avšak v rámci predstavenia edukačných programov prebehli tiež ukážky múzejnej práce so školskými skupinami, ktoré sú, ako sa zdá, vo väčšine múzejných inštitúcií ťažiskovými.

Počiatky MNM siahajú do roku 1802 a v súčasnosti zhromažďuje, uchováva a prezentuje historické pamiatky Karpatskej kotliny a Maďarska od prehistorických dôb až po súčasnosť. Aktuálne spravuje viac ako tri milióny zbierok a ročne múzeum navštevuje okolo 200 tisíc návštevníkov všetkých vekových skupín. V rámci svojich lektorovaných prehliadok či programov pre verejnosť neobmedzuje sa len na isté konkrétne cieľové skupiny. Víziou súčasného muzejného manažmentu je, podľa ich vlastných slov, pritiahnúť do múzea „každého“ jedného domáceho či zahraničného návštevníka, zaujímajúceho sa o maďarskú históriu, deti s cieľom zapojiť ich do múzejných vzdelávacích programov, no tiež miestne komunity a všetky inštitúcie pracujúce na poli akademického výskumu. Opomínaní však nie sú ani znevýhodnení návštevníci či návštevníci so špeciálnymi potrebami. V rámci prezentácie počas úvodného stretnutia formulovali účastníci z MNM svoje prioritné ciele, resp. akúsi politiku vo vzťahu k návštevníckej verejnosti v niekoľkých nasledujúcich tézach: múzeum má byť autentickým priestorom pre celoživotné vzdelávanie⁸ a zážitky, aktívnym komunitným priestorom, má byť inštitúciou, ktorá umožňuje „zažiť kultúru“, resp. kultúrne vyžitie pre každého bez rozdielu. Má byť zároveň „vlajkovou loďou“ na poli vedeckého života v Maďarsku a spoľahlivým priestorom pre zdieľanie poznania a vedomostí. MNM sa však zároveň nebráni byť tiež priestorom pre verejnú zábavu a relax. Svojim návštevníkom poskytuje múzejné vzdelávacie programy – širokú ponuku programov pre dospelých rôznych vekových kategórií, prehliadky so sprievodcom v niekoľkých jazykoch, programy „oživeného múzea“, pričom pri ich tvorbe zamestnanci múzea spolupracujú s rôznymi odborníkmi a nebránia sa experimentálne ani využívaniu nových, múzejnou praxou nie celkom overených metód. Tými sú napríklad tematicky zamerané prehliadky mesta či tzv. escape games.⁹ Tieto metódy sú nosnými pri tvorbe a ponuke programov pre dospelého návštevníka, pričom sa zameriavajú najmä na spomínaný proces celoživotného vzdelávania, odbúravanie historických dezinformácií, mýtov a povier, dopĺňanie formálneho vzdelania a tzv. edutainment.¹⁰

Program pobytu v Budapešti bol od prvého dňa pomerne intenzívne naplnený a začal prakticky už dňom príchodu. Pripravené bolo podvečerné stretnutie v budove mú-

⁸ Celoživotné vzdelávanie býva charakterizované ako aktívny proces ďalšieho vzdelávania, ktoré prebieha aj po ukončení formálnych vzdelávacích inštitúcií, získaní diplomu či osvedčenia. Je založené na sebamotivácii a dobrovoľnosti, ktoré sú jeho základnými princípmi. Vychádza z hypotézy, že vzdelanie nie je viazané len na obdobie detstva a dospievania, ale prebieha počas celého života a v rôznych životných situáciách.

⁹ Pojem „Escape game“ alebo tiež „Escape room“ označuje typ dobrodružnej hry odohrávajúcej sa v špecifickom prostredí, pri ktorej musia účastníci riešiť série hádaniek či úloh z konkrétnej oblasti na základe indícií v stanovenej časovej lehote. Inšpiráciou pre tento typ zábavy boli videohry resp. počítačové hry a približne od roku 2010 sa stali obľúbenými najmä v Severnej Amerike, Európe a Ázii.

¹⁰ Edutainment je pomerne novovytvorený pojem, ktorý je čoraz častejšie používaný nielen v oblasti pedagogiky alebo komerčných, najmä televíznych programov pre deti s výchovno-vzdelávacím zámerom. Stále častejšie sa tiež používa v oblasti múzejnej edukácie. Je charakterizovaný ako osvojovanie si nových poznatkov zábavnou formou (educational = vzdelávací, náučný, entertainment = zábava) a stáva sa v múzejných inštitúciách stále populárnejším.

zea, ktorého zámerom bol prvý kontakt a úvodné zoznamovacie aktivity, nakoľko sa na programe podieľali taktiež ďalší zamestnanci a dobrovoľní pracovníci múzea. Aktivity prebehli v edukačnej miestnosti, ktorá je situovaná v bočnej časti budovy múzea. Poskytovala tak ideálny priestor pre prácu s detským návštevníkom a zároveň tento spôsob priestorového riešenia zabezpečoval nerušenú a plynulú návštevnícku prevádzku v expozíciách a výstavách. Aj tie sú však v mnohých prípadoch priamo priestorom pre realizáciu vybraných edukačných programov pre školské skupiny. Následne sme boli pozvaní do vstupných priestorov novootevorenej výstavy „Anna Exhibition“, kde sme sa na okamih stali experimentálnou skupinou pre odskúšanie tanečných dielní pripravovaných pre návštevnícku verejnosť. Išlo o tradičný ľudový tanec zo sikulskej oblasti v strednom Rumunsku, ktorá má silné zastúpenie maďarskej národnostnej menšiny. Výstava, ktorej prehliadku sme v nasledujúcich dňoch absolvovali, rozpráva fiktívny príbeh sikulského dievčaťa, pričom do jej životného príbehu sú zakomponované reálne dobové udalosti. Autori výstavy vychádzajú z presvedčenia, že cez životy a príbehy obyčajných ľudí sa dajú najlepšie priblížiť veľké dejinné udalosti, ktoré tak návštevník vníma omnoho intenzívnejšie a osobnejšie.

Počas druhého dňa prišli na rad aktivity v podobe brainstormingu, týkajúceho sa očakávaní od stretnutia v MNM a aktivít na spôsob tvorivých dielní. Išlo o typ rýchlych úvodných tzv. pomocných činností, ktoré majú navodiť pracovnú atmosféru a ktorými edukátori v MNM, ako bolo spomenuté, zvyknú začínať akúkoľvek skupinovú prácu, či už na úrovni interných stretnutí (napr. pracovné stretnutia s dobrovoľníkmi), ako aj na úrovni práce s verejnosťou pri skupinových edukačných aktivitách a programoch. Sú veľmi účinným nástrojom odhadnutia skupinovej dynamiky a nálady, schopností a úrovne jednotlivých členov. Ich prostredníctvom sa taktiež dajú zistiť očakávania členov skupiny, no tiež nastoliť atmosféra a prelomiť vzťahové bariéry. Ide o tzv. icebreakery¹¹ alebo tiež aktivizačné prvky vo vzdelávacom procese. Nasledovali ukážky používaných metód pri edukačných aktivitách v expozícii. Program s názvom „King Mathias and his era/ Kráľ Matej a jeho doba“, ktorý viedla Eszter Suba, účastníčka programu a miestna múzejná pedagogička, v sebe kombinoval prvky oživenej histórie¹² a už uvedeného objektového učenia či prvky dramatizácie. Dramatická práca je v ponuke vzdelávacích aktivít MNM, resp. ich metodiky, zastúpená v rôznych historických témach, ako napr. obdobie praveku, rímska ríša, obdobie kráľa Štefana či Žigmunda Luxemburského alebo tureckej okupácie a iné.

Pri prehliadke stálych expozícií MNM sme sa dozvedeli o ich plánovanej rekonštrukcii. Napriek tomu, že tie súčasné boli vytvorené v 90. rokoch minulého storočia a pôsobia pomerne moderným dojmom, zamestnanci ich považujú za zastarané, resp. nie sú stotožnení s ich koncepciou, ktorú plánujú nanovo vypracovať v najbližšom období. V časti stálej expozície venovanej dejinám Maďarska s názvom „Od roku 1703 do roku 1990 – Moderná doba a časy nedávne“ sme si vyskúšali, ako zvyknú miestni sprievodcovia jednoduchým spôsobom počas prehliadky udržiavať pozornosť, najčastejšie pri sprevádzaní školských skupín. Každý žiak dostane pred začatím prehliadky lístok s otázkami

¹¹ Icebreakery sú jednoduché aktivity vykonávané na úvod alebo počas trvania skupinových aktivít, ktoré majú za úlohu vytvoriť pracovnú atmosféru, resp. sú používané v situáciách, kedy je potrebné rýchle a krátke prerušenie činnosti za účelom regenerácie a odpočinku. Sú to však tiež činnosti, ktoré majú „zlomiť ľady“ medzi účastníkmi skupinovej aktivity. Môžu mať vizuálnu, auditívnu alebo kinetickú formu.

¹² Oživená, alebo tiež živá história (living history) je špecifickým typom programu zameraného na historické reálie, využívajúci metódu dramatizácie či hrania rolí. Ide o formu zážitkového učenia vychádzajúceho z humanistickej psychológie, ktorého podstatou je emocionálny zážitok umocňujúci poznanie.

k predmetom, udalostiam a menám z expozície. Prirodzená súťaživosť u detí tak spôsobuje lepšiu koncentráciu na obsah výkladu.

Ďalším z hlavných bodov programu stretnutia bolo dobrovoľníctvo. Ako už bolo spomenuté, za maďarský hosťiteľský tím sa do programu stretnutia zapojilo aj niekoľko dobrovoľníkov. Vo svete je dnes táto oblasť vnímaná ako znak fungujúcej občianskej spoločnosti a vysokej životnej úrovne. Keďže ide o činnosť neplatenú, v rámci ktorej človek ponúka svoje vedomosti, zručnosti a schopnosti v prospech iných, má táto oblasť – najmä v krajinách s vyspelou demokraciou – vysoké spoločenské hodnotenie a imidž. Pre mnohých ľudí je v prípade niektorých inštitúcií v zahraničí otázkou prestíže môcť sa zúčastňovať na ich aktivitách. Dobrovoľnícky program v MNM je jedným z významných zdrojov personálnej základne pre prácu s verejnosťou. Ide o ľudí rôznych vekových kategórií (študenti, seniori), ktorým múzeum umožňuje po vzájomnej dohode a na základe uzatvorenia zmluvného vzťahu participovať na rozličných činnostiach spojených s návštevníckou prevádzkou, ale taktiež činnostiach z oblasti múzejnej edukácie či administratívnych prác. Po rozhovore s niekoľkými z nich, v rámci popoludňajšieho workshopu, sme sa v diskusii dostali aj k otázkam ich osobnej motivácie. Odpovede by sa dali sústrediť do troch hlavných oblastí. Nimi sú: seberealizácia alebo vôľa byť užitočný (najmä u seniorov), získanie odborných informácií a praxe (študenti histórie, archeológie a pod.) a zvýšenie sebavedomia, resp. získanie akéhosi pocitu spokojnosti so sebou samým, pocit sebavedomia – „self confidence“. Popri týchto dôvodoch to však tiež bola napríklad radosť z práce s ľuďmi či sociálne motívy, ako je nadviazanie nových vzťahov a priateľstiev.¹³

Living museum (živé/oživené múzeum/oživená história) je typ múzejného programu, pri ktorom ožívajú historické postavy a udalosti prostredníctvom dramatických prvkov v podaní zamestnancov ako hercov. U návštevníkov je veľmi obľúbený, nakoľko je im umožnené cez monológy postáv, ich kostýmy a dobové kulisy či priestory, dostať sa mimo každodennej reality a bezprostredne pocítiť atmosféru daného historického obdobia.¹⁴ V expozícii MNM sme tento typ programu zhliadli v rámci prvého pracovného dňa v priestoroch tzv. Széchényi hall, kde sa nám v roli grófa Széchényiho (zakladateľa a mecenáša MNM) predstavil miestny múzejný andragóg Dávid Biró. Spoločenská sála tzv. Ceremony hall, múzejné vstupné priestory a schodisko, ako aj suterén múzea, boli tiež priestormi pre ukážky dobových historických udalostí, ktoré sme v rámci programu mali možnosť zhliadnuť a ktoré boli v ten deň realizované len pre členov nášho medzinárodného tímu.

¹³ Na Slovensku ešte stále nie je dobrovoľnícka činnosť u verejnosti v plnej miere vnímaná ako nástroj skvalitnenia života v spoločnosti. Podľa analýzy dobrovoľníctva na Slovensku z roku 2009 je najväčšou bariérou účasti Slovákov na týchto aktivitách najmä ich finančná situácia. Napriek tomu sa v posledných rokoch pre túto oblasť začína vytvárať pomerne slušná základňa a objavujú sa náznaky postupných zmien. Aktivizovať mladých ľudí v tejto oblasti sa u nás snaží napr. AIESEC (z franc. Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales), čo je najväčšia študentská organizácia na svete. V rámci svojej činnosti podporuje aj u nás mladých talentovaných ľudí a dobrovoľníkov, a poskytuje im možnosť pracovať pre rôzne dobrovoľnícke a mimovládne organizácie. Ďalšou platformou je internetový portál www.dobrovolnictvo.sk, ktorý je informačným priestorom ponuky a dopytu dobrovoľníckej činnosti u nás, ako aj priestorom spravodajským, najmä vo veci legislatívy, právnych predpisov a štatistik. Objavujú sa tiež lokálne dobrovoľnícke, resp. občianske združenia, fungujúce na báze dobrovoľníctva v prospech miestnych komunít alebo znevyhodnotených sociálnych skupín.

¹⁴ Rolu resp. postavu, ktorú zamestnanci znázorňujú, si musia vopred starostlivo naštudovať v kontexte dobových spoločenských udalostí či zvyklostí (napr. spôsob hovorenej reči a jazyka, dobové spoločenské konvencie a maniere, prevládajúci svetonázor či postoje a charakter stvárňovanej postavy a pod.).

Návšteva Semmelweisovho múzea histórie medicíny bolo jednou z ďalších zaujímavých súčastí programu. Múzeum je venované osobnosti Ignáca Semmelweisa (1818 – 1865), maďarského lekára nemeckého pôvodu, ktorý je považovaný za priekopníka v pôrodnictve, resp. v oblasti pôrodnej hygieny. Okrem toho ponúka prehľad histórie medicíny od antiky až po začiatok 20. storočia. V Maďarsku bolo vyhlásené za múzeum roka 2010.

Cesta do Visegrádu náš medzinárodný tím čakala v poobedňajších hodinách. Zrúcanina hradu je sídlom Múzea kráľa Mateja¹⁵, ktoré je zložkou MNM. V rámci jeho návštevy sme absolvovali prehliadku s miestnym historikom-archeológom, ktorý nám poskytol odborný výklad o histórii hradu, ale tiež o návštevníckej prevádzke a podujatiach pre verejnosť.

Predpoludnie posledného pracovného dňa v MNM sme strávili v priestoroch už spomínanej výstavy „Anna Exhibiton“. Pri koncepcii tejto výstavy vychádzali jej tvorcovia zo skúsenosti, resp. z presvedčenia, že nie je nutné priamo vystavovať predmety a artefakty, pri ktorých ide o ich vlastné historické pozadie či hodnotu. Sú použité také, ktoré podávajú svedectvo doby a sú vhodné na ilustráciu životného štýlu, módy či dobového interiérového zariadenia. Výstava ponúka dve alternatívy životného príbehu dievčaťa, ktoré žije v komunite s prísne stanovenými pravidlami a normami. Je na návštevníkovi, ktorú možnosť si v rámci prehliadky zvolí ako prvú. Výstava je svojím spôsobom pre návštevníka neustálym kladením otázky „Čo by sa stalo, keby...?“¹⁶. Umožňuje krok po kroku sledovať príbeh dievčaťa na základe jej možných, resp. pravdepodobných rozhodnutí. Zaujímavé priestorové riešenie a pútavý príbeh je umocnený zvukovými a digitálnymi prvkami, ktoré dotvárajú atmosféru doby a pocit autenticity priestorov. K prehliadke je možné na webových stránkach MNM stiahnuť si audiosprievodcu do mobilného telefónu prostredníctvom aplikácie Guide Now,¹⁶ prípadne si zapožičať prístroj s nahratým audio-súborom priamo na informáciách, kde je poskytovaný bezplatne.

Pobyt v MNM uzavreli workshopy na tému tvorby programov pre dospelých a prezentáciou a diskusiou na tému marketingu a PR, v rámci ktorého nám pracovníčka MNM Franciska Urbán podala informácie o marketingových stratégiách a spôsoboch komunikácie s verejnosťou, a to najmä prostredníctvom elektronických médií a sociálnych sietí.

Stretnutie v Pärnu Muuseum v Estónsku

Projekt „Ako zapájať dospelých a ďalšie generácie do aktivít múzea?“ pokračoval stretnutím v estónskom Pärnu, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 21. – 25. mája 2018 na pôde hlavnej partnerskej inštitúcie v Pärnu Muuseum. V rámci workshopov a diskusií boli nosnými témami najmä práca s cieľovou skupinou seniorov a tiež múzeum ako komunitný priestor, nakoľko v obidvoch spomínaných oblastiach má múzeum pomerne dobre rozvinuté aktivity a spoluprácu.

V úvode stretnutia sme mali možnosť absolvovať komentovanú prehliadku stálej expozície múzea, ktorá približuje 11 000 rokov histórie Estónska. Prostredníctvom inštalácií podáva obraz o živote a životných podmienkach v tejto oblasti, resp. regióne v rôznych historických obdobiach od neolitu až do konca 80. rokov 20. storočia. Ojedinelým

¹⁵ Matej Korvín, resp. Matej I. (1443 – 1490).

¹⁶ *Guide now* je internetový portál, poskytujúci služby štandardizovaného multimedialného sprievodcovského systému. Je navrhnutý tak, aby minimalizoval zdroje, ktoré sú potrebné pre inštaláciu audiosprievodcu. Prostredníctvom jeho aplikácie si môže návštevník stiahnuť do svojho mobilného telefónu túto službu bez nutnosti fyzického zapožičania prenosnej jednotky. [Cit. 2018-04-18.] Dostupné na: <https://www.guidenow.eu>.

a vzácnym exponátom, ktorým sa múzeum prezentuje ako svojou „pýchou“, je tzv. Stone Age Madonna/Madona z doby kamennej¹⁷, datovaná do obdobia 6200 pred n. l., ktorá je najstarším známym sochárskym vyobrazením človeka v Škandinávii a pobaltských krajinách. Ďalšími veľmi vzácnymi exponátmi sú fragment obchodnej lode zo 14. storočia či torzo jednej z historických brán mesta. Zaujímavou súčasťou expozície je tiež časť venovaná kúpeľnej kultúre, minikino s archívnymi filmami s tematikou kúpeľníctva a cestovného ruchu, ktorým Pärnu (Estóncami tiež nazývané „Eesti suvepealinn“ – hlavné letné mesto Estónska), žije najmä počas letnej návštevnickej sezóny.

Múzeum sídli v objekte bývalého námorného skladu z 19. storočia. Budova je komplexne zrekonštruovaná a okrem stálej expozície situovanej v suteréne a na prvom podlaží, disponuje aj moderným výstavným priestorom. Ten je vybavený mobilnými stenami a je tak priestorovo flexibilný a prispôsobiteľný rôznym koncepciám výstav. Mali sme možnosť zhliaďnúť dve výstavy, ktorými nás previedla ich kurátorka Aleksandra Ehte. Prvou bola výstava „Framing fashion in Soviet Estonia“, ktorá prostredníctvom veľko-rozmerných fotografií z dobových módných časopisov podáva svedectvo o dobových módných trendoch a módnjej katalógovej fotografii 60. a 70. rokov 20. storočia, teda z obdobia „sovietskeho“ Estónska. Druhá výstava „Estonia’s very own blue“ v sebe spájala prírodu, módu a kultúru, resp. prvky estónskeho kultúrneho dedičstva. Mladí módni návrhári sa v rámci výstavy vyjadrili prostredníctvom prírodných materiálov a tradičných postupov získavania farieb z prírodných zdrojov, v ktorých dominujú odtiene modrej, ako jednej z farieb estónskej štátnej vlajky.

Z hľadiska tematického zamerania medzinárodného stretnutia ako aj celého projektu bola zaujímavou zložkou programu návšteva miestnej University for Senior Citizens in Pärnu, s ktorou múzeum spolupracuje. Univerzita je detašovaným pracoviskom Univerzity v Tartu a v súčasnosti, vzhľadom na silnú kúpeľnú tradíciu tejto lokality, je tu od roku 1990 otvorený inštitút, resp. fakulta kúpeľnej liečby, cestovného ruchu a dovolenkového manažmentu. Možno tu však študovať tiež manažérske a sociálne odbory.

V rámci prezentácie sme boli oboznámení s programom univerzity, ktorá je v prípade Pärnu College u seniorov zameraná predovšetkým na vzdelávanie v rámci praktických činností potrebných v každodennom živote. Prezentáciu pripravil múzejný edukátor Tiit Kask, jeden zo zakladajúcich členov a metodikov univerzity. Pri práci so seniormi zdôraznil predovšetkým sociálny aspekt ich edukácie a zapájania do vzdelávacích programov v múzeu. V rámci tejto cieľovej skupiny totiž vzdelávanie ako také nemá utilitárny, ale skôr záujmový charakter, pričom rovnako dôležitým, aj keď často nie priamo zjavným motívom, je tiež uspokojenie potreby sociálnych kontaktov. Jednými zo všeobecných charakteristík, resp. špecifik seniorov ako sociálnej skupiny je totiž, žiaľ, aj sociálna a priestorová izolácia a ich systémová segregácia.¹⁸ Práve z toho dôvodu je pri múzejných programoch pre seniorov nevyhnutné zvoliť zodpovedajúce edukačné ciele a metódy. Po spomínanej prezentácii bolo viac než zjavné, že múzeum, ako aj univerzita si veľmi dobre uvedomujú výzvy spojené s demografickým vývojom spoločnosti, predlžovaním aktívneho produktívneho veku a psychologických potrieb obyvateľov krajiny. V týchto intenciách vytvárajú pre miestnych seniorov podmienky pre aktívne prežívanie postproduktívneho obdobia ich života a to napríklad práve aj prostredníctvom múzejných aktivít.

¹⁷ Podľa vyjadrenia miestneho archeológa Marga Samorokova je však ďalšou alternatívou výkladu, v prípade tohto vzácného exponátu, vyobrazenie človeka zabaleného do plátna v rámci pravekého pohrebného rituálu.

¹⁸ DROBNÝ, T. – ŠERÁK, M. *Senioři v muzeu. Metodický materiál*. Moravské zemské muzeum Brno : Moravské zemské muzeum, 2016. ISBN 978-80-7028-484-1.

„Význam múzea v miestnej komunite“ bol názov workshopu, ktorý sme v rámci druhého pracovného dňa absolvovali v komunitnom múzeu na ostrove Kihnu. Rozlohou nevelký ostrov (16,38 km²) je od roku 2003 zapísaný v reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO najmä vďaka osobitosti komunitného spôsobu života jeho obyvateľov, rozmanitým kultúrnym tradíciám a tiež zvláštnemu a ojedinelému jazykovému dialektu. Kihnu je miestom, ktoré bolo a je domovom známych námorníkov či lodníkov a majstrov tradičných remesiel, ako bolo lodiarstvo, či výroba hudobných nástrojov, alebo tiež lovcov tuleňov. Významné miesto majú v tejto netradičnej komunite ženy, ktoré tu návštevník môže vidieť odeté v typických farebných pásikovaných vlnených sukniach s prevládajúcou červenou farbou, ktoré začali nosiť na ostrove v 19. storočí a dnes sú jedným z hlavných atribútov ich príslušnosti ku komunite. Ženy sa tu stali za uplynulé storočia dominantnými v každodennom živote, v dôsledku čoho je u mnohých cestovateľov či turistov ostrov považovaný za jedno z posledných miest so zachovaným matriarchátom. Etnológovia to vysvetľujú migráciou mužskej časti populácie ostrova za prácou. Tieto, ako aj mnohé ďalšie zaujímavosti zo života obyvateľov ostrova Kihnu prezentuje miestne Kihnu Muuseum. Funguje od roku 1974 a je situované v starej školskej budove. Expozícia je inštalovaná v ôsmich samostatných miestnostiach, kde je možné nájsť všetko, čo sa týka každodenného života ostrovanov – pracovné nástroje, oblečenie, remeslá, nábytok... Súčasťou je tiež akýsi panteón miestnych osobností. V týchto zaujímavých a inšpiratívnych priestoroch sme absolvovali workshop na tému funkcie a opodstatnenia múzea pre lokálnu komunitu a jeho aktivít na lokálnej, regionálnej a národnej úrovni. Súčasťou bola aj tvorivá dielňa zameraná na miestne remeslo – tkanie rybárskych sietí.

Posledný pracovný deň sme mali v rámci doobedňajších hodín možnosť pozorovať miestneho múzejného edukátora pri práci so skupinou študentov. Program bol založený na práci s tlačeným materiálom v priestoroch expozície. V rámci nasledujúceho workshopu sme sa pokúsili stanoviť základné princípy práce s múzejným publikom v seniorskom veku. V druhej časti sme sa v rámci workshopu s názvom „Ako sa priblížiť miestnej komunite“ snažili formou skupinovej práce spoločne nájsť čo najvhodnejšie spôsoby, ako sa v rámci PR a komunikačných stratégií čo najefektívnejšie zamerať na miestnu a regionálnu návštevnícku komunitu. Na záver stretnutia sme sa s ostatnými kolegami stali opäť akousi experimentálnou skupinou pre spustenie edukačného programu pre verejnosť, založeného na princípe objektového učenia, ktorý bol inšpirovaný (ako sme sa dozvedeli) edukačným programom SNM v Martine.

Konečné zhodnotenie posledného stretnutia, ako aj zhodnotenie celého projektu, ktoré vzápätí prebehlo, bolo inšpiratívne, a po vzájomnej diskusii prejavili všetky tri zúčastnené strany vôľu udržiavať kontakt a v budúcnosti opäť hľadať cesty vzájomnej spolupráce. Záverom môžeme konštatovať, že cieľ celého projektu bol naplnený a jeho priebeh hodnotený ako úspešný.

Obr. 1. Od čr páka k bryndzi. Ukázka priebehu edukačného programu v expozícii SNM v Martine Človek a pôda. Foto S. Straková, 2017

Fig. 1. From shepherd's mug to bryndza cheese. Demonstration of an educational programme in the exhibition of the SNM in Martin "Man and Earth". Photograph by S. Straková, 2017

Obr. 2. Kráľ Matej a jeho doba – ukázka vzdelávacieho programu v priestoroch stálej expozície MNM. Foto Archív MNM, 2018

Fig. 2. King Matej and his period – demonstration of an educational programme in the premises of the permanent exhibition of the MNM. Photograph from the Archives of the MNM, 2018

Obr. 3. Workshop s dobrovoľníkmi v MNM. Foto Archív MNM, 2018
Fig. 3. Workshop with volunteers in the MNM. Photograph from the Archives of the MNM, 2018

Obr. 4. Ako pracuje archeológ. Ukážka vzdelávacieho programu v Pärnu Muuseum. Foto M. Both, 2018
Fig. 4. An archaeologist at work. Demonstration of an educational programme in Pärnu Muuseum. Photograph by M. Both, 2018

Obr. 5. Aktivizujúce metódy v praxi. Účastníci počas brainstormingovej aktivity. Foto Archív MNM, 2018
Fig. 5. Acquisition methods in practice. Participants during a brainstorming activity. Photograph from the Archives of the MNM, 2018

Obr. 6. Exkurzia po priestoroch Pärnu College a prezentácia o činnosti univerzity pre seniorov.
Foto M. Kiripolská, 2018
Fig. 6. Excursion around Pärnu College and a presentation of the university's activity for senior citizens.
Photograph by M. Kiripolská, 2018

Obr. 7. Prehliadka expozície Kihnu Muuseum.
Lektorka predstavuje tradičný ženský odev.

Foto S. Straková, 2018

Fig. 7. Tour of the exhibition of Kihnu Muuseum.
The guide presents traditional women's clothing.

Photograph by S. Straková, 2018

Obr. 8. Prezentácia tradičného remesla na ostrove
Kihnu – pletenie rybárskych sietí, ktoré si vyskúšala
kolegyňa N. Nováková. Foto S. Straková, 2018

Fig. 8. Presentation of a traditional craft on Kihnu
island – weaving fishing nets, as attempted by our
colleague N. Nováková. Photograph by S. Straková,
2018

SPRÁVA Z KONFERENCIE „POSLÁNÍ A BUDOUCNOST MUZEÍ V PŘÍRODĚ V ČESKÉ REPUBLICE“

*Tatiana Kadlecová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: tatiana.kadlecova@snm.sk*

V dňoch 30. januára až 2. februára 2018 sa za prítomnosti približne 150 účastníkov konalo v priestoroch Valašského múzea v prírode v Rožnově pod Radhoštěm široko koncipované odborné stretnutie, pojednávajúce o múzeách v prírode z muzeologického, legislatívneho a ekonomického hľadiska. Celoštátna odborová konferencia, s príznačným názvom *Poslání a budoucnost muzeí v přírodě v České republice*, privítala zástupcov múzeí v prírode, vedeckej obce, ministerstva kultúry a hostí, aby spoločne zrekapitulovali doterajší vývoj týchto pamäťových inštitúcií, zhodnotili ich súčasný stav, pomenovali problémy, s ktorými sa stretávajú a zamysleli sa nad víziou ich budúceho rozvoja. Usporiadatelia a partneri štvordňového fóra (Ministerstvo kultúry Českej republiky, Valašské múzeum v prírode v Rožnově pod Radhoštěm, Metodické centrum pro muzea v přírodě, Český svaz muzeí v přírodě, Asociace muzeí a galerií v České republice, Česká národopisná společnost, International Council of Museum Česká republika a Národní ústav lidové kultury) odvíjali konferenčnú výzvu od definície múzeí v prírode a žiadali referentov, aby sa zamysleli nad jej výstižnosťou. Zároveň upriamili ich pozornosť na rôzne subjekty usilujúce sa o rekonštrukciu a sprístupnenie objektov ľudovej architektúry a kladli si otázku, či aj tie možno považovať za múzeá v prírode, a podľa akých kritérií ich vymedziť. Organizátori vytýčili štyri tematické okruhy, do ktorých sa formou hlavných referátov, koreferátov či diskusných príspevkov mohli zapojiť nielen pracovníci múzeí v prírode, ale aj prevádzkovatelia miestnych historických pamiatok národopisného, archeologického, vojenského, industriálneho alebo iného charakteru. Zámerom podujatia, okrem prezentácie expozícií a projektov múzeí v prírode, bolo hlavne vzájomné zdieľanie skúseností a živá výmena názorov smerujúca k teoreticko-metodologickým záverom. Tie budú následne uplatnené pri aktualizácii metodiky a pri tvorbe novej strednodobej stratégie pre múzeá v prírode v Českej republike, pripravovanej tamojším ministerstvom kultúry.

V utorok predpoludním predniesol Pavel Hlubuček úvodný referát podujatia zameraný na múzeá v prírode, ich zriaďovateľov a úlohu verejnej služby, ktorú tieto inštitúcie plnia v rámci múzejnej siete. Nasledoval prvý konferenčný blok s názvom *Definice muzea v přírodě*, ktorý otvorili Jiří Langer a Radek Bryol svojím príspevkom pojednávajúcim nielen o samotnej definícii, ale aj o základnej charakteristike i ďalšom rozvoji tejto pamäťovej inštitúcie. Po nich dostali priestor Václav Michalička a Pavel Douša, zaoberajúci sa problematikou autenticity, identity originálov a vizualizácie. V odpoľudňajších hodinách stretnutie pokračovalo odovzdaním ceny Artis Bohemiae Amicis. České rezortné ocene-

nie si od ministra kultúry Ilju Šmída za svoj celoživotný prínos venovaný problematike budovania múzeí v prírode a za záchranu národopisne cennej lokality Zubrnice prevzal etnograf Fratišek Ledvinka. Druhú časť tematického bloku otvorila Věra Kovářů, ktorá upriamila pozornosť na často diskutované formy záchranu objektov ľudovej architektúry, či už ich premiestnením do múzeí v prírode alebo pamiatkovou starostlivosťou na pôvodnom mieste. Na ňu nadviazal ocenený František Ledvinka s príspevkom o výhodách a nevýhodách oboch menovaných foriem, pričom sa zamerlal na ich vzájomné prepojenie a možnosti využitia pamiatkarských prístupov pri vzniku múzeí v prírode. Pred prestávkou vystúpil Miloš Zapletal, ktorý sa venoval téme ekomúzea a jeho úlohe v ochrane prírodného dedičstva. V úvode tretej časti dostal priestor Vojtěch Kmošek s referátom o obnove súboru stavieb Mikšíkovho statku v Trstěnci u Litomyšle. Eliška Leisserová predniesla diskusný príspevok pripravený v spolupráci s Klárou Nádaskou o súčasných možnostiach vzniku múzea v prírode na Znojemsku a reagovala tak na absenciu tejto inštitúcie v prezentovanej oblasti. V závere dňa sa Helena Bočková snažila prítomným priblížiť balkánske múzeá v prírode na základe analýzy ich internetových prezentácií. Ukončením prvého konferenčného dňa bol spoločenský večer vo valašskej krčme Na posledním groši v areáli expozičného celku *Dřevěné městečko*.

V stredu 31. januára pokračovala konferencia druhým blokom referátov, ktorý sa venoval problematike *Prezentace v muzeích v přírodě*. V úvode vystúpil Martin Šimša s príspevkom zaoberajúcim sa modelom prezentácie a prezentáciou ako objektom teórie. Ilona Vojancová hľadala odpovede na to, aké spôsoby a typy prezentácie, edukácie a oživovania možno využívať v múzeách v prírode, zároveň sa pokúsila aj o vystihnutie premien, ktorými v tomto smere prešli. Referentky Petra Hrbáčová a Markéta Lukešová upozornili na dôležitosť, ktorú je potrebné venovať osobnosti sprievodcu a lektora v múzeu a ich formovaniu. Po prestávke Lucia Jagošová vymedzila múzeá v prírode z muzeologického hľadiska, pričom sa zamerlala na rozvoj a typy ich edukačných stratégií, vzhľadom na ich návštevníkov. Spolupráci medzi múzeami v prírode a neziskovými organizáciami, ich možnostiam i rizikám, sa venovali Kristýna Boháčová a Jaroslav Křivánek na príklade trinásťročnej spolupráce medzi Archeoskanzenom Modrá a záujmovým združením Velkomoravané. Pavel Kodera poukázal nielen na činnosť Centra stavitelského dedičtví Plasy, pobočky Národného technického múzea, ale aj na niektoré tuzemské i zahraničné inšpiračné zdroje, ktoré viedli k jeho založeniu. V poslednej časti tohto bloku vystúpila Vanda Jiřikovská s úvahou o dokumentácii a prezentácii ľudových obyčají na príklade stredočeských múzeí v prírode. Martin Chadim priblížil súkromné mlynárske múzeum v obci Horní Dubenky, zriadené v obnovenom mlyne zničenom požiarom v roku 1926. Za slovenských kolegov predniesol príspevok Dušan Janický, v ktorom spoločne s Barborou Šumskou venoval pozornosť tvorbe a prezentácii štyroch nových expozičných objektov v Múzeu ľudovej architektúry pod hradom Stará Ľubovňa. Po prezentácii referátov mali všetci účastníci konferencie možnosť zapojiť sa do troch diskusných skupín *Kategorizace typů expozic*, *Pasportizace objektů* a *Kategorizace způsobů oživování typů prezentace*, s cieľom riešenia danej problematiky.

Mimoriadne podnetný tretí konferenčný deň otvoril svojím príspevkom prezident Asociácie európskych múzeí v prírode Henrik Zipsane, v ktorom poukázal na rôzne smery rozvoja múzeí v prírode v posledných desaťročiach, a zaoberal sa dôvodmi tejto rôznorodosti. Po krátkej diskusii nasledoval blok referátov nazvaný *Ekonomika a marketing*. V jeho úvode sa predstavil Michal Mejdrech, ktorý na základe identifikácie produktov múzea v prírode a stanovení ich hodnoty sledoval priemerné náklady a výnosy potrebné na zaistenie udržateľnosti týchto inštitúcií, ďalej sa venoval využitiu získaných informá-

Obr. 1. Prednášajúci Jiří Langer a Radek Bryol, moderátor Daniel Drápala (zľava). Fotoarchív Valašského muzea v prírode v Rožnově pod Radhoštěm. Foto J. Kolář, 2018

Fig. 1. Lecture by Jiří Langer and Radek Bryol, moderated by Daniel Drápala (on the left). Photographic archives of the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. Photograph by J. Kolář, 2018

cí. Michal Chocholoušek pokračoval segmentáciou návštevníkov a ich očakávaniami, ktoré sú dôležité pre efektívne fungovanie múzea. Analýzu vplyvových a záujmových skupín a ich následnú klasifikáciu prezentoval Jindřich Ondruš. Na trojicu referátov, zostavených z podkladov hostujúceho múzea, nadviazal Jan Blahůšek s príspevkom venujúcim sa očakávaniam záujmových skupín novovznikajúceho prírodného a kultúrneho areálu Parku Rochus v Uherskom Hradišti. Tematický blok uzavrela domáca referentka Eva Kuminková, ktorá priblížila výskum potenciálnych návštevníkov nového plánovaného expozičného celku *Kolibiska* a využiteľnosť získaných poznatkov pri jeho projektovaní.

Popoludní nasledoval posledný prednáškový okruh zameraný na *Legislatívu*, ktorý otvoril Antonín Šimáček s príspevkom o úlohe a využití vykurovacích zariadení v historických objektoch. Referujúci Zbygniew Adamus predstavil všeobecné zásady projektovania, údržby a prevádzkovania komínov, ako hlavnej prevencie vzniku požiarov. Dana Potěšilová a Olga Holišová upriamili pozornosť na aplikáciu požiadaviek požiarnej bezpečnosti stavieb v múzeách v prírode. Milan Gesierich sa venoval revízií komínov a vykurovacích zariadení na príklade Valašského muzea v prírode v Rožnově pod Radhoštěm. S posledným príspevkom vystúpili Jana Morávková a Romana Okániková, v ktorom priblížili možnosti postupu získania zvláštneho režimu pre múzeá v prírode v rámci stavebného zákona. Aj tento deň boli na programe diskusie v pracovných skupinách, tento raz zamerané na otázku *Kde je hranice medzi veřejnou službou a komercí* a na *Zvláštní režim v rámci legislativy – návrh znění doporučení pro úpravu stavebního zákona*.

Obr. 2. Diskusia v pracovnej skupine. Fotoarchív Valašského múzea v prírode v Rožnově pod Radhoštěm, Foto J. Kolář, 2018

Fig. 2. Discussion in a working group. Photographic archives of the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. Photograph by J. Kolář, 2018

Závěrečný deň konferencie pokračoval zhrnutím výsledkov pracovných skupín i jednotlivých konferenčných blokov, odzneli aj samostatné príspevky Zuzany Malcovej a Dity Limovej o zachovaní a prezentácii tradičnej ľudovej kultúry v zmysle UNESCO. Martin Novotný predniesol príspevok, v ktorom sa spolu s Václavom Michalíčkem zaoberali múzeom v prírode ako experimentálnym laboratóriom. Po ukončení konferencie mali účastníci možnosť absolvovať komentované prehliadky expozície *Jak jde kraj, tak se stroj* i samotného múzea v prírode. Oficiálnu časť podujatia doplnil sobotný post konferenčný program, ktorým bolo podujatie *Masopust*, každoročne organizované v rámci *Valašského roka*.

Organizátorom stretnutia sa po 36 rokoch opäť podarilo vytvoriť spoločný priestor na otvorenú diskusiu, zameranú na riešenie konkrétnych problémov, hľadanie odpovedí a možností pre zlepšenie podmienok činnosti múzeí v prírode. Príspevky budú uverejnené v zborníku z konferencie.

RECENZIE A INFORMÁCIE

BENŽA, Mojmir. *Tradičný odev Záhoria*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2017, 156 strán. ISBN 978-80-85446-93-7.

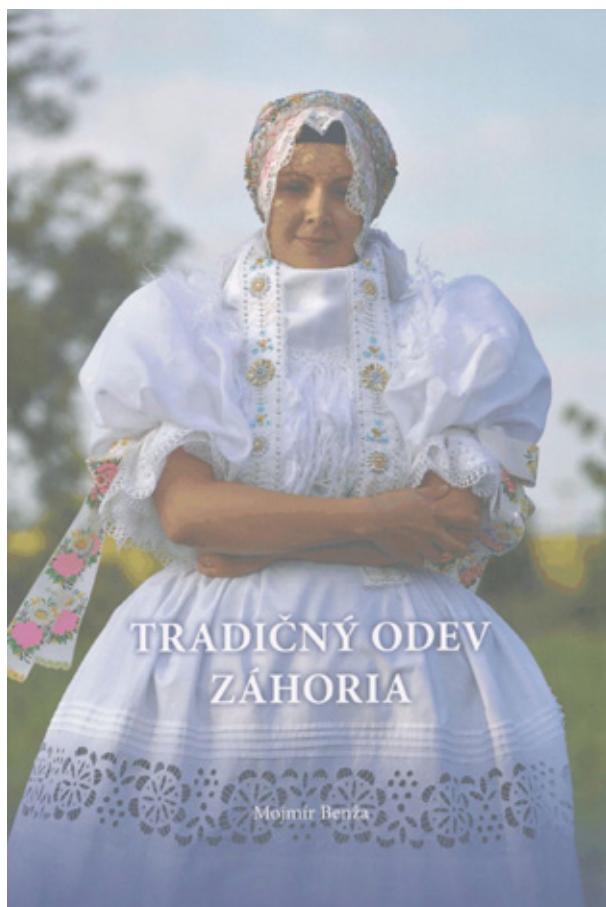
K profilujúcim témam, ako píše sám autor, jeho päťdesiatročného profesijného života patrí tradičný odev. Predmetná monografia sa kreovala na základe odborných znalostí PhDr. Mojмира Benžu, PhD., podopierajúcich sa o viaceré pramene. V prvom rade to bol zbierkový fond Záhorského múzea v Skalici, výskumné správy z výskumov odborných pracovníkov Ústavu etnológie SAV a Ústredia ľudovej umeleckej výroby. Významným zdrojom informácií mu boli i monografie obcí, odborná literatúra a zbierkový fond Slovenského národného múzea v Martine. Autor pri zostavovaní monografie využíval kartografickú metódu – vedecký postup založený na mapovaní priestorového rozloženia skúmaných javov. Publikácia mapuje tradičný odev dedinských roľníckych obyvateľov Záhoria. Z časového hľadiska je zameraná hlavne na obdobie konca 19. storočia a prvú polovicu 20. storočia.

Text monografie sa skladá z piatich kapitol: Odborný záujem o tradičný odev; Súčiastky tradičného odevu; Druhy tradičného odevu; Typy a lokálne formy tradičného odevu a Zmeny tradičného odevu. Súčasťou publikácie sú aj mapy lokálnych foriem mužského i ženského odevu, slovníček textilných materiálov a niektorých prvkov odevu, rozsiahly zoznam prameňov a literatúry i anglické resumé.

V prvej kapitole *Odborný záujem o tradičný odev* sa autor podrobne venuje najstarším písomným záznamom o tradičnom odevu na Záhorí, pochádzajúcich z konca 19. storočia, prvým cieľným výskumom tradičného odevu či publikovaným správam, textom i monografiám. Zároveň poukazuje na fakt, že po roku 1990 publikačná činnosť o Záhorí prudko stúpala. Z celkového počtu vydaných príspevkov alebo štúdií tvoria 79 % príspevky a monografie vydané po roku 1990.

Po obsahovej stránke je prevažná časť publikácie venovaná detskému, mužskému i ženskému tradičnému odevu. Táto odevná problematika je obsahovou náplňou druhej kapitoly, ktorá je členená do piatich podkapitol – Súčiastky detského odevu; Súčiastky mužského odevu; Súčiastky ženského odevu; Mužská a ženská obuv i Mužský a ženský vrchný odev. Text je doplnený dobovými fotografiami a detailnými zábermi jednotlivých odevných súčiastok.

Detský, mužský i ženský odev možno skúmať z najrôznejších hľadísk – farebnosť, vonkajší vzhľad, strih, materiál (z ktorého boli odevné súčiastky zhotovené). Autor monografie sa komplexne zaoberá súčiastkami tvoriacimi tradičný odev a odevnými celkami zodpovedajúcimi rôznym funkciám i príležitostiam, pri ktorých sa tradičný odev nosil.

Existuje pomerne málo prác, ktoré by sa rozsiahlejšie venovali odevu detí, ktorý bol čo do výzdoby, formy i skladby príliš jednoduchý a nevýrazný. Autor sa venuje charakteru detského odevu, ktorý sa menil podľa toho, ako deti rástli. Komplexne sa zaoberá jednotlivými odevnými súčiastkami (plienka, košielka, čepček, pôlka, detská košeľa, šaty), účesom, pokrývkou hlavy, obuvou i vrchným odevom. Súčasťou druhej kapitoly je aj podrobný popis mužských odevných súčiastok (košeľa, plátenné gate, súkenné nohavice, kožené nohavice, zástera, fajblík, šatka na hrdlo, šatka do nohavic), mužského účesu či pokrývky hlavy. Ďalšia podkapitola je venovaná čo do počtu najrozsiahlejšie zastúpeným ženským odevným súčiastkam (rubáš, rukávce, vrchná sukňa, zástera, zadná zástera, spodná sukňa, živôtik, blúzka, čepiec, šatka na hlavu, doplnky ženského odevu), ženskému a dievčenskému účesu. Záver kapitoly tvorí opis neoddeliteľnej súčasť tradičného odevu – mužskej a ženskej obuvi (kožené papuče, boty, čižmy, dreváky, onuce). V prípade nepriaznivého počasia bol súčasťou tradičného odevu tiež vrchný odev (odevná plachta, vlniak, mužský kabátik, ženský kabátik, halena, mužský kožuch, ženský kožuch, mentieka).

V tretej kapitole *Druhy tradičného odevu*, autor načrtáva v troch podkapitolách jeho základné druhy – Všedný odev; Sviatečný odev a Obradový odev. Všedný odev sa nosil

od pondelka do soboty. Zvyčajne bol bez výzdoby, prípadne jeho výzdoba bola skromná. V takomto odevu sa mohli vyskytnúť aj zdobené súčiastky, ktoré boli obnosené a tým stratili charakter sviatočných odevných súčiastok. Pod pojmom sviatočný odev autor chápe odev, ktorý sa obliekal v nedeľu pri návšteve kostola, alebo pri významných cirkevných, rodinných i spoločenských príležitostiach. Jeho podobu ovplyvňovala príslušnosť nositeľa k vekovej skupine a sociálnej vrstve. M. Benža poukazuje i na fakt, že popri všednom a sviatočnom odevu existoval aj tretí druh – obradový odev. Súvisel s významnými prechodmi v živote človeka – narodenie, uzavretie manželstva a smrť.

Štvrtá kapitola sa zaoberá typmi a lokálnymi formami tradičného odevu. Autor určil sedem lokálnych foriem tradičného mužského odevu na Záhorí: Kroj skalický, holičský, šaštínsky, senický, jablonický, moravskosvätojánsky a malacký. Relevantnými znakmi pre ich určenie mu boli: ukončenie rukávov košele, farba súkenných nohavíc, dĺžka lajblíka, tvar jeho zapínania a jeho farba, existencia šatky na hrdlo a stuha na lajblíku. Taktiež poukazuje na fakt, že na základe počtu naraz nosených sviatočných rukávov a ukončenia ich rukávov, podoby živôtika, výzdoby zástery a vzhľadu čepca, bolo možné určiť osem lokálnych foriem tradičného ženského odevu na Záhorí: Kroj skalický, holičský, šaštínsky, senický, jablonický, moravskosvätojánsky, malacký a podhorský.

Obsahovou náplňou poslednej kapitoly je zmapovanie zmien tradičného odevu, pričom išlo o rôznorodý a pozvoľný proces. Tradičný odev žien a mužov vyhovoval charakteru prác na poli, avšak nebol vhodný pre prácu na stavbách, v priemysle či továrňach. Preto bol nahradzovaný odevom inšpirovaným mestskou módou. V rôznych častiach Záhoria mali zmeny odlišný časový priebeh. Každý odevnej súčiastky sa dotkli v inom čase.

Čo do rozsahu významnou časťou je aj obrazová príloha, ktorá má nepochybne veľkú dokumentačnú výpoveď. Jej obsahovou náplňou sú nielen dobové, ale i štylizované fotografie, ktorým nemožno uprieť i estetickú hodnotu.

Publikácia je spracovaná vysoko odborne a veľmi prehľadne. Svedčí o autorovej dôkladnej znalosti problematiky i o tom, že ľudový odev je skutočne jeho srdcová téma. Zvolenou šírkou problematiky, interpretáciou a úrovňou je vynikajúcim a nevyhnutným prameňom pre všetkých, ktorí sa zaoberajú touto témou.

Eva Dudková

JUBILEÁ

STANISLAV HORVÁTH SEDEMDESIATNIKOM

Napísať niečo o kolegovi a priateľovi k jeho životnému jubileu je dosť zložitú. Dajú sa napísať len suché fakty – témy výskumných prác, názvy štúdií, expozícií, výstav, publikácií. Život je však oveľa zložitejší. Preto využívam tento pozdrav jubilantovi PhDr. Stanislavovi Horváthovi, aby som uviedol nielen základné údaje jeho doterajšieho života, ale zčasti využil túto príležitosť, aby som tak trochu dal jeho životné medzníky do súvislosti s križovatkami, na ktorých sa stretávali aj línie nášho života. To znamená, že príspevok bude skôr subjektívny a určite nie vyčerpávajúci. Pokiaľ sú mi známe biografie rôznych osobností, ich autori často hľadajú súvislosti v osobných kontaktoch a vzájomnom ovplyvňovaní ľudí v konkrétnej dobe. Pretože často tým ako žijeme svoj život síce ovplyvňujeme, ale dobu a objektívne okolnosti nášho života si vybrať nemôžeme. Zato máme možnosť vybrať si priateľov, čerpať z ich ideí, myšlienok i skúseností. Preto je ideálne, ak ľudí, ktorých poznáme a vážime si ich, môžeme poznať aj osobne. Tak je to aj s naším jubilantom a okruhom jeho priateľov, učiteľov, kolegov, z ktorých mnohí boli a ešte aj sú našimi spoločnými známymi.

PhDr. Stanislav Horváth sa narodil 28. septembra 1948 v Šišove (okr. Bánovce nad Bebravou). Základnú školu ukončil v roku 1963 a v roku 1966 zmaturoval na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Bánovciach nad Bebravou. Rok pracoval vo Vlastivednom múzeu v Bojniciach, čo, ako spomína, nasmerovalo jeho neskorší záujem o odbornú prácu v múzeu. Už predtým si však podal prihlášku na štúdium etnografie a prehistórie na Filozofickej fakulte UJEP v Brne. Štúdium ukončil v roku 1972 diplomovou prácou *Ludové stavitelstvo a bývanie v oblasti povodia Bebravy*. Do profesijného života jubilanta hlboko zasiahlo pôsobenie jeho pedagógov na vysokej škole, a to významné osobnosti českej i slovenskej etnografie prof. PhDr. Richard Jeřábek, CSc., a Doc. PhDr. Václav Frolec, CSc. Zo zrna však nevyrastie rastlina, ak nedopadne na úrodnú pôdu. Správne podmienky a chuť po vzdelávaní, okrem prirodzených vlastností jubilanta, formovalo aj jeho rodinné prostredie. Smerovanie k histórii a etnografii Stanislava Horvátha výrazne ovplyvnilo povolanie jeho strýka PhDr. Pavla Horvátha, vynikajúceho historika. Aj neskôr mu pomáhal pri vyhľadávaní a objasňovaní historických súvislostí i štúdiu ľudového stavitelstva.

Stanislav Horváth nastúpil do Slovenského národného múzea v Martine ako odborný asistent – etnograf 3. 7. 1972, teda v čase prípravy a realizácie nových expozícií v múzeu, ako aj výstavby celoslovenskej expozície ľudovej architektúry. Riaditeľom SNM v Martine bol vtedy PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., výrazná osobnosť slovenskej et-

nomuzeológie. Najbližším spolupracovníkom Stanislava Horvátha sa stal PhDr. Andrej Polonec, CSc., ktorého skúsenosti a pôsobenie na odborný rast sa u Stanislava prejavili nielen v muzeálnej praxi. Meno A. Polonca často zaznievalo aj v jeho spomienkach v súvislosti s odbornou problematikou i v zaujímavých, často veselých zážitkoch z terénnych výskumov.

PhDr. Stanislav Horváth prešiel za štyridsaťdva rokov svojho odborného pôsobenia v SNM v Martine viacerými riadiacimi funkciami. V rokoch 1986 – 1988 bol zástupcom riaditeľa, v rokoch 1982 – 1986 prvým vedúcim Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD) pri SNM v Martine, v rokoch 1986 – 1988 vedúcim vedecko-výskumného oddelenia, do roku 1991 zástupcom vedúceho MSD, v rokoch 1992 – 1996 opäť vedúcim MSD. Od januára 1996 až do odchodu na starobný dôchodok pracoval vo vedecko-výskumnom oddelení ako kurátor etnograf-archeológ. Zásluhou jediného pracoviska, ktorým mu bolo SNM v Martine, získal výbornú orientáciu v zbierkových fondoch múzea. Stalo sa tak aj napriek tomu, že sa vo svojej odbornej činnosti venoval najmä výskumu a dokumentácii ľudového staviteľstva. Jeho pohľad na skúmanú problematiku bol vždy komplexný a celoslovenský, vďaka čomu sa podieľal na Etnografickom atlase Slovenska, spracoval viaceré heslá pre časopis Pyramída a neskôr Virtuálnu galériu ÚLUV-u.

Stana Horvátha si pamätám z otvorenia výstavy dožinkových vencov, ktorej bol autorom, ktorú SNM v Martine pripravilo pre Folklórny festival vo Východnej v roku 1979. Neskôr sme sa stretávali na podujatiach Slovenskej národopisnej spoločnosti, ale hlavne na metodických poradách, seminároch a konferenciách venovaných múzeám v prírode, ktoré organizovalo najmä Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a SNM v Martine. Naše stretnutia prebiehali i v subkomisii pre múzeá v prírode Medzinárodnej komisie pre štúdium kultúry v Karpatoch a na Balkáne (ďalej MKKKB), ktorá rieši-

la problematiku výstavby múzeí v prírode. Formulovala a definovala princípy a zásady, podľa ktorých sa tieto múzeá mali riadiť. Ako pred desiatimi rokmi napísal PhDr. Juraj Langer, náš spoločný priateľ, kolega a veľký znalec ľudovej architektúry, Stanislav Horváth na nich síce vystupoval skromne a často prezentoval skôr skúsenosti starších kolegov, ktorí ho profesijne formovali, ako by rozprával o výsledkoch svojej vlastnej práce. *A píše nás na konferenciách niekedy prekvapoval novými názorami, rozsahom nesnadných terénnych výskumov a dosiaľ neprobádanou problematikou. Jeho hlavné motívom bola tvorba expozície múzea v prírode.*¹ Výsledky z týchto stretnutí boli zhrnuté do knižnej publikácie *Národopisná múzea v prírode. Teoretická a metodická východiska k realizácii.*² Dovolím si uviesť, že jej obsah nesie aj pečať názorov, skúseností a poznatkov nášho jubilanta.

PhDr. Stanislav Horváth bol jedným z tých, ktorí prichádzali s názormi podporenými nielen tak povediac zdravým sedliackym rozumom, ale hodnotil ich cez prizmu svojho odborného vzdelania, čo dokázal už diplomovou prácou. O jej kvalite svedčí skutočnosť, že časť z nej uverejnili v časopise Slovenský národopis rok po skončení vysokoškolského štúdia nášho jubilanta. V SNM v Martine dokázal svoju odbornosť na mnohých terénnych výskumoch. Ich výsledky využil pri vytváraní obrazu ľudového staviteľstva podunajsko-potiského regiónu, regiónu Ponitria aj v publikačnej činnosti. Už pri nástupe do SNM sa stretol s *pamiatkárskou* koncepciou záchranu hodnotných objektov ľudovej architektúry, ich prenesením do múzeí v prírode. Neskôr, s vtedajším riaditeľom SNM v Martine PhDr. Igorom Krištekcom, CSc., vychádzajúc z poznatkov v teréne, vypracovali novú, viac múzejnú koncepciu. Opierala sa o snahu prezentovať ľudovú architektúru nielen ako hodnotné objekty, ale aj systém vzťahov sídelných foriem, objektov, hospodárskej činnosti a pod. V roku 1991 prehodnotili aj dovtedajšiu výstavbu a stanovili priority do roku 2000, ktoré vychádzali z radikálneho zníženia výdavkov na výstavbu tejto múzejnej expozície v prírode. Okrem výskumu i výberu objektov už spomínaných regiónov, Stanislav Horváth je aj autorom expozícií v MSD, a to objektov zo Zázrivej, z Nolčova, Vavrišova, kostola z Rudna, hasičskej zbrojnice z Laskára. Podieľal sa tiež na príprave expozícií objektov z Turca, dopravných prostriedkov vo vozárni z Moškovca. Zvýšil atraktivnosť a návštevnosť MSD prípravou a organizovaním podujatí Hasičská nedeľa, Turčianska harmonika, Včelárska nedeľa, Turčianske halali.

So Stanom sme sa okrem podujatí subkomisie MKKKB stretávali na rôznych podujatiach v SNM v Martine, pričom som pri väčšine mojich návštev neobišiel domácnosť Horváthovcov. A tak, keď som v januári 1996 nastúpil do funkcie riaditeľa SNM v Martine, stýkali sme sa so Stanom ako kolegovia aj priatelia. Stal sa mojim kolegom v tejto vrcholnej múzejnej inštitúcii, pričom problematika MSD sa stala i mojou pracovnou problematikou a témou na poznávanie i polemiku aj v čase, keď Stanislav Horváth svoj pracovný čas zamerával už aj na správu zbierok archeológie. Takže okrem významnej práce, ktorú vykonal v oblasti etnografie, musím spomenúť aj jeho druhú špecializáciu – archeológiu, ktorú v SNM v Martine uplatnil ako kurátor archeologických zbierok.

Svoje široké vedomosti z oblasti ľudovej kultúry uplatnil PhDr. Stanislav Horváth aj vo výstavnej činnosti. Je autorom viacerých výstav, z ktorých najviac zarezonovala výstava *Zdobené úle* z roku 1984. Spolu s ďalšími odbornými pracovníkmi múzea bol spoluautorom zatiaľ najväčšej národopisnej výstavy v zahraničí *Poklady ľudového*

¹ Langer, J. Stanislav Horváth (28. 9. 1948 Šišov, okr. Bánovce nad Bebravou). In *Ethnologia Europea Centralis*, 9/2009, s. 127-128.

² Langer, J. (red.) *Národopisná múzea v prírode. Teoretická a metodická východiska k realizácii*. Rožnov pod Radhoštěm : Valašské muzeum v přírodě. 1981.

umenia Slovenska. Spracoval štúdie do katalógu výstavy a autorsky pripravil časť Poľnohospodárstvo, Pastierstvo a Zberné a koristné hospodárstvo. Výstava bola inštalovaná v decembri 1999 v Musée National des Arts et Tradition Populaires v Paríži, v roku 2000 v Museo Nazionale delle Arti e Tradizioni Popolari v Ríme a v Oberschönenfelde pri Ausburgu, kde sídli Schwäbischen Folkskundemuseum. Aj pri vzniku koncepcie tejto výstavy podporil Stanislav Horváth jej členenie nie podľa múzejnej systematiky, ale v celkoch a kontextoch práce a života ľudu v minulosti, tak ako ponímal expozície múzeí v prírode. Po skončení riaditeľskej funkcie som ešte rok pracoval ako etnograf, pričom som so Stanom zdieľal spoločnú pracovňu. Pracovali sme na inventarizácii zbierkových fondov poľnohospodárstva a archeológie, ako i ukladaní záznamov do programu počítačovej evidencie zbierok múzea AMIS. Rád by som ešte pripomenul aj obetavú prácu Stana Horvátha pri likvidácii následkov požiaru v SNM v Martine, ktorý dňa 4. októbra 1999 zničil štvrtinu expozícií múzea.

Aj keď bol PhDr. Stanislav Horváth až do svojho odchodu na dôchodok v roku 2014 kurátorom fondu poľnohospodárstva a archeológie, posledné roky, okrem iného, sa vracal k MSD a napísal jeho obsiahleho sprievodcu. Záujemcovia by sa vďaka nemu mali možnosť viac dozvedieť o historických, kultúrno-spoločenských, ale i stavebno-technických podmienkach vzniku a existencie jednotlivých stavieb v MSD. So želaním pevného zdravia a ešte mnohých jubileí verím, že návštevníci MSD do tohto sprievodcu od jedného z ľudí, ktorí formovali túto významnú múzejnú expozíciu, čoskoro nahliadnu...

Stano, čo dodať, živijó a sto ľat...

Martin Mešša

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Vertikálne členenie ľudového domu na Slovensku. In *Lidová stavební kultura*. Brno, 1981, s. 92-122.

Charakteristika ľudových zamestnaní a staviteľstva v oblasti Bielych Karpát a Ponitria, ako podklad pre výber a zariadenie objektov v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník SNM LXXX, Etnografia 27*, 1986, s. 119-174.

Výber objektov ľudového staviteľstva regiónu Biele Karpty – Ponitrie pre Múzeum slovenskej dediny. In *Zborník SNM LXXX, Etnografia 27*, 1986, s. 177-219.

Ciele, snahy a realita budovania Múzea slovenskej dediny v Martine. In *Zborník SNM LXXXVI, Etnografia 33*, 1992, s. 29-57.

Štátny deponát archeologických pamiatok bývalého Štátneho archeologického ústavu v Martine v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea. In *Zborník SNM XCII, Etnografia 39*, 1998, s. 97-106.

Výber želiarskych usadlostí z Turca pre Múzeum slovenskej dediny. In *Zborník SNM XCVII, Etnografia 45*, 2004, s. 72-101.

Hasičské zbrojnice v Turci a ich zastúpenie v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník SNM C, Etnografia 47*, 2006, s. 25-39.

Usadlosť murárskeho majstra z Vavrišova. In *Zborník SNM C, Etnografia 47*, 2006, s. 88-109.

Žandárske stanice v Turci a ich zastúpenie v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník SNM CII, Etnografia 49*, 2008, s. 65-72.

ĽUBOMÍR BLAHUŠIAK MÁ SEDEMDESIAT

Neuveriteľných sedemdesiat rokov. Samotné číslo 70 vzbudzuje rešpekt, však v spojení s menom niekoho, koho sa toto číslo dotýka v počte rokov, je dôvodom mať k nemu úctu a rešpekt. Ťažko je to akceptovať, ale skutočnosť nás nepustí a priznanie faktu, že dnes už bývalý kolega, dlhoročný vodič Slovenského národného múzea v Martine Ľubo Blahušiak sa dožíva sedemdesiatky, je realita. Nemilosrdné roky dochytili aj tohto večne mladistvo pôsobiaceho muža, ktorý celý svoj pracovný život spojil s inštitúciou – Slovenským národným múzeom v Martine, ktorá bola pre neho skutočne všetkým. Veď kto dnes spočíta to množstvo najjazdených hodín počas skoro polstoročnice pôsobenia v tomto múzeu, urobí sumár počtu kilometrov, ktoré strávil na cestách, aby v zdraví a v pohode dopravil kolegov všade, kde bolo potrebné. Niekedy to boli skutočne až krkolomné jazdy. Často viedli po cestách, niekedy priam necestách po Slovensku až do tých najzapadnutejších kútov, kde bolo potrebné niečo vyskúmať, zdokumentovať, zozbierať či doviesť do múzea. Dnes, s odstupom času, už sa môže pochváliť, že sa stal nielen milionárom v počte najjazdených kilometrov, v podstate bez nehody, ale že pozná snáď každý kút Slovenska, kam smerovali služobné cesty múzejníkov. Spoznával takto prácu „tvrdých“ chlapov na rôznych „rozoberačkách“, ktorí stavali Múzeum slovenskej dediny, prácu technikov pri dokumentovaní vytypovaných objektov, prácu odborných pracovníkov, ktorí realizovali základný výskum a prieskum v teréne. Tam bol nielen vodičom, ale aj jedným z kolektívu, ktorý neváhal pomáhať pri fyzických prácach spojených s nosením a nakladaním. Osobne si pamätám na jednu z prvých spoločných ciest do najvýchodnejšieho kúta Slovenska pri ukrajinských hraniciach. Koncom 60. rokov minulého storočia to bol kraj nefalšovanej biedy, keď domácnosti obývali ľudia spolu s hydinou, keď potrebné ubytovanie počas viacdňových ciest bolo v hoteloch, kde sme si museli sami kúriť. Dnes to je už neskutočná realita. V tých rokoch to bola snaha nás mladých čo najviac poznať, čo najviac získať do muzeálnych fondov, čo najviac zdokumentovať. Bolo to v čase, keď sa rozbiehala výstavba Múzea slovenskej dediny, keď viacdňové či dokonca niekoľkotýždňové cesty neboli výnimkou. Boli sme mladí, nevadila nám treskúca zima ani horúce letá, nechýbal nám ani určitý štandard v bývaní či v stravovaní, často zúženom na vidiecke krémy so skutočne obmedzenou ponukou. Napriek tomu, že Ľubo bol vždy veľký gurmán, uznávajúci najmä domácu stravu, aj pri jednoduchej ponuke sa dokázal schutiť najesť. Často to bol len klasický vyprážený syr, držková polievka, alebo jednoducho „vepřo, knedlo, zelo“. Táto ponuka bola veľmi frekvencovaná najmä pri návšteve dnes už Českej republiky, ktorej cesty poznal aspoň tak dokonale ako územie dnešného Slovenska. K srdcu mu prirástla najmä jej metropola Praha,

kam chodieval veľmi často, najmä v súvislosti s prípravou a realizáciou národopisných expozícií v 70. rokoch minulého storočia, ako aj v súvislosti so získaním osobnej pozostalosti Karola Plicku. Vďaka tomu mal možnosť túto veľkú osobnosť spoznať, jeho spomienky na tieto návštevy sú dodnes veľmi živé a v Lubovom rozprávani veľmi frekventované.

Ale neboli to len cesty po Slovensku, resp. po území bývalej spoločnej republiky. Svojím nie vždy najdokonalejším vozidlom (vystriedal ich skutočne niekoľko – od prvého Barkasa, cez neskutočnú, na pohľad neobratnú Tatra 603, ktorá nemala ani vykurovanie a na cesty v zime sme „fasovali“ od Luba deky, cez miniatúrnu Škodu Rapid, s obmedzenými možnosťami sedenia, s ktorou sme absolvovali jednodňovú cestu do Lidíc, cez ruskú Ladu a Škodu Felicia, až po súčasnú Škodu Octavia), prebrázdil nielen po Slovensku hory-doly. Po roku 1990 práve na vozidle Lada cestoval až do Nemecka, kde toto auto, predstavujúce v tom čase dávno zabudnutú značku, vzbudilo zaslúženú pozornosť. So Škodou Felicia sme dokázali, okrem iných ciest, napr. zvládnuť zvoz všetkých zbierok včítane nábytkových solitérov z celého Slovenska na výstavu „Cesta dejinami“ v roku 2000. Vzbudili sme tým údiv najmä u kolegov z múzeí, ktorí často s nedôverou a určitými obavami sledovali našu snahu čo najviac a najúspornejšie všetko dopraviť do Martina. Lubo bol aj vodič, ktorý mal na starosti veľké nákladné auto LIAZ, ktoré slúžilo nielen na prepravu zbierok z terénu, ale napr. aj na prevoz výstav. Auto však nemalo plachtu na prekrytie, a tak sme vždy trpeli, aby zbierky naložené na korbe sa prípadne nepoškodili. Nikdy nezabudnem na transport predmetov z pozostalosti M. R. Štefánika do Košarísk, určených do expozície v Štefánikovom rodnom dome. S plne naloženým nákladným autom sme išli tak opatrne, že autá nás s údivom obchádzali a, samozrejme, dali nám to patrične najavo intenzívnym trúbením.

Lubo všetko ustál. Vždy všetko dopravil na miesto určenia. Dokázal si sám urobiť najzákladnejšie opravy, zohnať často potrebné súčiastky. Nikdy nesklamal ani ako „riaditeľský“ šofér, najmä na cestách do Bratislavy. Často som mala pocit, že túto trasu z Martina na Vajanského nábrežie v Bratislave, kde sídli Slovenské národné múzeum, môže šoférovať aj so zatvorenými očami. Bratislavu, podobne ako Prahu, poznal dokonale, a preto nemal problém sa v týchto mestách bez problémov orientovať.

Lubo sa dokázal napriek všetkým ťažkostiam, ktoré takéto cesty prinášajú, dokonale zžiť s kolektívom pracovníkov. Ako vodič, ktorý bol nútený na cestách vypočúť si rôzne názory, s ktorými nemusel vždy súhlasiť. Nezvykol ich však komentovať, dokázal si ich vypočúť a neprenášať ďalej. Túto vzácnu vlastnosť si vždy uchoval a spolujazdci sa mohli spoľahnúť na jeho diskretnosť. A tých vypočutých problémov bolo počas tých odpracovaných rokov skutočne veľa. Bol však aj vynikajúci spoločník, ktorý neskazil žiadne spoločné mimopracovné alebo pracovné stretnutia. Málokedy zabudol, že niekto z kolegov má narodeniny či meniny. Bol výborným spoločníkom najmä na brannošportových hrách, ktoré usporadúvalo SNM pre všetky pracoviská. Patril k tým, ktorí pravidelne vyhrávali Jeho účasť najmä v bežeckých disciplínach bola zárukou víťazstva, a preto bola väčšinou „trňom“ v oku ostatných pretekárov. Nebol však len aktívnym pretekárom, patril aj k tým, ktorí sa aktívne podieľali na organizovaní dodnes nezabudnuteľných osláv týchto víťazstiev. Jeho meno v tomto smere rezonuje nielen v Martine, ale aj na všetkých pracoviskách Slovenského národného múzea. Jeho spomienky na tieto aktivity, ako aj na mnohé spoločenské akcie usporiadané na pôde múzea, patria dnes už k múzejnému folklóru. Tak isto ako historiky z množstva služobných ciest, spojené nielen s prácou, ale aj spoločnými posedeniami v rozličných ubytovacích zariadeniach nielen na území Slovenska. Vždy sme sa však mohli spoľahnúť, že vďaka jeho dobrému apetítu dokázal zastaviť tam, kde bolo dobré jedlo. Mal bezpečne zmapované reštaurácie s dobrým jedlom a jeho špecialitou – kávou zalievanou v „skle“. Väčšinou išlo o tzv. horčičiaky, ktoré sú dnes neznáme, patriace už len

do múzeí. Ľubo bol jednoducho jedným z nás, jedným z generácie, ktorá nastupovala do múzea koncom 60. a začiatkom 70. rokov minulého storočia a jediným, ktorý vydržal na pracovisku neskutočných päťdesiat rokov.

Ľubo bol a dodnes je predovšetkým hrdý rodák z obce Sklabiňa v Turci. Do Martina, kam denne dochádzal do práce (a treba povedať, že často v neskorých nočných, alebo včasných ranných hodinách, keď bola pred ním ďaleká a náročná cesta), prišiel vždy načas. Nepamätám si, že by bol niekedy meškal. Auto mal vždy pripravené, potrebnú trasu naštu-dovanú. Každý jeho návrat, aj v neskorých nočných hodinách, smeroval do Sklabine (často peši), ku svojej rodine. Rada som v aute počúvala spomienky na jeho starých rodičov, roľ-níkov zo Sklabine. Veľmi si ich vážil, boli pre neho autoritou nielen v rodinnom živote, ale vôbec v celkovom prístupe a zodpovednosti k práci.

V súčasnosti si užíva dôchodok. Konečne má čas na svojho koníčka – rybárčenie, môže sa venovať ťažkej robote spojenej s „horou“, ako on nazýval prácu v lese. Môže sa naplno venovať rodine, deťom, vnúčatám. Rodná Sklabiňa bola a je miestom, kde má aj on svoje korene, na ktoré nedopustí. Ako mladý človek sa tu natrvalo usadil, aby doopatroval rodičov, kde si na rodičovskom „grunte“ postavil dom pre svoju početnú rodinu. Mestu Martin, kde strávil celý svoj pracovný život, však zostáva naďalej verný, vracia sa na stretnutia s bývalými kolegami, keď v rozhovoroch ožívajú spomienky. Múdre príslovie hovorí, že by sme nemali veľa spomínať, lebo je to znak pribúdajúceho veku. Osobne si myslím, že každá spomienka je spojnica s tým, čo sme prežili v dobrom i zlom. A preto tieto návraty k nim sú väčšinou návratmi príjemnými, zatláčajúcimi do zabudnutia tie nepríjemné.

Ľubovi prajem a prajeme veľa zdravia, spokojnosti v rodine a najmä veľa pekných spo-mienok. Súčasne tiež tlmočím poďakovanie za tie tisícky kilometrov, ktoré s nami strávil na cestách bez nehody. Vo vozidle s ním sme sa cítili vždy bezpečne.

Eva Králiková

OBSAH

Úvodom (<i>Halmová, Mária</i>)	5
Introduction (<i>Halmová, Mária</i>)	7
Štúdie a materiály	
<i>Halmová, Mária</i> : Muzeálna slovenská spoločnosť po roku 1918 s ohľadom na spoluprácu a pôsobenie českých osobností v SNM v rokoch 1918 – 1938	9
<i>Pekaríková, Barbora</i> : „... k službám oddaný...“ Stavba druhej budovy Slovenského národného múzea v Martine na základe archívnych dokumentov (1928 – 1933)	21
<i>Váleková, Monika</i> : Pražský pobyt Martina Benku v rokoch 1909 – 1939	63
<i>Zelinová, Hana</i> : K vzniku a činnosti Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností s osobitným zreteľom na pôsobenie českých osobností	92
<i>Mintalová Zubercová, Zora</i> : Sociálno-zdravotná situácia detí na Slovensku po vzniku prvej Československej republiky.	128
Správy	
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2017	149
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2017	157
<i>Ďurďíková, Jaroslava</i> : Prezentačné podujatia v Múzeu slovenskej dediny v rokoch 2008 – 2017	161
<i>Peťová, Anna</i> : Knižnica SNM v Martine. Správa o knižničnom fonde za roky 2016 – 2017	175
<i>Straková, Slávka</i> : Ako zapájať dospelých a ďalšie generácie do aktivít múzea? Vzdelávanie dospelých v rámci programu Erasmus+	177
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : Správa z konferencie „Poslání a budoucnost muzeí v přírodě v České republice“	190
Recenzie a informácie	
<i>Dudková, Eva</i> : Mojmír Benža. Tradičný odev Záhoria	194
Jubileá	
<i>Mešša, Martin</i> : Stanislav Horváth sedemdesiatnikom	197
<i>Králiková, Eva</i> : Ľubomír Blahušiak má sedemdesiat	201

CONTENTS

Introduction (<i>Halmová, Mária</i>)	7
Studies and materials	
<i>Halmová, Mária</i> : The Slovak Museum Society after 1918 with regards to the cooperation and activity of Czech personalities in the SNM from 1918 to 1938.	9
<i>Pekaríková, Barbora</i> : “... At your loyal services...” The construction of the second building of the Slovak National Museum in Martin based on archive documents (1928 – 1933)	21
<i>Váleková, Monika</i> : Martin Benka’s period in Prague from 1909 to 1939	63
<i>Zelinová, Hana</i> : On the establishment and activity of the State Institute for Promoting Self-Employment with particular regard to the participation of Czech personalities	92
<i>Míntalová Zubercová, Zora</i> : The social and medical situation of children in Slovakia after the establishment of the first Czechoslovak Republic.	128
Reports	
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2017	149
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2017.	157
<i>Ďurdíková, Jaroslava</i> : Presentation activities in the Museum of the Slovak Village from 2008 to 2017	161
<i>Peťová, Anna</i> : The library of the SNM in Martin. Report on the book collection from 2016 to 2017	175
<i>Straková, Slávka</i> : How to involve adults and further generations in museum activities? Adult education within the Erasmus+ programme	177
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : Conference “The mission and future of open-air museums in the Czech Republic”	190
Reviews and information	
<i>Dudková, Eva</i> : Mojmír Benža. The traditional clothing of the Záhorie region	194
Jubilees	
<i>Mešša, Martin</i> : Stanislav Horváth at the age of seventy	197
<i>Králiková, Eva</i> : Ľubomír Blahušiak is seventy	201

